

AMBRUS ZOLTÁN
A TÓPARTI GYLKOSSÁG

KISREGÉNYEK ÉS VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEK

Válogatta és sajtó alá rendezte
Dr. FALLENBÜCHL ZOLTÁN

TARTALOM

ŐSZI NAPSUGÁR

A TÓPARTI GYLKOSSÁG

ELBESZÉLÉSEK

MESSZIRŐL JÖTT LEVELEK
GÓLIÁTH
CSÁK MÁTÉ A GÁZGYÁRBAN
NYÁRI EST
AZ IGAZI
FINISH
A GEROLSTEINI NAGYHERCEGNŐ
GYŰLŐLET
ROLAND
POÓRNÉ MULAT
A CSODAGYERMEK
OSTOBA ÁGOST HALÁLA
A KOPORSÓ
VÁNDOR
VASÁRNAP
PÁRIÁK
DE PROFUNDIS
KÖNYVMOLYOK
A HATÁRÁLLOMÁSON
A CSILLAGOK
GYŐZELMES HARC

ŐSZI NAPSUGÁR

Regény

1895

Keresd az asszonyt!...

Mikor két úr - két ragyogó cilinder (ugyanattól a kalapostól), két gyönyörű ing-páncél (ugyanattól a divatárustól) s két andalítóan szabott kabát (ugyanattól az uzsorástól) - Budakeszen vagy Rákospalotán három pár golyót küldözget egymásra, s az egyik szépen hímzett, fehér ingen egyszerre csak kivirul az úri becsületézés piros rózsája: a négy kerekfejű, monoklis becsület-ügyvivő, aki az imént oly kápráztató hidegvérűséget fejtett ki a másik kettő bőrére, meg a két bőrtáskás, fekete szakállú, orvosnak nevezett komédiás, aki ugyanattól a tanártól ellesett nyugalommal nézte végig az úri viaskodást, körülveszi a sebesültet, egy kicsit foglaltoskodik vagy a helyzethez illő tartózkodással szerencsétlenkedik körülötte, aztán kocsira ül, elhajt a Körbe, s ha csak újságíróval nem találkozik, akinek természetesen semmiféle részlettel nem maradhat adósa, a temérdek kérdezősködésre rendesen csak ezt a lapos pillantásokkal kísért mondatot adja feleletül:

- Keresd az asszonyt.

És keresik az asszonyt. Nemcsak keresik, hanem meg is találják. Ma például egy szende, álmos asszonyka személyében, aki az ő magas homlokú, nyílt arcú, szépen szónokló urát templomi csöndben ott csalja meg, ahol éri, s aki mindegyik udvarlóját úgy hívja, hogy: »Egyetlen kutyám!«; holnap talán egy villogó tekintetű tündér alakjában, aki ahányszor elbukik, mindannyiszor magasabb társaságba bukik, aki az egész országban a legtöbb tüzzel táncolja a csárdást, s aki, végezetül, hivatásszerűen úzi azoknak a férfiaknak az elbolondítását, akiknek nincs más foglalkozásuk, mint hogy koronkint el- és megbolonduljanak.

Második példa:

Mikor egy szép tekintélynek s majdnem ugyanakkora hitelnek örvendő bankár, aki tizenhét éves korában a legpofozottabb lénye volt a ritkábban separt pénzváltó boltoknak, sőt az egész mindenségnek, s aki a sok türelem, igyekezet és előítéletnélküliség erejénél fogva, meg egy hatvan-hetvenezer forintos házasság sikeres lebonyolítása révén pénzügyi kiválósággá nőtte ki magát, ahelyett, hogy elkísérné önmagát a Barbi Alice hangversenyére, felsétál a Gellért-hegyre, s egy magános helyen eldurantja a tovatűnt letétek és a tőzsdei különbözetek egyenlegét, avagy hajnalban egy fa ágáról, batiszt zsebkendővel a nyakán vigyorog le a szép kilátásra: a pórul járt börze-parasztok, akik bottal ütik a pénzük nyomát s a deszkakoporsó mögött támadt özönvizet - noha előbb kizártnak tartották, hogy ahol a pénzt nyerik, ott a pénzt el is lehessen veszíteni - ugyancsak ezzel a szállóigével dühítik egymást:

- Keresd az asszonyt!

És néha csakugyan találnak asszonyt. Ilyenkor az asszony vagy a Magyar Királyi Operaház valamelyik szilfidje, aki a Világúrt, esetleg a Tejútát ábrázolja a legújabb balletben, vagy egy lusta, a sok szemrehányó köhögéstől elhízott, márciustól novemberig fürdőző nagyságos asszony, aki sohase tud belenyugodni abba a gondolatba, hogy a másik szobába csak gyalog lehet menni, s aki sohase bocsáthatja meg az urának, hogy nem ő az a bizonyos Mackay báró, aki minden évben ötven vadászt küld Ausztráliába, azokért a páratlan, mesés kalaptollakért, amelyekkel csak a Szivárvány-madár szolgál, egyesegyedül Mackay bárónénak.

Harmadik eset:

Mikor a rendőrség a huszonötödik, hasonló módszerű betörés után felocsúdik két-három évig tartó meglepetéséből s a gonosztevők csúfolódó levelei alapján meggyőződik róla, hogy a

gaztetteket ugyanaz a szövetkezet hajtotta végre: a tapasztaltabb rendőrségi rókák, főképpen ha szorgalmasan olvasták a Gaboriau bűnügyi regényeit, azzal a bizonyos, változatlanul jószágos mosollyal, melyet különösen a razziák alkalmával kedvelnek, egy szekéroidal papír-csomón kívül többnyire ezt a nagybecsű tanácsot vágják a vizsgálatot vezető szegény ördög fejéhez:

- Keresd az asszonyt.

A szegény ördög aztán keresi. S az ügyiratok szarkalábjai között megüti a szemét egy tulipántos név, az ingyen készült fényképek között felkelti a figyelmét egy szemtelenül mosolygó szempár, egy csudálatos asszonyi váll, vagy egy harmadévi divatú, szebb múltakról árulkodó női kabátka, a megjegyzések rovatában álmodozóvá teszi ez a hivatalos nyelven fogalmazott románc: »kor: tizenkilenc év, haj: szőke, szem: fekete, orr: rendes, száj: kicsiny, fogak: jók. Lopás, részesség betöréses lopásban, lopás és orgazdaság. NB. Jobb karján borsónyi forradás. Revolver nyoma; a szeretője akarta megölni.« Mi ez? Bizonyára semmiség, mindössze egy asszonyi hajsza. De ez az asszonyi hajsza fonállá válik a kezében, ebből az asszonyi hajszázból hurok készül, mellyel kézre kerítik az egész betörő társaságot, újabb dicsőségére a szállóigének.

És mindannyiszor, ahányszor az emberek úgy találják, hogy egyik-másik férfinak a viselete érthetetlen, hogy a legutolsó érdekes eset kissé homályos, hogy abban, ami történik, a logika nem talál kielégülést, hogy valami megmagyarázhatatlan dolognak a kulcsa sehogyan se akar előkerülni: mindenki az asszonyt keresi, az örök asszonyt, aki mindig ott rejtőzködik a színpad mögött, mialatt a színen, frakkban, vagy zubbonyban, férfi alakú bábu hajlonganak és ugrándoznak, vagy tülekednek s marakodnak, hogy végül örületes bukfencekkel mulattassák a közönséget, vagy pedig szép rendben, egyszerűen hanyatt vágódjanak.

Csak egyetlenegy eset van, amikor senki se keresi az asszonyt. Ez az eset a szegény lírai költőé.

Pedig, ha jól meggondoljuk a dolgot, egy igazi, tősgyökeres, megrögzött lírai költőnek az élete mindig igen különös, sőt titokzatos valami. Hogy egy nagykorú, írni és olvasni tudó, épelméjű ember, akinek két karja és két lába van, mint másnak, ahelyett, hogy boldogulni igyekeznék, mint az egész világ; akár tudatosan, akár öntudatlanul, de mindig szabadakaratból s kényszerítő külső okok nélkül, lemondjon mindarról, amit más ember becsben tart, amiért az egész világ töri magát, lemondjon a könnyen megszerezhető kényelemről, a kevés fáradsággal elérhető jólétről s minden magasabbrendű világi örömről, csak azért, hogy a fogadott szegénység fűtetlen kályhája mellett minél többet gyönyörködhessek a tulajdon szava zengésében - ha nem is éppen példátlan, de mindig igen sajtós jelenség. S akár jó, akár rossz versek költőjéről van szó: az eset mindig egyformán eredeti. Egy vén fiú, akinek az öröme nekünk gyermekjáték, s aki viszont a mi örömeinket léhaságoknak találja; a Szépnek egy jámbor legátusa, akit az élet, a rossz emberek s a véletlen a világ szemében mindig megaláznak; egy élhetetlen fráter, aki a száműzött királyok gögjét hordozza magában, s aki olyan ünnepies arcokat vágva bíbelődik ártatlan és haszontalan játékaival, mintha birodalmakat alkotna; egy szelíd bolond, aki ravasz, egy öntudatlan komédiás, aki érzéseit siet szétfaragni rímekbe, s unos-untalan megcsalja önmagát; egy holdkóros, aki csodálatos biztonsággal sétál a háztető-kön, de agyonzúzza magát, ha a nevéen szólítják; egy nem e világból való ember, aki a jövőbe lát, de nem tud járni a sima földön mint Michelangelo, mikor leszállt állványáról, ahol a mennyet festette volt; a szfinksz egy új kiadása női lélekkel és szörnyű lábbal; egy elkésett szfinksz, aki megilletődötten hallgatja a tulajdon füle zúgását, s találós meséket mond, amelyeket senki se fejt meg: vajon nem ezekre a képekre gondol-e mindenki, hogy ha lírai költőkről hall?!

Mindegyik egy-egy talány az egész világ előtt, és sohase jut eszébe senkinek, hogy ennek a talánynak a megfejtését keresse. Soha, senki se kutatja a női alakot, aki ezt a néha talán dicsőséges, a legtöbbször fonák és mindig rendkívüli életet megmagyarázza.

Mindez, alighanem onnan van, hogy az igazat megvallva, senki sem érdeklődik sem a lírai költemények, sem a lírai költők iránt; a talány tehát hidegen hagy mindenkit, s a Beatrice, akinek emléke ezt a sok vörös, sárga és kék borítékú, egy forintos füzetet besugározza, az egész világnak Hekuba.

Ki törődött valaha azokkal a költeményekkel, amelyeket Hódy Balázs 1872-től 1893-ig közönséges, velin és Van Geldern papíron bocsátott nyilvánosságra?! Ki gondolt valaha arra a női lényre, akinek egy-egy lustálkodó tekintete vagy egy-egy érzékcsiklandozó, halk kacagása a Hódy Balázs szívében zsongó, bugyborékoló érzéshullámokat úgy felkorbácsolta, hogy ezeknek a hullámoknak árja elhagyván a földet, nekieredt a végtelenségnek, a pusztá, sötét végtelenségnek, amely fölött csakis két csillag világít?!

Pedig, hogy egy olyan békés, harmonikus lélek, aminő a Hódy Balázssé volt, kiegyenlíthetetlen ellentétbe keveredjék a dolgok rendjével - hogy egy olyan szelíd, nyugalomkedvelő véralkat, amilyenek hősünk kora ifjúságától fogva mutatkozott, prométheuszi viaskodásokra szánja el magát -, hogy egy olyan rendszerető, illendőségtudó, minden tekintélyt és törvényt tiszteletben tartó ember, amilyenek a mi barátunkat az egész Rózsa-utca ismerte, szakítson a világrenddel, s lenézve a föld összes többi javait, egy egész életen át ne lásson maga előtt csak egy jót: két szép gömbölyű kar tilos ölelését - hogy egy olyan csupa lemondáshoz szokott szív, mint aminőnek *Icarust* a verseiből ismerjük, jobban mondva: ismerhettük volna, arra adja magát, hogy, amíg csak lélegzik, a lehetetlent vívja, s megvetve a világ összes többi erőit, folyton-folyvást a Szépet keresse, azt a bűvös erőt, amelynek segítségével a mesék lovagja megnyitja Tündér Ilona várának zárait - hogy végre egy temetésrendező vállalat segédtitkárja előtt ne legyen szent, csak: a művészi, a földfeletti és a sejtelemszerű, ahhoz nem volt elég az első selyemviganó izgató suhogása, ahhoz egy Beatrice kellett.

Ezt a Beatricét eddig még senki se kereste, de meglehet, hogy a jövő század irodalomtörténetírói kutatni fogják. Hogy a jövőnek ezek a munkásai majdan ne legyenek zavarban, és hogy a Hódy Balázs végtelen tisztességérzeténél és kifogástalan titoktartásánál fogva egy irodalomtörténeti adalék örökre el ne vesszen: ezennel elárulom, hogy Hódy Balázsnak a Beatricéje a szép Sárváryné volt.

Bár, meglehet, maga se tudott róla, a szép Sárváryné - Sárváry Béla, az ismert rajzoló felesége - sugalmazta *Hódy Balázs összes költeményeit* (három testes kötetben s hat kisebb füzetben), 1872-től 1893-ig. Ő volt a hősnője a Hódy Balázs könyvdrámáinak, és ismét csak ő volt, akit Hódy Balázs megénekelt eposzban, költői regényben, allegóriában, bökversekben, rondeaukban s vegyeselekben. Ő volt, akiért a Ginevra-ciklus epedett, a *Spleen* című kötet borongott, s akit a *De Profundis* megsiratott. Róla szóltak az ölelkező rímek, az anapestusok, a népies balladák, sőt az a némajáték is, amelyet az Életnek és a Halálnak kellett volna a Népszínházban eltáncolniuk.

Ez a szép Sárváryné nemcsak amolyan szemrevaló teremtés, hanem istenigazában szép asszony volt, hogy úgy mondjam: tartalmas szépség, a legegészségesebb és legkövérebb a világ minden szőke szépsége között. Ismeretes, hogy ebben a mai papírkorszakban a szépségek között is vannak névleges értékek, melyek igen mutatósak egy-egy jó órában, vagy szabókéztől frissen kikészítve az esti világításnál, de délelőttöként egyszerűen nem léteznek, s akárhányszor, ma estéről holnap estére végképp odavannak, mintha elfűjték volna őket. A Sárváryné szépsége aranyban volt.

A napok szerint változó szépségek veszedelmeit nem ismerte; május avagy december hó, a jó és a rossz napok nyomtalanul múltak el alakjának pompás tökéletessége felett. Este tündöklött, s azt hitte volna az ember, hogy báli öltözetben jött a világra, de délelőtt virágozott, mert aki nem látta pongyolában, az - bizony Isten! - nem látott semmit. Mindig szép volt, mint a szép képek, mint a régi, boldogabb idők leányai; szép és nyomatékos, mint egy gyönyörűen metszett arany billikom.

Amiből ne méltóztassanak azt következtetni, hogy valami érett szépségről beszélek, vagy legalábbis egyikéről azoknak a végiglen kivirágzott alakoknak, amelyeket *Nyár* címe alatt látni festők és kártyagyárosok munkáin. A *Spleen* című kötet megjelenése idején a szép Sárváryné húsz-huszonegy esztendősen lehetett. Igaz, hogy a *Spleen* című kötet után még egy *De profundis* is következett... de ne siessünk. Úgyis hamarabb érkezünk ennek a románcnak a végéhez, mint a már elmondottak sejtetik.

Tehát: ha igaza volt Hódy Balázsnak, mikor a szép Sárvárynét, egy nem éppen meglepő, de kipróbált és tartós hasonlattal csökönyösen rózsának nevezte: ez a rózsza csak akkor kezdett virágozni, mikor, tudtán kívül, helyet foglalt a magyar irodalomtörténetben. Ami pedig Hódy Balázst illeti, ő már akkor ismerte a Ginevra néven megénekelt szép Borcsát, mikor ez a rózsza még csak rózsabimbó volt.

A dolog úgy történt, hogy: volt a rózsabimbónak egy nagy kamasz öccse, aki sehogy se akart megbarátkozni a hellén műveltséggel, s valamely rejtelmes lelki idegenkedésnél fogva, amelynek éppen csak a gyakorisága ad némelyes magyarázatot: gyűlölte a görög nyelvet általában s a *mi* végzetű igéket különösen. A *mi* végzetű igék szívük mélyéből viszonzták ezeket az érzelmeket, s hogy ez a sajnos ellentét, legalább a nagyvilág előtt, valamiképp kiegyenlíthető legyen: Hódy Balázs, egy régi tanárának ajánlatára, meghívást kapott az aggódó apától, hogy havonként tizenöt forintért, szíveskedjék hetenként kétszer részletesen ecsetelni, mily igazságtalan az a rosszindulat, mellyel Bandi úrfi a görög nyelv és különösen az összes *mi* végzetű igék irányában viseltetik.

Mikor Hódy Balázs először jelent meg az aggódó apa házánál, véletlenül a szép Borcsa kisasszony nyitott neki ajtót. De ez csak afféle színpadi véletlen volt, mert Borcsa kisasszony egy fekete bajuszú rajzolókat várt, aki, mint világeletemben mindig mindenünnen, akkor is, innen is elkésett. Ezt bizony rosszul cselekedte, mert Borcsa kisasszony már éppen negyedszer sietett ki az előszobába, tisztára azért az örömeért, hogy a szobalány helyett ő fogadhassa a fekete bajuszú urat, akivel egy pillanattal egyedül szeretett volna lenni, nem tudni: miért?

Hódy Balázs akkor még semmit se tudott a fekete bajuszú úrról, akit később élete megrontójának kellett tartania. Nem ismerte a házi rendet, s nem kereste, hogy mi lehet a magyarázata annak a kivételes szerencsének, amelyben váratlanul részesült. Mindazáltal ez a kivételes és váratlan szerencse meglehetősen zavarba ejtette. Meglepetésében átkutatta az egész előszobát, és sehogy se tudott helyet találni a botjának; végre is föltette egy szekrény tetejére, ahonnan csak három hét múlva került elő.

Borcsa kisasszony, mikor megtudta, hogy a vendég mi járatban van, vállalkozott rá, hogy bevezeti a papához. Hódy Balázsnak elkáprázott a szeme, s ahelyett, hogy sarkon fordult és kerekét oldott volna, követte végzetét, mint a megbabonázott gyermekek a varázssípót fúvó bűbájost.

A papa örült a szerencsének, de szégyenkezve vallotta meg, hogy Bandi úrfival egyelőre nem szolgálhat. A gazember neszét vette a dolognak, s elrejtőzött a tanító úr elől. Keresték a pincében is, a padláson is, de sehoh se találják. Ami különben jövőre nem fog megtörténni; az atyai hatalom meg fogja tenni a magáét. Egyelőre méltóztassék a tanító úrnak helyet foglalni;

nem fog ártani, ha szíves lesz megismerkedni a családfő nevelési elveivel s a jóakarátába ajánlott különös jellemmel. Az óra azért számítani fog.

A rózsabimbó - ó, mily hatalmas volt bimbónak is! - benn maradt a szobában, s érdeklődve nézte a szerény és csöndes urat, aki vállalkozott rá, hogy Bandi urat meg fogja szelídíteni. Merésznek és furcsának találhatta a vállalkozást, mert, mialatt apja a feladat sokféle nehézségét fejtegette, titokban elmosolyodott. De mintha rögtön megbánta volna ezt a futó mosolyt, egy pillanat múlva már ismét komolyan nézett a tanító úrra, mint előbb. S milyen nyugodt, milyen édes volt a tekintete, mikor komolyan nézett valakire!

Hódy Balázs nem látta ezt a tekintetet, hanem annál inkább érezte. Látni különben nem látott mást, csak az előtte ülő barátságos úri ember orrának a hajlását, s gondolni se gondolt egyebet, mint azt, hogy: ő most tulajdonképpen nagyon nevetséges lehet. Egyszerre tudniillik nem tudott hova lenni a két kezével. A jelen pillanatban egészen fölöslegesnek találta ezt a két kezét, s a legjobban szerette volna, ha egyáltalán kéz nélkül jött volna a világra. Istenem, mily borzasztó dolog is, hogy mikor az embernek a feje tele van csodálatos szépségű, nemes, légies finomságú gondolatokkal, két gyámoltalan, haszontalan kéz elront mindent a világon!

A barátságos értekezésnek vége volt. Nem lehet letagadni, hogy nevelési elvek soha, mióta a világ, nem hangzottak el olyan haszontalanul, mint az aggódó apa nevelési elvei. Hódy Balázs úgy volt ezzel a nevelési értekezéssel, mint a sziesztáját tartó ember a méhdöngéssel; hallotta, de nem sokat értett belőle. Csak az járt a fejében, hogy egy rendkívül kényes s fölötté bonyolult feladat áll előtte: elbúcsúzni a nyugodt tekintetű Borcsa kisasszonytól. Persze a dolog nem ment valami könnyen. Fölvette a mellette levő székről Xenofónját, s oly görcsösen kezdte szorongatni ezt a kiváló író, mintha kész volna meghalni inkább, mintsem megválni tőle, hacsak egy órára is. Majd eszébe jutott a kalapja, s balkeze ösztönszerűleg kereste botját, melyet mintha háromszáz évvel ezelőtt hagyott volna el valahol. S ezalatt Borcsa kisasszony közelebb jött hozzá; közelebb jött, és feléje nyújtotta a kezét. Ó, mily mostohának találta szegény Hódy Balázs a természetet, mely az embernek csak két kezét adott!

Maga se tudta, hogyan esett túl ezen a búcsúzáson. Csak akkor lélegzett fel, mikor már künn volt a lépcsőházban, s alig hogy fellélegzett, szerette volna felpozni magát.

Vagy másfél óráig dologtalanul csavargott fel s alá a városban, s az egyedüllét visszaadta magában való bizodalját. Mire hazament, tökéletesen megbékült önmagával, s nem érzett egyebet, csak valami kéjes bizsergést a szívében. Korán feküdt le, keveset olvasott, s mikor elfújta lámpáját, megvallotta a szobája négy falának, hogy:

- Ő az, aki álmaiban élt.

Ha beszámoltunk azzal, mit gondolt Hódy Balázs, mikor először látta a szép Sárvárynét, nem hallgathatjuk el azt sem, mit gondolt a rózsabimbó, mikor először találkozott regényünk hősével.

A rózsabimbó azt gondolta, hogy:

- Ez a legrosszabb kalapú, a legrosszabb kabátú és a legrosszabb cipőjű ember, akit valaha láttam.

Később, esztendő múltán ez a vélemény jelentékenyen módosult. S mikor egyszer Sárváry valami csúfolódó megjegyzést tett Hódy Balázs egyik verskötetére, mely végtelen tiszteletet lehellő ajánlással s díszes kötésben pompázott az asztalon, a szép asszony azt mondta a férjének:

- Csak Hódyt ne bántsa. Jólesik látni, hogy még vannak ilyen derék emberek a világon.

Sárváry röhögött.

Meglehet, ugyanebben az órában történt, hogy Hódy Balázs versben és még több melegséggel, de kevésbé elismerően nyilatkozott a szép Sárvárynéról.

Mert akkortáiban írta azt a költeményét, mely így kezdődik:

Imádom őt, a szívtelen kacért...

Meg kell vallani, hogy a *Spleen*-nek ebben a sorában Hódy Balázs igen-igen igazságtalan volt. Azt lehetne mondani, hogy a világtörténelem csak kevés olyan égbekiáltó igazságtalanságot említ, mint aminő a *Spleen* című kötetnek ebben a gyöngyében foglaltatik. Mert ha egyáltalán létezett valaha asszony, aki a kacérság eredendő bűne nélkül született, úgy ez az egyetlen asszony a szép Sárváryné volt; és ha vannak új nemzedékek, amelyeknek a világra jövele az anya ártatlan lelkületénél fogva szinte a szeplőtelen fogantatásra emlékeztet, úgy ilyen új nemzedék volt a Sárváryné hat fia is: Béla, Géza, Aladár, Elemér, Tihamér és László. A szép Sárvárynéban nem lakozott a hódítás és az ünnepeletetés vágyából egy csipetnyi sem; nem volt hiú s nem szomjazta az olcsó diadalokat. Jólétének gondtalanságában s egészségének felséges békéjében soha se voltak másféle vágyai, csak azok, amelyeket a következő óra magától meghozott; s azok számára, akik a lélek-magyarázatnak csakis abban az egy esetben adnak hitelt, ha összes következtetéseit az emberi rossz hajlandóságokból, bűnökből és az állati ösztönökből vonja le, hozzá lehet tenni, hogy: valami mennyei lustaság lakott benne, mely megóvta tőle, hogy akármit is akarjon, amiért valamit tenni kellett, aminek valami ára volt, hacsak egy lépés vagy egy mosoly is. Mert a jó sors mindazt, ami egy asszonyi életnek a föltétele, megadta neki ingyen, soha se jutott eszébe a más ökre és számára, akárhogy bőgték is az ablaka előtt. Ha az egész világ olyan, mint ez az asszony, igazán fölösleges lett volna törvénné tenni a tíz parancsolatot. Életének csöndessége egy szép hűvös patakéhoz hasonlított; s mit tehet a szép, hűvös patak arról, hogy vizére a szarvas kívánczik?!

Vagy talán már kacérság volt az is, hogy mialatt Bandi és Xenofon birkóztak (Bandi maradt az erősebb), a rózsabimbó néha benn maradt a szobában?! Eszébe se jutott, hogy kimenjen. Olyan mindegy volt neki Bandi, Hódy Balázs és Xenofon! Csak nagyritkán nézett fel a hímzéséről (ami, bizony, csak álcázott semmittevés), olyankor, amikor Balázs nagyon belebonyolódott valami rendhagyó műltrészesülőbe. Egy rendhagyó műltrészesülő igen kényes palánta, s a Bandi feje nem volt termőföld, hanem kopár hegyfok. Ilyenkor a rózsabimbó részvétellel és csudálkozással nézte a vért izzadó szegény tanító urat. Becsületes lelke sehogy se tudta megérteni, hogy vannak emberek, akiknek nincs egy jó kabátjuk, s akik nem gondolnak egyébire, mint ezer és ezer évvel ezelőtt meghalt írásmolyok abrakadabráira.

Hódy Balázs félreértette ezeket a pillantásokat. Bár távol vala tőle minden elbizakodottság, titokban azt az édes hitet kezdte táplálni, hogy ezek a barátságos pillantások azt a hódolatot fejezik ki, melyet ő a Xenofon lángelméjével szemben a legtermészetesebb dolognak talált a világon. Lehetséges-e Xenofon iránt nem lelkesedni? A Bandi példája azt mutatta volna, hogy: igen, lehetséges; de Bandi, ez a vásott siheder, aki a Városligetben arra biztatta a tanító urat, hogy menjenek utána a cselédleányoknak, meg ez a gyönyörű, édes teremés, akinek a tekintete csupa lélek, Istenem, mily két külön világ! A rózsabimbó bizonyára többet figyelt az ő magyarázatára, mint az, akinek ez a magyarázat szólt volna; s Balázs koronkint tűzbe jött, ékesen szólóvá lett, tekintettel (ó, csak oldalvást és mindössze egy-egy tekintettel!) az igazi hallgatóságára. Van-e nagyobb gyönyörűség, mint figyelmessé tenni a szépre azt, aki előttünk a legszebb? S van-e kielégülés, mely fölér azzal, hogy ha feltárhatjuk lelkünk kincseit az előtt, akinek a cipője hegyét megcsókolni már másvilági boldogságnak tetszik?!

S észre se vette, már elfogta a hiúság - melyet legjobban az alázatos lelkek ismernek. Az a hiúság, mely néha elhitei velünk, hogy hozzáférkőztünk egy léleknek a zárához, mintha az emberi léleknek volna több kulcsa is, s nemcsak az az egy, amelyet nem lehet elajándékozni és nem lehet megkeríteni. Büszkélkedni kezdett vele, hogy a Bandi görög leckéi az előtt a szép lélek előtt egy új látókört tárnak fel: az ókor szép világát, s ez a gondolat boldoggá tette.

Hogy ezek az előadások, melyekre oly nagy gonddal készült, kárba veszhetnek: sohase jutott eszébe. S ha a rózsabimbó, egy fekete bajuszú úrra gondolván, elmélázva nézett ki az ablakon. Balázs meg volt győződve róla, hogy ez Xenofon hatása. Alighanem innen magyarázható, hogy a Ginevra-ciklus a szép Sárvárynét mint egy második Vittoria Colonnát ünnepli.

A rózsabimbó betöltötte tizenhatodik évét, s alig hogy betöltötte, férjhez ment a már többször nevezett Sárváry Bélához. Kiderült, hogy ehhez a házassághoz már régen megvolt minden: a fekete bajuszú úr, a kisasszony hajlandósága, a szülői beleegyezés, még a kelengye is, csak éppen a tizenhatodik év hiányzott. Mikor ez az időpont elérkezett, megtörtént az eljegyzés.

Ettől fogva a rózsabimbó nem jelent meg a görög leckéken, ellenben gyakran kikocsikázott a vőlegényével, meg azokkal az ismeretes rokonokkal, akik éppen csak ilyen alkalmakkor nem fölöslegesek. Hat hétre az eljegyzés után megvolt az esküvő is. Sárváry, kivételképpen, nem késett el a lakodalomról; Bandi, az általános öröm közepett, zavartalanul hozhatott haza négy szekundát; a nászszakoma pompás volt, s a fiatal pár elutazott Olaszországba.

És Hódy Balázs? Sírt benne a lélek, mint Petur bánban.

Szíve a sírban, s Xenofon, Xenofon elárulva!

Ó, fájt neki, hogy nem volt, aki kitalálja a szívében élő mélységes, odaadó, örök szerelmet, s hogy tündére elszállt egy édes szó, egy mosoly nélkül! Ha csak a homlokán, ha csak egyszer, egyetlenegyszer, csókolhatja meg ezt a gyönyörű fejet, ha tündére, csak egy pillanatra leszáll hozzá, s azt suttogja: »Nem lehetek a tied, de gondolok rád...« Ha, csak egy tekintettel, azt mondja neki: »Tudom, hogy imádsz: megengedem, hogy imádj...« De nem, semmi. Úgy vált el tőle, mint a többi idegentől. És idegen marad örökkön, világ végeztéig, a sírban is, az utolsó ítélet napjáig! Ó, fájdalmas volt ez a váratlan végbúcsú, s vannak csapások, amelyekre hiába készülünk előre... De hadd mozduljon tovább a gálya; élnünk kell, ha nem is tudjuk meg, hogy miért.

S a fájdalmát csak elviselte volna. Szíve hozzászokott a lemondáshoz, vagy meglehet: szíve már lemondónak született. Hanem Xenofon elárultatását... a csalódását, a szégyenét, ó, azt nehezebb volt megbocsátani!

Megbocsátotta azt is. Hasztalan ismételtette magában ezeket a keserőségeket:

- Alig várta a tizenhatodik esztendejét, hogy férjhez mehessen!... És ehhez az emberhez! Aki tele füstölte menyasszony-szobáját, aki vőlegény korában is minden éjjel eljárt a kávéházba, alighanem kártyázni!... Ez a szép bábú kellett neki! Ilyen mindahány, ilyen valamennyi, ilyen.

És mégse tudott másként gondolni rá, mint végtelen szerelemmel.

A rózsabimbó, házasságának tizenegyedik hónapjában, egy egészséges fiúgyermeket hozott a világra, aki akkora volt, mint egy pápai zuáv. Ez a pápai zuáv és a *Spleen* első darabjai egy időből valók. Kevéssel utóbb azt kezdték beszélni, hogy az asszony nem boldog, mert a férje megint éjszakázik. Ez a hír megillette a Hódy Balázs szívét. Talán egy csepp káröröm is vegyült a sajnálkozásába; ha igen, megbűnhődött érte. Mert bár szeretettel csiszolgatta a verseit, a hat részből álló *Spleen* második ciklusával nem tudott oly hamar elkészülni, mint amilyen hamar megérkezett a második pápai zuáv is.

A harmadik se váratott magára két esztendeig; s mindegyiknek akkora feje volt, mint egy-egy görögdinnye.

Ebben az időben hősünk nagyon nekiadta magát a borongásnak. Megírta a komor hangú *Végtelenséget* és a száztíz oldalra terjedő *Rejtelmeket* - azokat a verseit, amelyekből a jövő irodalomtörténetírói majdan meg fogják állapítani, hogy Hódy Balázs és a világrend nemigen kedvelték egymást, s néha rendkívül feszült viszonyban voltak - sokat járt ki a Zugligetbe, hozzászólt a boritalhoz, s ha az utcán ismerős jött vele szembe, ijedten kapta félre a fejét, mint a skót ballada grófja, hogyha szürke barátot látott.

Aztán, elcsitultak szívének hullámai. Egyre kevesebbet hallott az angyali teremtésről; végre elveszítette szeme elől egészen. Bandi, az alatt az ürügy alatt, hogy immár tökéletesen meg van érve a felsőbb tudományokra, elvált Xenofontól örökre; viszont, a temetkezési vállalat, mellyel hősünk utóbb életfogytig tartó szövetséget kötött, már ekkor javában kacérkodott vele. Szóval, múltván az idők, Balázs elkerült az aggódó apa házától; új bajok, új gondok kezdtek foglalkoztatni, s az édes kép mindinkább eltűnt a messzeség ködében.

Már tartott tőle, hogy: el fog tűnni egészen. S ez a gondolat keservesebb volt mindennél a világon.

Fájdalmát megszokta, megszerette. A szívében zsongó édes bánat volt lelkének a kincse; ez élte a költészetét, ez aranyozta be mindazt a szépet, amit látnia adatott, ez volt mindene, mert csak ebben élt. S féltetni, ápolni kezdte bánatát. Hisz olyan jól megfértek ők ketten: a költő és a költői bú.

Mily kietlenné válnék a világ, ha kiapadna a dalok forrásai!

De nem apadt ki.

Vagy hét esztendő haladt el. Egy este, amint benyitott a szobájába, levelet talált az íróasztalán. A lába megcsuklott, ahogy az írásra ráismert. Levél őtőle! Szíve úgy zakatolt, mint egy megbolondult lokomotív, s félénken nyújtotta a kezét feléje, mintha egy foszló rózsaszirmhoz nyúlna, melyet megirigyelt a szellő.

A levélben ez volt:

Kedves Hódy úr!

Tudom, hogy sohase bajlódott kisgyermekkel. Hallottam azt is, hogy már nem tanít se kis, se nagy fiúkat. És mégis írok. Lássa, én tudom, hogy nagyon követelő természetű vagyok. De mindnyájan elkényeztettek. Ön is.

Az jutott eszembe, hogy boldoggá tenne, ha ön hajlandó volna megtanítani a legnagyobb-bik kisfiámat írni és olvasni. Nem kellene szegénykének iskolába járnia, s nem kellene idegenre bíznom. Tudja, hogy borzadok az iskolától s még jobban az idegen arcoktól. Nem tudok beleegyezni, hogy a kisfiam odajárjon, ahonnan a gyermekbetegségeket hurcolják szét a világba. És úgy szeretnék meglenni idegen ember nélkül!

Ugye, nem mond nemet?

Igaza van, nagyon önző vagyok. De ön hozzászóltatott, hogy visszaéljek a jóságával.

A férjem is nagyon hálás volna, ha rászánná magát, hogy megszerezze nekünk ezt az örömet.

Várja önt, inkább ma, mint holnap, aki önre mindig hálásan emlékszik:

Sárváryné

Ha a türelmes olvasó ismerné a *Spleent*, a *Végtelenség* prométheüszi gögjét, a *Rejtelmek* fásultságát és magas röptét, szóval, ha ismerné *Icarust* - alkalmasint ilyenformán okoskodnék:

Icarus Hódy Balázs. Hódy Balázs tehát igen-igen megköszönte az ajánlatot, s megírta, hogy legmélyebb sajnálatára, nem vállalhatja el a nagyon kedves és nagyon megtisztelő, de rá nézve lehetetlen feladatot. Mert Hódy Balázs csak ekkép gondolkozhatott:

- Ha nem léphettem be a szobádba, mint vőlegény: nem lépek be oda, mint nevelő. Ha nem kaphattam a kezedből egy rózsát: még nem jutottam odáig, hogy elvegyem ebből a kézből a fizetést.

Szerencsére a türelmes olvasó nem ismeri *Icarus* költeményeit, s ez nagyon megkönnyíti a feladatunkat.

Mert így nem kell hosszasan magyarázgatnunk, hogy ámbátor Balázsnak mindezek megfordultak a fejében, ámbátor először megsértődött, azután fellázadt, majd gyötrelmes lelki viaskodásoknak adta át magát, végre mikor rákerült a sor, mégiscsak elment a szép asszonyhoz.

Azzal ment el, hogy köszönettel bár, de le fog mondani a megtiszteltetésről. Megfogadta magában, hogy udvarias lesz, de önérzetes, tisztelettel teli, de hajlíthatatlan. És alig volt ott egy negyedórát, elolvadt, mint a márciusi hó.

Ettől a naptól fogva öt esztendeig egy fedél alatt élt a szép asszonnyal, s egy levegőt szítt vele. Csak nyáron át nem látta, abban a négy tűrhetetlen hónapban, amikor Sárváryné, gyerek-seregével, faluzni ment.

De annál többet volt velök a téli hónapokban. Attól fogva, hogy délután négy órakor a nagy ebédelőben meggyújtották a függőlámpát, késő estig, amíg csak Sárváry vacsorálni haza nem érkezett, együtt volt a kis pápai zuávokkal, s így, a legtöbbször, csak egy hosszú asztal választotta el attól, akit alattomban élete napvilágának szokott nevezni. Lassankint tudniillik, valami hallgatag megegyezés következtében, törvényvé lett, hogy feladata nem végződik el az ábécé titkainak magyarázatával, sőt ellenkezőleg, a feladata tulajdonképpen... Megvalljuk, nem könnyű erről a feladatról szólni. Végre is a türelmes olvasó regényhősök dolgában meglehetősen el van kényeztetve. Hozzászokott a kabylok ellen küzdő oroszánokhoz, az alagutakat teremtő vasemberekhez, s a titokzatos Orlandó gróf már mindenkit hidegen hagy. És szégyenkezve bár, de meg kell vallanunk, hogy Hódy Balázs távolról se volt oroszán, s ami a Sárváry-házban való elfoglaltságát illeti, ez a hivatal bölcs középutat tartott a szárazdajkaság és a nevelőség között.

Sokan úgy képzelhetik, hogy ez nem lehetett valami irigyelni való állapot. Hódy Balázs más nézetten volt. Úgy találta, hogy ha az ember egész mélységes hosszú délutánokon egy imádott lény kábító közelségében lehet, s ezalatt nincs egyéb dolga, mint halk, de határozott hangon figyelmeztetni az illendőség parancsaira néhány rakoncátlan és lármás pápai zuávot: ez maga a boldogság. S később éppenséggel nem volt oka rá, hogy megváltoztassa a véleményét.

A szép Sárvárynénak a gyerekein kívül az egyetlen Hódy Balázsból állott minden társasága. Sárváry a legjobb fiú volt a világon, s nem hiányoztak belőle a férfiúi erények, de egy hibában leledzett Madame Benoitonnal: nemigen szeretett otthon ülni. Korán kelt, délelőtt elvégezte a dolgát, s alig, hogy megebédelt, szedte a sátorfáját. A szép asszony pedig csak nagyritkán mozdult ki hazulról. Kényelmessége a gyerekei számával növekedett, s a lustaságában, kivált olyankor, ha Sárváry néha-néha nagyon bele talált keveredni az éjszakázásba, volt valami elszomorító. Nem szeretett kijárni; nem szerette a szelet, irtózott a hidegtől; még a napfény is bántotta. Vannak pompás virágok, amelyeket mintha a természet is arra szánt volna, hogy

üvegházban éljenek; a változó idő haláluk, még a déli égélj túlságos heve se kell nekik, életföltételük: a mindig egyforma kellemes meleg.

Balázs szentül meg volt győződve róla, hogy a szép Sárváryné nem boldog; de Balázs, mint világeletemben mindig, tévedett.

Igaz, néha megfordult a szép Borcsa fejében, hogy másképp is lehetne. Végre is, úgy vélte, az ember voltaképpen nem azért jött a világra, hogy örökkön a kávéházban üljön, s egész nap a Vörös Ász festett bájaiban gyönyörködjék. De Sárváry másként vélekedett, s ez a szilárd meggyőződés lassankint megtette a maga kellő hatását. Az asszonynak át kellett látnia, hogy a kettőjük közt való versenyben a Vörös Ász lett a győztes, s ez a tapasztalat elvette a kedvét az újabb küzdelmekről. A Grizeldiszek közé tartozott, akik elfogadnak minden megaláztatást.

Mindamellet, a zuávok siketítő lármája közepett, koronkint elmélázott, s ahogy szórakozott szeme rátévedt a derék Balázusra, aki égi türelemmel, a bölcs mérséklet hangján ajánlgatta a zuávok figyelmébe, hogy az erkölcsi szép minden földi javaknál kívánatosabb: el-eltűnődött a világ különös berendezésén. Miért is, hogy a rózsának tövisei vannak, s hogy a szeretetreméltóság oly csapodár?! Íme, hogy a szigorúan rendes életmód, a kávéháziassággal ellentétes háziasság, az egy helyben ülés s a gyermekekkel való bajlódás nem éppen lehetetlen dolgok, annak egy fényes példája ül itt előtte. Fájdalom, ha a szigorúan rendes életmód egyáltalán hasonlatos valamely virághoz, úgy ez nem a rózsza, hanem a lilium. Szegény lilium! Balázs szinte tündöklött a sok erénytől. Maga volt a szerénység és a béketűrés, a tartózkodás és az igénytelenség: az összehasonlítás nem válhatott előnyére.

A szép Borcsa áldott jó lélek, hanem mégiscsak asszony volt: kutyába se vette az erkölcsi szépet.

De azért nagyon megbarátkozott magánosságának furcsa osztályosával. Talán meg is hatotta valamennyire ez a másvilági, néma, lemondással teli és ügyetlenül titkolt árnyékszerelem; legalább mindig megzavarodott egy kissé, ahányszor Balázs rajta felejtette azt a hú kutyatekintetet, mely egyes-egyedül a lemondó érzelmeké. A féregként lenézett embernek a szerelme is hízelgő, hogyha ennyire odaadó, s ily mindenről lemondó.

Bizonyára csak a szamaritánus érzés támadt fel benne mikor a házába hívta. Meglátta az ablakából, amint ugyanabban a ruhában, amelyben egykor Xenofont magyarázta, árván szomorúan, szürkén bandukolt végig a napsugaras, sárgára festett, könnyű kocsiktól, élénk színűi női öltözetektől és huszártiszti egyenruháktól tarka, eleven Körúton. De ez a szamaritánus érzés, egy-két esztendő múltán, komoly, tisztelettől áthatott, és becsüléstől csepegő barátsággá változott át. Amilyen jó asszony volt, haragudni kezdett az egész emberiségre, mely oly kevéssé becsüli meg a *mi* végzetű ígéken való föltétlen uralkodást.

Hitte és vallotta, hogy Hódy Balázs a legderekabb ember hetedhét országon. Látni való, hogy hősünk szerelme végképp reménytelen és teljesen vigasztalan volt.

Világos, hogy az ilyen rendkívül derék ember nem fészélyezi úgy az asszonyokat, mint holmi éretlen gavallérok vagy azok a boszantó huszárönkéntesek, akik oly tüntetően csörtetik a kardjokat, s tükörnek használnak minden ablaküveget. Komoly ember semmit se ad a külsőségekre; komoly embert senki se akar elkápráztatni cifra ruhával vagy más efféle ostobasággal. S a szép asszony Balázs előtt ugyanabban a pongyolában mutatkozott, amelyben Balázson kívül csak a gyermekei és a cselédek láthatták.

A nagy barátságok az ilyen apró bizalmasságokból erednek, s alighanem ez az oka, hogy némelyik asszony a szobalányát teszi a meghittjévé. A szép Borcsa nem volt ennyire leereszkedő, de Balázs iránt egyre több bizalmasságot tanúsított. Nem voltak valami nagy titkai, de ki

az, aki ne volna nagyra, a maga kis dolgaival?! Így, egy késő esti órában, mialatt a gyerekek álmosan hajtották le fejüket az ebédlő nagy asztalára, megvallotta Balázsnak, hogy Sárváryt egy Aranka nevű, csúnya kis fekete asszonykával gyanúsítja, aki barátnőjének hazudja magát, s akit jó asszony létére nem átalított az egész földgömb legelvetemedettebb személyének nevezni.

Balázs félreértette ezeket a bizalmasságokat.

Nem mintha elkapatta volna az a kitüntetés, amelyben bizonyára csakis ő részesült. Ó, nem. Mindig az maradt a szép asszonnyal szemben, aki volt; mindig ugyanaz a félénk, titoktartó imádó. Az a lázas aggodalom, mely akkor fogta el először, mikor a rózsabimbót megpillantotta, sohase hagyta el, ha a szép Borcsa mellett ült, vagy ha ruhájának suhogását hallotta. Ez a lázas aggodalom ahhoz a szorongáshoz hasonlított, amelyet álmunkban érzünk, mikor azt álmodjuk, hogy mezítláb sétálunk egy bálteremben, s folyvást remegünk, hogy valaki a lábunkra talál pillantani.

Nem, Balázst nem kapatta el a szerencséje. Árnyékudvarlónak született, s árnyék-udvarlónak maradt örökkön. De míg azelőtt úgy gondolt a szép Borcsára, mint édes szerenádok királynőjére a trubadúr, aki mindig eltűnik a hajnallal, s örökkön ismeretlen marad: egyszerre úgy tetszett neki, hogy szerelmese tulajdonképpen egy sötét lovagregény szerencsétlen hősnője, akit a trubadúrnak erkölcsi kötelessége kiszabadítani a Rémségek várából. Fejébe vette, hogy imádottja egy gonosz Kékszakáll leigázott, néma, lemondással teli vértanúja; s úgy kezdte gyűlölni Sárváryt, ahogy csak egy temetkezési vállalatnál tudnak gyűlölni.

Az efféle képzelődések nyomán reménységek szoktak fakadni, melyek egymás nyakára nőnek s korán hervadnak, mint a délignyitó. S a Balázs izgékony képzeletét regényes, lehetetlennek tudott jelenetek kezdték foglalkoztatni, hogy mindezek a mesés képek egy túlvilági, névtelen reménységnek adjanak helyet, holdsugarakból szőtt, álmországi reménységnek, melynek a gondolatára is remegés fogta el.

Ez tavasszal volt, virágfakadáskor.

Ugyanezen a nyáron, dinnyeéréskor, Sárváryné egy egészséges fiúgyermeknek adott életet, aki a keresztségben Tihamér nevet kapott. Az újon érkezett egy szépen fejlett foggal különbözőt más, kevésbé szerencsés alkotású kortársaitól; egyébként pedig olyan hangja volt, mint a bölömbikának.

Ezen a nyáron Balázs nem írt egy verset sem.

Később átlátta, hogy a Grizeldiszek vértanúságát éppen a gyermekek teszik teljessé, s másfél év múlva, mikor László is megszületett, felhagyott minden reménységgel.

Erről az eseményről Hódy Balázs életírója nem emlékezhetik meg mély megindulás nélkül. S megindultságának oka ugyanaz, ami Hódy Balázst a végső lemondás útjára terelte, nevezetesen László születése. Minden tisztelet mellett, mely ezt a kitűnő ifjút bizonyára megilleti, bajos megérteni, hogy mi szükség volt rá ezen a rossz világon, melynek a veszedelme úgyszólván a túlnépesedés. Igaz, hogy a legnagyobb emberekről is kétséges, vajon komoly szükség volt-e rájuk a földtekén, de a rendes esetek nem vetik fel ezt a kérdést. Ellenben kétségtelen, hogy az az ár, melybe a László születése került, túlságosan nagy, a rendesnél sokkal nagyobb volt. Végre is, bár az ország védő erejének fejlesztése érdekében kívánatosnak tetszik, hogy minden anya lehetőleg egy féltucat katonát adjon az államnak, de másrészt az is bizonyos, hogy Sárváry Borcsa, az Úr végtelen irgalmassága előtt öt gyermekkel is kegyelmet talált volna, s majdan, sokára, azt mondták volna neki odafenn:

- Jó sáfár voltál.

László születése után Sárvány Borcsa elkezdett betegeskedni. A következő nyáron Franzensbadba ment, s mikor onnan visszatért, nem lehetett ráismerni: hiú volt és szeszélyes. Egy csúnya téli este, a hófúvások idején, nagyon rosszul lett; Sárványért el kellett küldeni a kávéházba, s Balázs aznap nem adott a gyerekeknek leckét. A beteg néhány hét múltán jobban lett, de mihelyt fenn járhatott, nagy sietséggel s különvonaton, elvitték Cannes-ba. Balázs nem látta többé. Tavasszal, egy édes áprilisi délután - nagyszombat volt, s világos, könnyű tavaszi ruhák tették színessé az utcát - megjött a hír, hogy Sárvány Borcsa életének 27-ik és boldog házasságának 11-ik évében, hosszas szenvedés s a haldoklók szentségének áhítatos felvétele után, a délvidéken meghalt.

Az élet lemondásokból áll. Vannak, akik egyforma könnyűséggel tudnak lemondani kis és nagy dolgokról, s ugyanazzal a lelki rugalmassággal állanak minden veszteséget: ezek az élet legnagyobb művészei. Mások képtelenek a legcsekélyebb lemondásra, s örökkön rabjai a vágyaiknak, a szokásaiknak, a jó vagy rossz kedvöknek; ezek az élhetetlenek, a nem életrevalók, akiknek sorsa: az örültek háza, a börtön, vagy ami ezeknél is rosszabb, az apró nyomorúságokkal való mindennapos harc, vesződés és nyűglődés. E között a két véglet között, szerencsés vagy szerencsétlen középúton, rajzanak a nagy embertömegek; egymás vállán sürögve, hogy körutakat és csatornákat hagyhassanak hátra az ismeretlen jövőnek, és palotákat, melyek ívelt ablakainak sötét, bemélyedéséből holdfényes éjszakákon olyan titokzatossággal teli, érthetetlen hangulatok gőzölögnek elő.

De ezek a nagy embertömegek mégsem az egész emberiség. A betegek és szenvedők elmaradnak a bolytól, s azzal vigasztalják magukat, hogy elég erőt éreznek a magánosságra. Pedig csak gyöngék a küzdelemre.

Az emberi lélektől minden kitelik: az is, hogy megtagadja önmagát. S a lemondás művészetének vannak betegei, eszelősei, örültjei.

Vannak, akiknek annyi jutott ki a szűkölködésből, a csapásokból és a szenvedésből, hogy utoljára is erényt csinálnak a szűkségből. Ezek a szegény, természetükből kiforgatottak végre gyönyörűséget találnak a lemondásban. Kevélyekké válnak a nélkülözéseikre, és kéjelegnek a szenvedéseikben. Hasonlóan az öskeresztényekhez, akik önként jelentkeztek hitet vallani, a szenvedés vallásának ezek a rajongói elébe mennek a fájdalomnak, feltárják érzékeny, elsatnyult keblöket minden vesszőcsapás előtt, s vértanúságukra büszkén, gyönyörrel véreznek el.

Hódy Balázs ezeknek az önkéntes, névtelen vértanúknak, akik többen vannak, mint a látszat mutatja - egyik legszebben kifejlett, gyönyörű példánya volt.

S önkéntes vértanúságát különösen lelkessé, mondhatni: páratlanul makacssá tették hitvallásának sikerei. Mert hisz a legendák csodái megújultak, s rózsák fakadtak vércseppjei nyomán.

Ehhez képest egész élete valami szörnyű fonákságnak tűnhetik fel azelőtt, aki ennek az életrajznak némi figyelmet szentel, s nem lehet elhallgatni, hogy Hódy Balázs költészete csakugyan híjával volt annak a természetességnek, mely a nagy költői alkotásoknak alapföltétele. Mindegyik olvasójának feltűnhetik a verseiből ködként gomolygó rosszkedv, és sokan talán rosszhiszeműnek fogják találni ezt a sok borongást, mert látnivaló, hogy a szerző úgy szereti a Sorsharagot, mint édestestvérét.

És mégis, Hódy Balázsnak, legalább egyszer életében, igenis volt egy természetes indulata. De meglehet, hogy sokan ezt is természetellenesnek, sőt érthetetlennek fogják ítélni.

Ez a természetes indulata az volt, hogy fellázadt. És mert szemben a végzettel, amely ellen kitört, gyöngének tudta magát, megkísérelte az öngyilkosságot.

A pisztoly, amellyel fejbe durrantotta magát, valami olcsó, silány szerszám volt, a keze pedig a legügyetlenebb kéz, amely valaha pisztolyt fogott. Öngyilkossági kísérlete tehát balul ütött ki. A golyó félrecsúszott, s Balázs életben maradt. A nagy elszánásból az lett, hogy vagy hat hétig nyomta az ágyat, s a fejsebétől azután is kótyagos maradt vagy egy fél esztendeig. A rosszakarói szerint kótyagos maradt világéletében.

Ha az ember egy előkelő vendéglő pompás nagytermében, ebéd után, finom italok mellett bölcselkedik az öngyilkosságról, azt találná természetesnek, hogy a balul sikerült öngyilkossági kísérlet után szükségképpen következik egy második, vagy szükség esetén harmadik kísérlet, amíg csak a dolog nincs egészen rendben. Aki egyszer komolyan elszánta magát a halálra, miért állapodnék meg a félúton? A tapasztalás azonban szürke elméletnek bélyegzi ezt az okoskodást, s azt bizonyítja, hogy az efféle első felvonások után rendszeren nem következik második. A halál vőlegényei egyet gondolnak, s bizony, visszabaktatnak a félútról. A legtöbbször talán nem is gondolnak semmit, csak felocsúdván, egészen más szemmel néznek a világba, mint azelőtt. Úgy lehet ez is, mint egyéb válságoknál. Aki kisírta, kidühöngte, vagy kivigadta magát, valami megkönnyebbülést érez, s ugyanazok a gondolatok, melyek idegeit az imént megfeszítették, egyelőre nem ingerlik többé.

Az, amit Hódy Balázs később a második életének nevezett, hosszú zsibbadtsággal kezdődött, mely nem sokban különbözött a félkegyelműségtől. Nem emlékezett semmire; nem tudott és nem akart semmit. Úgy volt, mint a gyerek. Szót fogadott az ápolóinak, s félt, hogy megfogják pirongatni. Nem érdeklődött semmi iránt, de szorongó csodálkozással nézte, hogy milyen sokat foglalkoznak vele, olyanformán, ahogyan egy tengeri nyúl nézelődhetik, mikor egy bakteriológus laboratóriumában találja magát, egy dézsa zselatin meg mindenféle preparátum között, s látja, hogy őt egy nagy szakállú ember felveszi-leteszi, szurkálja-pizskálja s egyik helyről a másikra cipeli. Mi az ördögöt akarhatnak vele?

Később, nagy lassan, eszmélni kezdett. Néha, ahogy félálomban feküdt az ágyán, a múlt egyes foszlányai megjelentek előtte, s látomások fogták el. Aztán megkísérelte gondolkozni. Rájött, hogy mindez elmúlt, s hogy vele most a láz üz kegyetlen játékot. Kábultságának képei szinte idegenek voltak neki, s mintha valamikor régen, nagyon régen látta volna ezeket a képeket. Utóbb már emlékezni kezdett, s tisztán látta újra a megszokott, sokszor átélt jeleneteket. Látta önmagát a nagy ebédlő asztalánál a kis zuávokkal, s látta őt. A világoskék batiszt ruhája volt rajta, azokkal a pici kék virágokkal... Ilyenkor a beteg nem találta helyét. Mintha valami furcsa zsongást érzett volna a szíve táján. Szeretett volna sírni, de nem tudott. Aztán azt gondolta, hogy fel kell kelnie; de nem bírt.

Hanem teljesen csak akkor tért vissza az emlékezete s emlékezetével együtt egész fájdalma, mikor már régtől fogva fennjárt s kísértélhatott a szabadba.

Magánosan, gondolattalanul bandukolt végig a vasárnapi, közönségtől népes utcákon, s lökdöstette magát, mint egy alvajáró. Egyszerre a zugligeti úton találta magát. Nem volt arra semmi keresete, de azért valami homályos érzés nem engedte, hogy visszaforduljon. S a néphullám vitte előre.

Ahogy aztán kiért a Zugligetbe, egyszerre eszébe jutott valami. S elválva a vasárnapi tömegetől, nekivágott egy meredek útnak.

Amilyen lankadtan ballagott előbb, olyan sietségre kényszerítette most nyomorult, elgyengült lábát. A magasból nézve, azt gondolhatta volna valaki, hogy egy sebzett vad csörtet az odújába, meghalni békén, távol az emberek szemétől.

A lélegzete elfűlt, mikor megállapodott. Igen, ez az a villa. Megismerte a verandát, a kerti padokat, a két vén hársat, a vadrózsával befuttatott lugast, a Zugliget egész útszéli díszét. Igen, ez az a villa. Itt volt olyan boldog, amilyen nem lesz többé soha.

Emlékezett. Az a drága, édes teremtés olyan jókedvű volt akkoriban, mint maga az egészség. Egy délután azt mondta neki:

- Eljön velünk a Normafáig? De csak így megyek, hajadon fővel...

S a karjába kapaszkodott, amíg odaértek. Ez volt az egész regény. De mikor ez a semmi neki mindene volt!...

Benézett a léckerítésen; a kertben idegen gyerekek játszottak. Fű, fa, virágágyak, a hitvány üveggolyók, a nagyon közönséges rózsák mellett: mind ugyanazok. Semmi se történt csak az istenek költöztek el erről a rongy világról!

S ő akkor oly örült volt, hogy órákat töltött a lugasban, Condorcet könyvével, melynek címe: *Voltaire élete!*...

Végre megértett mindent. Isten veled, ifjúság! Isten veled, szerelem! Isten veled, te drága, aki soha vissza nem térsz!

Nem látta senki: sírhatott. Aztán megtörülte az arcát, s lassan, ahogy a temetőből jönnek, elindult visszafelé. Össze volt törve.

A boldogság!... Az oly rég volt! És úgy fáj minden! Nem akart többé semmit.

Ezek után a válságok után pedig jött az idő, mely letörüli a könnyeket s virágokat fakaszt a sírokon.

A szépség és a jóság elvész, hogy utána ne maradjon egyéb, csak a síri virágok illata. S a fájdalom utána hal, hogy belőle se maradjon más, csak egypár édes emlék, mely egyre bágyad, s melyen egyre erősebben érezni a hervadás illatát, akár magukon a sírről tépett virágokon.

Ó, emberünk őrizte s hűségesen őrizte édes emlékeit!

A gyönyörű teremtés puszta álmokképpé változott át, de ez az álmokkép immár az övé volt egészen. Meglátogatta ágya fejénél, s kegyesen szólt hozzá. Egyszer az álmodó egy csókot érzett a homlokán; felriadt, és szíve vadul kalapált. Ez volt az egyetlen igazi csók egész életében.

Álmokban élt és álmodt szőtt magának. Szép álmodt, gyönyörű álmodt. Azt az álmodt, hogy mindig szerették egymást, s hogy csak a balsors választotta el tőle hűséges szerelmesét. S mikor ebben az álomban már jobban hitt, mint minden valóságban, újra megtalálta a dalok forrását.

Ettől fogva megint a csengő rímeknek élt, s mint a pincér, aki időtlen idők múltán is emlékszik azokra a hercegi lakomákra, amelyekből nem evett soha egy falatot se, élete fogytáig zengette első szerelmét.

Rövid foglatban, íme, ez a története annak a szerelemnek, amelyet Hódy Balázs számtalanszor énekelt meg: dalban és költői elbeszélésben, szonettben és madrigálban, rondeau-ban és vegyesekben.

Erről a szerelemről a jövő irodalomtörténet-írása bizonyára részletesen fog megemlékezni, s mi e helyütt éppen csak az adatgyűjtés érdekében akartunk némi magyarázatot szolgáltatni a Ginevra-ciklus, a *Spleen* és a *De Profundis* egyes darabjaihoz.

De volt Hódy Balázsnak egy másik szerelmi regénye is, s majdnem bizonyos, hogy erről a második szerelmi regényről már nem lesz az irodalomtörténet-írásnak egyetlen szava sem.

Mert Hódy Balázs költeményeiben csak egy női név van: a Ginevra neve. S arról a szerelemről, melyet a költő Fodor Ella kisasszony iránt érzett, a dalok és a költői elbeszélések, a szonettek és madrigálok, a rondeau-k és a vegyesek mélységesen hallgatnak.

Ennek a szemérmes és csodálatosan hallgatag szerelemnek a történetét óhajtjuk ezen a helyen elbeszélni.

Mikor Hódy Balázs Fodor Ella kisasszonyt először pillantotta meg, Fodor Ella kisasszony tetőtől talpig mezítelen volt.

Egy kis teknőben feküdt és erősen acsarkodott.

Látnivaló volt rajta, hogy éppenséggel semmi hajlandóságot nem érez a tisztálkodás eszméje iránt, mert oly hangosan tiltakozott személyes szabadságának nyilvánvaló megsértése ellen, ahogy négy esztendő kis torkától csak kitelhetett.

Fodorné azonban nem volt az az asszony, aki valami sokba vette volna a személyes szabadság jogát, s minden rugódozás és acsarkodás ellenére, tovább szapult.

Balázs meghökkenve állt meg a küszöbön e családi jelenet láttára.

- Hát maga megalondult? - kiáltott rá Fodorné - hogy nyitva hagyja erre a gyerekekre az ajtót?! Kicsoda maga és mit akar?

- Bocsánatot kérek, ténsasszony - dadogott Balázs, és sietett a konyhaajtót betenni -, nem tudtam... A nevem Hódy, s a házmesterné utasított ide.

- Ahá, maga a szobát akarja megnézni - szólt Fodorné, valamivel békülékenyebb hangon.

- Igen, kérem.

- Akkor hát várjon egy kicsit. Hé, Fodor!

A konyhában csak hárman voltak: Balázs, Ella kisasszony és Fodorné. Tulajdonképpen azt kellene mondanunk, hogy: négyen, mert elbeszélésünk főszemélyei közül jelen volt Fodor Cilla kisasszony is, de az ő szereplése ezidőszerint még oly szűk körre szorítkozott, hogy bemutatását bátran el lehet halasztani a következő fejezetekre.

Szóval Balázs csak két emberi lényt vett észre maga körül: egy kicsit a mosóteknőben, meg egy nagyot a mosóteknő mellett. Az előbbi barátságatlan felhívás tehát olyan valakinek szólhatott, aki nem volt jelen, s a legjobb esetben valahol közel tartózkodott.

S Balázs várakozással pillantott a szemközt levő szobaajtóra, mely nem sokkal volt nagyobb, mint egy jóra való dominókocka. De Fodor nem jelentkezett.

- Hé, Fodor!... Adta kölyke!... No még ilyen mamlaszt!...

Ezek a felkiáltások gyors egymásutánban zengettek végig a téglával kövezett, visszhangos nagy konyhán, s minthogy valaki, hősünk iránt való jóindulatból, netalán úgy vélekedhetik, hogy ezek a felkiáltások mindannyian az ismeretlen Fodornak szóltak, meg kell jegyeznünk, hogy: nem, mindez nemcsak Fodornak szólt.

Balázs kivette a tömeges megrovásból ráeső részt, s elkezdett mentegetőzni.

- Engedelmet kérek, ténsasszony, nem akartam háborgatni. Majd máskor jövök...

Balázs azt várta, hogy Fodorné erre a szelíd hangra le fog csillapodni. Csalódott, mert épp az ellenkező történt: Fodorné felpattant.

- Hát most meg hová akar menni?! Hogy még egyszer rányissa erre a gyerekekre az ajtót?! Várjon sorára. Láthatja, hogy dühös vagyok. Különben mi köze magának hozzá, ha én dühös vagyok is?! Én mindig dühös vagyok; nekem ez már természetem. Azért nagyon jó asszony vagyok, érti?... Hé, Fodor!

Balázs el volt kábulva. Szokása szerint megadta magát sorsának, s türelmesen várta a mentőangyalt, aki ezúttal Fodor névre fog hallgatni.

De Fodor füle botját se mozdította.

- Ez már mégis szemtelenség... Te kölyök, fogd be a szád, mert ha még tovább is sivalkodol... Hallja, menjen be ebbe a szobába; egy kis vörös majmot fog ott találni. Fogja fülön, s mondja meg neki, hogy azt parancsoltam: mutassa meg magának a szobát. Várjon csak. Bizonyosan egy földgömb lesz előtte; azon báméskodik. Vágja pofon, a földgömböt meg dobja ki az ablakon. Értette?

Ez a különös megbízás Balázst végképpen kétségbeejtette. Szeretett volna menekülni, de a visszavonulás útja egyelőre el volt zárva előle.

Keresztül ment a konyhán, s visszaélve azzal, hogy Fodornét teljesen elfoglalta Ella kis-asszony egy élénk tiltakozási kísérletének erélyes megtorlása: alattomban kopogtatott a kiskorú ajtón.

- Szabad! - szól belülről egy nyugodt hang.

Benyitott, s egy különös berendezésű helyiségben találta magát, melyről hirtelenében nemigen tudta volna megmondani, hogy nagyon tágas-e, vagy nagyon szűk? Ez a helyiség tudniillik, a budapesti viszonyokhoz képest, valósággal tiszteletreméltó térfogatnak örvendett, de mozogni csak üggyel-bajjal lehetett benne, mert bútorzatának pazar csoportosításával ugyancsak kihasználta ezt a tiszteletreméltó tulajdonságát. Nagyban és egészben azokra a hálószobákra emlékeztetett, melyeket a vidéken, névnapok és batyubálok idején tele gyömöszölnek a többi szobák bútoraival. A zongora teteje könyvtárukat szolgált, szállást adott egy aranyozott kalitkába zárt szomorú kanárinak, s úgy-ahogy, a női munkaasztalt is helyettesítette; az ebédlőasztal gyermekszobának volt berendezve; az ágyak nappal ruhatárként szerepeltek; egy hajdani íróasztalon, melyet a haladó idő közönséges állványra fokozott le, olcsó csecsebecsék díszlettek; s a két utcai ablak közt egy színehagyott kerevet vagy tizenöt darab mindenféle fajta, ébresztő, álló s falióra terhétől roskadozott. A közfelfogás szerint az ember nem lehet három vagy négy helyen egyszerre. Vannak kivételes esetek. Balázs egyszerre volt jelen: a Fodor család társalgójában, műtermében, ebédlőjében és hálószobájában.

Ezt a káoszt természetesen nem lehetett csak úgy hamarjában átpillantani; a különös helyiségben kiigazodni és utat találni, a nehezebb feladatok közé tartozott. És Balázs eleinte nem látta a sok fától az erdészt. Tulajdonképpen semmit se látott egy nagy zsibvásáron kívül, s nem tudta elhatározni, hogy a homályosságban előbbre botorkáljon-e? Végre fölfedezte a földgömböt, s kis híja volt, hogy »Föld!«-et nem kiáltott, mint a Marryat kapitány hősei szokták cselekedni válságos pillanatok után.

A földgömb ott állott a jobboldali ablak mellett, egy kis tükrös asztalkán. De hol lehet a kis vörös majom?

Előkerült az is. Az előbb hallott nyugodt hang ismét megszólalt, s Balázsnak úgy tetszett, mintha ez a hang a föld alól jött volna:

- Mindjárt.

A kis vörös majom a csupasz padlón üldögélt, s egy térképbe volt elmélyedve. Az ajtó mellől azonban, a különböző bútororlaszoktól, nem lehetett belőle egyebet látni, csak vörhenyeges szakállát.

- Bocsánatot kérek, hogy háborgatom - szólt Balázs az ajtónál -, Hódy Balázsnak hívnak, s a kiadó szobát óhajtanám megnézni. A ténsasszony, akivel az imént volt szerencsém beszélni, kilátásba helyezte, hogy amennyiben becses ideje engedi, kegyes lesz megmutatni.

- Mindjárt, kérem, csak Brindisit keresem meg.

Balázs illedelmesen várakozott, míg Brindisit megtalálják. Brindisi kissé messze van Budapesttől, s így nem volt csoda, hogy időbe telt a felkutatása. Bele telt vagy öt perc, míg sikerült a dolog; Balázs azonban győzte türelemmel.

- Egyszer már megvan! - biztatta a vendéget a rejtelmes kis majom.

De meg kellett keresni a földgömbön is. A vörhenyeges szakáll kiemelkedett a torlaszok közül, s hősünk végre megszemlélhette azt a férfiút, akivel a gondviselés végzéséből egy egész életre szóló barátságot kellett kötnie.

Soha ilyen tekintélyes arcot. Ezeknek a szabályos vonásoknak, ennek a nyugodt arckifejezésnek, s a mellig érő hullámos szakáll pazar szépségének láttára Balázs önkéntelenül Siegmund királyra gondolt, a hadverő Siegfried fejedelmi atyjára. Csak a teuton félistenek jártak a földön ilyen magas, fennköltégtől sugárzó homlokkal ékesen; s ha nincsenek a bayreuthi előadások, ennek a tiszteletreméltó, hatalmas szakállnak a mását ma már csak rámában láthatná az ember.

Csakhogy a tekintélyes fej nevetségesen kicsi törzsön pihent, s amint a különös kis ember a földgömb körül bujkált, Balázst az a kellemetlen érzés környékezte, mely a természet kegyetlenkedései láttára fogja el az álmodozókat. Siegmund! Nem Siegmund volt ez, hanem a gnómkirály!

A gnómkirály másodszor is megtalálta Brindisit, s leszegezte egy gombostűvel, hogy el ne szaladjon. Aztán elébe jött a vendégének, s melegen megrázta mind a két kezét.

Balázst megtévesztette az előlegezett barátság. Úgy tekintette, mint szerény föllépésének megérdemlett jutalmát, pedig Fodor éppilyen nyájas volt az egész világgal, kivéve az egész világból kedves felesége önagyságát. A meleg kézszorítás, mellyel mindenkit megtisztelt, nála azt jelentette, hogy:

- Ön nem ő, s ez nekem elég. Szeretem önt.

A szokatlanul barátságos jellegű ismerkedés után a gnómkirály szükségesnek látta visszatérni kedves Brindisijére.

- Nem képzeli, kérem, milyen fáradságomba került Brindisit megtalálnom. Megvallom, a földrajzban csak most kezdek némi járatosságot szerezni. Gyermekkoromban elhanyagoltam a tudományt, s ez rám nézve igen nagy szerencsétlenség. Mit gondol, ha néhány évvel ezelőtt csak oly mértékben rendelkezem a szükséges előismeretekkel, mint, hogy többet ne mondjak, mai nap, mit gondol, hol volnék én ma akkor?!

Balázs nem tudta elképzelni, hogy a szóban forgó kedvező esetben hol is lehetne hát Fodor úr a jelen pillanatban? Úgy tetszett neki: aligha ebben a szobában. De nem gondolkozhatott sokáig a fölvetett kérdéstről, mert Fodor úr folytatta:

- Brindisire pedig azért volt szükségem, mert ott lesz az egyik főállomás. Igaz, még nem mondtam önnek, hogy föld alatti vasutat fogok építeni a világ körül. Mit szól ehhez a tervhez? Merész gondolat, nem igaz?

Az igazat megvallva, Balázs éppoly keveset törődött a közlekedésügy nagy érdekeivel, mint egy kecskepásztor, aki hónapokig ki nem mozdul a havasok közül. Aki jó óráiban a fellegek közt szárnyal, nemigen bánja, hogy embertársai postakocsin döcögnek-e, avagy villamos-

vonaton száguldanak, nyélbe ütni szennyes kis kötéseiket. A nagy anyagi érdekek, a társaságos élet óriási vívmányai hősünket hidegen hagyták.

Mindamellett a barátságos fogadtatás után, amellyel kitüntették, kötelességének tartotta érdeklődni a kissé meglepő terv iránt.

- Az eszme bizonyára nagyszabású - szólt, nem minden kételkedés nélkül.

- Sajnos, a megfelelő anyagi eszközök még nem állanak rendelkezésemre - jelezte Fodor úr a terv nagy nehézségét.

Balázs úgy vélte, hogy mivel ennek a nehézségeknek az eltűnése a közel jövőben úgyse várható, egyelőre semmi se tartja vissza Fodor urat attól, hogy megmutassa a kiadó szobát. Ehhez képest helyénvalónak találta Fodor urat emlékeztetni, hogy jövetelének célja nem annyira Brindisivel, mint inkább a kérdéses szobával függ össze.

- Tehát ön csakugyan ki akarja bérelni a szobát? - kérdezte Fodor úr, mintha nem akarna hinni a fülének.

Ez a kérdés kissé furcsának tűnt fel Balázs előtt, s megvallotta őszintén:

- Szeretnék itt lakni, ebben a házban.

- Csodálatos! - szólt a gnóm-király, mélyen eltűnődve.

De azért csak átvezérelte Balázst a szomszéd helyiségbe.

- Ez az - szólt aztán olyan mozdulattal, mely nem jelenthetett egyebet, mint hogy: „Ám lásd, hogy mit csinálsz: én mosom a kezemet.”

Balásznak szeget ütött a fejébe ez a néhány rejtelmes szó. Vajon micsoda rejtett hibája lehet annak a szobának, amelybe úgy vezetik be az embereket, mint a hajdani regényhősöket a kísértetes helyekre?! Nem vett észre rajta semmi különösöt.

Elég tágas, tisztára sikált, magas szoba volt, aminőket ma már csak a régi házakban látni. A bútortatát ugyan nem lehetett fényesnek mondani, de Balázs nem tartozott az elkényeztetett emberek közé. S a sarokban rejtőzködő, nagy, függönyös és mennyezetes ágy valósággal meghódította. Az első pillanatokban attól tartott, hogy a szobának nincsen külön kijárása, de Fodor felvilágosította, hogy a szemközt látható dominóköcka egyenest a lépcsőházba nyílik. Balázs meg volt elégedve.

Nemcsak hogy meg volt elégedve, el kellett ismernie, hogy amit lát, messze meghaladja minden várakozását. A szoba csak egy ablakkal dicsekedett, de ez a régies alakú, hatalmas ablak erkély módjára kiszögellött az utcára úgy, hogy a bemélyedésében kényelmesen elfért egy kisebb íróasztal. És az ablak a Sugárútra nézett; Balázs, ahogy közelebb lépett, remegve pillantotta meg a szép Sárváryné ablakait.

(Ideje beszámolnunk vele, hogy mindez 1880-ban történt, három esztendővel azelőtt, hogy Hódy Balázs egy rossz pisztollyal fejbe durrantotta magát.)

Balázs a holdvilágos estékre gondolt, amikor oly édes nem csinálni semmit, csak kibámolni a csendességbe, s megkeresni tekintetünkkel az ezüstös fénytől csillogó üveglapot, amely közel, nagyon közel van ahhoz, akit szeretünk. Vajon ébren van-e, vajon gondol-e ránk? Hacsak annyit is, hogy: »Szegény fiú!« A legszebb verssorok ilyenkor teremnek.

- És mennyi volna a szoba ára? - kérdezte félénken.

- Huszonöt forint - felelt fagyosan a gnóm-király.

Balázs nem volt gazdag ember; ámbar ezt nem túlságosan gyakran lehetett rajta észrevenni. Azonkívül rendes ember is volt; és, bizony, számítónak kellett lennie, hogy a szegénysége szemet ne szúrjon. De valahol csak kellett laknia, s istenem, ha az ember huszonkilenc éves!...

Szó sincs róla, olcsóbban is meghúzhatta volna magát másutt. De nem így határozott. Tudtára adta Fodor úrnak, hogy a föltételt elfogadja, s engedelmeivel holnap beköltözködik.

- Micsoda, ön kibérli a szobát?! - kiáltott fel álmélkodva a gnóm.

- Ha ugyan nincs kifogás a személyem ellen.

- Dehogy van kifogásom!... Ellenkezőleg. Hanem ha ön csakugyan kibérli a szobát, az más, egészen más. Ebben az esetben a szoba ára húsz forint.

- Az igazat megvallva, nem értem...

- Az igazat megvallva, azt akartam, hogy ne vegye ki a szobát. Lássá, ön nagyon tetszik nekem. Jóllehet csak néhány perc óta van szerencsém ismerni, nem hallgathatom el, hogy igen megnyerőnek találom önt, s szeretném, ha nem találkoznánk többé soha. Ezért mondtam huszonöt forintot; mások sokallták a húszat is. De ha ön ragaszkodik a szobához, az más. Ebben az esetben a szoba ára húsz forint. Csakhogy, gondolja meg, még nem késő, az asszony nem tud semmit. S engedje meg, hogy egy jó tanáccsal szolgáljak önnek. Fiatal barátom, ha ugyan szabad így neveznem, fiatal barátom: meneküljön! Nézze, ez az ajtó nyitva: meneküljön, és még csak vissza se tekintsen!

Most már Balázson volt az álmélkodás sora.

- Nézze - folytatta a jólelkű gnóm-király -, ön nem tudja, mit csinál, ha beköltözködik ebbe a lakásba. Rabbá teszi magát egész életére. Ez az asszony meg fogja rontani a fiatalságát, szerencsétlenné fogja tenni a jövőjét. Mert aki egyszer ennek az asszonynak a közelébe került, az el van veszve. Mondok önnek valamit. Most két éve egy nagyon derék fiatalember lakott ebben a szobában. Azt úgy elkínózta, hogy a szegény fiú búskomorságba esett, és meghalt. Egy másik még rosszabbul járt; kétségbeesésében teljesen elvesztette a fejét, és megházasodott. Vagy mást mondok. A konyha mellett van egy udvari szoba; ott egy európai hírű ember lakik. Tanár, tudós, nagyeszű férfiú. A társadalmi egyensúly törvényének a fölfedezője. Nézze meg azt az embert. Aznap, amikor ide költözködött, félholtra verte a házmestert; olyan erős volt, hogy leütött volna egy bikát. Most lábujjhegyen jár és suttogva beszél. Csak azt mondom, hogy nézze meg azt az embert.

Így figyelmeztette Maffio Orsini Gennaro kapitányt a két mankón vánszorgó, húszéves aggastyánra, hogy megmutassa neki, miképen hat a Borgiák rettenetes mérge.

Balázs elmosolyodott.

- A ténsasszony, úgy látszik, rendes életre szoktatja a lakókat.

- Hogy rendre szoktatja őket? Meghiszem azt. Ebben a házban mindenki úgy táncol, ahogy ő füttyül. Lélegzeni se mer itt senki az ő engedelme nélkül. Nézzen meg engem, fiatal barátom. Ami engem illet, férfias nyíltsággal vallom meg önnek, hogy még tüszenteni se szeretek, ha az asszony jelen van. Pedig én már meg vagyok edzve. Tőlem lehet mennydörgés, zivatar, tüzes istennyila, én sohase veszttem el a hidegvéremet. Olyan nyugodtan vagyok itt a könyveimmel meg a tudományos eszközeimmel, mint Arkimédes a cirkulusaival, ha nem csalódom: Szirakúza ostroma alatt.

Balázs örült, hogy más tárgyra terelheti a beszélgetést.

- Uraságod, úgy látszik, csak a tudománynak él?

- Azaz hogy azt tenném, hogy ha lehetne. De először is, kissé elkésve léptem a tudományos pályára, s első ifjúságomban sokat mulasztottam; másodszer pedig nem képzeli, mennyi akadállyal kell küzdenem. Nem hisznek bennem; azt gondolják, hogy félbolond vagyok. Pedig én nem vagyok félbolond; hanem, ha már rám akarják fogni, akkor inkább egész bolond, mert bennem lángelme lakozik, s a lángelme, mint tetszik tudni, tisztára örütség. De mit a lángelme, ennek a műveletlen asszonynak! Képzeld, napokig kell könyörögnöm pénzért, ha egy körzöt kell vásárolnom. Higgye el, kérem: a tudatlanság és az asszony, ez a szabad embernek a két legnagyobb ellensége. Ha ezzel a kettővel nem kell küzdenem, ma ott volnék, ahol Edison. És tudja-e, mért vettem el ezt az asszonyt? Megtetszett nekem, hogy pofon vágott, amikor meg akartam csókolni. Ez is mutatja, hogy egészen bolond vagyok.

Balázs egy kissé meg volt rökönyödve. Hosszasabb bizonyítás nélkül is hajlandó lett volna elhinni a dolgot, de a gnóm-király olyan tiszta szemmel s olyan derűs nyugalommal nézett rá, hogy nem tudta, mit gondoljon. Mi ebben a tréfa vagy az a keserűség, amellyel az ember magamagát gúnyolja? És mi az, ami már nemcsak keserű tréfa, hanem a Fodor úr tudtán kívül szomorú valóság? Amíg ezen tanakodott, Fodor úr, mintha az ő elhallgatott kételyeire akart volna megfelelni, így folytatta:

- Különbölni bolond az egész világ, ami abból is kitetszik, hogy az emberek megházasodnak. Fiatal barátom, egy egész életre való tanácsot adok önnek; nem bánja meg, ha hallgat a szavamra. Ne házasodjék meg soha, semmiféle körülmények között! Ne vegye el se azt, aki csókolgatja, se azt, aki pofon vágja az embert. Különbözőképpen kezdik, de mind egyformán végzik.

Balázs fogadkozott, hogy távolról sincsenek ilyes szándékai. De ezzel a kis embert nem nyugtatta meg.

- Óvakodjék az asszonytól, akár kicsi, akár nagy, akár öreg, akár fiatal. A nőnek mindig csak egy dolog jár a fejében: a házasság. Ha fiatal, férjhez akar menni, vagy máshoz akar férjhez menni; ha öreg, meg akarja házasítani a fiatalokat. Még a gyerektől is óvakodjék, hogyha lány. Telepedjék le egy sereg kislány közé: s házasságot fognak önnel játszani. Pedig a házasság a férfinak a halála. Ó, hogyha én nem házasodtam volna meg!...

Arca fölragyogott erre a gondolatra. Mint akiket a vallásos rajongás szent elragadtatása fogott el, boldog tekintettel bámult bele a semmiségbe. Vajon micsoda tündéri képek jelentek meg előtte, ott, a mennyezet tájékán?!

- Tudja, ha ön csakugyan nem hallgat rám, s itt marad ebben a pokolban, egyszer majd elbeszélem önnek az életem történetét. Nagyon tanulságos történet; akiknek elmondtam, mindannyian sírtak rajta, s negyven napig nem néztek asszonyszemélyre. Most nem mondhatom el, mert az asszony mindjárt itt lesz, s nem lesz maradásom itthon, ha rajta ér a fecsegésen. Pedig nincs időm az utcán kóvályogni; serényen kell dolgoznom a vasút tervezetén.

- A világért se szeretném feltartóztatni...

- Ó, kérem, rám nézve ritka szerencse, ha magamhoz hasonlókkal beszélgethetek. (Balázs meghajlott.) S ha ön szíves lesz még egypár percre helyet foglalni, mondok egyet-mást, ami érdekelni fogja. Végre is, önnek ismernie kell azokat, akiknél letelepedik.

Balázs már unni kezdte ezt a rendkívüli közlékenységet, de nem volt mód a szökésre.

- Tudja, én órás voltam. Kitűnő munkás, akinek a dolga aranyat ért. Hogy többet ne mondjak, én találtam fel a Fodor-féle órát. Ismeri ön a Fodor-féle órát? Nem? A Fodor-féle óra másodpercekre mutatja az időt, jelzi a temperaturát, megszámlálja az ember minden lépését, s ha két percig a tenyeremben tartom, pontosan kimutatja az érütéseimet. Ezenkívül megvan az a

hasonlíthatatlan előnye, hogy ön egy félóráig csapkodhatja a földhöz, mégse törik össze. Mindebből láthatja, hogy a Fodor-féle óra kész vagyon volt, csak be kellett zsebelni. S azt hiszi, meggazdagodtam belőle?

Balázs előre is igen csodálkozott a Fodor-féle óra szomorú történetén.

- Ekkor közbejött a pofon. Ez a pofon megfosztott az eszemtől. Elvettem a feleségemet, vagyis tulajdonképpen ő vett el engem. Szóval: nem kapálóztam, nem kiabáltam segítségért, hanem úgy mentem utána a paphoz, mint a birka a vágóhídra. S mi történt velem, tisztán csak azért, mert olyan meggondolatlan voltam, hogy elkövettem ezt az egyetlen, de menthetetlen tévedést? Mi történt velem, egyedül a házasságom következtében? Csődbe jutottam! Az asszony rábeszélte, hogy húzzuk össze magunkat, nyissunk egy kis olcsó boltot kint a Kender utcában, s ne költsek hirdetésre egy garast se. Képzelm, a tizenkilencedik században! Így per sze tönkre kellett mennem. S a Fodor-féle órán, mely másnak milliókat hozott volna, elúszott négyezer forintunk. Csak az vigasztalt, hogy ebből a négyezer forintból ezer az asszonyé volt.

Hősünk arcán meglátszott, hogy a nemezist illetőleg nincs a beszélővel egy véleményen, de a Fodor-féle óra megteremtője nem ügyelt a dologra.

- S nem elég, hogy tönkrementem - folytatta -, elhíresztelték, hogy a Fodor-féle óra nem ér egy fityinget. Rám fogták, hogy azért buktam meg, mert az óráam a kutyának se kellett. Az ellenségeim így kezdtek beszélni: „Hát persze, ki az ördög venne órát azért, hogy a földhöz vagdalja?! A lépéseit megszámlálhatja az ember óra nélkül is, az érlökést megméri az orvos, s ha az ember didereg, a Fodor-féle óra nélkül is tudja, hogy hideg van.” Természetesen, az asszony mindjárt elhitte ezeket a számarágókat, s hiába volt minden érvelés, fel kellett hagynom a művészetemmel.

- És azóta?

- Képzelm, hogy azóta se pihenek. Feltaláltam egy úszó-készüléket. Két tömlő az egész, de ez a két tömlő elég rá, hogy egy huszárt a teljes felszerelésével és lovastul fenn tartson a vizen. A találmányomat be is mutattam a főhadparancsnokság embereinek, s próbaúszásom megtekintésére igen előkelő szakértők jelentek meg. Sajnos, minthogy az asszony nem bízott a felfedezésemben, a készülék előállításához szükséges pénzösszeg nem állott rendelkezésemre, s szégyen, gyalázat, takarékoskodnom kellett a legszükségesebb anyagokon. Ennek természetesen az lett a következtése, hogy majdnem belefűltam a Dunába; úgy fogtak ki a csavargözössel. Ezek után érteni fogja a keserűségeimet. Képzelm, ha kénytelen lemondani a telefonról, a fonográfról, mindenről a világon, néhány rongyos dollár híján, s egy pofon miatt, amelyben, vesztére, egykor örömet talált.

Hősünk illőnek vélte tiltakozni.

- Nem hihetem, hogy uraságotat ellenségeinek rosszakarata és a balszerencse végképp elcsüggesztették volna. A legelső pillantásra sejtettem, hogy uraságodban a cselekvés emberét van szerencsém üdvözölni, s tudom, hogy az ilyeneket az akadályok csak edzik. *Sub pondere crescit palma* - ha szabad ezt a klasszikus idézetet uraságodra alkalmaznom.

- Ó, még nem mondtam le mindenről, s a rosszakarat meg a gúny el fognak némulni, mihelyt fölépítem a vasutam. Nem tudom, méltányolja-e ennek a nagyszabású ötletnek a jelentőségét? Hogy visszatérjek Brindisire, ha ön ma Brindisibe akar menni, az állomások egész rengetegén kell keresztülvergődnie. Az én földalatti vasutam csak a nagy állomásokon fog megállapodni, s így ön már Brindisiben lesz akkor, mikor a közönséges vasút utasai még valamelyik nem messze eső vámhivatalban vesztegelnek. Mondja, kérem, nem nagyszerű ez?

Balázs ugyan nem sietett Brindisibe, hanem azért nagyon örvendett a felfedezésnek. És szerencsekívánatának a kifejezése után éppen a legélénkebb barátkozásban voltak, mikor egyszerre a hátuk mögött megszólalt a Fodorné éles hangja:

- No mi lesz? Meddig tart még ez a fecsegés? Ez az úr is okosabban tenné, ha a dolga után látna, s nem hallgatná végig a te szamárságaidat.

Mikor *Borgia Lukrécia*ban, a Negroni hercegné lakomáján egyszerre csak szétválík a háttér függönye, s a bordalt éneklő, ittas vendégek megpillantják az álarcos barátokat, akik a nekik szánt koporsókat hozzák: Maffio és társai tudvalevőleg halotthalaványan s egy pillanat alatt megöregedett arccal merednek egymásra. Ilyenformán változott el a két férfiú arca.

Fodor megkísérlette mentetetőzni:

- Angyalom, ez az úr...

De Fodorné a szavába vágott:

- Ez az úr vagy kiveszi a szobát, vagy nem veszi. Jobban szeretem, ha nem veszi; inkább adom oda egy tisztességes öregkisasszonynak, mint holmi léhűtőnek. A férfiak úgyis csak azért bérelnek szobát, hogy összerongálják a bútorokat. Ne is gondolja ez az úr, hogy valami nagyon kínálgatom neki a szobát. Ki nem állhatom a férfiakat, mert minden férfi gazember. Minden férfi, kivétel nélkül. Amelyik nem látszik annak, az a legnagyobb gazember valamennyi között.

Hogy valamiképp ebbe az első rangosztályba ne kerüljön, Balázs olyasfélét hebegett, hogy ő egész őszintén egyike a legmegátalkodottabb gazfickóknak, s távol van tőle minden kép-mutatás. Különben - folytatta merész elhatározással -, ha ez nem akadály, ő kivenné a szobát, s nemigen zavarna több vizet, mint egy tisztos öregkisasszony.

Ahelyett, hogy igent vagy nemet mondott volna, Fodorné szemügyre vette a vendéget, azzal a biztos pillantással, mellyel a piacon a vágott libák értékéről szokott tájékozást szerezni. A szemle elég kedvezően üthetett ki, mert bár hangjának mérgessége egyre fenyegetőbbé vált, mindjárt azzal kezdte, hogy: jó, majd meglátjuk.

- Hanem azt megmondom előre - folytatta vésztiósló hangon -, hogy nem tűrök semmiféle garázdálkodást. Ez a lakás az én lakásom, s ide nem lép be más ember, csak az, akinek én megengedem. Ha barátkozni akar valakivel: van itt egy tudományos ember, attól sokat tanulhat. És kapuzárás előtt minden lélek idehaza legyen; akinek ez nem tetszik: fel is út, le is út. Azt is megmondom, hogy ha nagymosás van, s ezt a szamarat elküldöm valahová: a lakók vigyáznak a gyerekre; és ha a gyereknek baja esik, én mindenkinek kikaparom a szemét. Aki pedig csak tivornyázni akar, s azért vesz lakást, hogy összerongálja a bútorokat, az jobban teszi, ha mindjárt máshová megy. Már most: ha tetszik, jó; ha nem, az is jó. Én nem árulok zsákban macskát semmi emberfia kedvéért.

Fodor vígan hunyorgatott a háta megett, mintha azt szerette volna mondani:

- Ugye, hogy igazam volt? Jeles asszony ez, majd meg fogja látni.

De Fodorné hirtelen arra fordult, s a gnóm egyszerre olyan komoly lett, mint egy temetés-rendező.

- Ezzel a pimasszal pedig ne sokat társalogjon, ha kedves az ideje. Mindig milliókkal dobálózik, és nem tud megkeresni egy vörös garast.

Fodor szégyenkezve somfordált vissza a másik szobába. Leült a földgömb mellé, és keresztbe fonva törpe karjait, nézte Brindisit, ahogy egy köszvényes, nyugalmazott vén admirális nézi az óceánt...

Balázs ígérte jóakarátját, s fogadkozott, hogy a ténsasszony kívánságairól sohase fog megfeledkezni. Megemlítette, hogy a tivornyázásban mindig mértéket szokott tartani, s hogy magánviszonyainál fogva nem kedveli a nagyobb társaságokat.

Ezzel a beköszöntővel Fodorné annyira meg volt elégedve, hogy jónak látta Balázst kissé helyre vigasztalni.

- Azért én nagyon jó asszony vagyok, ne féljen. Ritka jó asszony, érte? Olyan jó asszony, hogy ezért mindig dühös vagyok magamra.

Csakhogya ezeket a biztató ígéket oly fenyegető hangon mondta, hogy a kredencben az összes tányérok megremegtek, s Balázs csontjaiban megfagyott a velő.

Mindamellet hősünk nem oldott kereket, hanem másnap este beköltözködött a bukott órási kiadó szobájába. S alig rendezkedett el, máris meg kellett kötnie azt az ismeretséget, melyet számára Fodorné jelölt ki.

A Fodorné lakói társaság dolgában nemigen voltak elkényeztetve. A társadalmi egyensúly törvényének fölfedezője egész nap oly izgalommal várta Balázst, mint amilyenel június elején a fürdőhelyek Robinsonjai lesik az újonnan érkező vendégeket. S mikor észrevette, hogy az új lakó a névjegyet szegezi ki az ajtajára, nem türtöztette magát tovább, hanem lecsapott prédájára.

- Kedves uram, minthogy én is a házhoz tartozom, remélem, meg fogja engedni...

A társadalomtudomány nagy bölcselője apró, hunyorgó szemű, módfelett nyájas, tömzsi emberke volt, aki selypesen beszélt, mint a kövér nyelvűek, s lassan, vontatottan, mint akik szeretik magukat hallani.

- Ez verte volna meg a házmestert? - álmélkodott magában Balázs.

Fodor már ekkor elmesélte neki, hogy a kiváló bölcselőnek három eleven felesége szaladgál a világban, ami persze csak úgy történhetett, hogy a szóban forgó hölgyek közül kettő annak rendje és módja szerint elvált tőle, míg a harmadik egyszerűen a faképnél hagyta házasságuk negyedik hónapjában. Ez a tapasztalatokban gazdag múlt, úgy látszik, nem nagyon bántotta az európai-hírű tudóst; kedélyén legalább nem hagyott nyomot.

Különben sokkal inkább el volt foglalva az elméletével, semhogy ez a kellemetlen múlt valami sűrűn kísérthette volna. A társadalmi egyensúly törvénye annyira izgatta, hogy utoljára kiszorított a fejéből minden más, vidám vagy nem vidám gondolatot.

- Az éj és a nap váltakozása. - magyarázta Balázsnak - ez a *természeti* egyensúly. Mit gondol, ha egyszer a nap nem akarna lemenni?!... Megbomlanék az egész világ; a Siriustól kezdve le egészen az utolsó ázalagig, egy roppant csődbe jutna az egész világegyetem. A jó és a rossz váltakozása, az erkölcsi erők és az állati ösztönök örök küzdelme pedig: az *erkölcsi* egyensúly. Mondja, kérem, mi lenne akkor, ha csupa angyalból állna a világ?! Képzelve el, hogy a hordár angyal, a finác angyal, a végrehajtó angyal. Elküldene ön egy angyalt a zálogházba?! No, ugye? A természeti és az erkölcsi egyensúllyal tehát tisztában volnánk. Kössük össze, elegyítsük a kettőt: s megkapjuk a *társadalmi* egyensúlyt. Ez a világ a nagy tömegek erőinek és rossz ösztöneinek folytonos, pihenés nélkül való, általános küzdelme; ameddig ez a küzdelem tart, addig áll a világ. Mi a társadalmi élet? Szüntelen váltakozása az ideális eszmék és a reális eszmék egymást követő uralmának. Hol az ideál van felül, hol a reális irányzat; egyszer a

whigek, másszor a toryk. Mikor a realitás van a kormányon, az idealizmus megindítja, s győzelemre juttatja az ellenáramlatot; s ha az ideális eszme győzött, nehogy bekövetkezzék a tespedés korszaka, a realizmus mozogni kezd, harcol és végre győzedelmeskedik. Kérem, fusson végig a világtörténelmen; s nézze, mily rendben váltakoznak a tömeguralom s a kevesek uralma. Mi a ma? Ellentéte a tegnapnak. S mi a holnap? Ellentéte a máának. A jelen az, ami a múltkor nem volt; a jövő: az, ami ma nincs, hanem volt tegnap, szerdán, hétfőn, szombaton. Azt hiszem, mindez elég világos. Vegyük például a linzi békekötést...

A társadalmi egyensúly törvényének fölfedezője mindent megfejtett, mindent kimagyarázott kedves elméletével. Olyan volt ez az elmélet, mint az a furfangos amerikai készülék, mely egyszerre: bot, legyező, ernyő, kés és szivarvágó.

- Vagy vegyük például Spartacus lázadását...

Bizonyára, egész Közép-Európában nem találkozott ember, aki jobban visszaélt volna a világtörténelemmel, mint a társadalmi egyensúly törvényének fölfedezője. Ha valaki sokáig hallgatta, nem gondolhatott egyebet, mint hogy a feníciaiaktól kezdve egészen az akadémia legutolsó közgyűléséig, minden a világon egyes-egyedül azért történt, hogy a társadalmi egyensúly törvényéhez a legcsekélyebb kétség se férhessen.

Balázs eleinte meghökkenve nézett a nyugodtan és megfontoltan beszélő kopasz emberkére. De udvariassága és kellemes formái megnyugtatták.

És vacsora után, mikor Fodor is, Udvarhelyi úr is, újra beállítottak hozzá, már érdeklődve hallgatta a feltaláló és a bölcselő vitatkozását. E vitatkozás során Fodor kijelentette, hogy felhagy a földalatti vasút tervével, mert holnaptól fogva minden idejére szüksége lesz, hogy megcsinálja egy új léghajónak a gépezetét, amely léghajó, úgy alakjában, mint szerkezetében, a madár alkotásának lesz hűségese mása.

Balázs szinte szédült. Új barátai oly könnyedén dobálóztak a legsúlyosabb eszmékkal, hogy nem nézhetett rájuk elismeréssel teljes tisztelet nélkül. Ötleteik bősége, a rugalmasság, mellyel némely apró ellentmondásokon túltették magukat, s az a biztonság, mellyel az egyetemes történelmet s az egész világúrt kezelték, kivételesen nagyszerűnek tűnt fel előtte. De nemcsak szédült, okult is, ahogy Fodorné megjósolta. Mert Udvarhelyi úr mindig fölért egy világtörténelmi kézikönyvvel s ezenkívül a Meyer-féle lexikon egy zsebkiadásával.

Egy hét múltán tisztában volt vele, hogy a sors két rokonlelket vezetett útjába.

Kölcsönös bizalmasságuk gyorsan növekedett. Kevéssel ezután Balázs teaestélyt rendezett új barátai tiszteletére, s megkínálván őket sonkával és párizsival, felolvasta nekik legtitokzatosabb, legnehezebben érthető versét, azt a verset, mely a *Spleen* egyik gyöngye, s melynek hangulatos, rejtelmességgel teli címe: *Ululu Laia*.

Ettől a naptól fogva bizonyos volt, hogy Balázs a Fodor-családnál fog élni és meghalni.

Az ember néha szép nyugodtan, egyenesen és mozdulatlanul fekszik az ágyában, s mind-
amellett szentül meg van győződve róla, hogy széleseben kering egy ismeretlen középpont
körül, a szobával, a bútorokkal, a székre rakott ruhadarabokkal és a faliórával egyetemben,
mely szomorúan tiktakoz ehhez a kalandhoz. Ebben a lelkiállapotban a legtarkább képek
váltakoznak az ember előtt: ismeretlen bíborosok, akik velünk együtt forognak, dühösen
kiabálnak ránk, s mi nem értjük a beszédjüket, vasúti gőzösök vágatnak rajtunk keresztül, oly
gyors egymásutánban, mintha ágyunk volna a legkedvesebb séta-helyök, piócák másznak a
testünkön, és mi hiába igyekezünk szabadulni tőlük, veszett kutyák vesznek úzóbe, s torkun-
kon elakad a segítségkiáltás, a torony tetején találjuk magunkat, s nem leljük meg a levezető
utat, fájdalmasan tapasztaljuk, hogy egy úr ágyúgolyókat vagdos a fejünkhöz, s mikor a
fejünkhöz kapunk, rémülten vesszük észre, hogy a fejünket elvesztettük valahol, ellenben
helyette egy dinnyenagyságú léggömb ül a nyakunkon...

Nem sokkal azután, hogy itt akarta hagyni ezt a siralomvölgyet, Balázs bekötött fejfel pihent
vánkosán, és sorra látta ezeket az ismert képeket. Fel-felriadt, s ijedten tekingetett szét a
szobában, de nem látott, és nem is hallott semmit. Hiába hallgatózott és meresztgette a
szemét; vak volt és süket. Majd újra elszenderedett.

Azt álmodta, hogy egy ismeretlen temetőben sétál, szép, virágos sírok között. Naplemente
után lehetett az idő, s ez a temető olyan végtelenül szomorú volt.

Egyszerre egy kriptát pillantott meg, barátságos, nyitott ablakú kriptát, melyet vadrózsák
környeztek. A kriptának az ajtaja is nyitva volt; bement.

Ahogy bement, az ajtó becsapódott utána; kinézett az ablakon, s nem ismert rá a temetőre.
Most már nem szomorú volt a táj, hanem félelmetes.

Valami végtelen szorongás fogta el. Ki akart menni; de az ajtó nem nyílt. Az ablak felé
fordult, de akkor valami rejtelmes zúgás támadt, s rémületében nem mert megmozdulni.

S mialatt az ajtót döngette, azalatt a kriptá belseje elváltozott. Észrevette, hogy - különös! - az
ablakkal szemben egy kályha áll.

A rejtelmes zúgás pedig növekedett, s már egész közlelől hallatszott.

Ebben a pillanatban megnyílt a kályha ajtaja, s hogy, hogy nem, egy fehér ruhás, szőke kislány
lebbent ki a kályhából. Vállán porköponyeg volt, s barátságosan nézett Balázssra.

A szájához tette az ujját, s intett Balázssnak, hogy csendesen legyen. Majd kinyitotta az ablak
másik szárnyát is, s rámutatott a sötét sarokra.

Balázs megértette, hogy oda kell rejtőznie.

Éppen ideje volt, hogy elrejtőzzék. A szőke kislány eltűnt, s a kriptán vad szélforogatag
süvöltött keresztül. A kályha ajtaja felcsattant, s rejtekéből titokzatos, seprűnyélen lovagló
alakok rohantak elő, pipaszár testű szörnyek, akiknek nem volt fejök, csak kalapjuk. Ezek őt
keresik.

A szörnyek keresztülvágattak a kriptán, s kilovagoltak az ablakon. Most már nem félt. Tudta,
hogy nem fogják megtalálni, mert a kislány elrejtette.

És csakugyan, a zúgás elhallgatott; a kísértetek elvonultak.

A kislány pedig bemosolygott az ablakon, a vadrózsák közül, mintha azt mondta volna:

- Ugye, hogy kijátszottuk őket?!

Aztán fölemelte kis varázspálcáját, a kripta ajtaja megnyílt magától, s Balázs virágos rétre lépett. A temető eltűnt. A messzeségből egy tó ezüstje csillámlott elő, majd úgy tetszett neki, hogy a tavon paloták ringanak. Egyszerre valami különös hangot hallott... igen, ez egy kocsi dübörgése. Fölébredt.

Az álmokképek eltűntek, de a kislány ott ült az ágya mellett.

Balázs megkönnyebbülten lélegzett fel. Letörölte arcáról a verítéket, s fölemelkedett ágyában, már amennyire bírt.

- Elmentek a rémek? - kérdezte suttogva.

A két fogsora összevacogott, tekintete zavaros volt, s látszott rajta, hogy még csak félig van magánál.

A kislány nem értette, miféle rémekről beszél.

Fölugrott a székéről - ahol előbb mozdulatlanul ült, mint jó kis gyerekek az iskolában -, közelebb hajlott a beteghez, s aggodalmasan kérdezősködött:

- Behívjam a mamát?

De Balázs már nem hallotta. Egy másvilági forgószelel ismét magával ragadta silány öntudatát, s visszavitte a sötét, örülten keringő káoszba.

A káoszból most már másféle szörnyek bontakoztak ki. Víziló, amely villámokat tüszögött; veszett farkasok, amelyek folyvást a sarkában voltak, s ráugráltak, hogy elharapják a torkát; és skorpiók, amelyeket nem tudott lerugdalni magáról.

Eszeveszetten futott álmában: a lélegzete elállt, szíve a rémülettől vadul dobogott, s a lábát egyre nehezebbnek érezte. Végre elbukott, s átadta magát a teljes öntudatlanság első, édes öleléseinek. Majd hús áram csapta meg az arcát; egy sírdombon feküdt, felette égi békében fénylett a hold, s a fehér márvány sírkövek aranyszemeikkel szemrehányóan meredtek rá.

Megismerte a szomorú temetőt, amelyet előbb látott.

Egyszerre úgy tetszett neki, mintha sok, sok idő múlt volna el valami névtelen, rettenetes dolog óta, s ő ezalatt, nyomorultul, nem gondolt volna egyébbel, csak hitvány énjével. A szíve összefacsarodott; szeretett volna sírni, de nem tudott.

Ekkor, mintha egy puha kis kéz megsimította volna forró homlokát. A kisleány volt, aki intett neki, hogy keljen fel és kövesse.

De a sírdomb nem eresztette. Magához szította erőtlen testét, s a kínosan fölemelt kar visszahanyatlott.

Még egy utolsó erőfeszítést tett. Azt hitte, hogy meg kell halnia. De nem halt meg, hanem újra fölébredt.

És most már egészen természetesnek találta, hogy a kisleány ott ül az ágya mellett.

- Nem akarok visszamenni a temetőbe - hebegte, amint megpillantotta. - Csak a temetőbe ne!... Nem akarok a temetőbe...

A kisleány úgy nézett rá, mint egy ijedt mókus. Alig volt hét esztendő, s azelőtt sohase látott beteget.

De ha szorongott is egy kicsit, megmoccanni nem mert a beteg ágya mellől.

A beteg makacskodott.

- A rémek nem mentek el; ott bujkálnak a temetőben. Nem akarok visszamenni a temetőbe.

- Behívjam a mamát? - szólalt meg a kisleány félénken.

Még nem volt egyéb mondanivalója.

De Balázs nem hallotta. Szempillái le-lecsukódtak, s ahogy újra meg újra rájött az aléltság, fantasztikus alakok szárnycsapását érezte a homloka körül.

Kétségtelen, hogy hősünk fent idézett szavaiban kevés volt az értelem, ellenben annál több a következetlenség, világos jelél annak, hogy amikor egy-egy percre ébren volt, álmoképei tovább foglalkoztatták, s ezek az álmoképek összefolytak előtte. De mikor valakinek a feje úgy összevissza van varrva, mint egy kínai krepp látogatóruha, s mikor az ember a koponyáját összetákoló kötelékektől nem sokkal lát többet a világból, mint egy kétnapos borz, bizonyára számot tarthat némi elnézésre.

Különben, tévedés volna azt hinni, hogy mindez csak egy jámbor versfaragóval eshetett meg, s hogy helyében az angol testőrség egy fránya gárdatisztje nyugodtan cigarettázott volna hetyke egyenruhájában. A vasemberekről szóló mondák csak mesék; a legvidámabb kötekedőknek is vannak gyöngé óráik; és Richard gróf, a sohase féltő - bizonyosak lehetünk benne -, maga is megilletődött egy pillanatra, amikor a halott karja egyszerre csak torkon ragadta.

Ami Balázst illeti, akit ez alkalommal lehetetlen hősünknek mondanunk, Balázs mentségére tehát meg kell jegyeznünk, hogy a köznapi életben nem árult el hasonló gyöngeségeket. Meglehetősen méltóságos tartású úr volt, aki már csak a hivatása iránti tiszteletből se szaladt volna meg semmiféle verekedésből. Nyugodt föllépése és hidegvére koronkint hatottak is, s ha itt eláruljuk, hogy inkább csak elvből, mint természettől volt bátor - a nagyvilág, barátai és ellenségei, nem tudtak s nem fognak tudni róla.

Csak hogy azok a tökéletes úriemberek, akiknek a lelke is oly keményre van vasalva, mint gyönyörű ingpáncéljok, azok a kifogástalan regényhősök, akik mindig, minden körülmények között megőrzik illatszerrel beitatott hidegvérüket, s hidegen nyújtják át látogató jegyeiket a kísérteteknek, avagy óráig vároztatják a köszöbor-vendéget, hogy aztán felséges előkelőséggel kínáljanak neki helyet a pamlagon; ezek a tökéletes hősök kevesebben vannak, mint a regényekből gondolná az ember, s legpompásabb példányaikban sem emelkednek felül minden bírálaton.

Megszoktuk azt képzelni, hogy a gyermek idő múltán átváltozik, s ember lesz belőle, ember, akiben nyoma sincs az egykori gyámoltalan lénynek. Ez az előítélet éppoly hamis, mint a többi. A gyermek nem vész el az emberből soha; csak elrejtőzik benne. A viszontagságok, az idő, a védekezés szüksége kérges növesztenek könnyen sebezhető, érzékeny bőre körül, aminthogy a jóságos természet karmokkal, szörmezzel vagy szárnyakkal látja el az állatokat, hogy meg tudják állni helyöket az éghajlat és az időjárás véletlen változásai közepett, meg a többi állattal szemben. Akit meglett embernek mondunk: az a gyermek - állig fegyverben; ugyanaz a siránkozó kis teremtes, aki volt, aki azonban megtanulta, hogyan takarja el s hogyan védje a gyöngeségeit. Ha módodban van megkapargatni atyuskát, megtalálod a nyomorult kis kozákot, akinek szakálla és dsidája nőtt, de azért féreg maradt, és legeslegbelül féreg módjára retteg, mikor szemben találja magát a roppant Bizonytalansággal.

Ha tehát úgy találjuk, hogy Balázs félt és ostobaságokat beszélt, ne felejtsük el, hogy: megtörténik ez néha a legjobb családokban is.

A kislány tágranyílt szemmel bámult rá. Egy nyitott könyv hevert kis térdein, de nem nézett belé. Oly különös, oly titokzatos s oly megriasztó volt, amit látott, hogy egy más, csodálatos világ sejtelmei fogták el. Leánygyermek volt: érdeklődött még a halál iránt is.

Bizonyára jobban szeretett volna odakünn lenni. A nyitott ablakon keresztül hallotta az utca tarka zsvaját, s egy szemtelen napsugár oly hívogatóan táncolt előtte a padlón!... A tágas, piszkos, nagy udvarra gondolt, ahol kis cimborái alighanem vígan keringenek a gyapjúzsákok mellett. Azt hitte, hogy hallja őket, amint körben éneklik:

*Lieber Herr von Kohn,
Lieber Herr von Kohn,
Lieber Herr von Ko-o-o-ohn...*

De nem jutott eszébe, hogy megszökjék, s maga is beálljon abba a társaságba, mely azon vigad, hogy Ko-o-o-ohn úr a francia négyesben minden kolónt elront. A Fodorné háznépe jól volt nevelve, s amit egyszer Fodorné megmondott, azellen nem lehetett fellebbezni semmiféle más hatóságokhoz.

Koronkint, amikor a beteg fészkelődött, nyugtalanság fogta el a kislányt. Valami megnevezhetetlentől tartott, maga se tudta mitől. S már-már közel volt hozzá, hogy rémülten acsarkodjék az anyja után, amikor egy-egy mély lélegzet hangja újra lecsendesítette pihegő kis szívét.

És gyermeki lelke megzavarodva bámult bele a mennyezetes ágy titokzatos homályosságába. Még nem tudta, hogy micsoda az élet, s mégis szorongott, mint a madarak a viharban. A halál nagy rejtelve csapott feléje a gyűrött párnák közül.

Csend volt, s a gyermek nem moccan. Csak a két nagy fekete szeme égett, mint őrtűz ég a sötét, végtelen pusztaságban.

Egyszerre a beteg fölvetette rá tekintetét, s megszólalt:

- Kicsoda maga?

- Én... én a lánya vagyok a mamának - felelt a gyermek meglepetten.

- És kicsoda a mama? Hol van a mama?

- A mama kinn van a konyhában, mert a Cili sír.

A beteg nem okosodott ki ezekből a feleletekből.

- És maga, maga mit csinál itt?

- A mama azt mondta, hogy itt maradjak, és ha víz kell, adjak vizet.

- Mást nem mondott a mama?

- Azt mondta, hívjam be, ha kell.

- Hát hogy hívják magát?

- Ella. Fodor Ella.

- Fodor... Fodor... Nem emlékszem.

A gyermek nem mert felelni.

A beteg csodálkozva nézte, s erőltetni kezdte az emlékezetét:

- Fodor... Fodor... A Fodor-féle óra...

- Igen, igen - erősítette a kislány.

Végre, nagynehezen, Balázs észbe kapott.

- Tudom már. Az ott az én székem... erre van az ablak, s az ott a Fodor-féle óra.

Nagyra volt vele, hogy sikerült maga elé képzelnie meghitt barátját, s tovább kérdezősködött:

- Régen fekszem már itten?

- Régen.

- Van már egy napja?

- Van már talán egy hónapja is.

- És mért? Beteg vagyok?

- Igen.

- Mért vagyok beteg?

- Mert nagyon fáj a feje.

Aztán mind a ketten elhallgattak. Balázs nem tudott hova lenni a csodálkozástól. Mindez újság volt előtte.

S egy darabig gyanakodva nézett a kislányra. Vajon igazat beszél-e?

Majd újra megszólalt:

- Mi van az ölében?

- Egy könyv.

- Milyen könyv? Meséskönyv?

- Igen. A *Csizmás kandúr*.

- Szép a *Csizmás kandúr*?

- Ó, nagyon szép.

- Mesélje el nekem. Én nagyon szeretem a meséket.

A kislány engedelmeskedett. Úgy szoktatták, hogy ne legyen más gondolata, mint: szót fogadni.

És ijedten, az első lámpaláz mondhatatlan szorongásai közepett, kezdett hozzá:

- Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy molnár. Annak volt három fia és egy malma és egy szamara és egy kandúrmacskája. És meghalt. És azt mondta a három fiúnak: »Nektek hagyom a malmot, a szamarat és a kandúrt.«

Az elbeszélés tulajdonképpen alig állott egyébből, mint az *ésnek*, ennek a barátságos kötőszócskának, fölötte gyakori ismétléséből. Lehetetlen meg nem vallani, hogy a logika a sötét középkor óta csak igen ritkán szenvedett nagyobb rövideget, mint regényünk hősnőjének ez első föllépése és első megnyilatkozása alkalmával.

Balázs nem tudott utána ugrálni a kislány szárnyas képzeletének. Olyanformán volt, mint a Hamupipőke, akinek a lencseszemektől külön kellett választania a borsószemeket; nagy erőfeszítéseket tett, hogy a temérdek *ésből* kiböngéssze magát a mesét.

De ez a feladat túlságosan nagy munka volt az ő szegény fejének. Belezavarodott a váratlan »azután«-okba, s eltévedt a közbevetett mondatok rengetegében.

Azt még sikerült megértenie, hogy a molnár legkisebb fia, akit örökség fejében a kandúrral fizettek ki, nagy búnak eresztette a fejét, jeléül, hogy a pénz, hiába, pénz volt, már talán a paradicsomban is. De a kandúr politikájának már nem tudott a mélyére látni. Ha a kandúr nyulat akart fogni, a két zsák káposztát csak helyeselni lehetett; megmagyarázható volt: a vadásztáska is, de mire kellett a kandúrnak a csizma?!

A kandúrnak bizonyára pusztán hiúságból kellett a csizma; a legeszesebb, a leginkább találékony fejű, a legfurfangosabb lények se tökéletesek. De a Balázs elméje fáradt volt, s ettől fogva már nemigen tudott a kandúrral lépést tartani.

A beszélőre tudvalevőleg a hallgatóság épp úgy hatni szokott, mint megfordítva. Tüzelik avagy elcsüggesztik egymást. A jelen esetben másképpen történt. Ha a hallgató figyelme bágyadt, viszont a mesélő nekibátorodott. Lassankint beleélte magát abba a napsugaras, rejtelmekkel teli, gyors átváltozásokban gazdag világba, mely a külvárosi bérház sötét, szennyes kis udvarában oly bűvös-bájosnak tűnt fel előtte.

Mindenki ismeri a *Csizmás kandúr* mód nélkül erkölcstelen meséjét. A csizmás kandúr a szédelgők ősapja; a Panama egy özönvíz előtti hőse, aki mindenre képes, csakhogy miniszterré legyen. Holtnak tettei magát, s megfojtja az ártatlan nyulakat, rideg előretörtetésből, a legcsúnyább kapaszkodásból, pusztán azért, hogy kellemetes lehessen a királynak, aki, úgy látszik, csak nagy ritkán jutott nyúlpecsenyéhez; majd hitelügyleti szédelgésre adja magát, s különböző fenyegetésekkel rábírja a parasztokat, hogy az egész tájékot a gazdája birtokának mondják a király előtt; végül furfangosan kieszelt rablógyilkossággal hatalmába kerítvén az óriás kastélyát, ünnepélyekkel kápráztatja el és fonja be a királyt, akár Law vagy Fouqué. S mind e gattettek jutalmául: ura, az ál Karabás gróf, elveszi a királykisasszonyt, ő maga pedig miniszterré lesz, ami, vélekedjünk a miniszterségről bármiképpen, egy macskának bizonyára szép karrier.

Nem, azt nem lehet tagadni, hogy ez a történet mód nélkül erkölcstelen. De, jóllehet erkölcstelen, fölötte tanulságos. Megtanulhatjuk belőle, hogy a varázslatok idejében is csak akkor vihette az ember valamire, ha jó partit csinált.

A mesemondó azonban másképp ítélte meg az esetet, s látnivaló volt, hogy a kandúr feltalálása és lélekjelenléte nagyon tetszenek neki. A győztesselel érzett, s nem a legyőzöttekkel. A leánygyermek hét esztendőselel korában már hölgy, ha még olyan parányi is; a gyöngeséggel szemben a legjobb női léleknek a mélyén is találhatsz valami hideg kegyetlenséget, amely alapjában örökkön megérthetetlen marad előtted. Mária teljes volt minden malaszttal; de a világ ma se volna megváltva, ha az emberré vált Isten földi hüvelyében nem férfiszív dobog.

Balázs már alig értett valamit a meséből. Lelkének kapui lassankint becsukódtak, s a gyermek szavai megértetlenül koppantak vissza koponyájáról, mely megvíthatatlan volt, mint egy jól elzárt, pusztá, elhagyott vár. De egyszerre a zárok felpattantak; egypár hang utat talált az alvó lélek kastélyába, s a beteg meglepetten nyitotta fel szemét.

A kisleány ott tartott, ahol a király kifejezi a kandúr előtt, mily kellemesen lepte meg őt a Karabás gróf gyöngéd figyelme.

- Ah, Karabás gróf pompás gavallér! Biztosítom őt nagy kegyemről.

Ezt a pár szót a kislány olyan bájos hamiskodással mondta, a szemében annyi kópéság nevetett, hangocskája oly telidesteli volt illedelmesen visszafojtott vidámsággal, hogy Balázs nem ismert rá.

És most nézte meg először.

Vékony, madár-csontú, városi gyerek volt, akinek arcszíne három nemzedék szomorú történetéről beszélt. Tulajdonképpen csak két nagy fekete szem, mely csudálkozva nézett ebbe a furcsa világba, ahol minden oly újdonság, s minden oly érdekes.

Ebben a két nagy fekete szemben rendesen nem volt egyéb, csak temérdek kíváncsiság. De, lám, tudtak azok sugározni is. S Balázs, új életének első világos pillanatában, fölfedezte, hogy a kisleány bájos. A csizmás kandúr története hirtelen megszakadt. A mesemondó ott hagyta szegényt az óriás dolgozószobájában.

- És aztán? - sürgette Balázs a folytatást.

- Aztán nem tudom. Még nem olvastam tovább.

- Pedig a vége, az lehet még csak a legszebb.

- Majd megkeresem a könyvben, ahol elhagytuk.

- Igen, keresse meg, és olvassa fennszóval.

A felolvasás már valamivel lassabban haladt előre, mint az elbeszélés. A nagy betűk helyenkint kínos zavarokat idéztek elő, s a kandúr, mikor a legjobban kellett volna sietnie, ott rekedt valahol a kaland kellős közepében.

Balázs pedig még olyanformán volt, mint a részeg ember. A kábultság minduntalan elfogta, s kétszer is elszenderedett. Majd ismét felriadt, s mialatt kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy a felolvasót követhesse, a legtarkább gondolatok ugráltak a fejében.

A részeg embert a szeszmergezésnek mindjárt az első hatásaiban főképpen arról lehet megismerni, hogy a legkülönbözőbb jelenségek szeszélyes összevetéséből, csudálatos merészséggel következtet általános törvényekre, melyeket a józanság fölötté kétkedve fogad. A részeg és a kába előtt nincs megérthetetlen; megtalálja az összefüggést a legmesszibb eső tünetek között, s tisztán látja az élet rejtelmességeit, legalább egy-egy pillanatra.

S Balázsnak úgy tetszett, hogy mikor fel-felocsúdik a félőntudatlanságból, melyből csak egy-egy percre volt feltámadása, madártávlatból ugyan s kicsinyben, de világosan látja az Életet minden nyomorúságával egyetemben.

- Micsoda hitványság: élni! - kergetőztek fejében a »karakán ideák« - túrni a természet kegyetlenkedéseit, a mások igazságtalanságát, s azokat az apró megaláztatásokat, amelyeket nem kerülhetnek el a legnagyobbak sem... Micsoda hitványság dolgozni, verejtékezni, élni semmiért, azért, hogy egy temetkezési vállalat szép tiszta jövedelemmel zárja a számadásait! Élni azért, hogy csak keveset fázzunk, s ne szűkölködjünk lábbeliben! S mi kárpótlásunk van mindezért a nyomorúságokért? A szerelem? Mi a szerelem? A jobbik esetben: nélkülözés, a rosszabbik esetben: silány megszokás. Vagy az, hogy gyermekeink születnek? Ugyan szép öröm; járnunk azzal a tudattal, hogy ezek a szánandó kis lények nem kérték tőlünk az életet, s minden órában, minden percben látni az arcukon, hogy rosszul táplálkoznak! Szegény kisleány!

Aztán nem gondolt többé semmire; elaludt.

Másnap rossz napja volt. A rémek egyre a sarkában voltak, s ha egypár percre vissza-vissza-tért szegényes, megviselt öntudata, azt a végtelen lankadtságot érezte, mely a nagy tivornyák után fogja el az embert.

De kábultságában néhányszor úgy tetszett neki, mintha újra hallaná:

- Ah, Karabás gróf pompás gavallér! Biztosítom őt nagy kegyemről.

S ez a képzelődés, nem tudta miért, kissé megvigasztalta.

...Mikor pedig vagy félesztendő múltával ismét emberszámba ment, törte a fejét, mi módon fejezhetné ki háláját kis ápolója iránt, aki heteken keresztül üldögélt az ágya mellett, s ezenközben újra megismertette őt a mesevilág örömeivel.

Valami nagyon szép emlékre gondolt, s hosszas tűnődések után abban állapodott meg, hogy neki fogja ajánlani, az egész világ és az egész utókor előtt neki fogja ajánlani költeményei legszebbikét: az *Ululu Laiat*.

De azután eszébe jutott a mese a szegény vargáról, aki a kislányának karácsonyra egy kis piros csizmát csinált remekbe, mivel hogy egyéb nem telhetett tőle. Mire az ajándék, amelynek a kitüntetett nem veheti hasznát?!

Elszégyellte magát, s lemondott a tervéről. Lassankint azután belenyugodott a gondolatba, hogy Fodor Ella kisasszonynak örökkön adósa fog maradni.

De nem úgy történt.

Kevéssel a mi Urunk Jézus Krisztus születése előtt, egy bizonyos Vercingetorix igen sok kellemetlenséget szerzett Julius Caesarnak. Ő szervezte ugyanis a nemzeti ellenállást, mellyel a hódító Róma Galliában találkozott; s ő volt az a kemény dió, mely a legjobban próbára tette az ókor Napóleonjának csodálatos éhségű fogait. Vercingetorixnak sokba került ez a világtörténelmi nevezetesség; néhány csatavesztés után rabláncra fűzték, élére állították a fogolyseregnek, mely a győztes diadalszekerét követte, s aztán kivégezték.

Ugyanez a Vercingetorix, vagy helyesebben szólva: Celtillonatus (mert a Vercingetorix név csak fővezéri rangját jelentette) sokkal később, nevezetesen Krisztus után 1889-től 1892-ig, épp annyi álmatlan éjszakát szerzett Hódy Balázsnak, mint hajdan Julius Caesarnak.

Hódy Balázs ugyanis lelkének minden erejével rajta volt, hogy a gall törzsfőknek ezt a legjelesebbikét először is: bele szorítsa öt felvonásba, azután pedig kifejtse négyezer sor szépen hangzó versben. Ez pedig bizonyára nagyobb munka volt Gallia meghódításánál.

A nagy munka, mint említettük, három évig tartott. Hogy miért ilyen sokáig, megmagyarázzák a következők. Balázs minden felvonást kétszer-háromszor dolgozott át, s háromszor kezdte újraírni az egészet. Vercingetorix irodalmi emléke tehát körülbelül negyven felvonás sírhalmán emelkedett.

A három átdolgozást három különböző színház mintegy nyolcszor-kilencszer utasította vissza; négyszer elfogadták a darabot, oly feltétellel, hogy a szerző írja át egyik vagy másik felvonást. Hol a végét, hol az elejét, hol a közepét kellett megváltoztatnia; s egyszer ki kellett küszöbölnie majdnem összes főalakjait. Ezekhez a kívánságokhoz képest, Vercingetorix átélt mindent, amit embernek csak átélnie adatott. Visszautasította Caesar nevének, Pompejának szerelmét, s midőn már-már legyőzte Caesart, a bosszúálló Pompeja karja érte utol; majd elcsábította Pompeját, s ekkor a féltékeny Cambra, elhagyott menyasszonya, vesztette el. Hol győzött, hol legyőzték; hol meghalt a szomorújáték végén, hol pedig megnősült és gyermekeket hagyott hátra. Meghalt a kőpadon, elpusztult mérge által, szívét keresztüljárták a római lándzsák, majd kardjába dőlt a maga jószántából. Mindent megkóstolt, ami földi kín s öröm; csak a színpadra, ah, a színpadra, nem juthatott el soha!

A jövő irodalomtörténet-írói joggal kérdezhetik: mi köze volt Hódy Balázsnak ehhez az oly régen elhunyt, s különben tiszteletreméltó gall törzsfőhöz, hogy ily javíthatatlan makacssággal ragaszkodott hozzá?! A színházaknál egyelőre csak azt kérdezték: »Mi a kő ütött hozzá ehhez az emberhez, hogy nem hagy békét a franciák elődeinek?! Mit vétettek neki a gallok, akik mai napság már oly csöndesen vannak, s nem vétnek a légynek se?!«

Sajnos, ezekre a kérdésekre lehetetlen megfelelni. Hogy mi vonzotta hősünket a Vercingetorix ködös alakjához ellenállhatatlan erővel: ez azok közé a titkok közé tartozik, melyeket az alkotó lélek magával visz a sírba. Talán gondolatában az az alak, akit munkájában Vercingetorixnak nevezett, tulajdonképpen ő maga volt, Hódy Balázs; egy ismeretlen Hódy Balázs, akit nagy lelkierejének s méltó büszkeségének pompás teljességében mi nem láthattunk soha, de akit ő felfedezett szíve rejtekén. A szomorújáték hatalmas legénye, ez a telivér ifjú barbár, aki csak azért éli végig Rómában a műveltség fényűzésében dúskálkodók tétlen, csak az élvezetnek szentelt, kicsapongó életét, hogy aztán tapasztaltabb szemmel, de a régi barbár erővel védelmezhesse népének szabadságát, így, messziről nézve, nemigen hasonlított ugyan ahhoz a kopott cylinderben járó, nélkülözésekből táplálkozó, szerény alakhoz, aki a Rózsa utca tájékán Hódy Balázs néven volt ismeretes - de ki láthat be a lélek mélységeibe?! Ki tudja,

minő érzéseket találnak néha a lelkükben azok a jámbor megjelenésű, tétova járású emberek, akik mintha csak a lemondásnak élnének, s akiket az utcán oldalba lökdös az egész világ?!

Szóval, hősünket ebben az időtájban sokkal inkább foglalkoztatta Vercingetorix, akit talán az igazi Hódy Baláznak gondolt, mint a külső világ előtt is ismeretes éneke, a kopott cilinderes, álmatag sétáló. Ama bizonyos három esztendő alatt jóformán nem is volt más gondolata, mint ez a Vercingetorix.

Ezt a példátlan makacsságot ne ítéljük meg túlon túl szigorúan; vannak bűnök, amelyek önmagukban hordják büntetésüket.

A halottaikból felidézett gallok nemcsak nyugtalan éjszakákat, hanem temérdek fáradságot s még több gondot okoztak Baláznak. Ahányszor egy-egy jelenetet megváltoztatott, mindannyiszor újra hozzáfogott a »tisztázás«-hoz; s munkáját mindig legelülről kezdte, majd kék, majd zöld avagy a változatosság kedvéért karminszínű tintával kalligrafálván le az egész darabot gyönyörű szép velin-papírra, onnan kezdve, hogy:

Vercingetorix,
eredeti szomorújáték öt felvonásban
írta: Hódy Balázs.

Személyek...

egészen a 476-ik oldalig, amelynek alján ez a nyugodt önérzetes szó ékeskedett:

Vége.

Vége!... Dehogyan volt vége! Hányszor írta le nagybetűkkel a nyugodt önérzetnek ezt az oly sokatmondó szavát!... S minden elmúlt... viharzó érzelmei szerény, borús hangulatokká zsugorodtak össze; tűnt, tűnt az ifjúság; az emberek elhaltak mellőle, s körülötte rendre felnőttek a gyermekek; ezüst szálak csillantak fel borongó homloka fölött; új város épült fel a réginek a helyén, s új világok keletkeztek ott, ahol sokáig temető volt; de *Vercingetorix*nak csak nem akart vége szakadni.

Mindig támadt egy aggodalma, mely újakezdte vele hol az egyik, hol a másik felvonást; s az igazgatókból, drámaírókból álló külső világ is oly túlságosan tökéletesnek kívánta Caesar szerencsétlen ellenfelét!... Ilyenkor néhány délután elzárkózott, s hangosan beszélgetett magában. Néha egy hétig is eltartott, míg egy-egy jelenetet átdolgozott. Ha aztán elkészült, az új munkálatokat sorra felolvasta a meghittjeinek. Szívesebben olvasta fel kétszer, s mindegyiknek külön-külön; hogy félreértés ne essék a dologban, s talán kissé azért is, mert szerette hallani a verseit...

Meghittjei rendszeresen igen meg voltak elégedve a legújabb változtatásokkal, s néha talán kissé nagyon is dicsérték az új részleteket a régiéket, a kihagyottak rovására. Kiváltképpen Udvarhelyi úr, aki Vercingetorix legállhatatosabb tisztelői közé tartozott, noha nem értett vele egyet. Udvarhelyi úr nevezetesen úgy találta, hogy Vercingetorixnak nem volt igaza, mikor Caesarral szembeállott. Caesarnak győznie kellett, így kívánta ezt a történelem logikája. S ha Vercingetorix ismerte volna a társadalmi egyensúly törvényét, bizonyára lemond a meddő küzdelemről.

Fodor ellenben azon a nézeten volt, hogy Vercingetorixból csak a gyakorlati érzék hiányzott, s ha áldozatul kellett esnie, tisztára ennek a fogyatkozásának tulajdonítható. Meglehet, titokban egyéb kifogásai is voltak a gall törzsfő ellen. Mialatt Vercingetorix tétovázva kereste útját a színpad felé, Fodor három különböző repülőgépet talált fel, s ráadásul fölfedezte a velocipéd-zongorát. Ehhez mérten nem csoda, ha kissé nehézkes járásának találta Caesar ellenfelét. De

ha voltak is némely kifogásai, óvakodott ezeknek hangot adni, mert Vercingetorix az idők folyamán egy hatalmas pártfogóra tett szert, akivel nem volt tanácsos vitatkozni.

Ez a hatalmas pártfogó Fodorné volt. A Fodorné esztétikai meggyőződéseai ugyan kissé sajátosoknak tűnhetnek fel, de azért ezek a nagyon egyéni esztétikai meggyőzések fölötté hatottak Fodorra a határozottságukkal. Fodorné tudniillik úgy vélekedett, hogy az a szomorújáték, melynek a szerzője minden este hétkor jár haza, kisasszonykakkal nem barátkozik, s nem csinál adósságokat: a legjobb szomorújáték a világon. S *Vercingetorix* e tekintetben páratlanul állott a világirodalomban. Fodorné nem csinált belőle titkot, hogy Hódy Balázst tartja az egyetlen becsületes férfiúnak ezen a kerek világon, következésképpen, ha a darabját nem adják elő, az szamárság és alávalóság, ami különben természetes, mert hisz a színdarabok előadása tekintetében, igen oktanul, nem az asszonyok rendelkeznek. Ha véletlenül Fodornétól függ, az erkölcstelen bohózatok és operettek bizonyára már régóta kipusztultak volna a világból, s helyettük ma is *Vercingetorix*ot adnák, okulására az ifjaknak s gyönyörűségére az idősebbeknek.

Ezen a hatalmas gyámolon kívül Vercingetorixnak még egy pártfogója volt: Ella kisasszony.

Azok, akik ismerik a tizenhét éves lányok szívét, aligha hisznek ennek a pártfogásnak az őszinteségében - és a hitetleneknek igazuk van. De ami Hódy Balázst illeti, ő ismerte a világtörténelmet, ismerte a dramaturgia szabályait, ismerte a verselés művészetének minden apró fufangját, ismerte Ifigénia, Ofélia, Zaire, Phaedra és Melinda jellemét a kétségbeejtő részletekig, csak éppen a tizenhét éves lányok szívét nem ismerte.

Honnan ismerte volna a rejtelmek rejtelmét?! S hogyan hitt volna a két nagy fekete szem sötét nedvességben égő tüzének, mely biztatón világított feléje, ahogy egy nyugodtan haladó kis hajó lámpái világítanak éjjel, a tengeren...?!

Ez a két nagy, fekete szem ott világított mellette, mialatt ő egy-egy hatalmas tirádával vesződött, avagy abban fáradozott, hogy a cezúrák, melyek szerettek ki-kitörni, a helyökre kerüljenek. Csak ki kellett szólnia a másik szobába: »Ella kisasszony, lesz olyan jó?...« - s Ella kisasszony helyet foglalt vele szemben a hintaszékben, készen rá, hogy ismét rövidítsen vagy két sort a Cambra örök siránkozásán.

Ilyenkor Balázs olyan aggodalmasan nézegetett rá, mintha magát a múzsát kérdezné:

- Jól lesz így, Ella kisasszony?

Természetesen Ella kisasszony mindig meg volt elégedve a megváltoztatott részlet legújabb alakjával. Lealkudott egy-egy fölösleges hasonlatot, szétbontatott néhány körmondatot, s ezzel megnyugtatta a lelkiismeretét. Aztán megjutalmazta a költőt olyanféle kijelentésekkel, hogy:

- Most már ez a jelenet tökéletes.

Balázs úgy találta, hogy ezekkel a nyomatékos ítéletekkel szemben nincsen fellebbezés, s *Vercingetorix*ot illetőleg az irodalomtörténetnek nem lehet egyéb dolga, mint hogy egyszerűen helybenhagyja az Ella kisasszony bírálatát. Végre is, a drámaíró számára nincs magasabb ítélőszék, mint a női szív. Azért ír, hogy varázsvesszejével még a kösziklából is kifakassza a megindulás forrását, s hol van a megindulásnak gazdagabb forrása, mint a női szívben?!

Mindig ilyennek képzelte a szép iránti érzék megtestesülését, aminő ez a légies alkotású, vékony, karsú kislány volt. Ella az arab regék álmatag járású, fehér bőrű keleti királykisasszonyaira emlékeztetett, akiknek az arcszíne nem különbözik a fejüket borító fehér fátyol színétől, akik egy-egy rizkásaszemből élnek, s akiknek a tekintetében annyi a mélység, mint az indiai tengerben, a gyöngyhalászok Eldorádójában... Meséskönyvek között nőtt fel; élete

abból állt, hogy szép dolgokat hallott s olvasott; finom kis dologtalan keze arra termett, hogy egy Hafiz homlokát simogassa, s álmokba ringassa a költők szultánját. Ilyen lehetett Seherezáde, aki Álomországból származott s álomvilágban élt.

Az igazat megvallva, Balázs tévedett, s Ella kisasszony éppenséggel nem volt elragadtatva a három esztendőn át mindennap emlegetett Vercingetorixtól. Ellenkezőleg a szegény Cambrát, aki annyi felvonáson át epedett hiába, hihetetlen libának találta, s Vercingetorix meg a szárnalmas élnélkültség nagyon rokon fogalmak voltak előtte. Úgy tartotta, hogy Vercingetorixnak mindenekelőtt el kellett volna vernie Caesart, mint a kétfenekű dobot; aztán, ha egy csepp férfiasság van benne, felpofoz egypár színházigazgatót, végigvonul hadseregével Európa összes színpadjain, ott keveset beszél, de annál többet trombitáltat, s ha ész nélkül tapsolják, akkor kedvesen szalutál, ah, szalutál!...

Hanem Ella kisasszony mindezt nem mondta senkinek, mert abban a korban volt, mikor a leányok semmit se mondanak el abból, amit gondolnak. Nem volt közlékeny természetű; hallgatag volt már gyermeknek is, s a válságos évek csak fokozták a zárkózottságát. De Vercingetorix felől meg éppen óvakodott volna tiszteletlenül nyilatkozni, nemcsak Balázssal szemben, hanem bizalmasabb körben is. S ennek megvolt a maga nagyon egyszerű magyarázata.

Egy szép napon ugyanis, mikor Balázs arra kérte, hogy estefelé legyen kegyes meghallgatni a szomorújáték visszavonhatatlanul utolsó felvonását, titokban kijelentette Fodornénak, hogy ő bizony nem hallgatja azokat a számár verseket, hanem elmegy az apjával s Cilla húgával a cirkuszba. Ez a kijelentés a Fodorné amúgy is szüntelen forrongó haragját hirtelen vagy háromszáz fokra hevítette, s az anyai kéz egypárszor oly barátságtalanul talált hozzányúlni Seherezádehoz, hogy a fehér arcon két bazsarózsa virult ki, mint ahogy a Szent Ágnes érintése nyomán is virágok termettek. Fodorné ugyan egyébként nemigen hasonlított Szent Ágneshez, de otthon nagyobb tiszteletben részesült a kalendárium összes hitvallóinál, s Ella kisasszony ezt a napot megjegyezte magának.

Fodorné különben, a nagyobb érthetőség kedvéért, egy kis prédikációt is fűzött ehhez a minden szónál ékesebben szóló anyai intelemhez. Sajnos, ennek a bizalmas természetű magánértekezletnek csak éppen a záró szavait idézhetjük. Fodorné utolsó mondata így hangzott:

- Velem pedig ne próbálj ujjat húzni, mert kitekerem a nyakadat, alávaló kölyök!

Seherezáde nem felejtette el se ezt a tanácsot, se Vercingetorixért szenvedett vértanúsága rózsaíát. Engedelmességre szoktatták, s alkalmazkodó természetű volt, mint az apja.

Ha mindez azt a gyanút kelti fel, hogy Fodornénak messze nyúló s beláthatatlan szándékai lehettek, melyek nemcsak leányára terjeszkedtek ki, hanem a reménytelen jövőjű Vercingetorixra is: hát erre itt csak annyit felelhetünk, hogy: a Fodorné szándékait nem szokta elfújni a szellő.

Ismerte-e ezeket a szándékokat Ella kisasszony egész terjedelmükben, s ha igen, mi volt róluk a véleménye? - nem tudjuk megmondani. Ki látna be egy örökkön hallgató leány lelkébe? A leányok különben akár hallgatnak, akár beszélnek, nemcsak az udvarlóikat játsszák ki, hanem a regényírókat is.

Annak idején majd ítéljük a tényekből.

Elég az hozzá, Ella kisasszony, valószínűleg felsőbb meghagyásra, sok barátságot tanúsított a szegény Vercingetorix iránt, s ha előbb pártfogójának mondtuk, az nem volt túlzás, mert, bár tudtán és akaratán kívül, igen nagy szolgálatot tett a bolygó hollandi e gall testvérenek.

Ennek a szolgálatnak a történetét akarjuk a következőkben elmondani.

Egy vasárnap délután, mialatt Fodorné aludt, Cilla egy végzett zsebtolvaj ügyességével, nesztelenül pattantotta fel a Balázs ajtaját, belebent a szobába, s nagy suttogva megszólalt:

- Hódy bácsi!

- Maga az, Cilla?!

- Csitt, csendesen! Ha a mama fölébred, s meghallja, mit beszélünk, jaj lesz nekem is, Ellának is.

- Olyan veszedelmes a dolog?

- Nagyon. Különben mindjárt meglátja. Tehát: követségben jöttem. Ella szeretné valamire kérni, de nem meri.

- Ah!

Balázs, akit eddig nemigen zavart munkájában a látogatás, meglepetten fordította székét a kisleány felé.

Ella senkit se szokott kérni semmire.

Cilla tudatában volt a helyzet rendkívüliségének, s élvezte a hatást. A viláért se adta volna elő a dolgot, csak úgy, bevezetés nélkül.

- Szokott maga táncolni, Hódy bácsi?

- Én?! - kérdezte Balázs kissé megütődve.

Míntha csak azzal rohanták volna meg, hogy szokott-e tökrészeg lenni?

- Én?! Nem, nem szoktam. Nem is tudok.

- De frakkja csak van legalább?

Nem, nem volt frakkja. Éppoly kevésbé, mint Apollónak.

- Nem tesz semmit. Van a papának.

Balázs azt hitte, hogy valami pajkosság fog kisülni a dologból, s gyanakodva nézett a kislányra. De a két okos kék szemben ez egyszer nem találta azt a kötődő, gonosz tekintetet, mely már nem egy rossz pillanatot szerzett érzékeny lelkének.

Cilla kisasszony volt tudniillik az egyetlenegy lény a Fodor-házban, aki a szegény Vercingetorix iránt nem tanúsított kellő tiszteletet. Ha az anyai hatalmat nem érezte közel, igen merész tréfákat engedett meg magának Galliára vonatkozólag, s Vercingetorix szomorú hányattatásait olykor minden alkalom nélkül, gyerekesen léha megjegyzések közepett emlegette.

Mindezt, tekintettel a tettes féktelen természetére és szembeszökő kiskorúságára, eddig nem tartottuk érdemesnek megemlíteni, de e helyütt nem hallgathatjuk el, hogy Balázsnak titokban sokszor okoztak fájdalmat a Cilla tiszteletlenül illetlen megjegyzései.

Szerencsére, Cillát nemigen lehetett komolyan venni. Számottevő egyének előtt az ő szava nem járt, amiképpen nem jár a régi kétgarasos, s ami bennünket illet, kívül is hagytuk volna őt minden legcsekélyebb figyelmen, ha erővel bele nem furakodik a történetünkbe.

De Cillának éppen az volt az uralkodó tulajdonsága, hogy neki mindenütt ott kellett lennie. Temetés, zászlószentelő, lakodalom, utcai tüntetések, bérnálás, virágkorzó, tűzoltó ünnep,

jégpálya-megnyitás - ezek mind nem folyhattak le az ő önkéntes részvétele nélkül. S ha a szíves olvasó, jelentékenyebb hazafias tüntetések alkalmával, meglepetve látta, hogy egy fiatal hölgy (banderillero-kalapban és vörös napernyővel) nagyon élénken abcúgolja a miniszterelnököt, avagy rendkívül lelkesen éljenzi Kossuth Ferencet, előre is ki kell jelentenünk, hogy ez a fiatal hölgy Cilla volt.

Mindenütt ott kellett lennie, s mindenütt kellett valami kisebb háborúságot csinálnia. Idősebb asszonyok néha nem is állhatták meg, hogy csípősen ne jegyezzék meg a Cilla füle hallatára: »No, ez a fiatal hölgy se járt ott soha, ahol a szerénységet osztogatták!...« De Cilla sohase maradt adós a felelettel, s mindig becsületet szerzett annak a tudós asszonynak, aki nyelvét az élet harcaira kikészítette. Kiváltképpen jelentékeny sikerei voltak élteesebb, kövér asszonyokkal szemben, akiknek előszeretettel üzent hadat. A kort egy cseppet se tisztelte, s a közös hadsereget kivéve, egyáltalán nem tisztelt és becsült meg semmit, ami becsülésre és tiszteletreméltó. Szóval Cilla olyan díszpéldány utcagyerek volt, aminőt csak ritkán találni a tizenhárom éves hajadonok között. Az udvarban rettegetek tőle, s Balázs is örült, ha nem kellett találkoznia ezzel a veszedelmes hölgygel. A Cilla örök harcra vágyódása meg az ő békeszeretete nemigen vonzották egymást. De ha tartott is tőle egy kicsit, mégse volt vele szemben oly fegyvertelen, mint az idegen kövér asszonyságok. Ismerte a gyöngéjét.

Ennek a félelem és tartózkodás nélkül való, minden tekintélyt és törvényt megcsúfoló izgága egyéniségnek tudniillik volt egy sebezhető pontja, amelyre nagyon érzékeny volt. Az orrocskája.

Ez a különben szép metszésű, formás kis jószág csak éppen egy gondolattal volt nagyobb a legcsinosabb női orrnál, de nagyobb volt. Cilla tudta ezt, s ez a tudat sok keserűséget okozott neki. Mit nem adott volna érte, ha hójával van ennek a gondolatnyi, de haj, el nem tüntethető, örök, visszavonhatatlan, ki tudja, talán végzetes fölöslegnek! Meglehet, Cilla alapjában véve voltaképpen szomorú lélek volt, aki titkolt, szilaj bánatból okozott másoknak tenger sok bosszúságot; meglehet, nem a kislányokban lakó ördög, hanem a világfájdalom tette, hogy mindig készen állott csatázni az egész világgal s kikötni a piszék boldog seregével...

S mily végzet! Mindenbe bele kellett ütnie ezt a szegény orrocskát; akárminő vállalkozásba fogott, mindenütt ennek a harcias, de oly könnyen sebezhető orrocskának kellett legelül járnia...

A harcias orrocska vezénylete mellett különben egy eleven, okos, szép kis fej tolakodott előre mindenüvé, ahol egy garas ára vígasságot lehetett sejteni. Cilla nagyon csinos volt, de sohase bocsáthatta meg a világnak, hogy: csak egy semmiség a természet egy pillanatnyi szórazottsága, s ő örökre elesett attól, hogy nagyon szép legyen!

Cillának ezt az érzékenységét az egész ház ismerte, s mindenki visszaélt vele, a tehetség szerint, és a szükséghez képest. Ha minden kötél szakadt, s Cillával nem lehetett bírni: egy rideg célzás erre az orrocskára, mely, Isten tudja hogyan, egy pillanatra megfelejtkezett magáról, s Rettenetes Iván meg volt szelídítve. Meg kell vallani, hogy Cilla néha nagyon szemtelen volt. Ilyenkor az anyját is csak Katinak szólította, és tanácsokat osztogatott neki. Fodornét azonban nem lehetett egykönnyen lefőzni, s ámbár Cilla a szíve magzatja volt, kegyetlenül torolta meg ezt a szelídebb tiszteletlenséget. Egyszerűen rákiáltott:

- Fogd be a szádat, te vasorrú bába, te ország csúfja, te Vitéz László!...

És Cilla sietett visszavonulni a legsötétebb sarokba, ahol nagy könnyhullatásoknak adta át magát, s néha órákig kesergett Púposka vagy egyéb szerencsétlen regényhősnők lehangoló társaságában.

Minthogy ezen a ponton könnyen meg lehetett sebezni Cillának az érzékenységet, s a nem-telen fegyver használatának mindig igen üdvös eredményei voltak: azok, akiknek Cillával szemben védekezniük kellett, ugyancsak visszaéltek a kipróbált védőeszközzel. Balázs is sokszor folyamodott ehhez, és most, a megtámadtatástól tartva, éppen valami súlyos gyöngédtelenségen törte a fejét, mikor, nagy meglepetésére s kissé szégyenszemre, észrevette, hogy Cilla komolyan beszél.

- Tudja, Hódy bácsi, arról van szó, hogy Ella nagyon szeretne elmenni egy lakodalomra. És én is, mert ott lesznek: Szántó Miska, Göndöry Béla, Thurzó Aba, szóval az egész egyetem. Szántó Miska ugyan még csak elsőéves, de hogy táncolja ez az ember a hopszpolkát!... Az már nem hopszpolka, hanem álom! És Thurzó Aba! Thurzó Aba huszár. Igaz, hogy, fájdalom, tartalékos, de látná csak parádékor a Váci utcán? Ahogy a kardját végigcsörteti az aszfalton, mindenkinek bele kell botlania, s a civilek csak úgy bukdácsolnak körülötte! Még a tanárok is előre köszönnek neki.

Balázs elbámult.

- És maga, Cilla, maga honnan ismeri ezeket a fiatalurakat? Hisz maguk egész nap itthon vannak!

- Honnan ismerem őket? Természetesen az egyetemi matinékről. Tudja, hogy a mama nem visz bennünket máshová, csak a matinékre, meg a Petőfi Társaság üléseire, mert ezek ingyen vannak. De az nem tesz semmit. Mióta megismerkedtünk, Göndöry Béla az én kedvemért eljár a Petőfi-Társaságba is. És ha hosszú verseket olvasnak fel, akkor kuruttyol. Megismerem a kuruttyolását ezer közül is.

- Ki az a Göndöry Béla?

- Az én flammém. Nagyon kedves kölyök. Úgy tud az orrán muzsikálni, mint más ember a cimbalmon. Fájdalom, nem fog elvenni feleségül, mert hatvanezer forint kell neki, s nekem hatvan krajcárom sincs, amint tetszik tudni. És emiatt nem fog elvenni... a számár!

- Akkor nem is érdemli magát.

- De én azért, fájdalom, imádom a nyomorultat. Tudja, úgy iszik az az ember, mint a homok. És ha be van csípve, akkor még kedvesebb. Nem kötekedik, nem illetlen, csak kuruttyol. Szakasztott úgy tud kuruttyolni, mint a béka. Olyankor igazán csókolni való. Fájdalom, valami gazdag zsidólányt fog elvenni.

Cilla annyira tele volt »fájdalom«-mal, hogy Balázs, akit pedig ez a sok léha beszéd kissé megriasztott, nem állhatta meg mosolygás nélkül.

- És ezek a tehetséges fiatalemberek mind ott lesznek a lakodalmon?

- Igen, ha mi ott leszünk. Mert csak a mi kedvünkért jönnek el. Ha mi nem, akkor ők sem. És fájdalom, az még kétséges, hogy mi ott leszünk-e? Mert ez Hódy bácsitól függ.

- Tőlem?

- Igen. Tessék csak elgondolni. Ha mi azt mondjuk a mamának, hogy szeretnénk elmenni a lakodalomba, akkor mindennek vége. A mama azt feleli, hogy: talán meg vagyunk bolondulva, s Göndöry Béla, Thurzó Aba, mind, mind szépen el vannak intézve. Nem is szóltunk a mamának egy hangot se, hanem azt eszeltük ki, hogy megkérjük Hódy bácsit, ugorják be helyettünk. Ugye, nem mond nemet, ha szépen, nagyon szépen kérjük?

- Kedves Cilla, én szívesen beugrom, de azt hiszem, nem lesz sok foganatja...

- Persze, ha Hódy bácsi csak annyit mond, hogy: ugyan vigye el azokat a szegény leányokat, hadd ugránozzak ki magukat egy kicsit, akkor a siker bizonytalan. De mi többet szeretnénk ennél.

- Ugyan?

- Teszem fel azt, ha Hódy bácsi így szól: »El kell mennem vőfélyné egy barátom esküvőjére; hadd vigyem el a két gyereket nyoszolyóleányoknak« - ez már egészen más. Akkor a mama nem mondhat nemet. Mi majd húzódozni fogunk egy kicsit, azt mondjuk, hogy: »Ugyan édes mama, minek az a sok költség? Kesztyű is kell, s Ellának új fehér ruha...« A mama erre elérzékenyedik, egyet gondol magában, hogy Kati is volt egyszer fiatal, s a Hódy bácsi kedvéért szépen ránk fog parancsolni.

- Azt hazudjam, hogy vőfély leszek?

- Ez nem lesz hazugság; csakugyan Hódy bácsi lesz a vőfély.

- De hisz azt se tudom, hogy ki a vőlegény.

- Ki a vőlegény? Pézsma Rajnárd báró.

- Hogy hívják?

- Pézsma Rajnárd báró.

- És kicsoda ez az úr?

- Biciklitanár és napidíjas. Hétköznap napidíjas, nem tudom melyik minisztériumban, vasárnap pedig a biciklitanafolyam igazgatója. A tavalyi bicikli-Derby győztese, Közép-Európa bajnoka, s tulajdonosa több aranyéremnek.

- És ez az úr azt kívánja, hogy én legyek a vőfélye?

- Különös szerencsésének fogja tartani.

- De hisz ez az úr nem ismer engem, amint én sem ismerem őt...

- Ó, ami a bárót illeti, ő névről már régóta ismeri Hódy bácsit. Nagy tisztelője az irodalomnak, s igen lelkesül a versekért. Ő maga is írt egy könyvet; az volt a címe, hogy: *A kerékpár jövője*. Hogy Hódy bácsi nem ismeri őt, az nem tesz semmit. Majd meg fognak ismerkedni. A báró különben csak egypár bátorító szót vár, s aztán személyesen is fel fogja kérni Hódy bácsit, hogy legyen a vőfélye.

- És maguk, Cilla, maguk honnan ismerik ezt az urat?

- Mi tulajdonképpen csak a menyasszonyt ismerjük. Magával a báróval még én se beszéltem soha. A menyasszonyt különben ismeri Hódy bácsi is. Most vagy két éve gyakran láthatta nálunk...

- El nem tudom képzelni...

- Az özvegy Kleinné.

- Az özvegy Kleinné?

- Igen, az a svájci hölgy, aki Ellának harmadéve zongoraleckéket adott.

- Emlékszem rá. Már nem lehet nagyon fiatal. Ha nem csalódom, van egy nagyocska lánya.

- Igen, a Fáni. De ez nem baj, mert a vőlegénynek is van két nagy kamasz fia. Eleinte úgy volt, hogy a nagyobbik fiú elveszi a Fánit. De aztán összement a dolog. Úgy látszik, az se ugrik be hatvanezer forintot alul.

- S az öreg? Az öreg beugrik?

- Ó, az egészen más. A báró, azt hiszem, a jövőjét akarja biztosítani ezzel a házassággal. Tudja, Hódy bácsi, az özvegy Kleinné *parti*. A bárónak pedig nemcsak jó, hanem kitűnő *parti*, mert az özvegy Kleinné keresztleánya Seress tábornoknénak, a miniszter anyjának.

- Keresztleánya - a tábornoknénak?!

- Igen, ő is, meg a Fáni is. A dolog úgy keletkezett, hogy az öreg tábornokné társalkodónőt keresett, s valahonnan az özvegy Kleinnét ajánlották neki. A tábornokné semmit se gyanított; a svájci Kleinok mind jó katolikusok. Mikor aztán már vagy három esztendeig társalogtak, egyszerre csak kiderült, hogy az özvegy Kleinné zsidó. A tábornokné kétségbe volt esve. Hogy ő, vallásos asszony léte, három esztendeig két olyan női lényt tartott a házában, akik soha se fognak üdvözülni! Mit volt mit tenni? A hibát csak úgy lehetett helyrehozni, ha az özvegy Kleinné és a Fáni kikeresztelkednek. Cserében a tábornokné biztosította őket, hogy mindig gondja lesz rájuk, s nem vonja meg tőlük a pártfogását.

- Kezdem érteni. A báró bizonyosan a Seress minisztériumában dolgozik, s némi előléptetést remél ezen a réven.

- Azt gondolom, hogy nem is számít rosszul. Annyi bizonyos, hogy az esküvőn a tábornokné lesz a nászasszony, s a tábornok a násznagy.

- S ezek mellett a kitűnőségek mellett én legyek a vőfély?

- Gondolja meg, Hódy bácsi, micsoda pompás multság lesz! A lakzit a *Vidám Targoncás*nál fogják megtartani, mert a vidám targoncás rokona a bárónak, s így kevesebb lesz a költség.

- Maga a multság nem csábít éppen, kedves Cilla, de...

- De a mi kedvünkért, édes, kedves Hódy bácsi!...

Ebben a pillanatban a Fodorné hangja hallatszott a másik szobából; az összeesküvők szétrebbentek.

Balázs könnyű lélekkel nézett a lakodalom elébe. Bizonyosra vette, hogy Fodorné egy *Quos ego*val le fogja fűjni az egész multságot, s azért a frakk kérdése, a nyilvános szereplés gondolata meg a többi nehézségek, mind nem okoztak neki aggodalmat. Rosszhiszeműségében még azt is megígérte volna a lányoknak, hogy táncolni fog.

Csakhogy Fodorné sehogy se akart nemet mondani. Mikor Balázs, ígérete szerint, előadta a dolgot, Fodorné először elgondolkozott, s aztán határozott jóakarattal kezdett kérdezősködni az állítólagos jóbarát felől. Balázs megszeppent.

- Ó, nem éppen a legjobb barátom, szó sincs róla. Iskolatársak voltunk az egyetemen, ennyi az egész. De nem volt lelkem azt mondani, hogy keressen más vőfélyt.

- Persze - szólt Fodorné - az effélet nem lehet visszautasítani.

Erre a váratlan engedékenységre Balázs ész nélkül igyekezett visszavonulni, de már elkésett vele.

- Ami azt illeti, semmi se könnyebb ennél. Csak azzal a föltétellel mondtam igent, ha a ténsasszony meg a lányok is eljönnek.

- Akkor hát el fogunk menni - szólt Fodorné.

Balázs tudta, hogy amit Fodorné egyszer megmondott, az készpénz. Olyan bizonyosság volt ez, mint amilyennel a greenwich-i csillagvizsgáló számítja ki, hogy ötszáztizethét év múlva,

november 25-én, déli egy óra húsz perckor a *Biela* nevű üstökös ismét el fog haladni portánk előtt. Azaz, hogy ennél is nagyobb bizonyosság volt. Mert meglehet, a *Biela* nevű üstökös útközben meggondolja magát, s ki tudja, talán eltér eredeti szándékától; ellenben arra, hogy Fodorné is meggondolja magát, nem lehetett soha semmi reménység. Fodorné nem értett a matematikához, s a hétszer kilencet, meg a nyolcszor nyolcat mindig csak hosszas tusakodás után tudta megállapítani, de viszont nem volt halandó, aki a cselekvő igék jövő idejét nagyobb biztonsággal kezelte volna, mint ő. Tudni lehetett előre, hogy: jöhet eső, jégvihar, földindulás, árvíz, de Fodorné s a hozzátartozók annak idején ott lesznek a *Vidám Targoncásnál*.

Balázs tehát mély szomorúságba esett, s nem győzte átkozni magát a könnyelműségéért.

Még csak egy reménysége volt. Az a halovány reménység, hogy hátha a völegény időközben magába száll, s lemond az özvegy Kleinné kezéről?!

De fel kellett hagynia ezzel az utolsó reménnyel is.

Egy délután, ahogy kikönyökölt az ablakán, s szokása szerint álmélkodva nézte az élni rohanó embereket, az utcán sürgő tarka tömeget, melynek jövése-menése mindörökre oly megérthetetlen maradt előtte, mint akár a tengerfenék élete: egyszerre észrevette, hogy a kaszárnyaszerű bérház előtt, mely számára az otthont jelentette, egy biciklista pattan le vasparipájáról, karjára kapja »hú eszközt«, majd eltűnik a kapualjban. Ez ő!

Csakugyan ő volt. Két perc múlva kopogtattak az ajtaján, s egy barna dresszbe öltözött, barna harisnyás, hórihorgas, ötven esztendő kopasz fiú nyitott be a szobába.

- Nevem Pézsma - mutatta be magát a hórihorgas.

- Én Hódy vagyok - szólt megadással hősünk.

- Ó kérem, látásból, hírből, névről már régen van szerencsém. Magam is ittam Kasztália forrásából, magam is járatos vagyok a szent berekben. Szóval, csekély erőmhöz képest, tettem néhány szerény kísérletet az irodalom mezején. Ha megengedi, mindjárt át is nyújtok egy tiszteletpéldányt *A kerékpár jövője* című művecskémből.

Balázs nagyon örült a szerencsének. Helyet kínált a bárónak, s illendőségtudóan kérdezősködött a hú eszköz felől.

- Shaml (mert Shaml nevet adtam neki), Shaml a folyosón van. Tekintve az ünnepies alkalmat, mely ide hozott, tapintatosnak véltem a folyosón hagyni. Ámbár nem szégyellem, mert méltó rá, hogy megszemléljék. Nem afféle közönséges bicikli, hanem elsőrangú kerékpár, telivér vasparipa, ha szabad így mondanom. Shamlon nyertem meg az első Derbyt.

Balázs kifejezte, mily boldoggá teszi, hogy egy Derby-hérosszal foghat kezét, s a báró áttért a látogatás céljára.

- Nem mondhatom, mekkora szerencsének tartom, ha Uraságod, irodalmunk hírneves bajvívója, nem utasítja vissza mély tiszteletből fakadó kérésemet...

Ettől fogva a társalgás során nemigen volt egyébről szó, mint majd erről, majd amarról a szerencséről. Hol Balázs érezte magát boldognak, hol kitűnő vendége. A báró megjegyezte, hogy öröme nem volna teljes, ha szélesebb körű ismeretség híján, valamelyik fiatal tisztviselő-társát kellett volna vőfélyül felkérnie.

- A tábornok sohase bocsátaná meg ha véletlenül egy napidíjas barátom szerepel vőfélyként... A tábornok el lesz ragadtatva, ha szerencséje lesz megismerkedni irodalmunk jeles bajvívójával...

Esküvőjéről szólván, mindig csak a tábornokról beszélt, mintha a tábornokot készült volna feleségül venni.

- Nem lehetek eléggé hálás a tábornok iránt... Mindent el fogok követni, hogy a tábornok a lakodalmon jól érezze magát...

S lassan, óvatosan, sok ámbár és miszerint között, előhozakodott egy félénk, jámbor óhajttással. A tábornok nagyon jó néven venné, ha valaki, aki ért hozzá, egy-két verssorban megemlékeznék a lakomán jelen levő mexikói hősről. Balázs majdnem felpattant. Ohó! Ami a költészetet illeti, itt már nem értette a tréfát. Kissé szárazon felelt, hogyha rá várna ez a feladat, sajnálata, ki kell térnie a megtiszteltetés elől, mert ő nem szokott üdvözlő verseket írni, csak dalokat és költői elbeszéléseket.

A báró azonban ragaszkodott a költészethez, s hajlandó volt kiegyezni ötven százalékra.

- Ebben az esetben más valamit kérnék. Bocsássa meg, ha szerénytelen vagyok, de az a szándékom, hogy az ünnepies lakomát egy kis hangversennyel kötjük egybe. Egyik fiam remekül citerázik (egyebet se tud a gazember), a menyasszonyom zongoraművész: ez már magában véve is kitesz egy fél műsort. De Ella kisasszony is megígérte, hogy énekelni fog, magam pedig néhány kerékpár-fortélyt fogok bemutatni. Csak egy hiányzik a műsorból: a felolvasás. Igazán restelleném, ha tolakodónak találna, de nem hallgathatom el, hogy nagyon kitüntetve érezném magamat, ha kegyes volna becses költészetéből némi ízelítővel kedveskedni nekünk. Talán valamely eposzból, mely esetleg hadviselésről szólna... Nagyon szeretném, ha a tábornok jól érezné magát.

Nem ítéljük el a fiatal leányt, ha mosolyog álmában, amikor szerelemről álmodik; ne ítéljük el Hódy Balázst se, ha ebben a pillanatban a hadverő Vercingetorixra gondolt.

Oly régen - ezerkilencszáz év óta! - kíváncozott szegény Vercingetorix a nyilvánosság elé! Vajon csodának mondható-e, ha nem vetette meg az első kínálkozó alkalmat?!

Bizonyára, nem éppen a *Vidám Targoncás* nyilvánossága elé kíváncozott oly hosszú időn át, a szegény hadviselő. De eget kérni a *Vidám Targoncás*ban mindig többet ér, mint az idők végtelenségéig senyvedni a Tartarusban egy sziklához láncoltan.

Balázs tehát nem tudta kiverni a fejéből, hogy: íme, jobb idők kezdenek jární a hadviselést tárgyaló szomorújátékokra, s nem védekezett kellő eréllyel a vasparipán járó ördög ellen.

Egy kicsit szabódott, egy kicsit kérette magát, egy kicsit meg is haragudott, de egy negyedóra múltán mindent megígért. S mikor Pézsma báró végre-valahára elbúcsúzott tőle, minden kétségbeesés nélkül, szelíd megadással súgta meg Cillának a nagy újságot:

- Itt volt.

A lakodalom reggelén Balázs Udvarhelyi úr támogatása mellett megküzdölődött a Fodor frakkjával, elhelyezkedett a Fodor-család hölgy tagjaival egy négyülékes bárkában, melynek kormányzójától Fodorné jó előre lealkudott minden borraivalót, s a kocka el volt vetve; Vercingetorix, elrejtve hátul a frakkzebben, megindult a halhatatlanság felé.

Egyelőre természetesen stációt kellett tartania a menyasszonyos háznál. Ámbátor a lakodalom első és fő célja az volt, hogy a tábornok jól érezze magát, mindamelllett az özvegy Kleinnét mégse lehetett egészen kihagyni a játékból.

Mikor fölértek a harmadik emeletre, a Fáni már jegyben-gyűrűben várta őket. A menyasszony azonban nem volt látható sehol. Fáni megsúgta a hölgyeknek, hogy: most öltöztetik.

Végre megjelent, s szemérmes sírással vetette magát a Fodorné keblére. Gyászoló anyák sírnak így a temetés előtt, mintha azt mondanák:

- Ugye, a múlt héten még senki se hitte volna?!

Balázst nem ragadták el a menyasszony szívós bájai, s maga se tudta mért, hirtelen elképzelte azt a templomi jelenetet, melynek akkor kellett lefolynia, mikor az özvegyet megkeresztelték. Mintha hallotta volna a tábornoknét, amint az özvegy nevében kijelenti, hogy ellent fog állani az ördögnek s minden csábításainak, s arra gondolt, hogy a keresztanyai kijelentések sohase érdemelhetek több bizalmat, mint az, amely a tábornokné ajkairól hangzott el.

Úgy volt, hogy a násznagy és a nászasszony csak a templomban fognak megjelenni; a lakodalmas menet tehát megindulhatott.

A báró kikötötte, hogy ő a templomba is vasparipán megy. Egyebekben igen engedékeny volt, de ettől a feltételtől nem tágitott. Egy Derby-győztes biciklistának végre is kötelességei vannak a világgal szemben. S ebben a pontban nem engedett semmi rábeszélésnek.

Mikor tehát a násznép kocsiba szállott, a vőlegény felpattant Shamyljára, s azon mód, frakkosan, fehér nyakkendősen elkarikázott. A sarokról azonban visszanezett, s búcsút intett a társaságnak a viszontlátásig.

Az özvegy Kleinné némi aggodalommal nézett utána, s mikor Balázs elhelyezkedett mellette a kocsiban, nem állhatta meg, hogy fel ne sóhajtson vőfélye előtt:

- Tudja, ha ez az ember most nekiiramodik a világnak, nincs gőzös, amelyik utolérje!

A templomban sokáig kellett várakozni. A vőlegény ugyan nem karikázott Amerikába, de a tábornok és a tábornokné rangjukhoz képest késtek.

Megérkezésükig kissé lassan telt az idő. A násznép, kisebb csoportokba verődve, csendes pletykázásnak adta át magát, s a hátulsó padok felől, ahol Göndöry Béla vitte a szót, fojtott vihorászás hallatszott. Egy fehérruhás kislány, akit senki se ismert, fel s alá szaladgált a templomban, mintha otthon lett volna. A pap fennhangon türelmetlenkedett; a báró körbe járta a vendégeket, s boldognak, boldogtalannak hosszasan szorongatta a kezét; a menyasszony pedig, akinek a ruháján igen sok volt az igazítani való, minduntalan a leányát kereste.

Balázs kezdte nagyon unni a dolgot. Sok ember között mindig rosszul érezte magát, s most, hogy a maga kis körét elveszve látta a pojacáknak ebben a tarka seregében, valami mondhatatlan kedvetlenség fogta el.

- De hát mit is keresek én itt?! - kérdezgette magától. - És egyáltalán miért vagyok a világon?!

Ebben a pillanatban valósággal gyűlölte a két lányt, akik ide csalták. Miért akarnak mindenáron ugrándozni, vagy ha ez az egyetlen gondolatuk, miért nem hagyják békében őt, a szomorú arcú embert?! A Göndöry Béla jókedve, maga se tudta miért, mód felett bántotta, s ahogy a zsebében szégyenkező Vercingetorixra gondolt, utálta önmagát és az egész világot.

Egy-két percig az járt a fejében, hogy megszökik. De aztán eszébe jutott, hogy ennek súlyos következményei lehetnének. Feltűnés, botrány, örök harag, s ki tudja, talán végleges szakítás azzal a körrel, melyet annyira megszokott, megszeretett. Eh, haladjon a gálya!...

A templom előtt egy kocsit állott meg.

- A tábornok!

Csakugyan a tábornok volt, végre-valahára. Néhány pillanat múltán, karján öméltóságával, belépett a templomba, végighaladt a tisztelgők két sorfala között, s barátságos kézlegyintéssel viszonzta az általános hajlongást.

- Jól van, nagyon jól van - ismételte oly hangon, melynek recsegése a trombitára emlékeztetett.

Nem volt egészen világos, hogy: mi van jól, de ki lehetett találni, hogy a tábornok meg van elégedve, és hogy elégedettségének megnyilatkozása mindenekelőtt a násznépet illeti. A násznép meghaladta a tábornok várakozását. De hisz ezek mind rendes emberek, akiknek a cipői szépen ki vannak tisztítva!

A tábornok különben kötött marsruttal indult el hazulról. Megigérte a méltóságos asszonynak, hogy ezen a népünnepen mindennel meg lesz elégedve. A tábornok be szokta váltani a szavát, s azért haladék nélkül hozzálátott a megelégedéshez.

A szertartás rendben zajlott le, ámbátor a tábornok némi zajjal kért felvilágosítást násznagyi teendői felől. Mialatt a pap a mátkapárt kérdezte, harsány szóval tudakozódott a körülötte állóktól:

- Mondjátok meg, hogy mit kell mondanom?

A pap bosszús pillantásokat vetett a csendháborítóra, s Göndöry Béla hátul pissegett. De az efféle csekélységek nem zavarták a tábornokot. Ő viszont, a pappal is meg volt elégedve.

- A pap helyesen végezte feladatát - szólt a riadó hangján.

A szertartás bevégeztével az új Pézsma báróné illőnek vélte kissé ájuldozni. De nagyobb baj nem lett a dologból, s miután a fölötte meghatott hölgyet hamarosan magához térítették, az új pár meg a tanúk átmentek a sekrestyébe.

A tábornok megragadta az alkalmat, s borraivalókat kezdett osztogatni. A sekrestyés, az egyházi és a ministránsok arca derűsre vált, Pézsma báró ellenben elhűlt, mikor a tábornok őt is megkínálta a borraivalóval.

- Hogyan? - kiáltott a tábornok zavartalan derűvel - ön a vőlegény? Ezt már szeretem, ezt már szeretem. Önnek majd a szivarszipkákból adok.

A báró örült a megtiszteltetésnek, s emlékeztette a tábornokot, hogy már volt szerencséje tisztelegni öméltóságánál.

- Nem emlékszem, de mindegy - felelt a tábornok - öné lesz a legszebb szivar szipka. Ne féljen - folytatta Balázshoz fordulva, aki éppen akkor írta alá a nevét - minden vendég kap szivarszipkát. Mindegyik kivétel nélkül. A mai kelettel.

Balázs ijedten nézett a vénemberre, s azt kérdezte magában:

- Vajon honnan szabadult ide ez a boldogtalan?!

A mexikói hős azonban változatlan barátsággal mosolygott a szemébe.

- Ön kicsoda? - kérdezte nyájasan.

Balázs megnevezte magát.

- Úgy?! Jól van; nagyon jól van.

Balázs sietett menekülni, s fölkereste Fodornét, hogy a kocsiba vezesse.

- Bemutatta magát a tábornoknak? - kérdezte aggodalmasan a Fodor-család feje.

- Igen, már megismerkedtünk - felelt Balázs kedvetlenül.

- A tábornok jókedvében van - suttogta Fodorné örömmel.

Balázs elképedve tekintett háziasszonyára.

- Maga semmit se ért - bosszankodott Fodorné. - Ez azt jelenti, hogy nemsokára híres írók, nagy emberek leszünk.

Balázs vállat vont. Ma, úgy látszik, az egész világ meg van bolondulva.

A násznép lassan kivonult a templomból. A báró az egyik templomszolga gondjaira bízta hű Shamylyját, s kocsiba ült, immáron élete párjával. A második kocsin a tábornok és felesége helyezkedtek el, aztán a nyoszolyóleányok következtek kísérőikkel, majd a másodrangú előkelőség, s végül a népség és katonaság, a táncosok meg a szegény rokonok, s megkezdődött a kivonulás a *Vidám Targoncás*hoz.

A *Vidám Targoncás*, a fővárosi epikúroknak ez a kedvelt nyári helyisége, voltaképpen egy csatakos kis udvar volt, melyben a természetet két hektikás, porlepte galagonyabokor képviselte. De az udvart határoló kőfalra svájci tájkép volt festve, s a *Targoncás* vendégei, ha egy kissé megerőltették a képzeletüket, úgy érezhették magukat, mintha a szabad természetben volnának.

A lakodalmas népnek a kőfálnál, Svájc közvetlen közelében terítettek meg egy hosszú asztalt. Benn, a szálában, nem lehetett teríteni, mert ezt a helyiséget táncteremmé kellett előléptetni.

A vendégeket kedves meglepetés fogadta. A tábornok, szeretetre méltó figyelmességgel, egy-egy kis emléket helyezettett a meghívottak terítékeihez, virágot a hölgyek, és fából készült szivarszipkát az urak tányérjára. A virágok rózsaszín pántlikáin, s a szivarszipkákra rákarcolva, mindegyik emléken ott pompáztak az esküvő évét, hónapját és napját megörökítő számok és betűk.

Balázs Cilla és egy fiatal úr közé került, aki sietett magát bemutatni.

- Pézsma - szólta egyszerűen.

Balázs kezét fogott a vőlegény fiával, s kifejezte, hogy nagyon örül a szerencsének.

- Sohase örüljön - szólta nevetve a citeraművész - a velem való ismeretség nem szerencse, mert én mindenkit megszivattyúzok. Önt is meg fogom szivattyúzni, ha jobban megismerkedünk. Én nem csinállok titkot a szivattyúzásból, ó, távolról sem. Végre is, kénytelen vagyok a szivattyúzást iparszerűleg űzni, mert a vén gazemberből soha egy krajcárt se tudok kivásalni.

Balázs meghökkenve tekintett fel a fesztelen közlékenységnek arra a kivételes magaslatára, mellyel szemtől-szemben találta magát. Nem merte kérdezgetni, hogy vajon kit nevez az ifjú báró »vén gazember«-nek.

De az ifjú báró rövidesen eloszlatta a kétségeit.

- Óva intem önt az apámtól - folytatta elragadó nyíltsággal a citeraművész - mert az apám egy közönséges szédelgő. Tudja, ha megettem ezt a rossz levest, olyan történeteket mesélek róla önnek, hogy a haja szála is égnek mered.

Ezt már nem kellett ígérgetnie; Balázs úgy érezte, hogy immár a tetőpontján van minden megpróbáltatásnak. Ha ezt a kis beszélgetést kibírja, jöjjön, aminek jönnie kell, a többi már nem számít.

Kibirta, jóllehet az ifjú báró lovagregéi a pecsenyénél még nem értek véget. Balázs megkísértette néhányszor Cillánál keresni menedéket, de Cilla nagyon el volt foglalva Thurzó Abával, s ebben a pillanatban a közös hadsereg különböző színű hajtókáin kívül nem érdeklődött semmi iránt a világon.

- Elitta az anyám pénzét - folytatta a kérlelhetetlen citeraművész - elitta az enyimet, elinná a Dárius kincsét is. Nézze, már most is be van rúgva.

A fiatal báró elbeszélése tárgyilagosságra és a részletek pontosságára nézve nemigen állotta ki a versenyt például egy Macaulay előadásával, de most az egyszer alighanem igaza volt. Pézsma Rajnáld az asztal végén túlságos vigasságnak adta át magát, s az arca hol bazsarózsa, színű volt, hol meg lila színre vált.

A hangulat különben mindenfelé elég derűs volt. Göndöry Béla már másodszor bújt el a galagonya mögé, hogy szendén s szívrehatóan kuruttyoljon, mint egy szerelmes béka, s ezzel megkezdődött a hangverseny. A báró felpattant *Ephialtes*re, vascsikóinak legkönnyebbikére, melyet művészi fortélyainak bemutatása alkalmával a legszívesebben használt, s melyen a vidám targoncás fiúk már két nap óta rettegették az egész környéket. A kerékpár nagymesterének vakmerő ügyeskedése óriási hatást keltett, iskola-lovaglása pedig általános csodálattal találkozott. A nagy művész kissé részeg volt; a sima földön talán nem is lett volna biztosságban, de annál biztosabban ült vasparipáján, mint Montmorency, aki élete utolsó éveiben járnai már nem tudott, de a lovát megülte.

E szemkápráztató mutatványok közben Balázst az a meglepetés érte, hogy:

- A tábornok kéreti.

Balázs fellélegzett, hogy végre megszabadul a szörnyű citerástól, s megkönnyebbült lélekkel rohant a tábornokhoz. Ez legalább nem gonosz bolond, mint az a rettenetes másik.

A tábornok kezet nyújtott neki és leültette.

- Értésültem róla - szólt - hogy ön szabályszerűen gyakorolja a költészetet. Ez helyes, igen helyes.

- Tábornok úr...

- Örömmel értesültem erről, mert én nagyon szeretem a helyes költészetet. Mondhatom, semmit se szeretek annyira, mint a helyes és szabályszerű költészetet.

A tábornok oly vígan pislogott, a két apró kék szem, mely egykor, Mexikó térein, annyiszor nézett szembe a halállal, oly barátságosan, annyi jóakarattal tekintett a költőre, hogy Balázs nem tudott hova lenni meglepetésében. Ez nem volt pusztán udvariasság; ez az őszinte, meleg érdeklődés hangja volt. Bizonyára, sohase hitte volna, hogy a tábornoknak a költészet az uralkodó szenvedélye, de mit tudja az ember, hogy mi lakik a másokban?! És képzelmében már látta a tábornokot, amint karddal oldalán s halálmegvetéssel szívében, a tábori őrtűz világa mellett kedves költőjét olvasgatja, egyikét azoknak a csendes, édes szavú lantosoknak, akikről Longfellow beszél...

- Tábornok úr... igazán... nem tudom...

- A költészet - magyarázta a tábornok - ha szabályszerűen tartja az előírást, igen dicséretes. Különösen a költészet versekben. Én mindig helyesltem a költészetet, fiatal koromban is. Most pedig, amióta ilyen öreg fiú vagyok, még jobban helyeslem. Mert, tudja, barátom, nekem már csak a költészet ad megnyugvást!

Ez nem volt üres szólam, amint később kitudódott.

- Jelentették nekem - folytatta a tábornok - hogy ön jól űzi a költészetet. A verses költészetet űzi ön?

- Igen, tábornok úr.

- Ez szép, igen szép. Egy jó asszony, akinek nem tudom a nevét, jelentést tett nekem, hogy ön mutatványokat fog előadni, mint költész. Ezt igen szeretem. Jelentették nekem azt is, hogy mások mint énekesek és zenészek szándékoznak előadásokat tartani. Ez helytelen. A lármázás nem jól van; a lármázást le kell fűjni.

A tábornok kívánsága az volt, hogy a műsor többi pontját ejtsék el, Balázs ellenben tüstént lásson hozzá a felolvasáshoz. Kiadta a rendeletet, hogy a felolvasó részére kerítsenek egy kényelmesebb széket, s hogy még inkább kitüntesse választott művészt, megajándékozta őt egy második szivarszipkával, mely egyébként úgy hasonlított az elsőhöz, mint egyik tojás a másikhoz.

Nem lehet elhallgatni, hogy Balázs meg volt illetődve. Tagadhatatlanul a készséges felolvasók közé tartozott, s ha csak módjában állott, nem mulasztotta el megszerezni magának ezt az élvezetet. De hogy valaki ennyire áhítozott volna a felolvasása után, arra maga se emlékezett. S végre is, egy tábornok előtt olvasott fel, egy tábornok előtt, aki szenvedélyes barátja a költészetnek, s akinek csak egy szót kell szólnia, hogy a színházak rendre nyíljanak meg a szegény Vercingetorix előtt!...

Egy kicsit kalapált is a szíve, mialatt ügyetlen keze előhalászta a feltaláló frakkjának zsebéből Cambra panaszát, Vercingetorix esküjét, s az ötödik felvonás nagy csatajelenetét. Úgy rémlett neki, mintha Göndöry Béla vésztjósloán vigyorogna, de nem mert arra tekinteni. Ha a gazember éppen akkor kuruttyolja el magát, mikor Cambra ajkán elhal a csöndes zokogás! De a bátraké a szerencse.

Nem akarta látni vállalkozása örvényeit. Még egy utolsó pillantást vetett a tábornokra, aki, mint a vezércsillagok szoktak cselekedni, szelíden, biztatón mosolygott le rá, aztán a meghatottságtól mély hangon, kissé remegő szóval kezdte tolmácsolni Cambra sirámát, s nem nézett fel többet a kéziratból.

A tábornok hátradőlt karosszékében, s édesdeden, hálás pislogással nézte a felolvasót. Meglátszott az arcán, hogy immáron semmi se hiányzik se testi-, se lelki-jólétéből, s lecsukta szempilláit, hogy teljesebben élvezhesse a versek zenéjét. Eleinte egy-egy brávót reccsentett bele a jambusok szimfóniájába, majd helyeslőleg bólogatott, s utóbb egészen elcsendesedett. Úgy látszott, teljesen átadja magát annak a varázsnak, melyet a nemes felhevülés hangja gyakorol a fogékony lélekre.

Mire Balázs végére ért a Cambra panaszának, a tábornok olyan mélyen aludt, mint Harold Harfagar király a tenger fenekén.

Ha Balázs megütközve s egy halálra sebzett däm vad végtelen szemrehányásával tekintett az alvó tábornokra, ez csak azt jelenti, hogy ismét nem volt igaza, mint már annyiszor. Mert, ámbátor nem sejtette, ez a hatás, amelyet Cambra panaszával elért, életének egyik legnagyobb sikere volt.

A tábornok tudniillik, a mexikói hadjárat óta súlyos álmatlanságban szenvedett. Voltaképpen sohase tudott aludni, s ha egy-egy órát bóbiskolt, már boldognak érezte magát. Az ágy és ő legyőzhetetlen idegenkedéssel voltak egymás iránt; a tábornok gyűlölte a szépen megvetett párnákat, s az ágy azzal állott bosszút ezért a gyűlöletért, hogy nem tűrte meg magában a szegény mexikói hőst. Csak a színházban tudott egy-egy kicsit szenderegni, vagy ha fel-

olvastak előtte. A versek némileg könnyebbségére voltak, s a jelesebb szomorú játékok mindig megszereztek neki egy-egy félórai pihenést.

Ilyen édesen azonban, mint most Cambra panasznán, nem aludt már huszonöt év óta.

A tábornok nem volt hálátlan ember, s ahogy a nagy csöndességre felriadt, igen sajnálta ugyan, hogy a felolvasás ily hamar véget ért, de annál szívesebben ismerte el annak érdemeit, akinek rövid bár, de rendkívüli élvezetet köszönhetett.

- Ez már aztán jó színdarab! - kiáltott lelkesülten. - Ezt már aztán nevezem jó színdarabnak!

Megveregette Balázsnak a vállát, kiválasztotta számára a legjobb szivarját, s nagy érdeklődéssel kérdezősködött a költő magánviszonyai és irodalmi működése felől.

Mikor meghallotta, hogy a színházak makacsul vonakodnak előadni *Vercingetorixot*, felháborodott.

- Nem adni elő ilyen színdarabot! - tombolt a haragtól - de hisz ez örülség, ostobaság, gyalázat!... Ne féljen semmit, ez a színdarab szabályszerű, és én elő fogom adatni.

S többé nem ment ki a fejéből ez a derék szomorújáték, melynek huszonöt év óta az első igazi, édes, zavartalan álmat köszönhetette.

Hazamenőben se szűnt meg Vercingetorixszal foglalkozni, s újra meg újra dicsérgette a tábornoknénak.

- Ezen színdarab jó színdarab - ismételte mély meggyőződéssel. - Meg fogom hagyni, hogy ezen jó színdarabot előadják.

Bizonyára, a tábornokoknak nem tartozik éppen hivatásuk körébe a szomorújátékok előadása. Mindazáltal Balázs meggyőződhetett róla, hogy egy morzsányi véletlen gyakran előbbre viszi az embert, mint minden nemes becsvágy.

Néhány nappal Pézsma báró lakodalma után Balázsnak látogatói érkeztek: egy hölgy meg egy kis fiú. Először Fodorné látta meg őket a Balázs ajtaja előtt, s bár nem állott ismeretségben a váratlan vendégekkel, nem kellett tudakolnia a nevöket, hogy lélekszakadva lármázza fel a házat:

- Durczás Panna van itt!

Mindenki megilletődéssel s valami tisztelettől áthatott szörnyűködéssel értesült erről a nagy újságról. A lányok szent félelemmel néztek Balázs ajtaja felé, ahol a vendégek eltűntek: »Hogyan, Durczás Panna??!!«, s maga Udvarhelyi úr is, akit pedig semmi se lepett meg, ami az ó- és új világban történt, kerekre nyitotta a szemét.

- Teringettét, Durczás Panna!

Durczás Pannát mindenki ismerte, még maga Balázs is.

Nem is igen lehetett őt nem ismerni, mert Durczás Panna mindig talpon, s mindig az utcán volt. Ennek a szép szőke színésznőnek egész élete a nyilvánosság előtt folyt le; este a színpadon, nappal, ahol a legtöbb ember járt. Lehetetlen, lángoló színű ruháit már kora reggel ott lehetett látni a piacon, mert Durczás Panna jó gazdasszony volt. Jó gazdasszony és jó anya. A bevásárló kosár és Durczás Attila sohse szakadtak el mellőle. Ez a nyárspolgáriasság, mely hivatásával oly érdekes ellentétet alkotott, meghódította az egész világot, s az idősb Durczás úr a maga körében az irigyelt emberek közé tartozott. Mert Panna jó asszony volt; kissé rossz muzsikus, de jó asszony.

Hogy erénye annyira áhította a reklámot, ne ítéljük meg érte. Mindez Durczás Attiláért történt.

A szép asszony azzal lépett be Balázshoz, hogy őt a tábornok küldte. Biztosítani akarja a szerencsét, hogy ő játszhassa Pompéját, ha ugyan *Vercingetorix* nem lesz a másik színház zsákmánya.

Megvallotta őszintén, hogy az utóbbi esetben ő igen-igen boldogtalannak érezné magát. Ha a vetélytársa diadalmaskodnék ebben a szerepben!

Ami magát a szerepet illeti, csak két óhajtása volna. Elsőbb az, hogy igen szeretné ellejteni benne a Bolerot, vagy ha ez nem volna lehetséges, szúrna bele a darabba a tisztelt szerző úr egy kis római tivornyát, egy rövid jelenetet, amelyben dőzsölnek, mert a közönség, fájdalom, él-hal a fátyoljelmezekért. Őt kétségbeejti, hogy ilyen a világ, de istenem, ebbe már bele kell nyugodni Durczás Attiláért. Ó, az anyai szív!

A második kívánsága pedig az volna, hogy amennyiben lehetséges, tisztelné meg a szerző úr *Vercingetorix* szerepével az idősb Durczás urat. Ez az idősb Durczás úr egy kellemetlen fenevad volt, akit vigyázatlanságból szabadlábon hagytak, s aki, ha a színpadra szabadult, túlbömbölt egy menaszéria kiéheztetett oroszlánt. Egyébként tündöklött a sok mindenféle erénytől; pontosan fizette az adóját, mindig a könyveket bújta, áttanulmányozta mindazokat a munkákat, amelyek a színjátszás mesterségét magyarázzák, tanítják, s általában igen kötelességtudó férfiú volt, akinek rendkívüli gonddal borotvált, húsos lárva-arcát mindig ott lehetett látni a színházi kávéház környékén, amint utánozhatatlan méltósággal s egy magános hegycsúcs végtelen borongásával nézte a bömbölés dolgában hátramaradott emberiséget.

Hazudnék, aki azt erősítgetné, hogy a közönség rajongott a Durczás úr ábrázolásaiért; hanem azért, hiába, a Durczás úr művészetét mégiscsak le kellett nyelni. Mert Durczás úr akkora volt, mint egy bölény, s Panna imádta őt. A borongó kedélyű művész értett hozzá, hogy ezt a szenvedelmet miképpen lehet fokozni; s minduntalan ki-kitudódott egy-egy viszonya a némaszerepeket játszó hölgyek egyikével vagy másikkal, akikkel aztán Panna rendesen össze is pofozkodott. Szóval Durczás úr tetszése szerint harsoghatott a Panna számlájára; Panna csak úgy szerződött el valahová, ha egyszersmind Durczás urat is szerződtették a hősi szerepekre.

Azok között, akik Durczás művészetét teljességgel nem bírták méltányolni, a tábornokot illette meg a legeslegeső hely. Az már nem is idegenkedés, elfogultság vagy rosszindulat volt, amit a tábornok ebben a pontban tanúsított, hanem vad gyűlölség, bős ellenségeskedés. Ahányszor Durczás megjelent a színpadon, a tábornok hangosan morgott páholyában, s tüntetően fordított hátat a színpadnak. Olyankor pedig, mikor a művész, az alkotás ihletétől megszállva, nekieresztette a hangját, egy kissé megerőltette a tüdejét, s nem látva, nem hallva, nem gondolkozva, csak domborított, domborított, és annyi bensőséggel, oly részvétre méltón tombolt, mint egy átnyilazott gyomrú Behemóth: a tábornok kihajolt a páholyból s felkiáltott a színpadra:

- Mars, takarodjál!

A tábornoktól különben az egész színház rettegett, s a mexikói hős éppen a félelmetességének és fesztelenül nyilvánított bírálatainak köszönhette a Panna barátságát.

Panna, ha hódításról volt szó, nem sajnálta az időt s fáradságot; tábornok és tűzoltó, gróf és színlaposztó, nagykövet és lóvasúti kalauz mind egyformán becses zsákmány volt neki. Tudta, hogy a földszint dönti el a sikert, de tudta azt is, hogy a karzat többet tapsol, mint amaz, s nem hanyagolt el egy beteg macskát sem. Ki tudja? Ez a beteg macska egykor hálás lehet, s nem fog nyávogni, mikor valamelyik halva született darab első előadására behozzák véleményyt

nyilvánítani. Panna mindenekelőtt a reklámot szomjazta s csak aszerint becsülte az embereket, amint hasznára vagy kárára lehettek. Lelke mélyéből tisztelte azokat, akik koronkint áskálódtak a Durczás-család ellen, de legkivált tisztelte a tábornokot, aki ellenségnek oly engesztelhetetlen volt, mint egy indiánus.

Panna hű volt, mint maga Pénelope, de mikor a Durczás-család érdekei úgy kívánták, nem riadt vissza a kevésbé botrányos kacérságoktól, s ha megbukott a szirén szerepében, alkudott, mint egy kupec, vagy siránkozott, mint egy cigányasszony. S rendesen addig lótot-futott, fáradt, míg elérte a célját. De a tábornokot sohase sikerült behálózni. A mexikói hőst Durczással már csak a halál békíthette ki.

- A fickót ne lássam többet - szólt, ha Panna a férjét emlegette.

Annyit azonban elért a szépasszony, hogy a tábornok nem üldözte többé a nagyhangú színművészt olyan tüntetően, mint annakelőtte, s ez a félsiker, meg a soha sem valósuló reménység, hogy ez a két férfiú egykor még megéri egymást, folyvást ébren tartotta Panna érdeklődését a tábornok iránt. A tábornok viszont nagyon kedvelte a Panna dallamos, andalító szavalását, s hálás volt a rövid, szép álmokért, melyeket a szőke tündérnek köszönhetett.

Ennek a tartós s ismert barátságának tulajdoníthatta Balázs, hogy sokat hányatott szomorú-játékát végre ölébe kapta a szerencse. Panna ekkortájt folyton csak szerepek után szaladgált. Vetélytársa, akit közönségesen csak a nagylábú Bertának neveztek, egy fényes s lármás viszony révén, kezdett igen sokat beszéltetni magáról, s Panna remegett, hogy a nagylábú lassankint teljesen elhódítja tőle a népszerűséget. Ezt a veszedelmet csak új szerepek segítségével lehetett kikerülni.

- Istenem - magyarázta Balázsnak megindító nyíltsággal - egy tisztességes asszonynak olyan nehéz sora van a színpadon! Ha nem pletykáltat magáról minduntalan, folyvást játszania kell, mert különben elfelejtik. Nekem pedig tisztességesnek kell maradnom, nem igaz?

Balázs is ezen a nézetten volt, s Panna nekibátorodva, tovább fejtegette a majdnem megoldhatatlannak látszó és kissé kényes kérdést.

- Mit mondana a férjem?! Mit mondana Attila, ha majd felnő?! Mondd, Attila, ugye, anyádnak tisztességesnek kell maradnia?!...

Igazán, ebbe bele kellett nyugodni. Balázs megsimogatta Attila fejét, s kifejezte, hogy valóban nincs más hátra, mint folyvást játszani, szüntelenül, pihenés nélkül játszani.

Attila egy kis sebet fedezett fel a Fodorné ősrégi kanapéján, s éppen javában húzgálta ki az ócska bútorból a lószőr-töltelékét, mikor Panna hirtelen magához rántotta, s a Gracchusok anyjának egy örökszép mozdulatával mutatva rá, így kiáltott fel:

- Nekem Attila a dicsőségem, és nem az, hogy ha az egész világ rólam beszél. De éppen őérte, éppen az ő érdekében kérem kell önt, hogy ne tagadja meg tőlem Pompeja szerepét!

Ó, mily régen epedett érte, hogy szerepekért nyaggassák!... De az öröm még nem vette el végképpen az eszét, s tovább tépelődött azon a kérdésen, hogy:

- Honnan ismeri ez az asszony *Vercingetorix*nak a szerepeit?! A tábornok beszélt volna neki Cambráról s Pompejáról?! De hisz a tábornok aludt, mialatt Pompejáról volt szó!

Nem állhatta meg, hogy ezt a kérdést ne bolygassa; a kíváncsiság kifúrta az oldalát.

- Honnan ismerem a szerepeket? De hisz én olvastam a darabot! A tábornok ideadta a kéziratot, s tegnap elolvastam egy ültőhelyemben. Mért néz rám olyan kételkedve? Egy vörös bőrbe kötött, negyedréti alakú könyv... a tábornok azt mondta, hogy öntől való.

A dolog kezdett egyre rejtelmesebb lenni; Balázs semmit se küldött a tábournoknak, de a vörös kötésű kézirat csakugyan eltűnt a könyvtárából. Ki vehette el innen? A tettes nem lehetett más, csak Fodorné.

Csakugyan Fodorné volt. A Balázs tizennégy teljes kézirata közül ez már a negyedik lehetett, amelyet suttyomban, pártfogókhoz küldött.

Mért érdeklődik ez az asszony oly melegen a gall törzsfő iránt?! Balázs nem volt találékony ember, s nem sejtette, hogy Fodorné Vercingetorixot már vejének tekintette...

- És, ha szabad kérdeznem, tetszik a szerep a nagyságos asszonynak?

Mily kérdés! Panna egyszerűen el volt ragadtatva. Micsoda szerep! Igazán semmi se hiányzik belőle egy kis római tivornyán kívül.

Balázs mindent megígért. A római jelenetet, amelyben dőzsölnek, a címszerepet Durczás úrnak, mindent. Még Attilának is kiszorított volna egy kisebb, könnyfakasztó szerepet, de Attila egyelőre még nem működött a színészi pályán.

- Sajnos, okom van attól tartani, hogy a darab előadása nehézségekbe fog ütközni, mint már annyiszor.

- Bízva rám a dolgot - felelt nyugodtan Panna. - Kijárom én önnek, hogy előadják.

És kijárta. A nehézségek, melyeket Balázs már jól ismert, újakkal szaporodtak, de Panna fáradhatatlan volt. Amit ő ki akart járni, abba előbb-utóbb bele kellett nyugodni. Mert Pannára nézve visszautasítás nem létezett. Ha kosarat kapott, eljött másodszor, harmadszor, tizedszer. Olyan volt ez az asszony mint a nemezis; vele szemben nem maradt egyéb hátra, mint a föltétlen, teljes megadás.

A színházigazgató ideges ember volt, s hogy Attilát végrevalahára lerázza a nyakáról, ki-jelentette, hogy ha már bele kell törődnie a halál gondolatába, Isten neki, bele nyugszik *Vercingetorix* előadásába is.

Három hónap múltán *Vercingetorix* színre került, s nagy sikert aratott. Durczás úgy bömbölt, mint egy másvilági szörnyeteg, Panna fölvette a század legemlékezetesebb fátyolruháját (csak egy gondolat volt az egész ruha), a karzati ifjúság lelkesedett, s a szerzőt kitapsolták minden felvonás után, összesen tizenkétszer.

Másnap az újságok fölfedezték a nagyérdemű költőt, kiadták az arcképét, s ennek a sikernek a hatása alatt a temetkezési vállalat előléptette *Vercingetorix* jeles szerzőjét aligazgatónak.

Egy félévre rá az újonnan alakult Első Általános Tüzoltó Szerek Gyára Részvény Társaság Balázst mint ismert pénzügyi tehetséget megválasztotta igazgatójává.

Ha a medvét táncművészetre óhajtják oktatni, először is kegyetlenül eldöngetik, aztán megint eldöngetik, és többször is eldöngetik. Ezek után az előtanulmányok után pedig elkábítják. Pálinkát tömnek belé, megfűjnek a füle mellett egy harsány szavú sípot, s egy elszakíthatatlan, nehéz láncsal addig rángatják az orrát, amíg beleszédül. Végül megmutatnak neki egy medve-kisasszonyt, amely már szépen táncol parancsszóra. A medve eleinte kínosan morog, s iparkodik láncát a kegyetlen kézből kiszabadítani, de a fütykös táncos, a síp ordítózik, a lánc pedig csak nem akar elszakadni. És ezalatt oly szépen szól a duda! A medve-kisasszony megadással lejt a csábító táncot, az ostor pattog, a zene cseng-bong, s egyszerre az elkábult állat emelgetni kezdi idomtalan lábát. Az első tánclecke megkezdődik.

Balázsnak ahhoz, hogy a táncművészetet elsajátíthassa, nem hiányzott az előképzettsége. A sors eléggé megpuhította arra, hogy megadással viselje mindazt, ami következik. Ami pedig az elkábítás művét illeti, arról gondoskodott Fodorné.

Szóval, ami késik, nem múlik; Balázs megtanult taktusra lépni, megfigyelte mások kellemes mozdulatait, s igyekezett a látottakból okulni. Előbújt a barlangjából, s eljárt az emberek közé, először kíváncsiságból, aztán, mert nem csekély meglepetésére, szórakozást talált a dologban.

A kerékpár-király emlékezetes lakodalma óta ott lehetett látni minden táncmulatságon, ahol Fodorék csak megjelentek. Frakkot csináltatott magának, megtanulta Cillától, hogyan kell a nyakkendőket megkötni, egyszóval nem lehetett ráismerni.

Fodorék pedig nem húzódtak vissza a szerényebb mulatságoktól. A ház úrnője mintha véleményét változtatott volna. »Most a leányokon a sor« - mondotta koronkint a gnómnak, szemmeláthatóan azért, hogy mások értsenek belőle. A leányok ugyan még folyvást maguk varrták a báli ruháikat, s Fodorné, amikor hajnal tájban vetődtek haza, csak úgy felkelt öt órakor, mint azelőtt, de hová lett a régi takarékoság?! Rendes számlájuk volt a kesztyű-tisztítónál, s fodrász nő járt a házhoz. »Fel kell találnom a golyósórót« - szolt néha Fodor aggodalmasan.

Azokról a kirándulásokról, melyek a Fodor családapai gondjait eképp megsokszorozták, Balázs sohase maradt el. Ő volt az állandó kísérő, aki nélkül a világerért se indultak volna el, bár ennek a kíséretnek a szükségét nemigen lehetett belátni. De az már magától értetődött, hogy Balázs velök legyen. Hogy miért, az szóba se került soha.

Ez a kérdés Balázsnak sokáig nem jutott eszébe. Hanem egy rossz órában keresztül villant a fején, és attól fogva nem tudott szabadulni tőle.

Valami lármásabb mulatságról jöttek, s kissé fáradtan kocogtak hazafelé. Elül Balázs és Ella, mögöttük Cilla az anyjával...

Hajnalodott, s a körút még zajtalan volt. Balázs és Ella szótlanul ballagtak egymás mellett. Cillának a báli topánkája egyhangúan kopogott mögöttük, s ettől a kopogástól nemigen lehetett hallani a Fodorné suttogását. Fodorné rossz kedvében volt, s halkán pörölt a kisebbik lányával.

- Eh, hagyj nekem békét - felelt a leány. - Úgyis tudom, hogy Ellára haragszol... Vagy mindig én legyek a bűnbak?!

Halkan szolt, de Ella megértette.

A bűnös nem fordult hátra, s nem szólt bele a halk szóvitába. Csöndesen haladt tovább, s egy észrevétlen pillantást vetett kíséretjére, aki szótlanul bámult a sötétkék sávra, mely az égen egy új nap közeledtét hirdette. A leány vállat vont, s némán folytatta útját. Álmos volt, s nem törődött semmivel a világon.

Amíg hazaértek, nem váltottak egy szót sem. A küszöbnél aztán elbúcsúztak egymástól.

- Jó éjt, Ella kisasszony.

- Jó éjt, Hódy úr.

Fodorné szeretett volna egypár jó szót mondani a kedvetlen Balázsnak, de nem talált semmi okosat.

- Úgy elkényeztet bennünket, hogy már meg se köszönjük a szívességét.

De ez a néhány szó olyan ünnepiesen hangzott, mint valami végbúcsú... Fodorné dühös volt magamagára és az egész világra.

S ahogy becsukódott mögöttük az ajtó, tüstént rá is támadt a nagyobbik lányára!

- Ostoba vagy, mint egy vadlúd! A kórházban fogsz meghalni, érted, a kórházban! Jusson eszedbe, hogy megmondtam, előre.

A leány nem felelt.

Kinn maradtak a konyhában. Cilla levett a pohárszékről egy tányérral fedett tálát, s hozzálátott a hideg vacsorához. A zivatar, mely, mint előre látható volt, elkövetkezett, egy cseppet se érdekelte.

Ella melléje ült, s azt mondta neki:

- Adj hát nekem is egy kicsit.

Míg a két lány evett, Fodorné le s föl járt a konyhában; iparkodott türtőztetni magát. De nem állta sokáig a dicsőséget, s egyszerre csak megállapodott Cilla előtt:

- Nem ettél még eleget?

Cilla, aki komoly veszedelem esetén épp olyan gyáva volt, mint amilyen hetvenkedő az apró perpatvarok alkalmával, intett, hogy már készen van. Megértette, hogy nem közönséges családi vihar, hanem az a nagy jelenet következik, amely már régen fenyegetett. Minthogy pedig a drámai jeleneteket otthon nem kedvelte, sietve átsomfordált a hálószobába. Ella követni akarta, de nem illanhatott el.

- Te maradj itt - rivallt rá az anyja.

Ella megadta magát sorsának. Leült, s szembe nézett a veszedelemmel.

Fodorné egy darabig még folytatta sétáját, s mikor meggyőződött róla, hogy a kislány lefeküdt, odalépett Ellához.

- Hallod-e, te leány - szólt, a levágott fejek rémítő tekintetével nézve a Fodor-család reménységére - ha te még egyszer úgy viseled magad, mint ma este, megfojtalak, érted?

- De hát mit csináltam én?! - védekezett a leány. - Olyan nagy vétek, hogy egy kicsit jókedvű voltam?!

- Még azt kérded, hogy mit csináltál?! Mintha nem láttam volna, mintha nem látta volna ez a szegény ember, s nem látta volna mindenki! Azt csináltad, hogy szemtelen voltál!

- Istenem, mert két vagy három újrát táncoltam az egyetlen jó táncossal, aki ott volt, azért mindjárt... Hisz te nagyon jól tudod, mama, hogy Béla nem is udvarol nekem:

- No, ne is udvaroljon! És egyszer s mindenkorra megmondom, hogy erről a kamaszról ne halljak többet!... Tessék, még azt kérde, hogy mit csinált?! Azt csináltad, hogy összebújtál nevetgélteni ezzel a kamasszal, tánc közben a vállára dőltél, és orcátlan voltál, tudod, orcátlan! Neki ez persze semmi! De ha még egyszer effélét látok, kikaparom a szemed!

Ella hallgatott.

- Mit gondolsz - folytatta Fodorné - hogy eshetett az ennek a szegény embernek?! Ez egy finom lelkű ember, akit te nem érdemelsz! Azért, hogy nem csinál jeleneteket, azt hiszed, nem vesz észre semmit? Egy szép nap rád se néz többet, s aztán mehetsz ugrándozni, orcátlan!...

- De mama - szólt Ella csendesen - mi közöm nekem Hódy úrhoz?! Úgy beszélsz róla, mintha legalábbis a vőlegényem volna.

- Azt mondom, hogy nem érdemled a szerencsédet. De ha nem érdemled, legalább becsüld meg! Ne légy ostoba. Ma még azt hiszed, hogy az élet csupa hancúzás és tréfa. De egyszer majd keservesen tapasztalod, hogy a tréfa drága mulatság, a szerelmeskedés ostobaság, és semmi se ér semmit, csak a megélhetés, a szép, tiszta lakás, a jó meleg téli ruha, és az olyan ebéd, amelyikért nem kellett zálogba tenni semmit.

Ella elgondolkozott. Egy kis kézitükör volt előtte, sárgára mázolt keretű, szegényes jószág, a minőt cifrázkodó cselédek használnak. A tükör visszacsillogtatta szép szőke hullámos haját, és a Seherezáde-szempárt. Nem állhatta meg, hogy oda ne pillantson.

- Szóval, te azt hiszed, mama, hogy Hódy úr engem el fog venni feleségül?!

- Micsoda buta kérdés?! Ha ugyan ma este örökre el nem rontottad a dolgot.

- Ó, semmi esetre - felelt nyugodtan Ella. - Én inkább azt hiszem, hogy csak ma kezdett szeretni, akkor, amikor megharagudott rám... De hát miért nem szól, ha szeret? Sohase mondott egy szót se, amiből azt gondolhatná az ember, hogy olyan szemmel néz rám... Még csak nem is néz úgy rám, mint a többiek.

- Persze, majd úgy ugrabugrál körülöttem, mint ezek az éretlen diákok! De hát nincs szemed? Miért maradt itt, a mi hónapos szobánkban, akkor is, mikor az Isten fölvitte a dolgát?! Miért foglalkozik annyit veled, miért kísér el mindenüvé, miért van kiforgatva a természetéből?! Mondd, nincs szemed?

De igen, volt szeme. Csakhogy szerette mindezt hallani.

- Ilyen tudományos ember! - folytatta Fodorné. - Bizony nagy szerencse, hogy rád veti a szemét.

Ella nem felelt. Maga is eltűnődött rajta egy kicsit, honnan van, hogy ő ezt a sok érdemet nem tudja kellőképpen méltányolni?

A hinduknak a szerelemről szóló szent könyve hetvenhét mesterséget sorol fel, s azt állítja, hogy ezek bármelyikével meg lehet nyerni a lányok szerelmét. De a *tudomány* nincsen közöttük.

S Ella gondolatai egy betűiszonyban szenvedő gavallérnál kalandoztak, aki háromszor bukott meg minden alapvizsgálaton, s akiről a sors könyvébe azt írták, hogy: sohase fogja letenni a szigorlatokat...

Másnap este Balázs azt cselekedte, amit előtte való éjszaka Fodorné. Izgatottan járt le s fel, s megmérte a szobáját széltében, hosszában, keresztben. Mintha nem ismerte volna már vagy tizennégy esztendeje.

Aztán megállt az ablaknál. Ha az embert bántja valami, ez még nem ok rá, hogy fölverje álmából az egész háznépet.

Nem tagadhatta önmaga előtt, hogy mód felett haragszik. De egy kicsit zavarba jött volna, ha véletlenül megkérdezik tőle, hogy: miért?

Utoljára is mi köze ehhez a leányhoz, s a helytelen viseletéhez? Semmi a világon. Sohase gondolt rá, hogy feleségül vegye; az egész család se inge, se gallérja.

És mégis, végtelen keserűség fogta el. Amint leverten, mélyen elszorodva, majdnem minden gondolat nélkül kirévedezett az ablakon, tekintete önkéntelenül fölkereste azt a jól ismert erkélyt, amely mögött már oly régen nem lakik senki! A hold, az érzelgős lelkek és a költők barátja, ezüst esőben fűrésztötte meg az erkélyt tartó két óriás kisasszonyt, s Balásznak eszébe jutott az a sok ostoba, de édes óra, amikor itt ült ezen a helyen, hogy rímes számárságokat mondjon meghittjének, ennek a boldogtalan planétának, amely talán éppen azért bolyong az űrben, hogy meneküljön a rímes bizalmasságoztól.

Be rég is volt az!

Istenem, sohase mondhatta el, hogy kéjt a föld többet már nem adhat neki. A boldogsága is csupa nélkülözés volt. De akkor a szenvedés is boldoggá tette, s egy óra alatt többet élt, mint ezekben az örömtelen, cudar, nyomorult esztendőkből, amikor már nem volt semmije, még csak egy fájdalom sem!...

- Te voltál a jóság, te voltál az öröm, te voltál az élet! Ó mért is, hogy nem tudtam meghalni!

S nem gondolva rá, hogy immár fehér szálak kezdik tekintélyessé tenni különben balgatag fejét, suttogni kezdett az árnyékhoz, aki hosszú idő múltán újra megjelent neki.

- Csak téged szerettelek, s örökkön csak téged foglak szeretni! Nincs, ne is legyen örömem a te emlékedén kívül... Hűséges maradok hozzád, amíg csak élek!...

Mikor ezt a szót: hűség, ismételtetni kezdjük, a hűtlenség már szívünkbe lopózott.

Ne legyünk szigorúak szegény barátunk iránt. Az ember alkalmazkodó állat, s beletörődik minden nyomorúságba. De van egy gondolat, amelyet nem lehet megszokni, azt, hogy: soha többé.

És mégis bele kell törödni abba a vigasztalan gondolatba, hogy a szerető csókja rá nézve már csak mitológia; le kell tennie, le fog tenni róla, hogy valaha fészke lesz, ahol gyerekek lármáznak.

Brr, még a gondolattól is megfázik az ember.

És ugyan miért? Olyan öreg volna már, akit nem lehet többé szeretni?! Nem nyomorék, nem beteg, még csak nem is a régi éhenkórász. S ha gyámoltalanságától, siralmas múltjának eltörölhetetlen bélyegétől nem is szabadulhat többé soha, ne léteznék a világon leány, aki megérezze, hogy rosszul szabott kabátja alatt férfiszív dobog?

De mért jár mindez a fejében? Mi ütött hozzá?

Azért van így elkeseredve, mert az a kislány illetlenül kacérkodott egy hozzá való jókedvű fiatalúrral? De hát mit törődik azzal a kislánnyal?

És rájött, hogy fájdalmasan esik megszokni a gondolatot, hogy azért a kislányért egyszer csak érte jön valamelyik jókedvű fiatalúr, elviszi ebből a házból, s ő nem fogja hallani többé azt a kedves hangot, azt a szép, okos beszédet.

Már hajnalodott, s Fodorné hallotta, hogy még folyvást le s fel jár a szobájában.

Göndöry Béla egy szép reggel arra ébredt, hogy vadul dörömböznek az ajtaján. Ez a szép reggel tulajdonképpen délutáni két órát kíván jelenteni, a vad dörömbözés azonban szó szerint értendő.

Ideges lények lázas szívdobogást kaptak volna ettől a hirtelen bőszi lármától, de Göndöry Béla éppenséggel nem szenvedett ilyes betegségben.

- Nagyon szemtelen - szólt magában. - Nem lehet más, csak a szabó vagy a suszter.

Azzal megfordult a másik oldalára, s tovább aludt. De az ajtót tovább döngették, s a bőszi láрма kíséretében egy ismeretlen hang szólalt meg:

- Nagyságos úr! Nagyságos úr!

- Nem hagy aludni a gazember - bosszankodott Justinianus kitartó tanítványa, s rágyújtott egy cigarettára. - Csak rajta, majd meglátjuk, melyikünk győzi tovább türelemmel.

Elővette a tegnapi estilapot, s olvasni kezdett.

- Levelet hoztam, nagyságos úr - erőlködött odakünn az ostromló.

- Tudom - gondolta odabenn a jogász.

- Hordár, hordár van kinn! - esengett az erőszakos látogató. - Hordár a Nagymező-utcából.

- Ezt akárki mondhatja - jegyezte meg magában az ostromlott férfiú, aki jól ismerte a hitelezők minden furfangját.

S nyugodtan eregette a füstöt cigarettájából.

Végre a látogató feltalálta magát. Felhagyott a dörömbözéssel, s vagy két perc múltán Göndöry Béla észrevette, hogy a küszöbről, az ajtó hasadékán, egy cédula erőlködik be a szobájába.

A cédula után pedig egy levél következett. Közönséges, polgári levél, s nem ama szalmaborítékú irományok egyike, melyekről a szakavatott szem messziről meglátja, hogy semmi jót se jelentenek.

A levél félig kinn maradt; látszott, hogy nem akarják egészen elereszteni. A cédula azonban egész terjedelmében bejutott a szobába.

Göndöry Béla, miután meggyőződött róla, hogy kívülről lehetetlen ellenőrizni, mi történik odabenn, felkelt, óvatosan oda lépkedett a cédulához, s fölvette. A cédulán ez állott:

Kérem szépen, nagyságos úr, én vagyok, a 117-es hordár. Ezt a levelet hoztam, de válasz kell rá. Tudom, hogy a nagyságos úr itthon van, kezét csókolom. A 117-es.

- Az már más - szólt a jogász, és kinyitotta az ajtót.

S mialatt felbontotta a levelet, kioktatta a köz buzgó szolgáját.

- Máskor, ha levelet hoz, ne azt kiáltja, hogy: nagyságos úr, nagyságos úr, hanem kopogjon hármával kétszer, köhögjön egyszer erősen, s ha nem lát semmiféle gyanús embert, kiáltson határozott hangon: »Le a szipolyokkal, le, le, le; fel az uzsorásokkal, fel, fel, fel.«

- Igenis, kezét csókolom.

A levél Cillától volt, s így hangzott:

Barátom!

Nagy baj van, roppant baj. Mindennek vége. Ó jaj nekem! Beszélnem kell magával, ha kompromittálom is magamat. Legyen öt órákor az Erzsébet-téren, a Sas-utcai részen. Véletlenül találkozunk, szóba állunk, és csatlakozik.

Legyen erős. Legyen mindenre elkészülve. Ó, jaj nekem! De jaj magának is, szegény barátom!

Oly borzasztó ez, mint egy színdarab.

Üzenje meg, hogy ott lesz-e?

Azért nyugalom. Maga legyen férfi.

Pá, édes.

Cilla.

Ui. Ne kokettáljon a felsőbb leányokkal.

Göndöry Béla tudta, hogy Cilla nagyon szeret fontoskodni, s egy cseppet se volt megijedve. Felöltözött, elment ebédelni, s úgy evett, mint egy cápa.

Ebéd után elment a kávéházba, s öt óráig billiárdozott. Öt órákor aztán megindult az Erzsébet-tér felé.

Már messziről ráismert a Cilla vörös pántlikás matrózkalapjára. A kisleány színésznőktől ellesett, tüntető izgatottsággal járta körül a sétatérnek nevezett porfészket.

- Maga el tud készni ilyen viszonyok között?! - kérdezte vészt jósló komolysággal, mikor meggyőződött róla, hogy senki se hallhatja a beszélgetéseket.

Göndöry Béla, szükség esetén, úgy hazudott, mint egy tolvaj lakáj.

- Éppen egy órája, hogy a József-téren várom. Végre, nem tudtam egyebet gondolni, mint hogy tévedés lehet a dologban, s itt vár, nem ahogy a levelében írta.

Ebből egy kis vitatkozás kerekedett, s Göndöry Béla igen elcsodálkozott, mikor a tanulságul előszedett levélből kiderült, hogy az Erzsébet-téren kellett megjelennie.

- Tessék, csakugyan én vagyok, aki tévedett!... De, Istenem, olyan zavart is a fejem, mióta megkaptam a levelét!...

- Ugye, micsoda szerencsétlenség?!

- Az igazat megvallva, csak sejtem, hogy miről van szó. De minden rosszra el vagyok készítve.

- És igaza van, szegény barátom - sóhajtott Cilla, aki boldog volt, ha a franciából fordított színdarabok nyelvén társaloghatott. - Hódy megkérte Ellát.

- Ah!

- S magának erre nincs egyéb mondanivalója, mint ez a rövid »ah«?!

- Azt akartam mondani vele, hogy: csak úgy egyszerre?

- Csak úgy egyszerre. Azaz, hogy még sem egészen egyszerre. Ella ma elárulta nekem, hogy amúgy félig-meddig, már vagy két héttel ezelőtt nyilatkozott előtte.

- És Ella?... Mit felelt neki?

- Semmit. Nagyon meg volt lepve. Zavarban volt. Félt.

- No lám, erről egy szót se szólt nekem.

- Úgy, úgy, haragudjék! Haragudjék még jobban! Nem képzelem, Béla, milyen férfias az, ha egy férfi haragszik!... Törjön, zúzzon össze mindent, amit útjában talál, s szálljon szembe az egész világgal!

- Kedvem volna hozzá - felelt Béla oly hangon, mely elárulta, hogy az elhatározó pillanatban mégiscsak meg fogja gondolni magát, s a világnak nem lesz semmi baja. - De mit érnék el vele? Számíthatok-e rá, hogy Ella mellettem marad? Szó sincs róla. Ez az ember sohase kérte volna meg, ha Ella nem biztatja.

- Ó, ne rágalmazza Ellát! Ő semmiről se tehet. Nem tehet róla, hogy Hódy biztatásnak vette, ha barátságosan nézett a szemébe. Maga tudja, milyen szépen tud nézni ez a lány. Nem is tud másképp, csak szépen nézni. Mindenkire úgy néz. S ha Hódy ezt félreértette, úgy ez nem az Ella hibája.

- Meg kellett volna mondania neki, világosan, határozottan, hogy nem szereti, hogy mást szeret.

- Azt nem tehetette. Maga nem ismeri a mamát. A mama rettenetes tud lenni, ha ellenkeznek vele.

- S Hódy a mama választottja?

- Az övé. Tegnap este kijelentette, hogy ennek a házasságnak meg kell történnie. Ó, az borzasztó jelenet volt! Ella sírt, én is sírtam, a papa is sírt. A mama pedig olyan dühös volt, de olyan dühös!...

Göndör Béla lehorgasztotta a fejét, pár pillanatig hallgatott, s ezalatt botjával egy kavicsot kapart ki a földből. Mikor ez megvolt, idején valónak találta előterjeszteni, miként ítéli meg a helyzetet, ő, az első érdekelt.

- Hát biz, ez igen nagy szerencsétlenség - szólt nyomatékosan.

Bár a csüggeteg lemondásnak ez a megnyilatkozása végtelenül szomorúan hangzott, a beszélő arcán észre lehetett venni, hogy, ami őt illeti, ő nem találja a helyzetet teljesen vigasztalannak. A komolyság különben nagyon rosszul állott a szegény Göndör Bélának; határozottan veszített vele, ha nem lehetett kuruttyolnia.

Cilla megbotránkozott.

- És maga ebben a percben nem tud okosabbat tenni, mint sápítozni?! Fúj, szégyellje magát! Ilyen a férfi mind, különösen a civil. A katona mégis más; egy huszár nem tesz ilyet. Tessék, itt van egy úr, aki abban a szerencsében részesül, hogy szeretik. Szeretik úgy, ahogy csak regényekben és színdarabokban szokás szeretni: butául, életre-halálra. Azt hittük volna róla, hogy ő a róduzi kolosszus. És ennek az úrnak, mikor a helyzet komolyra fordul, nincs egyéb mondanivalója, mint hogy: »Baj, baj.« De nem úgy van az, kérem. Küzdeni kell, édes barátom, az élet küzdelem.

Göndör Béla ez idő szerint csak karambolban óhajtott küzdeni. Bosszantotta a Cilla fontoskodása, s jobban szeretett volna a kávéházban lenni.

- De hát mit csináljunk?

- Tőlem kérdi?

- Lássá, Cilla, én nem versenyezhetek ezzel az emberrel. Ő a legjobb kondícióban van, s én még nem vagyok *fit*. Előre tudtam, hogy canterben fog megverni. Most kitudódik, hogy ő számtalan hossal első, én pedig letörtem. Ez szomorú, kétségbeejtő, de így van. Maga azt mondja, hogy küzdjem tovább. Én még abban se vagyok bizonyos, hogy ez egyáltalán lehetséges-e? Az az érzésem, hogy ő mindig le fog engem galoppozni. Hiába, nem vagyok *tip-top* kondícióban.

- Bánatot jelent? - kérdezte Cilla, aki értette ezt a lóverseny-nyelvet.

- Nem, hanem azt kérdem, hogy: mit csináljak?

- Tanácsot kér tőlem?

- Igen.

- Jó. Rendelkezésére bocsátom életismeretemet, s tapasztalásaim kincses házát. Én nem látok olyan sötéten, mint maga, s nemcsak egyféle megoldást tudok elképzelni. Tessék közülök választani. Itt van mindjárt az első. A legjobb, de egyúttal a legnehezebb. A szökés.

- Az nem lehet - szólt Göndöry Béla, nála szokatlan határozottsággal.

Arra gondolt, hogy legfeljebb Promontorra tudná hölgyét megszöktetni, s oda is csak hajón.

- Miért nem?

- Maga gyerek, Cilla, magának ezt még nem magyarázhatom meg.

Pedig Cilla is megértette volna, hogy huszonzét krajcárral nem mehet az ember Gretna-Green-be a házasságkötő kovácshoz, de Cillát mindig lefegyverezte, ha valaki arra hivatkozott, hogy neki bizonyos dolgokról még nem szabad tudnia. Nem szerette elárulni, hogy oly tisztán látja az apró emberi nyomorúságukat, mint maga a bíboros konzílium.

- Kár - felelt, kissé elmélázva, abban a szent meggyőződésben, hogy Göndöry Bélát illendőségi tekintetek bántják - higgye el, a regényes megoldások a legjobbak. De van egyéb megoldás is. Ha akarja, mindjárt mondok egy másodikat.

- *Zehn auf*, hogy ez is regényes lesz.

- Nem, ez drámai. Egy szellemes nő, mint a színdarabokban szokás, beleavatkozik a dologba, egy kicsit ármánykodik, egy kicsit beszélget, hol ezzel, hol azzal, és addig mesterkedik, míg a szerelem végre is győzedelmeskedik.

- Nagyon le vagyok kötelezve a szellemes nőnek, de attól tartok, ez kissé hosszadalmas volna. A terv teli veszedelemmel, s a siker kétséges. Mondjunk le a drámáról.

- Van egy polgári megoldás is.

- Megvallom, hogy ez előre jobban csábít, mint a másik kettő.

- A polgári megoldás ez. Maga titokban találkozik Ellával, és azt mondja neki: »Ella, én egy igen-igen szegény fickó vagyok, aki minden szigorlattal egyre távolabb van az ügyvédi vizsgálatától, de nagyon szeretem magát, s magáért talán még ezt a vizsgálatot is le fogom tenni. Megvár?« Bizonyos vagyok benne, hogy Ella azt fogja felelni: »Megvárom«. S akkor nincs mód rá, hogy férjhez adják máshoz. Ella hallgatag és kényelmes természetű, de ha egyszer a fejébe vesz valamit, bajos rábírní, hogy ezt a valamit pedig verje ki a fejéből.

- Lássá, Cilla - szólt a jogász, egy kicsit elgondolkozva - ez már jó tanács. És én eszerint fogok cselekedni. Ha igazán szeret, nem lehet kényszeríteni, hogy máshoz menjen férjhez.

Majd, mintha egyszerre csak elfogta volna a kételkedés, kissé akadozva folytatta:

- Ámbár az az átkozott vizsgálat olyan messze van!... Addig annyi új akadályra lelhetünk!... S egy leány olyan gyöngé!... Ki tudja, nem volna-e jobb felhagyni minden küzdelemmel?!

Az igazat megvallva, Göndöry Béla már alaposan megbánta, hogy ennyire belebonyolódott ebbe a szerelmi dologba. Az ember lányokkal szemben nem lehet eléggé óvatos; ki hitte volna, hogy egy kis kötődés, néhány pohár pezsgő és egy-két ügyetlen szó idáig elrontsa a dolgot?! Szeretett volna kievickélni a hínárból, de tisztességgel akart szabadulni.

Egy kicsit habozott is. Szegény kislány! Oly édes hangocskája volt, s oly szépen tudott nézni! Hiúságának hízelgett ez a föltétlen meghódolás, bántotta, hogy nem éppen szép színben kell feltűnnie előtte, s nagyon bosszankodott magára az egész dologért.

- Maga bánatot jelent?! - kérdezte Cilla, aki kezdett gyanakodni.

- Isten mentsen! - felelt a jogász, s akkor úgy gondolta.

- Tehát abban maradunk...

- Abban maradunk, hogy vasárnap délután felmegyek magukhoz s betűről betűre elmondom neki a maga szavait. Remélem, hogy a maga szavával fog felelni.

- Bizonyos lehet benne. Ella ugyan, meg kell vallanom, semmit se tud erről az én kirándulásomról, de ez nem változtat a dolgon. Most már tudni fog róla. Tehát: várjuk. A viszontlátásra.

- A viszontlátásra, Cilla.

Kezet fogtak, s a kislány megindult hazafelé. A jogász egy pár pillanatig ott maradt, ahol elbúcsúztak, s utánaézett a regényes kis hölgynek.

Még jó darabig látta a jól ismert matrózkalapkát, s a rajta virító szegényes pántlikát. Arra gondolt, hogy nincs rettenetesebb dolog, mint ilyen kalapokban járni egy életen keresztül.

Aztán, mikor a kislány végképp eltűnt a szeme elől, bosszúsan fordult az ellenkező irányba, s azt mondta magában:

- Nem.

Göndöry Béla azt tartotta, hogy a világ kétféle emberekből áll. Az okosakból, akik fiákeren járnak, szép ruhát hordanak, jól élnek, rendelkeznek egy csomó másfajta emberrel, azt teszik, amit akarnak, s jóltáplált, divatos ruhában járó gyermekekkel jelennek meg a színházban s a fürdőhelyeken.

Meg az okatlanokból, akiknek az élete keserves robot és a házi perpatvar örökletessége között oszlik meg. Akik csak azért boldogok, mert megaláztatnak, akik rossz levegőn, szűk lakásokban senyvednek, s csenevész, gyerekbetegségektől megtizedelt, szegényes ruhácskákban kóválygó árvákat hagynak hátra, hogy a szegény emberek fajtája soha ki ne vesszen a világból.

Amazok: akik pénzes lányokkal házasodnak össze.

Emezek: akik szegény lányokat vesznek el.

És még egyszer mondta magában:

- Nem.

Vasárnap Ella hiába várta udvarlóját. Várta hétfőn, kedden, szerdán, szombaton. Göndöry Béla nem jött.

Erre mifelénk szeptemberben a nappal gyönyörű. A napnak már nincs tüze, csak édes melege, a levegő langyos és nyugodt, s a szellő hízélgéssel teli, mint a fiatalságtól búcsúzó nők szerelme. Benn a városban, a nagy házak között, ahol nem látni a lombok hervadását, azzal áltathatod magad, hogy: ez még a tavasz, vagy legalább: egy második tavasz, mely talán enyhébb még az elsőnél is, és hűségesebb, jobban megbízható. Ámbár a napfény bágyadtabb, mint volt akkor, a levegő nem oly átlátszó, s a délutáni napfényen sütkérező alakokat környező finom, ónos fehérségen már ott a morbidezza... Mindegy. Oly szép még szeptemberben!... szebb, mint valaha! S bolyongva paloták között, melyek még a nyári meleget sugározzák vissza magukból, azt hiheted, hogy a tél csak egy csúnya lidércmese.

De ne bízzál ebben a második tavaszban! Vigyázz, csak úgy könnyedén ne merészkedjél ki a messzi szabadba, ha már leszáll az est. Szeptemberben a nappal még szép, de az este már hűvös. S nem sejtöd mikor, nem tudod honnan, egyszerre csak hideg szél támad, mely végig-sívít a mezőn, jaj neked, ha ez a szél odakint talál, amint védtelenül barangolsz a szeptemberi éjben; dideregve, csontig áthűlten érsz haza, s lesheted, amíg kihevered a csalódásodat...

Esti nyolc óra lehetett. Cilla a zongoránál ült, s elkeseredetten kalapálta a kedves dalát:

*Akit imádok: egy tüzér.
Csak egy tüzér, akit imádok...*

A vőlegény és a menyasszony benn sugdolóztak a másik szobában, a nyitott ablaknál.

Csak a nagy szoba függőlámpája világított be hozzájuk, meg kívülről a csillagok. Abban a félhomályban és félmagánosságban voltak, melyet a mindeneket átölelő kerítő-szellem talált ki a jegyesek számára.

Azért bátran szólhatunk erről az édes-kettesről... Istenem, még oly kevésbé voltak jegyesek!

Ella, kihajolva a nyitott ablakon, a sétaúton nyüzsgő, sötét alakokat nézte, melyek közt a kocsik lámpái mint fénybogarak suhantak keresztül. A ligetből még egyre tartott a népvándorlás be, a város felé. A fogatok egymásra dübörögtek a tömeg kétoldalt széles sorokban hömpölygött előre, de az utcai lámpások ezrei már kezdtek álmosan pislogni.

Balázst nem érdekelte az utcai élet. Csak azt a formás, szép kis fejet nézte, s arra gondolt: vajon micsoda tündérek fészülik éjjelenként ezt a puha, gyönyörű haját, mely természetből olyan, mint az áttört selyem?!

- Mindig így leszünk? - suttogta a formás kis fejhez. - Ilyen közel egymáshoz, mint most?... Mondja, hogy: mindig.

- Mindig - felelt a lány.

- És nem fog mellőlem más világokba vágyódni? Nem fog vágyódni semmi, senki után?

- Nem fogok vágyódni semmi, senki után - szólt engedelmesen a lány.

Aztán tovább nézte az Opera felé repülő kocsik nagy üvegtábláin átfehérlő esti öltözeteket.

Odaát Cilla még egyre a *Lili* románcát nyaggatta:

*Ha kinevetnek is ezér':
Akit imádok, egy tüzér.*

- Ó, mondja még egyszer, hogy nem lesz szerencsétlen velem! Olyan jólesik, ha szépen szól hozzám! Látta, nem is álmodtam, hogy egyszer ily végtelenül boldog leszek!

A lány egy pillanatig hallgatott. Hirtelen azt akarta mondani: »Én nem lehetek szerencsétlen soha.« De aztán mást gondolt. És azt felelte, hogy:

- Szeretem magát.

De nem merte a keresztnévén szólítani. Érezte, hogy ez hamisan hangzanék.

- Ha tudná, milyen boldoggá tesz! Látta, én már oly régen szeretem magát! Már akkor is szerettem, amikor még nem tudtam, hogy ez szerelem... Úgy féltettem előre!... Szerettem volna, ha soha senki se látja rajtam kívül. Aztán, aztán álmodni se merem. Hisz maga még csak egy pici jószág volt akkor, amikor megismerkedtünk... És remegtem a gondolatra, hogy egyszer csak nem fogom hallani a hangját, a nevetését, ezt az édes beszédét, mert elviszik innen, idegen világba, ahonnan én ki leszek zárva egészen, ahol egy »Jó napot« nem sok, még annyit se mondhatok magának... Pedig, megvallom, olyan önző vagyok, hogy úgy tennék magával, mint a mesék gonosz óriásai: még akkor is sárkányokkal őriztetném, ha nem szeretne egy cseppet se, csakhogy: láthassam, láthassam mindig!... Nem felel?

- Mit mondjak?

- Mindig csak egyet. Hogy szeret egy kicsit, ha nagyon kicsit is, de szeret.

- Mondani kell azt? Istenem, maga tudja, hogy én nem értek a szavakhoz. Mit mondjak, amit még nem tud? Csak azt mondhatom: sohase fogja megbánni, hogy engem választott.

Nem merte megcsókolni a haját, csak a kezét szorította meg. S annyi hálával nézett a szemébe, hogy a leányt szinte meghatotta. Aztán megint hallgattak.

Eközben letelt az az idő, melyet a Fodorné anyai bölcsessége a törvényes szerelem első, tiszta örömeire hallgatag engedélyezett, s Fodort, akinek egy darabig kinn kellett maradnia a konyhában, beeresztették a nagy szobába.

Fodor teli volt panasszal.

- Igazán borzasztó - magyarázta Balázsnak - milyen balkezű ember vagyok! Hát azt hiszi, meg tudtam szerezni azt a rongyos hatszázezer forintot?! Dehogy! Hatszázezer forint! Micsoda semmiség, mikor egy milliárdokat és milliárdokat jelentő találmányról van szó! S mondhatom, hogy ehhez a golyószóróhoz képest a Hiram S. Maxim-féle szerszám valóságos gyerekjáték, afféle »Hammer und Glocke.« Tízezer lövés egy perc alatt! Másfél nap alatt véget vetek minden háborúnak a világon, s ha akarom, Polinéziát szétfúvom, mint egy szappanbuborékot. Tudja-e, mit jelent az én találmányom? A világbékét, a szociális kérdés megoldását, az egész emberiség boldogságát! Ez az utolsó szó a repülőgép előtt, vagyis, helyesebben szólva, mi szükség most már a repülőgépre?! De a katonák olyan nehézkesek, mintha mind csupa apró trójai falovon ülnének!... És a bankok! Megannyi szatócs! Magában az angol bankban sincs több vállalkozó szellem, mint a sarki fűszerkereskedőben. De hát, kérdem, mire akkor a bankok, ha úgy tesznek, mint a *Fakutyához* címzett fűszeresbolt, s nem dolgoznak másban, csak malagában és indigóban, mintha Marco Polo óta egy jottát se változott volna a világ?! Ha nekem egy kis tőkém van, ma a nagyhatalmak kormányai az utcán verekednek, hogy melyikök vásárolhassa meg előbb a találmányomat. Míg így! Egész nap dolgozom, futok, fáradok, verejtékezek hiába, s nem tudom megkeresni családomnak a betevő falatot! A tőke! Ez minden. Hány lángelme pusztul el addig, míg egy érvényesül! S mivel érvényesül? A tőkével. De az elpusztuló lángelmék a legtöbbször könnyelműek vagy dologtalanok. Míg én! Higgycs el, én nem fejjel, hanem ballábbal jöttem a világra.

Cilla, ezalatt, titokban, félre hívta Ellát a sarokba, s fojtott, tompa hangon, mint a színpadon szokás, így suttogott hozzá:

- Egész nap nem tudok veled beszélni.
- Mit tehetek róla? Mi baj?
- Mondtam, hogy ez valóságos dráma. Találkoztam Bélával.
- És még szóba álltál vele?
- El akartam menni mellette, mintha nem is látnám. Hanem megszólított.
- Mit mondott? Bizonyosan mentegetőzött. És te elkezdted felelni vele!
- Ó nem. Mondom, hogy ez valóságos dráma. Tudod, miért nem jött el?
- Ne is beszéljünk erről. Nem hiszek neki.
- Figyelj rám. Meghalt a nagymamája. Tudod, az, aki már oly sokszor volt beteg. El kellett utaznia a temetésére, hirtelen, váratlanul.
- Írhatott volna.
- Félt, hogy bajt okoz vele.
- Nem. Hazugság az egész.
- Nincs igazad. Ha úgy volna, amint gondolod, soha hírét se halljuk többet. Nem igaz? És visszajött.
- El akar jönni!?
- Igen. Pontban kilenckor elsétál itt az ablak előtt. Ha felhúzod az egyik függönyt, ez azt jelenti, hogy megbocsátasz, s holnap itt lesz, mintha semmi se történt volna.

Nem felelt, s úgy tett, mintha nem is nagyon érdekelné a dolog. Elővette a horgolását, leült az apja mellé, s koronkint olyan komolyan nézett a beszélőre, mintha szentül hinne mindezekben a fantazmagóriákban.

De Cilla észrevette, hogy néha lopva az órára pillant, s mikor a kitűnő Fodor-féle időmérők, némi apró véleménykülönbségeket leszámítva, abban egyeztek meg, hogy kilenc felé járhat az idő, átsétált a másik szobába, s lassan, tüntető nyugalmassággal, felhúzta az ablak függönyét.

Az utca már kezdett néptelenedni. A kocsirobogás jókora szüneteket tartott, s a sötét alakok ritkább sorban és gyorsabban haladva suhantak el a gázlámpák mellett. Nem kellett hozzá több egy pillantásnál, hogy a szemközti levő palota kapujában észre vegyen egy égő szivart, s az égő szivar mögött egy mozdulatlan alakot.

Sötétben minden macska szürke, s minden imádó egyforma. Hanem azért Ella mindjárt felismerte lovagját: botjáról és kalapjáról, mint Ofélia.

Tehát csakugyan eljött.

A fehér arc halványrózsaszínre vált; pici kagylóházakban látni ezt a gyönyörű színt. A Seherezáde szempár lecsukódott a boldogságtól... ha amaz, ott lent, ebben a pillanatban látja: igazán szerette volna, legalább addig, amíg egy hosszú csók tart.

- Tudtam, hogy eljön - suttogta magában - tudtam, hogy el kell jönnie.

Az igazat megvallva, ez csak amolyan utólagos jóslat volt. Ha Fodor Ella kisasszonyt nem is, a türelmes olvasót bizonyára meglepte a Göndöry úr váratlan megtérése. Ki kell jelentenünk, hogy senkit se lepett meg annyira, mint bennünket, akik, végre is, a legjobban ismerjük a fentisztelt Göndöry urat.

De hát a legelszántabb nagyravágyóknak is vannak gyöngé pillanataik. Ezek között a gyöngé pillanatok között nem utolsó helyet foglalt el az a másodperc, amelyben Göndöry Béla, a mellette elhaladni készülő, szegényes ruhájú kis Cilla láttára, nem tudta megállani, hogy ne mondjon neki egypár jó szót, a tisztesség kedvéért.

- Mégis igen nagy kegyetlenség volna csak így egyszerre szakítani - mentegette magában a pillanatnyi gyöngéséget - mert végre, mit kockáztatok?! A veszedelem oly messzi!... ameddig nagyobb baj lehet, százszor is bánatot jelenthetek, s visszahúzódhatom szép lassan, szinte észrevétlenül, megsíratva kissé, de átkok, tragédia nélkül. Eh, mért ne lennének előkelők, mikor ez úgyse kerül semmibe?!

Az efféle nemes felbuzdulásokat a következtlen nagyravágyók rendszeren egy egész élet nyomorúságával szokták megfizetni.

De ne féltsük Göndöry Bélát. Kievic kélt ő már jóval nagyobb bajokból, s ha róla is azt végezték el, hogy szomorú véget érjen, mint Phoebus de Chateaupert, aki, szegény, tudva-levőleg megházasodott, legyünk nyugodtak, a mi barátunk arany koporsóban fog pihenni.

Bármennyire késtek is a kutyabőrön szárnyaló angyalkák: Göndöry Béla köz- és váltó-üggyvédnek született.

...Másnap, mikor Cilla hathatós mesterkedéseinek sikerült kivinnie, hogy Ella és a Fodor-ház rég nem látott vendége, egy pillanatra egyedül maradtak, Seherezáde oda engedte a kezét szerelmesének, s azzal a mosollyal, amelytől minden pillanatban azt várja az ember, hogy egyszerre csak könnyekké olvad fel, ezt a szót ismételte makacsul, ahogy elkényeztetett gyermekek szoktak erősködni:

- Késő, késő.

S nagy nehezen, sok édes könnyörgésre, kivallotta, hogy:

- Sohase tudnám megmondani annak a szegény embernek, hogy megcsaltam, hogy hazudtam neki.

S ugyanezt mondta este Cillának, aki, mikor a látogató elment, titkos tanácskozásra szólította vissza a nagy szobába.

- Késő, késő.

- S az úrfi - kérdezte Cilla izgatottan - mit mondott erre a bolondságra az úrfi?

- Azt mondta, hogy várjunk.

Göndöry Béla arra az álláspontra helyezkedett, hogy semmit se szabad elsietni, s hogy minden bajnak legjobb orvosa: maga az idő. Bizonyára egész őszinte volt, mikor ettől a kipróbált orvosszertől várta a segítséget.

Cilla nem szólt semmit, de nagy dolgokat forgatott a fejében. S hogy bátorítsa magát, egymás után többször elismételte ezt a pár szót:

- Most én következem.

Volt már szerencsénk említeni, hogy Cilla igen kedvelte a színdarabokat, s hogy különös tisztelettel viseltetett a francia drámák ama szellemes asszonykái iránt, akik egy-egy kétségbe-

esett helyzetben magukra vállalják a cselekvés intézését, s elméjük felsőbbségének, asszonyi fufangjuknak erejénél fogva szerencsés megoldáshoz juttatják a minden érdeklődésre és segítségre méltó szerelmesek dolgát. Ezek a nagy mintaképek lebegtek előtte egész éjszaka.

S rövidesen megvolt az elhatározása. Számot vetett minden eshetőséggel, s tisztán látta a veszedelmet.

- Ha a dolog kitudódik, a mama egyszerűen megfojt.

De, Istenem, még meghalni is édes, ha az ember két szerető szívért szenved vértanúhalált!

Az ember néha egy egész életet eltölt, anélkül hogy belátná, s Cillának már kora ifjúságában meg kellett szereznie a tapasztalatot, hogy a francia drámák szellemes asszonykáinak nagyon, de nagyon nincsen igazuk.

Mert nem jó beleavatkozni a mások dolgába, akkor se, mikor az a más maga az édes testvérünk. Ha a magunk dolgában se cselekedhetünk semmit, anélkül hogy utóbb szemrehányást ne tegyünk magunknak miatta: abból, amit a mások számlájára teszünk, nem is igen származik egyéb, csak az a sok szemrehányás, amellyel aztán elhalmozzuk magunkat.

Cilla igen szépen el tudta képzelni, milyen hangon kell szólania annak a Nemtőnek, akinek a meghatalmazó levelét a Gyöngédség, a Barátság és a Testvéri Szeretet láttamozták, s egészben véve meg volt elégedve a »nagy jelenet«-ével, de öröme nem tartott sokáig. A hatás nagyobb volt, mint remélte, s ez a váratlan siker kissé megdöbbenetette. Balázs, ahogy Cilla előre látta a döntő jelenetet, nem kiáltozott a fájdalomtól, nem szavalt, nem handabandázott, nem ugrott fel a helyéről, s nem tombolt, mint a *Vercingetorix* Pompejáj-ja egy teljesen hasonló drámai helyzetben, tovább is csendesen beszélgetett vele, sőt folyvást mosolygott, mint minden félszeg ember, aki leplezni akarja, hogy a szíve csordultig van; de a változás, mely ezen a mosolygó arcon egypár perc alatt végbement, még a Cilla zsenge lélek- és arcismerete előtt is valami olyanformát jelentett, mint amit közönségesen az úgynevezett facies hippocraticából szokás következtetni.

Ez az arc, amelyet mindig egyformának látott, amióta csak emlékezett, megöregedett itt, a szeme láttára. A szeme és a szája körül egyszerre csak ráncok bújtak elő, s a tekintete fénytelen és megtört volt, mint egy megvert, vén kutyáé.

Cilla még sohase látott ilyet, s megijedt attól, amit cselekedett. Szerette volna visszakaparni, amit mondott, s egyszerre nagyon rajta volt, hogy rácáfoljon a tulajdon szavaira.

Balázs észrevette ezt az igyekezetet, s iparkodott a kislányt megnyugtatni.

- Ne féljen, Cilla, úgy intézzük a dolgot, hogy a mama semmit se fog megtudni. Azt fogja hinni, hogy csak úgy, magától bomlott szét a dolog. Én már törődött, beteges ember vagyok, s magának igaza van, jobb lesz így. Igen, még talán nekem is jobb, hogy így kellett történnie...

Hanem azért Cilla zavartan, s szívében nagy önváddal búcsúzott el tőle. Lehorgasztott fejjel ment ki a szobából, s egy pillanatig arra gondolt, hogy ha anyja rajta érné az áruláson, talán nem terhelné annyira a felelősség azért, amit, hiába, meg kellett tennie. Miért is, hogy nem szóltak inkább a mamának?!...

Odaát, a nagy szobában, egyedül találta magát, s úgy tett, mint *Stuart Mária* utolsó felvonásában Leicester lord, aki tudvalevőleg nagy felindulások közepett hallgatja a magánosságban, hogyan ácsolják a közelben Máriának a vérpadot. Fülelni kezdett, s minden nesz, mely a másik szobából áthallatszott, halálos rémületbe ejtette.

Sokáig hallgatózott. Egy darabig úgy tetszett neki, mint ha az a másik ember, odaát, leülne az íróasztalához, s mintha a toll percegését is hallaná. Aztán lépések hangja hatott át hozzá, majd minden elcsöndesedett. Cilla a falhoz szorította fülét. Talán megint ír... A kis lány szíve nekivadultan kalapált. Szeretett volna átrohanni, de nem mert. Végre hallotta, hogy elmegy. Elmegy, s kívülről bezárja az ajtaját.

Cilla megkönnyebbülten lélegzett fel, szívére tette mind a két kezét, s boldogan mosolygott. Elmegy, bezárja az ajtaját, mint rendesen. Tehát nyugodt, s nem úgy távozik el, mint aki nem akar visszatérni. Nem, nem gondol arra, hogy agyonlőjje magát. Úgy megy el, mint aki nem készül semmiféle botrányra.

Aztán az ablakból leste, merre, hová indulhat. S ahogy megpillantotta azt a jól ismert, régi divatú kalapot, mely még a kereskedő boltjában fakult meg, épp úgy megesett a szíve a költőn, mint ahogy egypár nappal előbb az ő szegényessége is megindította egy kissé a Göndöry Béla pompás kabátja alatt szundikáló szívet.

Istenem, mért is hord ilyen kalapokat?! Hogy ilyenekhez szokott hozzá a szűkölködés és a nyomorúság éveiben? Ok az?

Ki tehet róla, hogy nem fiatalabb, nem vidámabb, nem ügyesebb mozgású?! Ki tehet róla, hogy csak derék, tiszteletreméltó, ki tehet róla, hogy nem hódító, nem elragadó?!

S eszébe jutott a Göndöry Béla ragyogó cilindere, a közeledő télnek ez az első pompás virága, mely a legeslegelső angol kalapültetvényes nagyhírű üvegházából került ki. Eszébe jutott a Göndöry lefegyverző mosolya, ellenállhatatlan jókedve, szikrázó pillantásai, s kedves kuruttyolása.

- Lehet-e, hogy ne őt imádjuk?!

Tagadhatatlan, hogy Göndöry Béla tartozik a cilinderével, az ingével, a múltévi ebédjeivel, tartozik mindennel s mindenkinek a világon; tagadhatatlan, hogy ifjú életében máris annyi adósságot szórt szét szerte a világba, hogy háromezerhatszázötven év kellene hozzá havi részletekben fizetni vissza tartozásait... Mindez igaz.

De, Istenem, olyan fiatal!

- Hiába, mi nők már ilyenek vagyunk! - sóhajtott Cilla, s meggyőzvéen magát, hogy semmi oka a nyugtalanságra, újra elővette a regényét.

Cilla sokat szokott egy lélegzetre elolvasni, s most is elintézt a Sarah grófné idegizgató történetéből vagy egy fél-tucat megrázóan érdekes jelenetet, mikor egyszerre eszébe jutott, hogy Hódy, aki ilyenkor már pontosan itthon szokott lenni, ez egyszer nem jött haza. Újra elfogta a nyugtalanság, de most már nem adhatta át magát a tépelődésnek, mert az anyja szavát hallotta.

- Cilla!

Cilla úgy megrémült, hogy torkán akadt az »igen«, s azt hitte, hogy egy lépést se bír menni... De a kíváncsiság néha csudákat tesz.

Fodornének az arca borzasztó volt a maga nyugodtságában. Fodorné csak addig volt jókedvű, amíg dühöngött; a nyugalom nála nagyon rosszat jelentett.

- Ki kell írni a szobát! - szólt oda a kislányhoz. Cilla nem értette.

- Süket vagy? Azt mondom, hogy ki kell írni a szobát, és a cédulát le kell vinni a házmesterhez.

- Miféle szobát? - dadogott Cilla az ijedtségtől elhaló hangon, önvádtól gyötörten.

- Annak a gazembernek a szobáját! - fakadt ki Fodorné, s meglátszott rajta, mennyire jólesik neki, hogy kifújhatja magát.

- Ah!

Bizony nagy kő esett le a szívéről.

De eltartott egypár óráig, míg megtudhatta, hogy »az az úr« levelet írt, melyben gyógyíthatatlan s eddig nem ismert betegséget adván okul, lemond a tervezett, nagyon megtisztelő összeköttetésről, s hogy jelenléte ne okozzon még több kellemetlenséget, kijelenti, hogy a lakásból kiköltözik, egyelőre pedig elutazik külföldre.

Ugyanebben az órában Ella az egyik szomszédasszonytól volt, aki nagy titokban egy levelet adott át neki. A levél eképpen szólt:

Édes, drága kis Ella!

Megtudtam, hogy mást szeret, s nem akarom, hogy miattam boldogtalan legyen. Tudom, mit tesz az: boldogtalanak lenni szerelemből.

Elhallgattatom tehát az önzésemet, mely azt mondja, hogy magával együtt élni édes, nagyon édes volna még akkor is, ha szerelmet érezni nem is lehet irántam.

Legyen boldog azzal, akit szeret.

Egyszer azt mondta nekem, hogy mindig jó lesz hozzám, és sohase fogom megbánni, hogy magát választottam.

És én tudom, hogy arról mondok le, aki mindenképpen a legjobb feleség lesz a világon.

Mégis lemondok. Sőt lemondok arról is, hogy valaha láthassam. Nem tudom látni, amint másra gondol, nem akarom látni, amint elviszik hazulról.

Kiszakítom magamat abból a környezetből, mely család helyett családom volt, s elhagyom a helyet, amely nekem mindig az otthonot jelentette.

De oly gyöngye vagyok, hogy nem tudom ezt megtenni egy utolsó Istenhözött nélkül.

...Igaza volt: sohase bánom meg, hogy magát választottam.

Amikor ezeket a szavakat mondta, nagyon, nagyon boldog voltam.

Ez volt egész életemnek egyetlen boldogsága.

Isten áldja meg érte.

Hódy Balázs.

Ez a története annak a szerelemnek, amelyről egy szóval se emlékeznek meg a Hódy Balázs költeményei, se a rondeauk, se a madrigálok, se a balladák, se a vegyesek.

A TÓPARTI GYILKOSSÁG

Regény

1914

Ahogy befordultam a Szent Anna-utcába, három fiút pillantottam meg, akik közül kettőt, látásból, már ismertem. Az egyiket a Holdvilágképűnek, a másikat a Kutyafejű Tatárnak hívták a cimboráim. Mind a kettő tizenegy esztendőes lehetett, mint én; de a Kutyafejű Tatár valamivel erősebbnek látszott nálam. A harmadik fiú, akit akkor láttam először, majdnem egy fejjel volt nagyobb, mint a kis tömzsi Holdvilágképű, négyünk közül a legalacsonyabb; hanem a vékony nyakáról, meg a szűk melléről lerítt, hogy gyöngébb, mint én és mint a másik két fiú. Később megtudtam, hogy éppen aznap töltötte be a tizenkettedik évét.

Ennek az ismeretlen fiúnak kemény kalap volt a fején, a jobb kezében kis pálcát, a bal kezében pedig pergamentekercs formájú papírcsomagot tartott.

Abban a pillanatban, amikor - bekanyarodva a Szent Anna-utcába - rájuk bukkantam, a kemény kalapos, közel az utcasarokhoz, mozdulatlanul állott a gyalogjáró szélén; a másik két fiú vele szemben s tőle alig egy lépésnyi távolságban, hasonlóképpen mozdulatlanul posztolt a kocsiuton. Meglátszott rajtuk, hogy nem akarnak tágítani az ismeretlen mellől; s mintha jobbról is, balról is körül akarták volna fogni, hogy valamire el ne ugorhassák. A Holdvilágképű vigyorgott. A Kutyafejű Tatár, aki kezét a zsebébe mélyesztve, hetykén lóbálta a testét, nem volt ilyen vidám; ellenkezőleg: vésztojósó komorság ült az arcán. De mind a ketten farkasszemet néztek a keménykalappal.

Talán nem így kellene mondanom, mert farkasszemet nézni valami kölcsönösséget jelent, s a farkastekintet valójában csak a Kutyafejű Tatár meg a Holdvilágképű szeméből villogott ki; a keménykalapos fiú pillantása inkább ijedt volt. Állotta ugyan az ellenséges szemek tüzelését, s igyekezett dacosan viszonzni ezt, hol az egyik, hol a másik ellenfél alakját méregetve; de az ő tekintetében benne révedezett az a határozatlanság is, hogy vajon nem volna-e jobb hirtelen kerekét oldani, s a menekülésben keresni meg azt a kedvező megoldást, melyet már csak a gyors elhatározás s lábának a fürgesége ígérhettek neki? Alighanem kilátástalannak ítélte a kétszeres erővel szemben való küzdelmet. Pedig nem volt egészen fegyvertelen, mert - ha a pálcikájában nem is bízhatott - a kemény és vastag papírtekercset buzogányként használhatta, míg megtámadói csak az öklükre vagy az izmaikra támaszkodhattak; de nyilván nem remélte, hogy egymagában is el tud bánni mind a két fiúval.

Amikor a színhelyre érkeztem, még nem döntött arról, hogy mit választ: a szégyenletes megfutamodást-e vagy a férfias, de reménytelen küzdelmet?... azt, ami dicsőbb, de kellemetlenebb, a hősiessé összeütközést s ennek nyomán az előrelátható elbukást?... harcolni végleglegletig és vereséget állani ki, de előbb sok jó, kemény ökölcsapást osztogatni jobbra-balra?... vagy elillanni, szaladni, ahogy bír, egy darabig még hallani az ellenség gúnyos nevetését, aztán elfelejteni ezt a rossz álmot?

Hanem az én megjelenésem egyszerre nagyot változtatott a helyzeten. Mert az ellenség nem tudhatta, hogy hirtelen elszánással nem sietek-e segítségére a megtámadottnak? - amely esetben a most még szilárd erőviszonyok egyszerre felbillennek. Márpedig én megállapodtam. Egyelőre csak mint kíváncsi néző, de egyszersmind mint fenyegető kérdőjel.

Nekem egy szempillantás is elegendő volt ahhoz, hogy tisztán lássam, mi készül itt és miért?

Akkortájt az olyanfajta kemény kalapban, amelyet ma dinnye alakúnak szokás mondani, nem lehetett végigmenni Debrecen utcáin kínos feltűnés és a kihívó szándék gyanújának fölkelése nélkül. Mert ez a viselet, öreg és ifjú cívisérzületnek egyaránt, a nyugati eszmékkel való

kacérkodást, a kozmopolitizmushoz való vonzódást, a hazaszeretet érzésének meggyöngülését, és Kálvin tanainak cinikus kigúnyolását jelentette.

Azért, különösen a nagytemplom és a kollégium tájkán nem is igen volt tanácsos kemény kalapban mutatkozni. A Szent Anna-utcában, néhány lépésnyire a katolikus templomtól és iskolától, már jelentékenyen csökkent a kemény kalap veszedelmessége, mert mindenki tudta, hogy a piarista tanárok nem áttallanak ugyanolyan fejedőben járni, amilyenben Áron, a gazdag vaskereskedő. És annak a közismeretessége, hogy a piaristák a hazafiságnak ebben a kérdésében ilyen vétkes közömbösséget tanúsítanak, a katolikus negyedben már bizonyos vallásos színezetet adott a kemény kalapnak, mérsékelte ennek a feltűnőséget és kihívó voltát, valamelyes magyarázatát adta a hozzátapadó nemzetközi karakternek, és megenyhítette azt a gyanút, hogy viselője kérkedni akar a világpolgárságával. De azért a kemény kalap, kivált egy tizenegy-tizenkét éves fiúnak a fején, mégiscsak Geszler-kalap maradt.

Igaz, nem volt szükség arra a kihágásra, hogy valaki gyerek léteire kemény kalapot biggyessen a feje tetejére: a kálvinista fiúk enélkül is szívesen kezdtek verekedést velünk, pópista ifjúsággal. Nem tudom, hogy ebben a harcra készségben mennyi része volt az atavizmusnak, annak az örökölt érzésnek, amelyet a vallásháborúk óta minden debreceni gyerek átvett a vérében az apjától, és mennyi annak a magyar virtusnak, mely vasárnaponként még ma is szembeállítja a felvégi legényeket az alvégiekkel; annyi bizonyos, hogy a mai sokféle sportot abban az időben főképpen ez a verekedő hajlandóság helyettesítette.

Mi, katolikus fiúk, ha nem is szívesen, vállaltuk a harcot. Mit tehattünk volna egyebet? Ha nem akarjuk, akkor is vállalnunk kellett volna, Végre is, mindig nem lehetett megugrani az ellenséges tatár horda elől. Általában gyöngébbek voltunk, mint a református gyerekek; s vastag nyakuk meg elszántságra valló, nehézkes, lomha, súlyos járásuk aggodalmat, tehát tiszteletet gerjesztett bennünk. Aztán meg ők sokkal többen voltak, mint mi. De köztünk is akadtak, akik a verekedő kedvükkel pótolták, ami az erejükből hiányzott, és néha úgy esett, hogy amint az iskolából hazabandukoltunk, olyan ellenséges csapattal találkoztunk, amelyik kevesebb emberből állott, mint a mi hadtestünk. Az ilyen kitűnő alkalmat, persze, nem lehetett elszalasztani.

Az ütközet megkezdése és a harc lefolyása mindig meglehetősen egyforma volt. Mikor az ellenséges gerilla-csapatok egymásra bukkantak, az ellenfelek egymástól egy-két lépésnyi távolságban megállapodtak, s néhány másodpercig kancsal, fürkésző pillantásokat lövelltek át egyik táborból a másikba. Aztán, mikor az erőviszonyok már ismeretesebbé váltak, kihívó vagy dacos tekintettel nézegették egymást. Végre az erősebbik tábor legbátrabb legénye kikereste a maga ellenségét, a másik tábor leggyöngébbnek látszó legénye személyében, egyenesen e felé a fiú felé tartott, mellbe lökte és előállott a váddal: »Te zsidó vagy!«

Természetesen az, hogy valaki ilyen fiatalon máris felcsapott zsidónak, nem maradhatott megtorlatlan. No és ha valaki arra vetemednék, hogy tagadni próbálná azt, amit egy szavahihető fiatalember állapított meg róla - ez a vakmerő meg éppen rászolgált a szigorú megfenyítésre.

Már most csak kétféle fejlemény következhetett. Ha a megtámadott a hadüzenetre mindjárt pofonnal felelt, gyors és erélyes föllépése nem maradt hatás nélkül. Ebben az esetben a háború lokalizálódott, párbajjá zsugorodott, meccsé törpült, a csata nem vált rettenetessé és rövidesen véget ért. A két ellenfél addig pofozkodott, ütlegelte egymást és birkózott, míg az egyik nem bírta tovább szusszal, ekkor a másik rátérdepelt a leterített ellenfél mellére, büszkén nézett körül, aztán mikor meggyőződött róla, hogy az egész világ jól látta a győzelmét, fölkelt az ellenfeléről, letörölte a térdéről a port, s mialatt a másik szégyenkezve tápáskodott föl a földről, még egyszer odakiáltott a legyőzöttnek: »Hát most megkaptad, zsidó!...« és így jól

végezve dolgát, ünnepiesen lépkedett el barátaival, mint ahogy a király vonul el udvarával a shakespeare-i drámákban. A végszó okvetetlenül ez volt, akár a támadó győzött, akár a megtámadott, a végén mindig az lett a zsidó, akit legyőztek.

Így ért véget a harc a szerencsésebbik esetben. De megtörtént az is, hogy a megtámadott, nem bízva eléggé az erejében, a hadüzenetre nem felelt mindjárt pofonnal vagy ütleggel, hanem csak a mellbelökést viszonzta, és szóvitába kezdett, ilyenformán: »Nem méssz az utamból?!... Mit akarsz tőlem?!... Bántott valaki?!...« Az, hogyha a megtámadott ekképpen elárulta, hogy nem bízik az ereje felsőbbségében, mindig nagyon felpaprikázta a támadó táborát, s ebben az esetben a harc általánossá, elkeseredetté és hosszadalmassá vált. Ilyenkor a kálvinista fiúk a pápistákat s a pápisták a kálvinistákat addig püföltek, innen is, onnan is »Nesze, zsidó!...« »Nesze zsidó!...« kiáltás közepett, az általános öklöződés és birkózás addig tartott, amíg a gyöngébbik tábor, dicsőséges küzdelem után bár, de jól elpáholtan, meg nem futamodott, vagy míg Deus ex machinaként meg nem jelent valahonnan egy-egy öreg zsidó, aki aztán a botjával széjjelkergette az egész társaságot.

Mindez nekem már régóta ismeretes dolog volt, sőt - sok kék folt árán - joggal számíthattam magamat ennek az ügynek a szakértői közé.

Azért, alighogy észrevettem a csoportozatot, már tisztában voltam a viharral fenyegető feszültség minden előzményével, és azzal is, hogy mi következhetik. Megértettem, hogy a Kutyafejű Tatar meg a Holdvilágképű nem tartották volna érdemesnek megtámadni ezt a nyurga, vékonypénzű gyereket, akit senki se ismert, de a kemény kalap elárulta a pápistát, kötekedésnek tűnt fel előttük, nem hagyta őket békén, izgatta őket, mint a bikát a vörös posztó.

Afelől se lehetett kétségem, mi lesz itt mindjárt, ha én most nem szakítom meg az utamat, hanem feléjük fordulva, és hátra vigyorogva, de nyugodtan tovább vonulok. Kettő közül az egyik: vagy megugrik az idegen és olyan jól nyargal, hogy sikerül megszabadnia az üldözői elől, vagy a következő percben már el fog hangzani a szokásos rövid vádbeszéd, s aztán a keménykalapost nemcsak a Kutyafejű Tatar fogja előbb mellbelökni s aztán nyakonütni, hanem mindjárt neki fog esni a másik is, a Holdvilágképű. Ilyen körülmények közt pedig a végkifejlés előrelátható.

Ha múlt, jelen és jövő átlátásához nem volt szükségem többre egy szempillantásnál, még egy másik szempillantás s nemcsak hogy egész raja támadt fel bennem a nemes és legkevésbé se nemes indulatoknak, hanem ezek már le is viharzottak a lelkemben, s hozzájuttattak a képzelhető legférfiasabb elhatározáshoz.

Megengedhetem-e, hogy hitemet a keménykalapos személyében üldözzék és kicsúfolják? Eltűrhetem-e én, az a félelem és gáncs nélkül való lovag, akit mások még nem sejtnek bennem, de akit én máris igen tisztellek magamban, hogy a nyers erőszak minden igazság, ok és ürügy nélkül megtámadja és letiporja az ártatlant?... hogy ketten rontsanak rá egyre?... nem kötelességem-e védelmére kelni a gyöngének az erősebbek galádságával szemben? Elillanhatok-e a harc elől, én, akinek legkisebbik célom az, hogy már huszonnégy éves koromban Borneo és Szumatra királya legyek, csak azért, mert kényelmesebb, ha részvétlenül tovább sétálok és nem fújom azt, ami nem éget? Aztán beletörődhetem-e, hogy az ellenségeim hozzájussanak a könnyű győzelem öröméhez, mikor megakadályozhatom, hogy részük lehessen a diadal mámorában, vagy legalábbis megnehezíthetem és vitássá tehetem a győzelmüket? És elszalaszthatom-e ezt a kitűnő alkalmat, amikor az ellenség kisebb erőben jelentkezik, mint rendesen, és amikor, ha csak egy kicsit kedvez a hadiszerencse, a Kutyafejű Tatar is, a Holdvilágképű is nagyon meglakolhat azokért az ökölcsapásokért, amelyekben ők ugyan

ártatlanok, de amelyeket hitfeleiknek és elvtársaiknak, szóval az ő táboruknak eddig még csak részben fizethettem vissza?

Nem. Minden nemesebb és minden alantasabb indulatom a harcra ösztökélt.

Igen ám, de hátha ők ketten, bár egyik se látszik nálam erősebbnek, mégis nagyobb erőt tudnak kifejteni, mint én meg a keménykalapos? Hátha az, akinek segítségére sietek, annyira gyenge, ügyetlen vagy békeszerető, hogy egyáltalán nem számít? Hátha egymagámnak kell kettőjük ellen csatáznom, s ebben a harcban alulmaradok?

- Hát az se baj! - biztattam magamat. - A legrosszabb esetben megfutamodom. Csak a harmadik ház kapuját kell elérnem... mihelyt azon bejutottam, az üldözőim már nem követhetnek... mert odabenn vannak, akik meg fognak védelmezni, és szükség esetén elbánnak az ellen-ségeimmel.

Tehát, igenis, bele fogok avatkozni a dologba. Sőt, minthogy a tapasztalat megtanított arra, hogy aki támad, az előnyt szerez! én magam fogom megkezdeni a csatát. A gyors cselekvés már félgyőzelem.

Csak éppen a hadüzenetet akartam megvárni, hogy megnyugtathassam a lelkiismeretemet.

Hanem arra gondom volt, hogy az arcom ne árulja el, mit forralok. Amikor megállapodtam a keménykalapos mellett, szakasztott úgy vigyorogtam, mint a Holdvilágképű. És a Kutyafejű Tatár, aki rám pillantott, hogy lássa, vajon barát érkezett-e vagy ellenség, s ha gyanús alak, milyen erejű? - azt hihette, hogy csak közelebről akarom nézni, miképpen fenýtik meg a keménykalapost... ami bizonyára engem is csak mulattathat.

Nyilván nem ismert rám, sem ő, sem a Holdvilágképű. Pedig már nem egy ütközetben találkoztunk, ahol sok derék kálvinista harcos torolta meg a »luformátus« gúnyszót, de úgy látszik, ezekből a csatákból sokkal hamarabb ugrottam meg, semhogy az arcom bevésődhetett volna az emlékezetükbe. Elég az hozzá, vagy jelentéktelennek ítélték, vagy nem is gyanították bennem a pápista vitézt, és miután megállapították magukban, hogy akár jó-, akár rossz-akarató szemlélőnek, de mindenesetre csak kíváncsi nézőnek, odafurakodtam a tűzvonalba, egyelőre nem törődtek azzal, hogy én is ott vagyok.

Attól fogva, hogy megjelentem, talán egy félperc, talán egy egész perc - ilyen körülmények közt nagy idő - telt el fenyegető némaságban és mozdulatlanságban. Nekem egy kicsit erősebben dobogott a szívem; a keménykalapos egyre sebesebben pislogott; a két kálvinista bajvívónak a testtartása is, a nézése is ugyanaz maradt. De végre a Kutyafejű Tatár még hevesebben kezdte lóbálni a testét, mint előbb... mintha egyre kevésbé tudná fékezni eddig valahogyan még csak leküzdött, de most már mindinkább növekedő ingerültségét... és miközben szúró tekintetével szinte felnyársalta a keménykalapost, egyszerre csak megszólalt, a súlyos pörölycsapások lassúságával ejtve ki minden szótagot:

- Há-szen te zse-da-ó vagy!...

A keménykalapos, aki engem is ellenségnek nézett, s már nem remélte, hogy egérutat találhat, azonnal felelt. De hangjának a remegése elárulta az ijedtségét, és a szavaiból még inkább kiértzett, mennyire megfélemlítette az az aggodalom, hogy három ellenfele közül valamelyik bizonyosan utól fogja érni:

- Mit akar tőlem? Én nem ismerem magát! Hagyjon engem bé...

Nem fejezhette be, a torkán akadt a szó, olyan nagy meglepetés érte.

Ekkor ugyanis az történt, hogy én, összeszedve minden erőmet, hirtelen pofonvágtam a Holdvilágképűt, aztán, mintha nem én ütöttem volna meg őt, hanem ő ütött volna meg engem, egy hiúzmacska gyorsaságával és mérgeességével ugrottam rá. A Holdvilágképű a váratlan támadástól hátratántorodott, s én, aki számítottam erre, nem mulasztottam el kihasználni az ő megingását: gáncsot vettem neki, letepertem a földre, s a szegény Holdvilágképű még nem tért magához a meglepetéséből, amikor én már a mellén térdeltem és sebesen püföltem, öklöztem a széles ábrázatját meg a kemény koponyáját, ott, ahol értem.

A hamarosan kieszelt taktikámhoz tartozott, hogy ilyen kíméletlenül bántam el a szegény Holdvilágképűvel. Úgy okoskodtam, hogy a felbőszültség hadakozásmódjával könnyebben biztosíthatom a győzelmet, mintha lovagiasan küzdök és szem előtt tartom a birkózás szabályait; még nem hallottam, de már kitaláltam, hogy: »all's fair in love and war«. Hogy mért éppen a Holdvilágképűnek estem neki, aki csak vigyorgott?... és mért nem rontottam rá inkább a Kutyafejű Tatárra, aki a védettemet megtámadta? Mert kettőjük közül a Kutyafejű Tatárt néztem az erősebbnek, s minden vitéségem ellenére is szívesebben szemeltem ki ellenfelemül a gyöngébbiket. Így - biztattam magam - a legrosszabb esetben is elérek annyit, hogy az ellenpárt, ha végül győz is, nem jut hozzá a győzelméhez olcsón, hanem sok kék folttal fizet érte s remélhetőleg egy-két hatalmas daganattal is.

Jól számítottam. Mert az a veszedelem környékezett, hogyha a Kutyafejű Tatár segítségére talál sietni a Holdvilágképűnek, ezek ketten, egyesült erővel, jól elpáholnak, amíg a keménykalapos szépen elillanhat - de nem így történt. A Kutyafejű Tatár sorsára bízta a Holdvilágképűt s - nyomban azután, hogy általános meglepetésre én kezdtem meg a harcot, mégpedig mindjárt a legféltelenebb szilajsággal - ahelyett, hogy ellenem fordult volna, a keménykalapost kezdte gyomrozni. Először egy nagyot rántott rajta, majd mellbe lökte s leütötte a kalapot a fejről, ahogy a hagyományos sorrend kívánta; aztán nekiesett, rövid birkózás után földhöz teremtette, s bár a keménykalapos szívósabban védekezett, mint a viselkedése után várni lehetett, föléje kerekedett, és úgy kezdte agyabugyálni, mint ahogy én püföltem és öklöztem a Holdvilágképűt.

Mi bírta rá a Kutyafejű Tatárt, hogy bajtársának a megvédelmezése helyett tovább is csak a keménykalapossal foglalkozzék? - örök titok. Nem vette észre, milyen nagy taktikai hibát követ el? Azt remélte, hogy a Holdvilágképű, akármilyen nehéz helyzetbe került a harc első pillanatában, végül mégis csak le fog győzni engem, egymagában is? Semmi áron sem akart módot adni rá, hogy a keménykalapos elillanhasson a körmei közül? Amikor két ellenség közül választhatott, ő is szívesebben csatázott a gyöngébbik ellenséggel, mint én?...

Úgy számított, hogy még ráér a pajtását megvédelmezni, ha ez, minden várakozás ellenére, továbbra is szorongatott helyzetben marad?... s mielőtt rám ront, hogy ketten könnyedén végezzenek velem, hamarjában alaposan helybenhagyja a gyöngébbik ellenséget?

Ezt csak találgathatom. Annyi bizonyos, hogy a Kutyafejű Tatár rossz hadvezér volt, s elkövette azt a stratégiai hibát, amelynek az ütközet sorsára döntő hatással kellett lennie.

A Holdvilágképűt ugyanis nagyon megzavarta a váratlan fordulat, a tartós balszerencse, s talán leginkább az, hogy nem kap segítséget. Olyan szerencsésen találtam elhelyezkedni rajta, hogy hiába erőlködött, sehogy se tudott lerázni magáról, én pedig ugyancsak kihasználtam azt az előnyt, amelyet a gyorsaságomnak és az ezzel megszerzett felsőbbségemnek köszönhettem. Megértettem, hogy csak akkor győzhetek, ha sikerül elérnem, hogy a Holdvilágképű nem tudja tovább állani a harcot és elmenekül. Azért fáradhatatlanul püföltem tovább a fejét, a lehető legsebesebben és minden erőmből, amíg csak a kezem ki nem fáradt. Jó, kemény koponyája volt, tovább bírta türelemmel, mint én erővel és lélegzettel. Végre is ki kellett

szuszognom magamat, s a kezem már annyira fájt, hogy lankadni kezdtem. A Holdvilágképű fel tudta használni a kedvező pillanatot; egy utolsó erőfeszítéssel végre sikerült leráznia magáról. Felugrott, de a feje már egy kicsit kótyagos volt; és ijedt tekintete nem lelte meg azt a biztatást, amelyet keresett. Csak azt látta, hogy amazok is a földön hemperegnek, birkózva és egymás nyakát szorongatva, észrevehette, hogy a keménykalapos nagy munkát ad a Kutyafejű Tatárnak s nem mindig emez van felül, és abból, hogy a cimborája meg se kísérelte az ő felszabadítását, úgy látszik, a legrosszabbat következtette. Azt hitte, hogy engem azért nem cibált fel róla a Kutyafejű Tatár, mert ebben megakadályozta a keménykalapos, aki az ő hanyattvágódása után nekibátorodott s remegő megtámadottból dühös támadóféllé változott át. Aztán meg én nem hagytam időt a Holdvilágképűnek arra, hogy sokat szemlélődhessék és nyugodtan mérlegelhesse az erőviszonyokat, alighogy felugrott, már én is talpon voltam és újra nekirohantam. Az első ökölcsapást, a karjával még csak kivédte valahogy; olyan testtartásba helyezkedett, mint aki elszántan készülődik a vívásra vagy a boxolásra; de mire másodszor is nekiestem, egyet gondolt magában: hirtelen megfordult, felkapta a földről a kalapját, melyet az előbb, amíg püföltem, levertem a fejről és elkezdett szaladni, olyan gyorsan, ahogy csak tudott. Alighanem azt gondolta, hogy már éppen eleget kapott; miért küzdene hát tovább, amikor a győzelemre nincsen többé kilátás?! Vagy tíz lépésnyire üldöztem, de amikor az utcasarkon eltűnt, az erkölcsi elégtételemmel visszafutottam a földön hempergőkhöz.

Ezek még egyre gyúrták, gyömöszölték egymást. De már látni lehetett, hogy a keménykalapos nem bírja tovább a küzdelmet. Eddig jókora ellenállást fejtett ki azzal, hogy jobb keze egy pillanatra se eresztette el ellenfelének a torkát, mert ez az eleven nyaklánc a Kutyafejű Tatárnak minden mozdulatát meggyengítette. Hanem amikor a közelükbe értem, az ellenség nyaka már szabad volt s a keménykalapos védekezése mindössze arra szorítkozott, hogy a bal karjával, amelyet az arca fölé tartott, felfogni igyekezett a fejének szánt sok ökölcsapást, a jobb kezével pedig egyet-egyet döfött az ellenségen, anélkül hogy ezt le tudta volna tolni magáról. Éppen ideje volt, hogy a segítségére siessenek. A már-már győzelmes Kutyafejű Tatár úgy helyezkedett el rajta, mintha nyeregben ülne, s éktelen csataordításokat hallatva jósolgatta neki, hogy könnyörtelenül és haladéktalanul palacsintává fogja lapítani a fejét.

Persze, nem látta a Holdvilágképű futását, és nem sejtette, hogy az én személyemben mindjárt le fog csapni rá az istenek haragja.

A küszködők körül ott hevert a kövezeten a keménykalap, mind e sok baj okozója, a Kutyafejű Tatár pörge puha kalapja és valamivel messzebb a pálcika meg a papírtekercs, amelyeket a keménykalapos a két kezében tartott, amikor útját állották. Ez a papírtekercs már az első pillanatban szemet szúrt nekem, mert buzogányszerű fegyvert sejtettem benne; most se pillanthattam rá, anélkül hogy meg ne kívánjam.

Felkaptam a földről, éreztem, hogy olyan nehéz, mintha gumiból volna; amint utóbb kiderült: a lehető legjobban összegöngyölített, sok ív kemény kartonpapír rejtőzött benne. Ennek a - hasonló körülmények közt határozottan értékes - fegyvernek a súlyossága megkétszerezte a bátorságomat: az imént elért sikertől amúgy is vérszemet kaptam, s szinte örültem rajta, hogy tovább csatázhatok.

De nem is késlekedhettem sokáig: amikor a két bajvívóhoz értem, a keménykalapos már jajgatni kezdett.

Föléjük hajolva, buzogányommal akkora csapást mértem a Kutyafejű Tatár fejére, amekkora az erőmtől kitelt. Ilyet üthetett - gondoltam - keleten a nagy érckapura Botond. A Kutyafejű Tatár koponyája ugyan keményebb volt, mint a nagy érckapu, de az alighanem meglehetősen

fájdalmas ütéssel mégis célt értem, mert a Kutyafejű Tatár a váratlan támadásra valami vadállatias hördülést hallatott, aztán felugrott letiport ellenfeléről, és nekem rohant.

Csakhogy engem nem talált készületlenül. Ahogy közel ért hozzám, újra megforgattam buzogányomat, s most már az arcába vágtam végig, minden erőmből. Megtántorodott s mintha egy pillanatra elszédült volna; de rögtön magához tért, s a bal könyökét pajzsnak tartva az arca elé, újra felém rontott.

Hanem eközben a keménykalapos - aki különben már régóta kalaptalan volt - feltápáskodott a földről s hamarosan átértve, hogy a legnagyobb szükség idején érkezett segítség micsoda erkölcsi kötelmet ró rá, utána szaladt a Kutyafejű Tatárnak; és amikor ez jobb karjával kivédte a hadonászásomat, torkon akart ragadni, a keménykalapos hátulról gáncsot vetett neki, átnyalábolta a felsőtestét, s hátra rántotta úgy, hogy a Kutyafejű Tatár hanyatt esett, mi pedig, mihelyt lezuhant, mind a ketten rávetettük magunkat s ütni-verní kezdtük, ahol értük.

A Kutyafejű Tatár kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy leöklözzön bennünket magáról, rúgott-kapálózott, de nem bírta kettőnkkel. A keménykalapos rátérdelt a hátrahúzott két karjára, én ráültem a lefogott és összeszorított két lábára, aztán amaz fejtől, én lábtul, kitartóan püföltük.

- Nem szégyellitek magatokat?! - nyögte a legyőzött. - Ketten egy ellen!... Hiszen tik cudarabak vagytok az útonálló zsványnál!... No, de kerüljétek csak még egyszer a kezembe!... Akkor majd megemlegetitek azt a keserves Poncius Pilátust!...

Már látta, hogy a Holdvilágképű eltűnésével végképpen elvesztette a csatát. Arról, hogy még legyőzhet bennünket és most mindjárt megtorolhatja, amit gyors kézzel osztogattunk neki, hamarosan lemondott és egy-két percnyi hiábavaló küszködés után már csak azon törte a fejét, miképpen szabadulhatna ki az ökleink közül - minél előbb, mielőtt kidühöngjük magunkat és belefáradunk a püfölésébe - micsoda fenyegetéssel vagy minő ravaszkodással.

- Eresszetek el! - szuszogta. - Vagy ne merjétek többet a nagytemplomhoz szagolni!... mert az egész kollégiom ott lesz!... aztán, akit mink megnyúzunk, hát annak az irhájából nimet gatyát csinálunk!...

A keménykalaposnak már régen nem tetszett ez az egész história.

- Eresszük el - indítványozta. - Hiszen már eleget kapott!...

És nyomban úgy cselekedett, ahogy beszélt. Fölkelt a Kutyafejű Tatár karjáról, s rám bízva a többi, mint aki a legjobban elvégezte a dolgát, vékony, hosszú kezével tisztogatni kezdte a nadrágját, mely ugyancsak poros lett.

A Kutyafejű Tatár nem szalasztotta el a jó alkalmat, hanem - mielőtt észrevettem, hogy a szövetségeseim magamra hagy - kihasználta, hogy a helyzete így jócskán megkönnyebbült. A felszabadult két karjával hirtelen nagyot lökött rajtam, s amint hátrahőköltem, kirántotta alólam a lábát. Azután, míg én oldalvást a kövezetre hemperedtem, talpra ugrott, felkapta a földről a kalapját, és futni kezdett, abba az irányba, amerre az imént a Holdvilágképű menekült el.

Néhány pillanattal később már én is talpon voltam és utána iramodtam. A minden reményességemet meghaladó siker elbizakodottá tett, s nem féltem attól, hogy frigyestárs nélkül maradva, a Kutyafejű Tatárral való párbajban a rövidebbet húzhatom.

De azért, úgy látszik, nem üldöztem az ellenséget elég hévvel - amit meg lehet érteni. Végre is, a harc folytatása, mely nekem már csak az új kockázatot jelenthette, nem állott érdekemben, az pedig, hogy megszalasztom az ellenfelemet, valósággal megpecsételése volt a győzelemnek.

Elég az hozzá, akár ezért, akár mert a Kutyafejű Tatór jobban tudott futni, mint én: egyre nagyobbá vált köztünk a távolság.

A futó ellenség, amint észrevette, hogy mindinkább elmaradok tőle, egy kicsit nekibátorodott. Arról a pontról, ahol a szomszéd utcába bekanyarodva, el kellett tűnnie a szemem elől, visszanézett rám és fenyegetőzve mutogatta az öklét. De aztán tovább rohant, s a következő pillanatban már eltakarták előlem a házak

Ha eddig is kissé lankadtan, egyre lassabban szaladva, inkább csak a zászló becsületéért üldöztem a legyőzöttet, most már végképpen felhagytam azzal a nem egészen komoly kísérellettel, hogy utolérjem ezt a nagyon kedvemrevaló Kutyafejű Tatórt, aki iránt mind kevesebb haragot és mind több hálafélét éreztem.

Hiszen alig vártam, hogy visszatérhessek a védettemhez, az első lényhez, akit valaha megsegéltem, talpra állítottam, az egyetlenhez, aki látta, hogy hitemért és a gyöngébb védelmében milyen hőiesen és mekkora dicsőséggel hadakoztam.

A jénai csata után Napóleon nem érezhetett olyan nagy büszkeséget, mint amekkora ebben a percben az én mellemet és hasamat dagasztotta. A győzelem mámorára annál boldogabbá tett, mert először élveztem ezt az édes örömet. Eddig minden háborúból meg kellett szaladnom; most történt meg először, hogy ott maradhattam a csatamezőn. Mégpedig nemcsak úgy, egyszerűen, mint a győztesek egyike, hanem: mint az egyetlen győzedelmes, a már-már megvert sereg diadalszerző vezére, az a dicsőséges hős, aki a maga erejével döntötte el az ütközet sorsát.

Gyönyörűnek láttam a világot. De volt egy aggodalmam.

Vajon nem homályosította-e el nagy dicsőségemet és megbecsülhetetlen érdememet, győzelem egyetlen tanúja, egyetlen közönsége és egyetlen lekötelezettje előtt, a csata legutolsó fordulata: az, hogy a Kutyafejű Tatár leigázásában már ő is résztvett, ő, a pártoltam, a védettem, aki az én beavatkozásomig még jajgatva hempergett az ellenség alatt? Átlátta-e, tudja-e, hogy nekem az ő segítsége csak igen keveset jelentett, ellenben ő most cudarul elnászpángoltan nyöszörögne a földön, ha én őt nem mentem ki a veszedelemből?!

Nem tűrhettem el, hogy efelől kétségben maradhasson.

Azért már messziről kiáltozni kezdtem neki:

- Látod?!... Így kell elbánni ezekkel a lóformátusokkal!...

Még ekkor is kalaptalanul állott a kocsiúton, és mintha hol az arcához, hol a füléhez hozzá nyomkodott volna valamit, amit aztán néha meg-megnézett.

Visszaérkezve hozzá, láttam, hogy az arcáról meg a füléről vércseppeket törülget le a zsebkendőjével, és ezen azt nézegeti, hogy a vérzés erősödik-e?

- Az ám! - mondtam. - Ez a zshivány ugyancsak megadta neked! Az arcod két helyen is véres, a füledbe meg még jobban beleszakított. Hát ilyen ez az egész lóformátus banda! Karmolni meg harapni, azt tudnak, de ha megkapják a magukét, akkor gyáván elszaladnak!

A már régóta kalaptalan keménykalapos szeméből ijedtség és aggodalom rítt ki.

- Nagyon véres vagyok? - kérdezte.

- Nem, nem nagyon - feleltem. - Akit ezek legyőznek, néha sokkal véresebb, mint amilyen te vagy. Ez még semmi. De szerencséd, hogy éppen erre jöttem.

- Azt hiszem - szepegett - hogy a fülemből nem is folyik, hanem ömlik a vér. Nézd, a zsebkendőmön mindig nagyobb a vérfolt.

- Csak azért, mert nyomkodod - feleltem. - Hiszen már nem is folyik, csak éppen szivárog!... És mindjárt el fog állni, ha többet nem nyúlsz hozzá. Ennyi még seabaj... Debrecenben ehhez hozzá kell szokni. Ugye, te még nem régen lakol Debrecenben?

- A múlt hónapban költözködtünk ide.

- Kitaláltam arról, hogy nem vágta el mindjárt pofon a Kutyafejű Tatárt!... Mert azt a fiút, aki megvert volna, ha én nem vagyok itt, a Kutyafejű Tatárnak hívjuk. A másikat meg, aki vigyorgott, amíg egy kis becsületre nem tanítottam, a Holdvilágképűnek. No, ne félj! Ezek se fognak téged többet bántani!

Eközben fölvettem a földről a kalapomat, mely a Holdvilágképű megfenyítése közben leesett a fejemről, megtisztogattam egy kicsit, letörülgettem a port a nadrágomról, aztán összeszedtem a keménykalapos holmiját is: a pálcikát, a papírtekerceset, amelyet olyan vitézül forgattam, meg a nevezetes kemény kalapot. Ezt rányomtam védettemnek a fejére, aztán, mikor végre rászánta magát, hogy a kendőjét visszadugja a zsebébe, átnyújtottam neki a pálcikát meg a papírtekerceset. De ezzel még nem fejeztem be az ápolgatását. A ruhája már nem volt poros, hanem azért mégis hosszasan tisztogattam; a kalapot kétszer is megigazítottam a fején; mindenáron tudtára óhajtottam adni és egy kicsit tüntettem vele, hogy ezentúl is számíthat a pártfogásomra, hogy semmitől se kell tartania, amíg engem lát, hogy továbbra is oltalmazni, gondozni és dajkálni akarom.

- Most haza foglak kísérni - mondtam neki. - Ezekről a disznóktól kitelik, hogy leskelődnek, és ha látják, hogy már nem vagyok melletted, újra meg akarnak verni. Hát ebből nem esznek!... Merre lakol?

- A Csapó-utcában.

- Nem baj. Ha a Péterfián laknál, akkor is elkísérnélek. Nekem beszélhet, hogy pápista ne menjen a nagytemplom tájékára! Majd meglátjuk, hogy ott lesz-e az egész kollégium?! És, bánom is én, legyen ott!... Nekem mindegy. Lóformátustól én nem félek!...

Az igazat megvallva, bizony, féltem egy kicsit. És nem győztem csodálkozni rajta, hogy ennyire nagylelkű vagyok.

Hátha amazok csakugyan bosszút forralnak? Hátha segítségül hívják a cimboráikat, s valamelyik utcasarkon már egy egész csapat les ránk? Akkor, bizony, baj lehet a dologból. Ha hárman-négyen esnek nekünk, ennek nem lehet más vége, mint hogy jól elvernek bennünket.

Ez a gondolat meglehetősen aggodóvá tett. És mihelyt kimondtam, hogy még erre a hősiességre is kész vagyok, megint kalapálni kezdett a szívem.

De már kimondtam... és azért mondtam ki, mert úgy éreztem, hogy enélkül nem volna teljes a dicsőségem. A siker is kötelez... s hány esztelenül vakmerő, szép és nagy tettel volna szegényebb az emberiség története, ha a hiúság nem tudná lehurrogni a józanságnak minden bölcs tanácsát?!...

Szóval, bár szinte megdöbbenett az a gondolat, hogy ilyen vakmerőségre vállalkozom, állottam a szavamot s megindultam a keménykalapossal a Csapó-utca felé. Pedig, ha elválok tőle s bevonulok a harmadik házba, amelynek a kapujában már a biztonság várt, győzelmesen adhatom át magam a pihenésnek, s nem kell nekimennem semmiféle új veszedelemnek...

A keménykalapos mintha egy cseppet se méltatta volna ezt a sürgősségében nagyszerű hősiességet. Nem hálálkodott, nem magasztalta a segítőkészségemet, a bátorságomat és az erőmet, nem tanúsított irányomban semmi különös tiszteletet, még csak nem is igen szólt hozzám, azonkívül, hogy egy párszor megkérdezte:

- Nem vérzik jobban a fülem?

- Nem - feleltem. - Már nem is látszik rajtad, hogy milyen nagy bajban voltál!... Persze, ha véletlenül elkéstem volna és nem segítelek meg éppen a legjobbkor, akkor most alighanem csupa vér volnál. De most már nem kell félned semmitől. Csak kerüljenek vissza ezek az útonállók, majd elbánok velök!

A keménykalapos nem felelt. Annyit se, hogy köszöni a szívességemet.

- Aztán máskor is - folytattam, hogy szófukar lekötelezettemtől mindenáron kicsikarhassak néhány szónyi elismerést - ha bánt valaki, akár ezek, akár más fiúk, csak szólj nekem!... Majd adok én annak a pimasznak, aki téged meg mer ütni!...

Még ez a sokra vállalkozó s nyilván önzetlen ígéret se hatotta meg a keménykalapost. A papírtekerceset, amelyet eddig a jobb kezében vitt, bedugta a bal hóna alá, elővette zsebkendőjét s előbb a füléhez, utóbb pedig az arcához nyomkodta, aztán, nagylelkű ajánlatomra egy szót sem válaszolva, azt nézegette, lát-e a zsebkendőjén új vérvnyomokat?

Láthattam, hogy a keménykalaposnak kisebb gondja is nagyobb annál, amit én beszélek, - hogy nem a jövő, hanem az éppen most múlt foglalkoztatja, - és hogy a legkevésbé se ragaszkodik hozzám, mert, meglehet, azt képzei, hogy a Kutyafejű Tatar szelídebben bánt volna vele, ha én nem vágom pofon a Holdvilágképűt.

Nem akartam elhinni, hogy a keménykalapos, valami vérlázító igazságtalansággal, bennem látná minden bajának okozóját; és ha ő, nemcsak hogy nem igyekezett belém kapaszkodni, rám akaszkodni, hanem meglepő, szinte érthetetlen hidegséget tanúsított velem szemben, ez engem nem gátolt abban, hogy én, én igenis, továbbra is ragaszkodjam őhozzá. Nem voltam hajlandó csak úgy egykönnyen lemondani annak a társaságáról, akinek majdnem az életét mentettem meg, az egyetlen lényről a világon, aki tudja, vagy legalább tudhatná, milyen erős, milyen vitéz és milyen nagylelkű vagyok.

- Majd segítek neked, hazavinni a holmidat - ajánlottam fel, ami szolgálatot még megtehettem neki. - Vidd csak a sétapálcádat, és a csomagot add ide. Ez azért is jó lesz, mert így mindjárt fejbe kólinthatom vele a lóformátusokat, ha elő mernek kerülni.

- Odaadom - felelt, egy kissé bizalmatlanul -, de vigyázz rá, mert tíz árkus van benne, és ebből minden árkus három vas!

- Ne félj, úgy ütök vele, hogy a csomagnak ne ártsak vele, csak a kobaknak. Aztán, ne hidd ám, hogy talán még sohase is láttam három hatost együtt! Volt már nekem egyszer öt pengőm is! Igaz, hogy rajzeszközöket kellett venni belőle, de megvolt, egy darabban!

Semmi hatás. Pedig ez a szép emlék nekem nagyon kedves volt, s az elmondásától nagy sikert vártam. Más hírt pendítettem meg.

- Kalapodról látom, - szóltam, most már ünnepies hangon -, hogy római katolikus vagy. Én is az vagyok, legyünk barátok!

Ez, végre, hatott.

Rám nézett, mint akit meglep, de egyúttal gondolkodóba ejt az ajánlat.

- Szívesen leszek barátod, - felelt, néhány pillanatnyi, észrevehető habozás után -, de akkor holnap délután el kell jönnöd a fűvészkertbe. És erről nem szabad szólnod senkinek, még az édesapádnak sem!

Ez a felelet viszont engem lepett meg.

- Holnap délután? Három órakor? A fűvészkertbe? Mért? - kérdeztem, úgy elbámészkodva, hogy azt hiszem, a szájamat is nyitva felejtettem.

- No, hát hogy barátságot esküdjünk egymásnak! - felelt, olyan hangon, mintha csodálná, hogy én nem tudom, ami a legtermészetesebb dolog a világon.

- Barátságot esküdni? És minek az? - álmétkodtam.

- Hát hogyan lehessünk barátok, - magyarázta - ha nem esküszünk meg, hogy egymás titkait soha senkinek se fogjuk elárulni?! Vagy talán nem tudtad, hogy enélkül nincs barátság?

- Nem, ezt nem tudtam - feleltem.

- Márpedig a barátoknak is föl kell esküdniük, mint a katonáknak! Vagy még arról sem hallottál, hogy a katonák fölesküsznek? - kérdezte.

És mintha a hangjából kiértzett volna a sajnálkozás azon, hogy ennyire tudatlan vagyok.

- Erről már hallottam. És ha a barátok közt is így szokás, akkor kezet adok rá, hogy holnap délután, három órakor, ott leszek a fűvészkertben, mindjárt a kapunál!... - szóltam elszántan és igen megilletődötten.

Már kezdett derengeni előttem, hogy akármilyen nagy is a felsőbbségem testi erő dolgában, a szellemiekben ez a keménykalapos fiú már sokkal messzebbre jutott, mint én.

- Ne a kapunál várj, hanem rejtőzzél el a bokrok közt, ott, ahol legnagyobb a sűrűség - szólt, most már rendelkező hangon, a keménykalapos. - Nem szeretném, ha valaki megtudná, hogy barátságot akarunk esküdni egymásnak. Ennek titokban kell maradnia. Csak rejtőzzél el jól. Azért én meg foglak találni, majd átkutatok minden bokrot. Ha sokáig nem lelnék meg, fülelj, hogy nem hallasz-e vészfütyöt? A vészfütyyre aztán bújj elő a bokrok közül, de előbb nézz körül óvatosan, hogy nem lát-e meg valaki. Vagy az is meglehet, hogy kiáltani fogom a nevedet. Hogy hívnak?

- Gombos Pistának - feleltem. - Hát téged?

- Engem Lóránt Agenornak. De, mert holnaptól fogva úgyis barátok leszünk, ha megígéred, hogy holnapig sem árulod el senkinek, elmondok neked egy nagy titkot.

- Megígérem.

- A koporsódra esküszöl, hogy nem árulod el?

Egy kicsit meghökkentem.

- És ha nem esküszöm meg, akkor nem mondod el? - kérdeztem.

- Ilyesmit csak titok pecsétje alatt lehet elmondani; annak, aki nem fél a legszentebb eskütől sem - felelt Lóránt Agenor.

Meg akartam mutatni, hogy nem félek, sem a legszentebb eskütől, sem semmiféle pokloktól.

- Hát akkor megesküszöm.

- A koporsódra?

- A koporsómra!

- Így már jól van. Hát tudd meg, hogy nekem van még egy másik nevem is. És ez a másik nevem az igazi. De azt, hogy engem a valóságban ifjabb Lorenz Antalnak hívnak, rajtam meg az apámon kívül csak két élő ember tudja. Az egyik: a temesvári iskolaigazgató, aki megesküdött az apámnak, hogy nem árulja el senkinek. A másik: most te vagy.

Megdöbbsentem.

- Még csak a pap tudta, aki megkeresztelt, de az már meghalt - folytatta Agenor. - Az osztályfőnök nem tudta, a fiúk se tudták. Temesvárott senki se tudta. Itt, Debrecenben se mondtuk el senkinek. Még a színháznál se tudják; engem ott mindenki csak a színésznevemen, Lóránt Agenornak ismer. Mert én is, mint az apám, színész vagyok.

Hirtelen nagy meghatottság fogott el.

- Talán a te apád az a Lóránt Antal, aki ma háromszor is ott van a színlapon?... »A díszleteket festette: Lóránt Antal«... »Ügyelő: Lóránt Antal«... »A burgundi fejedelem: Lóránt«? - kérdeztem.

- Igen, ez az én apám - felelt Agenor. - Az én apám mindent tud, ami a színházhoz kell.

Arra a színházi ezermesterre, akinek a fiát most színről-színre láthattam, már ma reggel is, amikor első dolgom az volt, hogy az első betűtől az utolsóig elolvastam és megtanultam a színlapot, csak tisztelettel és csodálattal tudtam gondolni. De az mégse fért a fejembe, hogy az a fiú, akit az én segítségem nélkül a Kutyafejű Tatár az imént ugyancsak helybenhagyott volna, joggal dicsekedhetnék azzal, hogy már ő is színész.

- Az nagyon szép, hogy ilyen apád van, de hogyan lehetsz te is színész, hiszen te még gyerek vagy!... - tört ki belőlem a kételkedés.

- Hát most még csak gyermekszerepekben lépek fel, de mihelyt egy félfejjel nagyobb leszek, mindjárt kapok egypár felnőtt-szerepet. Már tanulom is Rómeót és Hamlet, dán királyfit, hogy amikor majd megütöm a mértéket, tudjam, ami kell - világosított fel Agenor.

Még tovább is akadékoskodtam:

- De a te neved soha sincs ott a színlapon.

- Még nem volt rajta, mert csak a múlt hónapban szerződünk ide, és azóta egyszer se játszottam nagyobb gyermekszerepet. Majd rajta leszek, ne félj. És ha tegnap este láttad volna *Lucifer, a zöld ördög*-öt, láthattál volna engem is.

- Talán csak nem te voltál az az ügyes kis fekete ördög, akit bezárnak az almáriomba, de azért onnan is kiszökik, és mindenféle tréfát csinál, úgyhogy utoljára még a süllyesztőből is felbújik? - kérdeztem lázas érdeklődéssel.

- Ez az ügyes kis fekete ördög nem volt más, mint én - felelt Agenor, a füzetes regények nyelvén, ami vagy két év múltán, amikor már magam is jobban előrehaladtam a műveltségben, azonnal elárulta volna előttem, hogy Agenor, már ilyen ifjan is, nagyban élvezi a kalandos történeteket.

- Hát akkor láttalak!... - kiáltottam fel lelkesedéssel - és nagyon tetszettél nekem, mert jobban játszottál, mint sok nagy! Pedig én tudom, melyik színész játszik jól, mert én minden este ott vagyok a színházban...

- Ugyan? - vágott bele Agenor a szavamba.

Hirtelen sandán pillantott rám, s a hangjából szinte kibővült a gyanakvás. Meg kellett értenem, hogy hazugságnak tartja, amit mondok.

De engem sokkal boldogabbá tett az a gondolat, hogy a hősiességem révén ilyen nevezetes valakivel köthetek barátságot, semhogy Agenor nyilvánvaló kételkedése lehűthetett volna.

- Ha nem hiszed, - feleltem - nézz ki a kortina lyukán akármikor, és majd meglátod, hogy én minden este ott vagyok, mindjárt lefelül, a bal sarokban! Ez az én rendes helyem; és ingyen megyek be, mert az én nagybátyám is színész. Mégpedig híres színész; Debrecenben úgy szeretik, hogy sohasem eresztik el máshová. No hát ez az öreg Boldényi nekem nagybátyám; a nagymamámnak valóságos unokatestvére. És így minden este bevisz. Egyszer még a színpadra is felvitt.

- Te vagy az a fiú, aki mindig ott áll baloldalt, lefelül, az első földszinti páholy alatt, mindjárt a zenekarnál, és rátámaszkodik az orkeszter korlátjára? - kérdezte Agenor, az arcomat vizsgálgatva.

- Senki más, mint én - feleltem azon a nyelven, amelyet már tőle tanultam.

- Akkor hát ismerlek! - mondta Agenor. - Ha ugyan te vagy az, aki tapsolni szokott nekem.

- Senki más, mint én - alkalmaztam újra, nem éppen a legszerencsésebben, a tőle tanult kifejezést. - Én sokat tapsolok, mert nekem nagyon tetszik az, aki jól játszik. És meglehet, hogy én is színész leszek. Ez még nem bizonyos, mert még nem tudom, hogy a szüleim megengedik-e. Ha nem engedik meg, akkor előbb tengerésztiszt leszek, aztán tengernagy. De ha megengedik, akkor színész leszek, mert én is nagyon szeretnék játszani.

Nagy kísértésben voltam, ne áruljam-e el Agenornak azt is, mi volna titkos vágyakozásaimnak a netovábbja. Hogy királyságot óhajtanék alapítani; minthogy közelebb ez már nemigen lehetséges: hát Borneóban és Szumatrában. De féltem, hogy a nálam nyilván tapasztaltabb Agenor, akinek a tekintélye olyan rohamosan növekedett előttem, mint az Ezeregyék halásza előtt a ládából kiszabadult szellem, ki fogja nevetni az ábrándjaimat. A legnagyobbat tehát elhallgattam.

Mindjárt észrevehettem, milyen bölcsen cselekedtem, hogy legalább ennyire óvatos voltam. Agenor ugyancsak szigorúan torkolta le a szerényebb vágyaimat is.

- Ohó! Az nem olyan könnyű ám, színésznek lenni! A színészethez nagyon sokat kell tanulni, és a tanulást már a pólyában el kell kezdeni! Tudni kell, merre vannak a süllyesztők; tudni kell díszleteket festeni, világosítani és hogy milyen kellékekre van szükség. Aztán nagyon sokat kell otthon gyakorolni és könyv nélkül tanulni, mert az nem elég, hogy az ember kiugrik a színpadra és akármit makog. Menj te csak tengerésznek! Az is nagyon szép, ha az ember felmászik az árbockosárba és lesi, hogy merre lát szárazat. De mért akarsz tengerésztiszt lenni? Ahhoz is sokat kell tanulni. Légy inkább kalóz! Kalóznak lenni nagyon szép és ehhez nem kell semmit sem tanulni, nem kell matrózinasságon kezdeni, nem kell a fedélzetet felmosni, csak kalózdalokat énekelni, ilyeneket, hogy: »A tengerész, az mind merész!...« és amikor az ember megpillantja az ellenséges hajót, hát lövöldözni!...

- Kalóznak lenni csak akkor ér valamit, ha az ember kalózkirály lehet - feleltem. - Aztán meg a kalózokat néha lelövik, és ezt én nem akarom.

- Én, ha nem volnék színész, kalóz szeretnék lenni - mélázott el Agenor, a távolba tekintve. - Kalóz vagy karbonári-vezér, aki egyszerre csak kifelé fordítja az ujján a gyémántgyűrűt, és a beavatottak erre mind meghajolnak előtte, némán, de a kalapjukat a földig leemelve.

- Hát még nem tudom, mi lesz, hogyan lesz - mondtam, minden tiszteletem mellett is erős kétkedéssel latolgatva, hogy vajon jó-e Agenornak a pályaválasztásra vonatkozó tanácsa? - Azt hiszem, a szüleim nem engednék meg, hogy kalóz legyek. De én is hallottam, hogy sokáig kell matrózinaskodni és amellet még mindenfélét tanulni, ha az ember tengernagy akar lenni. Különben is azt szeretném a legjobban, ha színész lehetnék, mert mégiscsak az a legmulatósabb, ha az ember a színpadon ugrándozhat, bolondozhat, énekelhet, táncolhat. Azért én egész este figyelek, amíg ti játszotok, mert akkorára, amikor majd a szüleim megengedik, hogy én is színész lehessenek, mindent tudni akarok, amit a színházban tudni kell.

- Ez semmi; ebből még nem tanulsz sokat - szólt Agenor, egyet legyintve a pálcikájával, úgy, ahogy Boldényi bácsi szokta a színpadon. - De szerencséd, hogy megismerkedtünk, mert, ha barátok leszünk és holnap, a fűvészkertben megesküszöl, hogy a vérpadon sem árulsz el, akkor én megtanítlak a színészetre, úgyhogy mindent tudni fogsz, és még ki is festelek,

amikor a színpadra ki kell lépned. Azt pedig, hogy mikor kell kilépned, az apám meg fogja mondani, mert ő az ügyelő.

- Hát az nagyon jó lesz, ha mindenre megtanítasz! - kaptam a szíves ajánlaton. - Boldényi bácsit hiába kértem erre; azt mondta: akkor is a latin grammatika az első, ha ember a színészethez megy. Pedig én is azt hiszem, amit te mondasz, hogy: már a pólyában is másképpen kell ugrándozi, ha az ember színész akar lenni, és nagyon hamar meg kell tanulni a színészetet ahhoz, hogy az ember kiismerhesse magát a süllyesztőben is. Hát mégiscsak jobb volna, ha te engem már most kitanítanál a színészetre. Akkor legalább nem kellene félned, mert mindig csatlakoznám hozzád, és ha valaki meg akarna verni, én rögtön pofonvágnám.

Nem annyira a hálaérzet szól belőlem, mint inkább a szorongás. Fél szemmel mindig azt lestem, nem bukkan-e elő valamelyik utcasarokról a Kutyafejű Tatár vagy a Holdvilágképű, segítőcsapattal megerősödött, amely esetben nem maradna más választás, mint lemondani minden, már megszerzett dicsőségről és hanyatt-homlok rohanni, két különböző irányba, ki merre talál hamarabb egérutat.

Szerencsémre, híre-hamva se volt sehol az ellenségeinknek. Sohase láttam többé, se a Holdvilágképűt, se a Kutyafejű Tatárt, mintha a föld nyelte volna el őket, úgy eltűntek örökre.

Agenornak észrevehetően nem tetszett, hogy arra emlékeztetem, amire sohase gondolt szívesen s amit már nagyon szeretett volna végképpen elfelejteni. Mintha nem is hallotta volna az utolsó szavaimat, csak a kérésemre felelt:

- Hát, ha megesküszöl, hogy a síríg hű barátom leszel, és nem árulsz el akkor sem, ha a kőpadon vallatnak, akkor kiképezlek színésznek. Először megtanítalak színházat építeni és díszletet festeni, aztán szerepeket adok neked, és megtanítalak arra is, hogy hogyan kell színházat játszani. Én mindent tudok, ami a színházhoz kell; értek az igazgatáshoz, a rendezéshez, az ügyeléshez, a világosításhoz, a maszkszínáláshoz, a hajfodorításhoz és a balett-mesterséghez. Az ének meg a tánc a kisujjamban van; és először ugyan csak hősszerelmes szerepekre fogok szerződni, de ha buffó kell, akkor is itt leszek én. Egymagamban fel tudom építem a színházat, s eljátszok benne mindent, valamennyi szerepet. Már nem egy színházat csináltam... látod, ebből is színház lesz!...

És rámutatott a papírtekercsre, amellyel néha-néha, mihelyt utcasarokhoz közeledtünk, huszáros hatvágást csináltam a levegőbe, hogy már előre védekezhessem minden elképzelhető meglepetés ellen.

- Ebből? - kérdeztem, elbámulva.

- Ebből, ebből!... Ez kartonpapíros és ebből lesznek a díszletek - magyarázta Agenor. - Hat díszlet: erdő, börtön, szoba, kert, palotasor és trónterem; több nem kell. A színpadot és a színházteret pedig szivarskatulyából ácsolom össze. Ez előtt a kis színpad előtt fogunk gyakorolni és próbákat tartani. De előbb azt kell megtanulnod, hogyan kell színházat építeni. Később díszleteket fogsz festeni. Mikor ezt is tudod, arra foglak megtanítani, hogy hogyan kell bajuszt meg szakállt ragasztani. A többi aztán már könnyebb lesz.

Elhültem, amint arra gondoltam, milyen sok az, ami Agenort foglalkoztatja.

- És most már nem jársz iskolába? - kérdeztem.

- Most még járok - felelt Agenor. - De ha egy félfejjel nagyobb leszek, és minden este játszanom kell, akkor majd végképpen ki fogok maradni az iskolából. Mindenre nem érhet rá az ember.

- Aztán melyik iskolába jársz? A piaristákhoz nem járhatsz, mert akkor már ismertelek volna.

- Amióta Temesvárról eljöttünk, magántanuló vagyok. Az ősszel majd vizsgálatokat teszek az elsőtől, és aztán a piaristákhoz fogok járni a másodikba.

- Akkor éppen egy osztályban leszünk. És ha egymás mellett ülhetünk, talán órák közben is taníthatsz, a tízperces szünetekben pedig próbát tarthatunk...

Erre az ajánlatomra már nem kaptam feleletet. Agenor hirtelen megállapodott, és rámutatva a Csapó-utca egyik legnagyobb házára, így szólt:

- Látod, itt lakunk!

- Egyszer Boldényi bácsi is itt lakott - mondtam.

Ráismertem a házra, a kapu mellett látható kis szappanosboltról. Még emlékeztem rá, mit beszélt a nagyanyámnak Boldényi bácsi, ennek a kis szappanosboltnak a tulajdonosáról. Hogy mindig színészeknek szokta bérbe adni a házában levő öt kisebb-nagyobb lakást, és ha a színész olykor-olykor nem tudott fizetni, hát a szappanos egyszerűen elengedte neki a negyedévi lakásbért. Egyszer ki akart tenni a házból egy színészt, aki már három éve nem fizetett semmit. De a színész bevitte hozzá a feleségét meg a gyermekeit, az egész színészcsalád sírni kezdett, amire előbb a kövér szappanosné sírta el magát, aztán a még kövérebb szappanos is, és a színész talán még ma is ott lakik, ingyen, ha azóta meg nem halt.

- De te nem jöhetsz hozzánk - tudatta velem Agenor a házirendjüket. - Csak a fűvészkertben találkozhatunk vagy nálatok.

- Nem baj - feleltem. - Holnap a fűvészkertből majd elvezetlek hozzánk; és ha akarod, egész nap nálunk lehetsz. Nekünk nagy udvarunk van... és a kocsiszímben meg a padláson is játszhatunk.

- Hát jól van. A fűvészkertből, mihelyt felesküdtünk barátoknak, mindjárt elmegyünk hozzátok. De három órára ott légy ám!... és jól rejtőzzél el, hogy senki se sejtse, mit forralunk! Otthon pedig egy szót se!... ne felejtse el, mit mondtam!... a mi titkunkról senkinek se szabad tudnia!... - figyelmeztetett Agenor, és a tekintetében ugyanolyan titokzatosság sötétlett, aminő a szavaiban.

Egy kicsit megborzongtam. Sejtteni kezdtem, hogy valami főbenjáró dologba sodródok bele. De már nem mertem visszalépni. Szégyelltem volna, hogy ezzel talán féltékenységét árulok el... és nem is akartam... kezdett emészteni a kíváncsiság, hogy ugyan mi lappanghat a mögött a rejtelmesség mögött, amelyet Agenor úgy a lelkekre köt?!

- Légy nyugodt! - feleltem. - Nem holmi ringy-rongy Kutyafejű Tatárral van dolgod!...

Úgy gondoltam, eredményesebben nem hivatkozhatom a férfiasságomra, mintha a Kutyafejű Tatárt említem. Agenornak az arca még jobban elsötétedett.

- Hát szervusz! - szólt, és kézfogás nélkül akart befordulni a kapun.

- Igaz!... még azt akartam kérdezni... ma este nem játszol? Mert én ma este is ott leszek a színházban! - kiáltottam utána.

Visszafordult.

- Játsszom, - felelt - de csak kis szerepeket. A húsvétjelenetben keresztül szaladok a színpadon és azt kiáltom, hogy: »Juhhéja juhé!...« A negyedik felvonásban pedig ördögfiú vagyok, de nem szólok egy szót se, csak ugrálok. Majd nézz meg *Nickleby Miklós vagy a Londoni koldusok*-ban! ...ebben a darabban már megláthatod, milyen színész vagyok!... Holnap pedig gyere el a fűvészkertbe. De ne felejtse el, hogy a jelszó: »Légy néma, mint a sír!...«

Bement a kapun és nem nézett vissza; én még egy darabig utána bámultam; nem szívesen eresztettem el a szemem elől.

Akkor még nem tudtam, hogy ez a hálára kötelezett és a lekötelező örök története.

Mikor eltűnt, megindultam visszafelé. De, jó nagy kerülővel, a mellékutcákon somfordáltam haza. Életem legnagyobb hőstette után, a győzelem mámorában se felejtettem el az óvatosságnak azt a szabályát, hogy: »Ne keresd a bosszút lihegő ellenséget!... hogy kikerülhesd, inkább told meg az utadat pár lépéssel!...«

Este, a színházban, *Faust* előadásán, úgy a juhhéjazó fiú, mint az ördöggyerek alakjában azonnal ráismertem az én Agenoromra. Arra a gondolatra, hogy ez a híres fiú, akinek a szaladgálását száz meg száz ember kíséri figyelemmel, holnap délután nekem már esküdt barátom lesz, sebesebben kezdett dobogni a szívem. Csak őt láttam, senki és semmi másra nem tudtam gondolni.

Színház után Boldényi bácsi hazavitt.

- Vilmos bácsi - újságoltam neki -, megismerkedtem egy fiúval, aki azt mondja, hogy ő Lóránt Antalnak a fia, és sokszor fellép gyermekszerepekben. Ma láttam is a színpadon, de nem énekelt semmit, csak ugrált meg juhhéjazott, és amikor Mefisztófelesz azt danolja Faustnak, hogy: »Ez birodalmam!...« erre-arra futkosott a táncosnők körül. Tud már játszani ez a fiú?

Azért kérdezősködtem, mert kíváncsi voltam rá, hogy az én barátom színművészeti hivatottságáról mit tart a közvélemény?

- Nem tudom, Pistikám - felelt Vilmos bácsi. - Lóránt, aki nagyon derék ember, néha panaszkodik, hogy van egy fia, aki nem akar tanulni, de hogy a fiát felléptetik-e gyermekszerepekben és mikor?... Én bizony nem ügyeltem erre. Lóránt nemrégén került Debrecenbe; ha jól emlékszem, csak a múlt hónapban jött ide.

Tehát Boldényi bácsi nem is tudja, hogy Agenor milyen sokszor jelenik meg a színpadon, és milyen nagy szerepe van a *Londoni koldusok*-ban!... Elvégeztem magamban, hogy Boldényi bácsi már öreg s elmaradt a világtól.

Otthon jóval későbbben aludtam el, mint máskor. Az álomnak talán egy félóráig is birkóznia kellett velem, amíg végre el tudott nyomni. Újra meg újra láttam a Csapó-utcai házat, ahová nekem nem szabad bemennem. Aztán a holnapi találkozó járt a fejemben, és az, hogy ugyan miért kell ezt eltitkolnom?

- Mit fogok mondani a nagymamámnak, ha holnap délután, háromnegyed háromkor véletlenül megkérdezi: »Pistika, hová mész?«

Úgy oldottam meg ezt a kérdést, hogy amikor a nagymama ebéd után egy kicsit elszunnyadt, egyszerűen elszöktem hazulról.

(Ekkor játszottam ki először a jóvoltomról gondoskodó felsőbbség rendelkezését, s már ezért az első fölzendülésemért is meg kellett lakolnom!).

A fűvészkertnek minden zegét-zúgát ismertem. Tudtam, hogy van benne egy kis sűrűség, ahol jól el lehet bújni. Itt olyan gondosan elrejtőztem, hogy az úton sétálgatók nem láthattak, de én se láthattam ki az útra. Mindenfelől bozót vagy cserje fogott körül. Hogy Agenor kívánságának a legnagyobb pontossággal tegyek eleget, leültem a fűbe és nem mukkantam.

Vagy egy negyedóráig vártam, hogy mikor hallatszik fel a »vészfütyty«; de hiába füleltem. (Utóbb kiderült, hogy Agenor nem is tudott fütyölni.) Végre kuvikolást hallottam, amely mintha nem madártól eredt volna. Meg se moccantam.

Újra hallottam:

- Kuvik! Kuvik!

Most már megismertem Agenor hangját.

Nem mozdultam meg, de feleltem a jeladásra, azon a módon, amelyet - úgy találtam - még a leginkább lehet megegyeztetni Agenor barátom nem egészen világos céljával. Azaz én is kuvikolni kezdtem:

- Kuvik! Kuvik!

Nemsokára, az út felől, suttogást hallottam:

- Te vagy az, Pista?

Elődugtam a fejemet a bokorból és visszasúgtam:

- Én vagyok!

- Hát bújj elő! - hallottam Agenor suttogását. - De óvatosan és nesztelenül!...

Kimásztam a sűrűségből az útra és - mert a nagyobb óvatosság meg a nesztelenség kedvéért a legrövidebb utat választottam - egypár kemény gally felhorzsolta az arcomat.

- Mi az? - suttogta Agenor, aki az úton várt, egy újságpapirosburkolatú kis csomagot tartva a kezében. - Az arcod úgy vérzik, mintha megsebesültél volna!... Csak nem támadott meg valaki?!...

- Semmi! - feleltem, én is suttogva. - Most horzsolhatta fel az arcomat valami vékony ág vagy mi?

- Akkor minden a legjobban megy - újságolta Agenor, már nem suttogva, de továbbra is halkán. - A közelben nincs senki. Ha az emberek meglátnak bennünket, senki se fogja gyanítani, hogy titokban találkoztunk, mindenki azt fogja hinni, hogy együtt jöttünk ide.

Nem voltam ugyan tisztában vele, hogy ez mire jó, de én is örültem rajta, hogy így történt.

- Hát most már gyere utánam - kormányozta lépteimet Agenor. - De azért egy sorban jöhetsz velem. Mintha csak sétálnánk.

- Hová vezetsz? - kérdeztem.

- Az üvegház mögé. Annál elhagyottabb helyet nem találunk. Ott fogjuk letenni az esküt.

- És mi van a kezében?

- Majd mindjárt meglátod! - felelt Agenor, úgy pislantva rám, mintha valami kedves meglepetést tartogatna számomra.

Aztán megint elkezdett sugdolózni:

- Úgy hallottam, hogy ez a fűvészkert valamikor temető vagy talán csatatér volt, és hogy itt sok csontváz van a földben. Jó volna kiásni egyet, mert az eskü úgy a legszebb, ha az ember csontvázon tartja a kezét. De azt hiszem, sokáig tartana... Meglehet, a csontvázak jó mélyen vannak és nem tudjuk merre...

Én is azon a véleményen voltam, hogy ez sokáig tartana, és nem tartottam szükségesnek, hogy csontvázat keresgéljünk. Általában, kezdett nem tetszeni nekem az esküvel járó sok körülmenyesség.

Nagy örömömre, Agenor sem erőszakolta a dolgot.

- Különben elég lesz ez is - szolt, rábökve a bal mutatóujjával a jobb kezében tartott csomagra.

Ez a csomag is aggasztott. Annyira, hogy borzasztóan hosszúnak tetszett az az idő, amíg az üvegházhoz értünk. Pedig öt perc sem múlhatott el azóta, hogy Agenor rám talált.

Megkerültük az üvegházat, s Agenor belépett abba a szűk közbe, mely az üvegház hátsó falát a kert kőkerítésétől választotta el. Aztán intett, hogy kövessem.

Itt krétát vett elő a zsebéből, s a krétával jókora kört rajzolt le a földre.

- Aki esküszik, ebbe a körbe áll be - mondta.

És végre kibontotta a csomagot. Két álarcot vett ki belőle: egy vörös atlasz-álarcot, meg egy feketét, amely bársonyból volt.

- A vörös az enyém, a fekete a tiéd - rendelkezett. - Itt van, vedd fel. Fel tudod venni?

- Nem én. Rajtam még sohase volt álarc.

- Hát majd felteszem neked.

Mind a két álarcot gumizsinórral lehetett a fejre erősíteni. Ezt a gumizsinórt ugyan a miénknél nagyobb koponyák számára mérték ki, de mind a kettőnknek olyan dús hajunk volt, hogy az álarc így is megállott a fejünkön.

Magam is igen ünnepiesnek találtam, hogy így, álarcosan állunk egymással szemben.

- Először én esküszöm, mert én vagyok az öregebb - szólt Agenor, mikor elkészült az álarcok elhelyezésével. - Te addig maradj a fehér körön kívül.

Ő maga beállott a kör közepébe, esküre emelte fel jobb kezének mutató- és középujját, aztán így szólalt meg a vörös álarc alól:

- Én, Lóránt Agenor, esküszöm a rejtelmes hatalmakra, a sötétség lovagjaira és a Mágia minden csodájára, hogy Gombos Istvánt barátomná fogadom! Esküszöm, hogy hű társa leszek, még a számkivetésben is! Esküszöm, hogy titkait soha senkinek se árulom el, még akkor se, ha pozdorjává törik a csontjaimat!

A legutolsó mondatot egy kissé sokallottam. Annyira, hogy meginogtam, és a legutolsó pillanatban gondolkodóba estem, hogy csakugyan letegyem-e az esküt én is, vagy megvalljam a vörös álarcosnak, hogy én ilyen sokra nem merek vállalkozni.

Döntött az a gondolat, hogy ha én most, a legutolsó percben lépek vissza, amikor Agenor már megesküdött, ez valami hitszegésféle volna. Hogy: nem, most már nem vonulhatok vissza; nem hagyhatom cserben az esküdt barátomat!...

De egy kicsit támolyogtam, amikor Agenor kilépett a körből, és figyelmeztetett, hogy most már én következem sorra.

- Csakhogy én... - szólaltam meg, amikor már a kör közepén állottam.

Agenor rám rivallt s a szavamba vágott:

- A bűvös körben nem szabad egyebet mondanod, csak az eskü szavait!... Ha valami mást akarsz mondani, lépj ki a körből!...

Engedelmesen ugrottam ki a körből, és már ugyancsak ijedten dadogtam:

- Csak azt akartam mondani, hogy én nem tudom könyv nélkül az esküt.

- Sebaj! - felelt. - Majd utánam mondod. Menj vissza a körbe, emeld esküre a két ujjadat... de a jobb kezed két ujját ám!... mert ha a ballal esküszöl, ebből nagy bajok származhatnak!... és csak azt mondd... utánam... amit én mondok!...

Megint beléptem a körbe, s megszólalni nem merve, hunyorgatással figyelmeztettem rá, hogy a jobb kezem két ujját emelem esküre, nem a balt... aztán a fekete álarc alól mondatról-mondatra elrebegtem, amit a vörös álarc alól hallottam:

- Én Gombos István, esküszöm a rejtelmes hatalmakra, a sötétség lovagjaira és a Mágia minden csodájára, hogy Lóránt Agenort barátommá fogadom! Esküszöm, hogy hű társa leszek, még a számkivetésben is! Esküszöm, hogy titkait soha senkinek se árulom el, még akkor se, ha pozdorjává törik a csontjaimat!

Az utolsó szavakat már olyan halkán rebegtem el, hogy alig lehetett hallani.

A vörös álarc minden mondatom után helyeslően bólongatott.

Mikor a »csontjaimat« szót is kipihegtem, úgy ugrottam ki a fehér körből, mintha csupa parázson álltam volna ott. És azonnal hátranyúltam a gumizsinórhoz, hogy levethessem az álarcomat, mely szinte égetett... miközben ezt indítványoztam:

- Hát most már menjünk innen!

- Mit csinálsz?! - kiáltott rám Agenor. - Ne nyúlj az álarchoz!... Még nincs vége!... Most barátságunkhoz segítségül kell hívnunk a rejtelmes hatalmakat! Maradj ott, ahol vagy, de olyan egyenesen állj, mint a cövek!... És jól vésd emlékedbe a szavaimat, mert mindjárt utánam, neked is szóról-szóra ugyanazt kell mondanod!...

Belépett a körbe, és ebben olyan állásba helyezkedve, mint aki lóra akar pattanni, kinyújtotta a jobb karját, a lehető legmagasabbra emelte a kezét, szétterpesztette a tenyeret, és megöblösítve a hangját, olyanformán, ahogy a színházi kísértetek szoktak beszélni, ezt szavalta el:

*Számiel, Számiel, lépj elő!
Itt a bűvös csontvelő!*

Nem nézett rám; tekintete az ürbe meredt. És a vörös álarc alól kivillogó szemben, mely szinte megüvegesedettnek látszott, csakugyan volt valami kísérteties.

Éreztem, hogy az egész hátam csupa libabőr.

Ismertem ezt a Számielt a *Bűvös vadász*-ból. Fáztam, amikor a színpadon láttam, és mindannyiszor fáztam, valahányszor, utóbb, rá kellett gondolnom.

Emlékeztem rá, milyen szép szavakkal kötötte a lelkemre jó öreg hittantanárom, hogy római katolikus fiúnak nem szabad hinnie semmiféle babonában... de én, én nem akartam hívni ezt a Számielt!... nem akartam!... nem akartam!

A vörös álarc kilépett a körből és - ismét a természetes hangján - így parancsolt rám:

- Most te lépsz be a körbe, és te mondd el ugyanezt. Egészen úgy csinálod, ahogy én. Megjegyezted jól, tudod szóról-szóra, hogy mit kell mondani?

- Ej, erre már nincs semmi szükség! - húzódoztam.

A vörös álarc végignézett rajtam, és gúnyos hangon azt kérdezte:

- Talán félsz?

Más körülmények közt azt feleltem volna, őszintén, hogy: igenis, félek:... hogy én nem akarom az ördögöt a falra festeni, mert attól tartok, hogy megjelenik... hogy én tudni se akarok semmiféle Számielről!... hogy egy szó, mint száz: én nem akarom hívni ezt a Számielt!...

De most!... Hát én magam romboljam le a dicsőséget, amelynek még alig egy napja örvendek?!... Hát hiába győztem le, olyan hősiesen, a Holdvilágképűt meg a Kutyafejű Tatárt, vagyis Kálvinnak egész hadseregét?!... Hát félhetek én, szabad nekem félnem, aki tegnap minden kényszerítő ok nélkül rontottam neki a nálam kétszerte erősebb ellenségnek, a megtámadott gyöngének és hitemnek védelmében, lovagi vakmerőséggel?!

- Nem félek - kerteltem. - Láthattad tegnap, hogy én az ördögtől sem félek. De ahhoz, hogy barátok legyünk, nincs szükségünk semmiféle Számielnek a segítségére. És mert már az esküt is letettük...

- Ohó, még nem tettük le! - vágott a szavamba Agenor - mert Számielnek a segítségül hívása hozzátartozik az eskühöz; enélkül az egész nem ér semmit. És ha az eskü végét nem mered letenni, azt kell hinnem, hogy félsz!

A vörös álarc alól - melynek mandulametszésű két kis hasadéka a szemgolyók egy részének elrejtésével amúgy is félelmetesen idegenszerűvé változtatta a kicsillogó tekintetet -, mintha csupa gúny sugárzott volna a szemembe.

Nem volt bennem annyi bátorság, hogy ezt a gúnyt, mely azzal gyanúsított, hogy félek, el tudjam viselni, tehát, akármennyire féltem, elszántam magamat rá, hogy megteszem, amitől irtóztam.

- Jól van - mondtam -, hogy ne gondold, mintha én félnék a te Számieledtől vagy akármitől a világon... mert én még egy koponyától sem félek... hát megteszem, amit kívánsz, pedig én ezt az egész hókusz-pókuszt nevetségesnek találom.

Annyira nevetségesnek találtam, hogy amint beálltam a körbe, reszkettem, mint a nyárfalevél.

- Ha már elfelejtetted, mit kell mondani, lépj ki a körből és majd itt, kívül megsúgom. Ha pedig tudod, ne felelj nekem... mert a körben nem szabad társalogni... ne is biccents, hanem tartsd fel a jobb karod olyan magasra, mintha az égbe akarnál nyúlni, és mondd el a bűvös igéket, de hangosan, tisztán érthetően, hogy Számiel meghallhassa!... - dirigált a vörös álarc.

Engedelmeskedtem, de előbb egy nagyot kellett sóhajtanom, s csak azután tudtam elrebegni, hogy:

*Számiel, Számiel, lépj elő!
Itt a bűvös csontvelő!*

Akármennyire iparkodtam, hogy ne áruljam el a meghatottságomat, magam is hallottam, hogy a hangom ugyancsak remegett.

Alig mondtam el, máris hallottam a vörös álarc vezényszavát:

- Maradj mozdulatlan és légy néma, mint a sír. Most én is be fogok lépni a körbe, és együtt fogjuk hívni Számielt. De hangosabban hívd!... nem úgy, mint az előbb!... mert Számiel azt fogja hinni, hogy nem akarod megtartani az esküdet. Aztán odabenn a bal kezedet fogom felemelni... a jobb csak hadd lógjon... a bal lábunkat meghajlítva, előre tartjuk, a jobb lábunkat pedig hátra kifeszítjük, mint a katonák, mikor rohamra készülnek... és mikor látod, hogy fölszegem a fejemet, mind a ketten egyszerre mondjuk a bűvös igéket. Ha ez is megvan, én eleresztem a bal kezedet, te felém nyújtod a jobbodat, kezdet fogunk, kilépünk a körből, a krétára homokot szórunk és csak azután vethetjük le az álarcot.

Így történt. A vörös álarcos belépett a körbe, megfogta a bal kezemet és felrántotta magasra, abba a testtartásba illeszkedtünk, amelyet a ceremóniamester megkívánt, és a megállapított jelre egyszerre szavaltuk el a bűvös igéket. Agenor öblös, kísérteties hangon, szinte torka-

szakadtából kiáltott, én inkább csak fohászkoztam, - és arra gondoltam, hogy valamelyik operában az összeesküvők ugyanígy összefogózkodva és ugyanilyen, rohamra készülő testtartásba helyezkedve harsognak el a lámpák előtt már nem tudom mit - Agenor megrázta a jobb kezemet, kiléptünk a körből, a krétára homokot szórtunk, s mikor a bűvös körnek minden nyomát eltüntettük, mind a ketten levettük az álarcot.

Nagy megkönnyebbülést éreztem, s már nem idegenkedtem Agenortól úgy, mint előbb, amikor a vörös álarc még ott volt a fején. És míg ő a két színházi holmit újra becsomagolta abba az újságpapírosba, amely a ceremónia idején a bűvös körtől nem messze a földön dísztelenkedett, megkérdeztem tőle:

- Mondd, Agenor, hiszed te, hogy van Számiel?

- Előbb mondd, hogy hát te hiszed-e?

- Hiszem is, nem is - feleltem. - Tulajdonképpen nem hiszem. Máskor meg azt gondolom, hogy hátha mégis van. Ha szép az idő, inkább nem hiszem. De, mert most már barátok vagyunk, a te kedvedért szívesen elhiszem.

- Akkor nem érted az egészet. Rejtelmes hatalmak, azok csak vannak, ugye? No hát, ha vannak, akkor ezek közül akármelyik éppúgy megjelenhetik Számiel képében is, amint én felöltözködhetem Mátyás királynak. Hát Számiel, az van. És eskü nélkül nincsen barátság; az eskü meg nem ér addig, amíg a rejtelmes hatalmak be nem írják a sors fekete könyvébe. Ezt már a mágusok is így tanították, és így kívánják a rózsakeresztes lovagok is, akik a kabala-könyveket meg a Mágia egyéb csodáit őrzik, egy néma palotában, amelyiknek minden ablaka örökösen világos. Ezeknek néha, amikor éjfélkor, sötét sziklahasadékok közt, a bűvös körben kötnek új barátságot, Számiel meg is jelenik, fekete kutyáival, lángból készült palástban. Hát most már tudod, mért kell hívni Számielt.

Agenor ezt nagyon komolyan, szent félelemszerű ihletettséggel mondta el. Meglátszott rajta, hogy egy cseppet se kételkedik értesülésének a megbízhatóságában.

- És te honnan tudod ezt? - kérdeztem.

- A könyvekben minden meg van írva - felelt. - És én sokat olvasok.

»Hittem is, nem is.« De ha egy kicsit kételkedtem is, ez nem csökkentette Agenor irányában érzett tiszteletemet. Ellenkezőleg; minél több új és meglepő dolgot hallottam Agenortól, annál inkább elhatalmasodott bennem az a csodálat, amely azonnal megszállott, mikor megtudtam, hogy ő már színész.

Sajnos, tiszteletem és csodálatom fokozódásával lassanként feltámadt bennem a titkos irigykedés is. Hogy Agenor, bár csak egy esztendővel idősebb nálam, máris ilyen tengersokat tud: ez a gondolat nemcsak respektussal töltött el, hanem egyszersmind szégyenkezővé és egy kicsit féltékennyé is tett.

Mindazzal szemben, ami egyre növekedő bámulatot keltett fel bennem Agenor iránt, nekem nem volt egyebem, csak az a kis dicsőségem, amelyet tegnap olyan váratlanul szereztem, a testi erőmmel. És magam tudtam a legjobban, hogy ez a dicsőség milyen lenge alapra épült. Méghozzá ezt az egyetlen felsőbbségemet is majdnem elvesztettem az imént, amikor, gyanúba keveredtem, vajon nem félek-e?

Vágyódni kezdtem rá, sőt utóbb szinte epedtem érte, hogy újra kitüntethessem magamat.

- Hát most már barátok vagyunk és mint barátomat meghívlak hozzánk - mondtam Agenornak. - Nálunk az udvarban is, a kocsiszínben is nagyszerűen lehet színházat játszani. És egy cseppet se félj az utcán, amíg velem jössz. Csak maradj mögöttem, én majd elül megyek, és mindenkit felrúgok, aki téged bántani akar.

Agenor csak magára a meghívásra felelt:

- Jól van, még ma megkezdhetjük a tanulást. És hogy az első lecke ne legyen nagyon nehéz, legelőször is arra foglak megtanítani, hogy hogyan kell bajuszt meg szakállt ragasztani. Látod, el is hoztam magammal, ami ehhez kell!...

Előszedte zekéje két zsebének egész tartalmát: egy zsinórra fűzött, hosszú, fekete szakállt, több bajuszt és rövidebb álszakállt meg egy piszkos vörös parókát, de ezeket a tárgyakat mindjárt vissza is dugdosta oda, ahonnan elővette.

Annak is örültem, hogy végre szorosabb kapcsolatba kerülhetek a színház világával.

- Hát menjünk! - sürgettem Agenort.

- Várj csak, erre még ráérünk! - felelt. - Egy félóra múlva majd elmegyünk hozzátok, de mert az álarcok már úgyis itt vannak, és senki se látta meg, hogy idelopóztunk... úgy hogy egy lélek se fogja sejtteni, ha most összeesküszünk... hát előbb alakítsunk titkos társulatot!

Ebben az indítványban mindenekelőtt azt láttam meg, hogy teret kínál az én szereplésvágyamnak is.

- Igen, igen, alakítsunk!... - helyesltem az indítványt. - Én már régen gondoltam, hogy jó volna, ha a római katolikus fiúk összebeszelnének, és addig üldöznék azokat, akik a kollégiumba járnak, amíg minden lóformátus gyereket kikergetnének Debrecenből. És ha megalakítjuk a titkos társulatot, én két, három lóformátus gyereket is magamra vállalok, a te ellenségeidet is mind!...

- Hallgass!... Te ehhez nem értesz!... Ezt én jobban tudom, mint te!... - vágott a szavamba Agenor. - Mit akarsz mindig verekedni? Műveltség az?!... A titkos társulatot csak bízd rám!... Olyan titkos társulatot fogunk csinálni, amelyikről senkinek sejtelve se lesz, de ha megtudnák, hogy ilyen van, hát mindenki rettegne tőle!...

- Hát hogyan gondolod? - kérdeztem.

- Előbb mondd meg, hallottál-e már valaha a nápolyi néma cimborákról?

- Nem én.

- Hát ezek a nápolyi néma cimborák - magyarázta Agenor - összeesküdtek, és ők maguk titkos jelekről mind felismerték egymást, de mások, hiába kutatták, sehogy se tudták felfedezni, hogy kik az összeesküvők. Csak a beavatottak tudták, hogy azok a fiatal emberek, akik a kocsmákban mindig azt éneklék, hogy »Vidáman menjünk a halálba!... Vidáman, ifjak, holtig vidáman!«... hogy ezek mind, mind összeesküvők. És ha néha egypárat elfogtak közülök, ezek sohase árulták el társaikat, semmi kínzással nem lehetett kicsikarni belőlük, hogy ki a többi összeesküvő, akiknek a szövetségétől egész Nápoly rettegett; hanem, amikor a vérpadra vitték őket, a vérpadon kettenként összefogózkodtak, és úgy énekeltek: »Vidáman menjünk a halálba!... Vidáman, ifjak, holtig vidáman!«... Hát ezek voltak a nápolyi néma cimborák!

- És mit akartak ezek?

- Hogy ők mit akartak, az már mindegy... ez az egész nagyon régen volt. Csak az a fontos, hogy mi most mit akarunk?

- Hát mit akarunk?

- Nem egyebet, mint olyan titkos társulatot alapítani, amilyen a nápolyi néma cimboráké volt: a debreceni néma cimborák társulatát. Meg fogunk egyezni titkos jelekben, és ha az utcán találkozunk, egy szót se szólunk, csak némán a szájunkra illesztjük az ujjunkat, és más titkos jelekkel üdvözljük egymást. Néha meg kijövünk ide, a fűvészkertbe és itt elénekeljük, hogy: »Vidáman menjünk a halálba!... Vidáman, ifjak, holtig vidáman!...« És egy ideig, amíg jobban nem rettegnek tőlünk, csak ketten leszünk néma cimborák; de később, ha megismerkedünk olyan fiúval, akire rábízhatjuk a titkainkat, ezt is föl vesszük a szövetségbe, megeskettetjük, hogy senkinek se fogja elárulni a titkainkat és ekkor már három különböző oldalról, hárman fogunk kilopózni a fűvészkertbe, ahol jövet is, búcsúzóul is el fogjuk énekelni a néma cimborák dalát.

Körülbelül ennyi volt, amit Agenornak a titkos társulatra vonatkozó terveiből jól megértettem.

Engem a program nem elégített ki. Nem szívesen ejtettem el azt a tervemet, amelyet - ha véletlenül valóságra válhatik - a történelem a debreceni református diákok Szent Bertalan-éjének nevezett volna el. És megvallottam Agenornak, hogy csak sajnálattal mondom le róla. Ezen aztán egy kicsit összekulönböztünk. De néhány pernyi szócsatározás után mégiscsak megegyeztünk. Rám is hatott Agenornak az az érve, hogy nem az a fődolog, milyen szent célokat karol fel majd titkos társulatunk, hanem a fő: maga a megalakulás.

Akkor is gondoltam rá és ma már erős a gyanúm, hogy a debreceni néma cimborák titkos társulatának megteremtője ennek az egyesülésnek a céljával törődött a legkevesebbet. De ha a nagy reformálók között is mindig találkoztak, akik életük végéig sohase jutottak tisztába azzal, hogy mit akarnak: nem lehet hibáztatnom Agenort, hogy noha még maga se tudta, mire tör, máris cselekedni akart és társakat toborzott, főképpen azért, hogy szabadjára bocsáthassa és akármilyen mozgolódásnak indíthassa neki az ifjú életében már jól felhalmozódott, friss energiát.

Ma se vagyok nagyon szigorú azzal a lelkesedéssel szemben, amelynek nem látom semmi célját, de azidőtájt persze még könnyebben kibékíthető voltam e tekintetben, mint mostanában, és mikor Agenor felszólított, hogy a törekvéseinkről való vitatkozást hagyjuk későbbre, és ehelyett egyelőre csak alakítsuk meg a titkos társulatunkat, mert nem tudhatjuk, mire lesz ez jó, talán már holnap, - azt feleltem; hogy: jól van, leteszek a követelésemről, bizonytalan ideig megkegyelmezek a lóformátusoknak, s nem bánom, essünk túl a titkos társulat megalakításán most mindjárt, ha már az álarcok úgyis itt vannak.

- Most te veszed föl a vörös álarcot és én a feketét, - rendelkezett Agenor - hogyha az imént mégis leselkedett volna ránk valaki, ez az illető összetévesszen bennünket. Aztán, mert a kellékek úgyis itt vannak, neked szakállt fogok ragasztani, én meg parókat teszek a fejemre, s így a kémek azt fogják hinni, hogy egészen mások azok, akik az előbb barátságot esküdtek, és ismét mások a néma cimborák.

Annál szívesebben nyugodtam bele Agenornak ebbe az intézkedésébe, mert alig vártam, hogy végre szakáll legyen az államon. Most már magam tettem fel a fejemre a vörös álarcot és mikor Agenor ráragasztott az arcomra egy gyermektenyer nagyságú, szőke hajamtól élénken elütő, félig fekete, félig ősz kecskeszakállat, amelynek enyves belsejét előbb gondosan megnyalozta, s amely engem III. Napóleon francia császár arcképeire emlékeztetett: úgy kiegyenesedtem, mintha nyársat nyeltem volna el, hogy tekintélyes külsőmnek a testtartásom a leg-tökéletesebben megfelelhessen.

Aztán, elvetve a gondomat, Agenor kivette a zsebéből s rányomta a fejére a piszkos vörös parókat, amely tele volt homokkal és másféle szeméttel, felkötötte a fejére a fekete álarcot,

megint a zsebébe nyúlt, az átváltozó művészek gyorsaságával egy egészen ősz, kis, kerek szakállt tapasztott rá az állára, s hirtelen mozdulattal hátraszegte a fejét. Mintha egyszerre valami sohase látott idegen ember állott volna előttem. És valósággal megdöbbsentem, amikor átváltoztatott, nyafogó hangon így szólalt meg fekete álarca alól:

- Bon zsur, bon zsur, Don Cézár de Bazán! Hát önt mi szél hozta erre?! Mit keres Debrecenben?

De ahogy az utolsó szót is kinyafogta, nem hagyta abba a beszédet, hanem halkán folytatta, a fogai közül eresztve ki a szót, s most már a természetes hangján:

- Ezt csak a kémeknek mondtam, ha mégis hallgatónának a kerítésen túl. Feleld azt, hogy: »Nini, hisz ez Paul Jones, a kalóz!... Nagyon örvendek, kalóz úr!... Azért jöttem ide, hogy száz lovat vásároljak öfelségének, Dom Sebastian, portugál királynak!...«

Annyira megzavarodtam, hogy az első szerepemet, bizony, meglehetősen rosszul mondtam el, ilyenformán:

- Nini, hisz ez öfelsége, Dom Sebastian, portugál király!... Nagyon örvendek, kalóz úr!... Száz lovat vásároltam!...

- Rosszul mondtad el - sűgta Agenor. - De nem baj. Mert, ha a fogdmegek azt fogják hinni, hogy király vagyok, megijednek és elhordják az irhájukat.

- Hát ha azt hiszed, hogy leselkednek ránk, - suttogtam - előbb nézzünk körül, nem hallgatózik-e valaki a kerítésen túl vagy valahol másutt, amerről ide lehet jönni?!

- Jól van, - felelt - én majd oda fogok settenkedni, előbb az egyik, aztán a másik sarokhoz, és a saroknál csak a fejemet dugom ki, aztán, ha látom, hogy valaki a falhoz lapulva fülel, hirtelen visszabújok, és csak annyit kiáltok: »Vigyázat!... Néma csend!...« Te meg addig támaszd a kerítéshez azt az üres ferslágot, mássz fel rá és nézz ki... onnan megláthatod, hogy nem kuporog-e valaki a kerítés alatt? Ha látsz valakit, ne szólj egy szót se, csak huhogj, mint a bagoly, hogy a kém azt higgye: csak a kuvik-madár szólalt meg a fán...

Szót fogadtam, és megkockáztatva, hogy a ferslág kicsúszik alólam, - ami, ha megtörténik, nagyot bukfenchezem s jól megüthetem magam - kinéztem az utcára. A kőkerítés alatt nem bujkált senki, s a Fűvészkert-utcának azon a részén, amelyre leláthattam, alig járt ember. Csak három kisdíák közeledett a kert felé a kollégium felől.

Az iskolai felszerelésüket a hátukon vagy a hónuk alatt, a vallásukat pedig az arcukon hordták. Ha nem is a kollégium felől jönnek, akkor is láthattam volna, a kis dinnyefejükéről, hogy református diákok.

Még a begyemben volt a tegnapi harc emléke, s nem örültem rajta, ha református szövetkezést vagy éppen Kálvin-párti csoportosulást kellett látnom.

- Milyen jó, hogy álarc van a fejemen! - gondoltam. - Így legalább, ha észrevesznek is, nem látják meg rajtam, hogy pápista vagyok.

Huhogni kezdtem, olyan félelmetesen, amennyire csak kitelt meglehetősen zsöngé színész-tehetségemtől..

- No, mi az? - kérdezte a vöröshajú fekete álarcos, mikor szerencsésen legördültem a ferslágról.

- Ellenséges csapat tart a kert felé - jelentettem. - Még nem tudom, bejönnek-e? De erre közelednek.

- Akkor hát várjunk, mozdulatlanul és némán, mint a sír! - szólt a fekete álarc, a halálmegvető elszántság komor és ünneplés hangján. - Ne moccanj és fojtsd vissza a lélegzetedet!

A kőkerítés és az üvegház hátulsó falának szűk közéből látnunk kellett, ha valaki a nagy, rácsos kapun át vonul be a kertbe.

Egy darabig mind a két álarcos merőn nézett a nagy kaput környékező, nem nagyon sűrű bokrok irányába. Én úgy állottam, mint az őrtálló katona a posztján, haptákban, de mind a két karomat lelógatva. Agenor se moccan; csakhogya ő a két karját keresztbe fonta a mellén, mint a hajóskapitány a parancsolóhídon.

Nem jött be senki. Hallottuk, hogy az ellenséges csapat a rácsos kapu mellett nagy lármával vonul tova, a Fűvészkert-utcának a kollégiumtól messzebb levő részébe.

- Megtisztult a levegő - szólalt meg Agenor, amikor a láрма elcsitult. - De most már siessünk az összeesküvéssel, mert könnyen meglehet, hogy újra megzavarnak bennünket és sokáig nem találunk ilyen jó alkalmat, amikor még egy elkárhozott lélek se bolyong erre!

- Először esküdjél te, - ajánlottam. - Mert én nem tudom, mit kell mondani.

- Jól van, de előbb még azt kell elhatározni, hogy milyen néven fogunk szerepelni, mint néma cimborák. Ne felejtse el, az imént csak azért mondtuk, hogy én Paul Jones, a kalóz vagyok, te pedig Don Cézár de Bazán, hogy félrevezessük a kémeket. És minden néma cimborának kell valami álnevének lennie, hogy a besúgók csak ezen a néven ismerjenek bennünket, és ha véletlenül valamelyikünket elfognák, ne tudhassa senki, hogy mi az igazi nevünk.

- Hát ezért el is foghatnak bennünket? - kérdeztem megszeppenve.

- Ne ijedj meg. Azért, mert néma cimborák vagyunk, nem fognak el bennünket, de ha később másokat is fölveszünk a szövetségbe, és ezek közül valamelyik példának okáért elrejt egy rablóvezért, ezt az illető néma cimborát már elfoghatják. De az se baj, mert ott van a többi néma cimbor, aki kiszabadítja. A néma cimborák megvesztegetik a porkolábot, selyemhágcsót csempésznek be az elítélt cellájába, ladikkal várják a menekülőt a fegyház fala alatt, földalatti folyosókon és csapóajtókon át még a börtönbe is beférkőzhetnek. Persze, ez csak később lehet így, amikor már nagyon hatalmasok leszünk.

- Már én csak azt mondom, hogy akkor se, később se vegyük fel a szövetségbe azt, aki el akarja rejtetni a rablókat.

- Ne félj addig, míg én leszek a néma cimborák vezére!... Aztán te is néma cimbor, leszel, az alvezér!... és akit te nem akarsz, azt nem vesszük fel a titkos társulatba.

Agenornak ez az utolsó biztatása annyira megnyugtatta hamarjában igen felzaklatott lelkemet, hogy - bár az alvezéri szerep nem elégített ki, sőt Agenornak hirtelen fölém kerekedése meglehetősen ingerelte a hiúságomat s aztán az is bosszantott, hogy Agenor féltékenységgel vádolt és nagy felsőbbiséggel mosolyogta le az aggodalmaimat - nagy lelki megkönnyebbülésben mindenbe belenyugodtam:

- Akkor hát nem bánom!

- Én, mint néma cimbor, Athos lovag néven fogok szerepelni - jelentette ki Agenor. - Hát a te neved mi lesz?

Nekem akkor *Ördög Róbert* volt a legkedvesebb operám, mert egy szót sem értettem belőle. Erre gondolva, rövid tanakodás után azt feleltem:

- Ördög Róbert.

- Brávó, alvezér - dicsért meg Athos lovag -, ez szép név! Hát most már esküdhetünk. Figyelj jól minden szavamra!... mert te is ugyanúgy fogsz esküdni, csak mindig a te nevedet mondd, előbb az igazit, aztán az Ördög Róbert nevet... és mikor elhallgatok, azt feleled rá: »Vidáman menjünk a halálba!... Vidáman, ifjak, holtig vidáman!«... Készen vagy?

- Készen.

Agenor, méltóságosan, mint a színpadi királyok, hármat lépett előre, hirtelen megállapodott, esküre kapta fel a jobb kezét, és ezekkel a szavakkal tette le a fogadalmát, olyan mély hangon, mely engem az *Ördög Róbert* opera Bertramjára emlékeztetett:

- Én Lóránt Agenor, más néven: Athos lovag, a néma cimborák titkos társulatának vezére, esküszöm a rejtelmes hatalmakra, a sötétség lovagjaira és a Mágia minden csodájára, hogy a néma cimborák titkait soha senkinek sem árulom el, hogy soha egy társamat sem adom ki a poroszlóknak és hogy egy társamról sem fogom megvallani, hogy ő is néma cimbor, ha pozdorjává török is a csontjaimat!... Számiel, Számiel, lépj elő, itt a bűvös csontvelő!

Elhallgatott, amire én, ismét megilletődve eldadogtam a »néma cimborák dalá«-nak már jól ismert szövegét.

- Most rajtad a sor! El tudod mondani az esküt hibátlanul? - kérdezte vezérem.

- Ha sűgni fogsz, ahol megakadok.

- Csak kezd el bátran!... Majd kisegítelek!...

Elkezdttem:

- Én, Gombos István, más néven Ördög Róbert, a néma cimborák titkos társulatának alvezére...

És elmondtam a többit is, szóról-szóra úgy, ahogy ő... csak éppen a poroszlók emlegetésénél kellett kisegítenie.

Mikor túlestem rajta, ő is a »néma cimborák dalá«-val felelt nekem. De ő már énekelte ezt. És miután elénekelte, megint kezét fogott velem.

- Hát mára már elég az összeesküvésből!... - szólt aztán, egészen más, hirtelen felvidámódó hangon. - Majd később megtudod a többit, meg fogsz tudni mindent. Most levetjük az álarcot meg az álszakállt, elmegyünk hozzátok és megkezded a színészet tanulását.

Még el se mondta ezt és már nem volt a fején sem a fekete álarc, sem az ősz szakáll. Ezt az álláról mindjárt a zsebébe süllyesztette, a fekete álarcot lehajította az újságpapírosra, lekapta a fejről a vörös parókát s benyomta a másik zsebébe, aztán engem is a gyakorlott kéznek ugyanezzel a gyorsaságával szabadított meg a díszeimtől. Kecskeszakállamat csak úgy lecsúsztatta zsebének örvényébe, a vörös álarcot pedig a feketével egyetemben bepakolta abba a bizonyos, már jól megviselt, sőt nyilván sokat szenvedett újságpapírosba.

Nekem nagy öröm volt, hogy más fogadalmat már nem kell letenni. Kezdttem igen kényelmetlenül találni ezt a sok esküt, titkot és kísértetiességet. Az a kilátás, hogy színházat fogunk játszani, sokkal inkább vonzott.

Mikor kimentünk a fűvészkertből és megindultunk a Szent Anna-utca felé, Agenor azt mondta:

- Ha a bajusz- meg a szakállragasztást hamar megtanulod, akkor talán még ma próbát tarthatunk *Domi, az amerikai majomból*. Ebben a majom szerepére foglak megtanítani, mert majmot könnyebb játszani, mint embert. Ha aztán majmot már tudsz játszani, holnap vagy

holnapután kapsz tőlem emberszerepet is, de eleinte persze csak kisebbet, amelyikben nem kell sokat beszélni.

Nagy és eredményes igyekezettel serénykedhettem, amíg a bajusz- meg a szakállragasztás tudományát kellett elsajátítanom, mert csakugyan még aznap megkezdtük az amerikai majom csínytevéseiről írt vidám darab próbáit. Uzsonna után, a nagymama engedelmével, kivonultunk a kocsiszínünkbe és Agenor itt a legrészletesebben megmagyarázta nekem, de meg is mutatta, hogy a majomszerepek nehézségeit miképpen kell legyőzni.

Mielőtt hozzáfogott az oktatásomhoz, előkotorta egyik, feneketlen zsebéből azt a zsinórra fűzött, hosszú, fekete szakállt, mely már a fűvészkertben is szemet szúrt nekem. Ez a »kellék« az álszakállkészítésnek még az őskorából származhatott, mert úgy kellett felkötni, hogy a zsinór végén lévő két kis hurkot az ábrázoló művész a két fülére akasztotta rá, ami a színpadon, azt hiszem, már régóta nem a legújabb divat. De ennek a pátriarkakorú álszakállnak a sörényszerűségében, szurok színében, lengedező hajlandóságában és rendkívüli hosszúságában volt valami tiszteletet parancsoló, ami nagyon tetszett nekem.

- Ezt azért teszem fel, amíg tanítlak, - magyarázta Agenor - hogy most ne lásd bennem esküdt barátodat, hanem az igazgatót és rendezőt, akinek vakon kell engedelmeskedned.

Színészeti próbálkozásom nemcsak kielégítette, hanem valósággal meglepte mesteremet.

- A majmokhoz határozottan van tehetséged - mondta. - Ha az emberjátszást is ilyen hamar megtanulod, meg fogom mondani Boldényi bácsinak, hogy már a jövő évben léptessen fel egyszer valami gyermekszerepben, példának okáért szerecsenyereknek *Tamás bátyja kunyhójában* és ha ezt megteszi, én magam fogom az arcodat feketére festeni.

De engem nagyon kezdett emészteni az a vágy, hogy én is magamra vehessem az Agenoron díszlő, hosszú fekete szakállt, legalább egy kis időre, és az óhajtásomat nem titkoltam el:

- Amíg megmutatod az utolsó jelenetet, hadd legyek én az igazgató, mert szeretném, ha egy kicsit én is fölvehetnem a hosszú szakállt.

Agenor ezt semmi áron nem akarta megengedni.

- Az nem lehet, - utasította el a kérésemet - mert ezt a szakállt csak rendező veheti magára, és ahhoz, hogy rendező lehess, neked még nagyot kell nőned.

Hiába kunyoráltam neki és hiába vitatkoztam vele, sokáig hallani se akart a rendezői szakáll profanizálásáról. Végre eszembe jutott, hogy Agenornak még uzsonna előtt megmutogattam a műtárgyaimat, többek közt egy marokra való tantuszt, és hogy Agenor ezt a sok fényes tantuszt nagyon figyelmesen nézegette.

- Egészen olyan, mint az arany! - mondta. - Ha a színpadot, mint herceg, tele szórnám vele, a közönség megesküdnék, hogy igazi pénz.

- Hát ha neked adom a tantuszaimat - szóltam, amikor ez eszembe jutott -, akkor megengeded, hogy én is felvehessem a szakállt?

- Az már más - felelt. - Akkor te leszel a *Kis Színház* kellékese, és mint kellékes már felveheted.

Fölvehettem a hosszú, fekete szakállt!... és megmutogathattam magamat mindenkinek, aki az udvarban járt-kelt, ebben a hosszú, fekete szakállban!... Ez olyan boldoggá tett... nem, erre nincs hasonlat!... Ilyen tiszta, semmi aggodalommal meg nem zavart boldogságban a gyermekkor elmúltával soha többé nem lehet része az embernek.

Agenor csak nyolc óra felé ment haza (az este nem »játszott«) és mikor elváltunk, háromszor is a lelkére kötöttem, hogy holnap délután megint eljöjjön, mihelyt csak jöhet.

A vacsorához ülve, elújságotam a nagymamának, hogy ez a Lóránt Agenor, aki színész, mint Boldényi bácsi, milyen derék fiú, és máris milyen sokat tud.

Aztán, még egy kicsit elábrándoztam Domiról, az amerikai majomról... folyton nevetgélnem kellett magamban, mihelyt egyedül maradtam... és úgy feküdtem le, mint Titusz császár, abban a boldogító tudatban, hogy a napomat nem veszítettem el.

Az álom nem kerülgetett sokáig, mint huszonnégy órával előbb. Azonnal elszenderedtem... hanem ezen az éjszakán már nagyon rosszul aludtam.

Annyit hánykolódtam, nyögtem, nyöszörögtem, és végül úgy acsarkodtam, hogy későn éjjel szegény jó nagyanyám bejött a kis szobámba.

- Pistikám, kedves, beteg vagy?

A hirtelen világosságra felültem az ágyban, s bambán néztem a levegőbe, az álomtól és valami más kábultságtól részeg tekintettel.

- Számiel megjelent!... - hebegtem. - És a fekete kutyák megkergettek!...

Olyan izzadt voltam, hogy facsarni lehetett volna rólam a vizet.

- Látod, látod, Pistikám, ugye, mondtam, hogy ne egyél annyi barackot?! - szólt kedves, jó, öreg nagyanyám, azzal a nyugalmas szelídséggel nézve rám, amely később is, amikor már csak emlékeztem rá, mindig bátorságot adott az élethez.

Az ismert, nyájas arc szeretetet sugárzó pillantása visszaölelt a valóságba. Valami ismeretlen erő láthatatlan szálakon fölemelt a sötét mélységekből, a zord sziklahasadékokból, ahol a parázsszemű Számiel fekete kutyái üvöltenek... a rémek eltűntek... s aztán már nyugodtan aludtam.

Ettől fogva vagy két hónapig és azután, később, mikor a debreceni színtársulat visszatért Nagyváradról, ahol nyáron át játszott, majdnem egy fél évig minden szabad időmet Agenor társaságában töltöttem. És akkor szabad idő dolgában nagy bőséggel dicsekedhettem, mert az iskolai életemben ezidőtájt még sokkal több volt a kisebb-nagyobb vakáció, mint a leckeóra.

Sokat barangoltunk együtt a fűvészkertben, a vasút tájékán, a nagy erdőben is, de a legtöbbször Agenor egész délután nálunk volt, ahol nemcsak a nagy udvar és a kocsiszín, hanem az efölött levő tágas, szellős és világos padlás is szabad és korlátlan rendelkezésünkre állott. Agenor különösen ezt a nagy, meglehetősen üres padlást kedvelte, amelynek nappal mindig nyílt, széles ajtaján olyan gazdagon özönlött be a napfény, hogy legbelső zugaiba is éppen elég jutott a világosságból. Esküdt barátomnak erről a helyről az volt a véleménye, hogy: »az Isten is színpadnak teremtette!«

Tekintettel Boldényi bácsival való rokonságomra és talán arra is, hogy nem tartoztam a lármás fiúk közé, kivétel voltam az alól a szabály alól, hogy Agenort cimborák nem látogathatják meg. (Ez a szabály onnan eredhetett, hogy Agenor apja semmiféle panaszra se akart okot adni a ház többi, nála rangosabb lakójának.) Így néha-néha, hogy láthassam azokat a kis színházakat, amelyeket Agenor kartonpapírból készített, én is elmentem hozzájuk.

»Hozzájok« - ez, Agenoron kívül csak két személyt jelentett: Agenor apját meg egy mogorva, szófukar öregasszonyt, aki Lórántnak gazdasszonya és egyben szakácsnéja, Agenornak pedig egyetlen gondviselője volt. Valami szegény rokon lehetett, özvegyasszony, akit Lóránt tartott el.

Lóránt egész nap a színháznál volt, ahol, mihelyt nem volt más dolga, díszleteket festett. Csak olyankor láttam, amikor délelőtt a színháznál ögyelegtünk, s ma is emlékszem rá, hogy mindig fekete ruhában járt. A legtöbbször igen búsnak és levertnek tűnt fel előttem, amin nem győztem eleget csodálkozni és tűnődni, mert akkor még a szomorúságot nemigen voltam képes megérteni. De, amint a felnőttek beszélgetéséből hamarosan megtudtam, mások is úgy találták, hogy Lóránt zárkózott, komor ember, aki a színpadon kívül nem sokat beszélget senkivel; Boldényi bácsitól egyszer azt hallottam róla, hogy sok csapás érte. Úgy képzelem: minden ábrándjából kifosztott, megtört ember volt, aki már csak a kenyérkeresetnek élt, s aki szerette, hogy sok és nagy az elfoglaltsága, mert ez legalább elszórakoztatta.

Agenor nem mondta, de észrevettem, hogy Lóránt nem talált örömet fiának színpadi szerepelgetésében, de azt szívesen nézte, hogy Agenor milyen szembeötlő ügyességet fejt ki a színpad-ácsolásban és a díszletfestésben, amire senki se tanította. Sok csalódás után, Lóránt alighanem úgy gondolkozott, hogy a színház egész világában a díszletfestés az egyetlen olyan reálisabb valami, ami nem csalja meg, hanem legalább eltartja emberét, ami tehát komolyabb, szolidabb, érdemesebb munka, mint a többi foglalkozás, amely még a színpadhoz tartozik, és mint maga a színjátszás.

Lórántéknak a konyhájukon kívül csak két szobájuk volt. Az egyiknek a díszje egy berámázott, nagyobb fénykép volt, amely fiatal nőt ábrázolt, fehér ruhában. Agenor, erre a képre mutatva, azt mondta, hogy ez volt az ő mamája. Aztán egy albumot mutatott, amely tele volt színészek meg színésznők fényképével, s amelyben megtaláltam őt is, egy nála valamivel nagyobb leánykával egy képen. Más néznivaló nemigen volt a két, meglehetősen sötét udvari szobában.

A szappanos udvarán öt lakónak kellett megosztotnia. Színházat játszani, szaladgálni, zajongani itt nem lehetett. Lóránték otthonában tehát, az Agenor kis színházain kívül, amelyeknek minden díszletét már az első látogatásaim idején kellőképpen megismertem, nem találhattam semmi vonzót. Agenor nem tagadta, hogy ő is szívesebben van nálunk, mint otthon.

Így, ha nem fogott el bennünket a kószálás vágya, ami a ritkább esetek közé tartozott, Agenor egész délután nálunk volt. Nemigen múlt nap, hogy ne játszottunk volna színházat s ne szabdaltunk vagy festegettünk volna »díszlet«-et, de el tudtunk szórakozni a pusztá beszélgetéssel is. Az első találkozástól fogva megkedveltük, és hamarosan nagyon megszoktuk egymást.

Agenor kedves és jó fiú volt, aki soha senkiről se mondott rosszat, és senkinek se okozott kellemetlenséget. Eleinte ugyan nagyon nyugtalanított azzal, hogy a legszívesebben csupa rejtelmes vagy rémes dologról szeretett beszélni: szellemekről meg minden rendű és rangú lidércekről, sírboltokról és kísértetekről, főképpen pedig magáról a halálról, amire én nem szerettem gondolni, de rövid időn megszoktam, hogy mindig csak azon jár az esze, ami titokzatos és háborzongató.

Hanem volt egy tulajdonsága, amely nagyon nem tetszett nekem. Az, hogy szeretett rendelkezni, igazgatni, rendezni, oktatni és utasításokat adni. Mindig az történt, amit ő akart. Oda mentünk, ahová ő kívánta; azt játszottuk, amihez neki volt kedve; mindig arról beszéltünk, ami hirtelen eszébe jutott; csak azzal foglalkoztunk, ami őt érdekelte. Ha megkísérlettem az ellenkezést, és valami mást ajánlottam, nem erőszakoskodott, de azért mindig engednem kellett, mert a legcsekélyebb ellenvetésre azonnal megneheztelt. Olyan voltam mellette, mint Robinson mellett Péntek: csak neki voltak ötletei és szeszélyei, csak neki volt akarata, én csupán segédkeztem neki.

Ez annyival inkább bosszantott, mert el kellett ismernem magamban, hogy csakugyan jókora szellemi felsőbbbségben van velem szemben. Nem volt elég, hogy mindent jobban akart tudni,

mint én, amit már magában véve is kellemetlennek találtam: még hozzá igazán sokat tudott, amit én nem tudtam... és ezt már nemigen tudtam megbocsátani neki. Azt kellett látnom, hogy ő el tudna játszogatni magában is, amint megvolt nélkülem, amikor színpadot ácsolt, díszletet festett vagy némajáték-tárgyakat eszelt ki és írt le, s bár egyedül volt, azért nem unatkozott. Hogy nem szorult rá az én segítségemre, hogy nem volt szüksége játszótársra, hogy nem kellett neki Péntek. Hogy viszont én, igenis, rászorultam az ő társaságára, hogy nekem most már nagyon nehezemre esnék, ha szakítana velem, hogy én hamarjában nemigen találnék szórakozást, ha véletlenül felborulna a barátságunk; hogy ő nekem határozottan szükséges, s minél jobban összeszoktunk, annál inkább nélkülözhetetlen.

Alkalmazkodtam hozzá; alkalmazkodtam még a legkevésbé igazolható szeszélyeihez is. De minduntalan éreztem a megalázottságot.

- Hát én senki vagyok?! - lázadoztam magamban. - Én, aki megmentettem attól, hogy a Kutyafejű Tatár gulyáshússá aprítsa?! Én, a Szent Anna-utcai harc diadalmas hőse?

Az irigykedésem akkor vált a legfájdalmasabbá és a leggonoszabbá, amikor azt a bizalmaságot tanúsította velem szemben, amelyet leginkább megtisztelőnek kellett volna találnom.

Egyszer ugyanis - már nem emlékszem, micsoda gondolatársítás útján - ezzel a kérdéssel lepett meg:

- Voltál-e már szerelmes?

Kimeresztettem a szememet, és ijedtemben nem tudtam mit felelni. Mintha hátba vágta volna.

Erre ő, minden hangsúlyozás nélkül, mintha a legjelentéktelenebb dolgot említené, így folytatta (vagy - mint akkori színpadi nyelven mondták volna - »hanyagul azt jegyezte meg«):

- Nekem Temesváron már volt egy szeretőm, bizonyos Eszmeralda.

Tökéletesen úgy beszélt, mint Boldényi bácsi, mikor a színpadon fehér kesztyűjét az asztalra dobta, és »hidegen, vérfagyasztó hangon« azt jelentette ki:

- Akkor, hercegnő, én egy félóra múlva halott vagyok!...

A vérem éppen nem fagyott meg, de hideg verejték lepett el.

Engem akkor a szerelem kérdéseinek egész komplexuma szent borzadályal töltött el, amelyet csak valami lázas kíváncsiság enyhített.

Agenor nem vette észre vagy nem akarta észrevenni a zavaromat és »hanyagul« így csevegett tovább:

- Olyan leányt nem láttál még, mint ez az Eszmeralda. Egészen fehér, mintha porcelánból volna. Csak a szája karminpiros. Egy kis karminpiros gyűszű van a szája helyén és azon beszél.

Végre megtaláltam a hangomat:

- És hogyan voltatok szerelmesek? - dadogtam.

- Hát úgy, mint mások - felelt Agenor. - A temetőben sétálgattunk.

- Aztán... mit mondtatok egymásnak? - kérdeztem izgatottan.

- Csak azt, amit mások - mesélte Agenor. - Ő azt mondta nekem: »Gyere el holnap is, mert szeretlek.« És én azt feleltem neki: »Meghalok, Eszmeralda, mert olyan fehér vagy.«

- Ez olyan szép lehetett!... - szoltam, meghatottan. - És másnap is találkozhatok?

- Hogyne!

- És mit beszéltek?

- Ő azt mondta: »Agenor, szívem!...« Én pedig kértem őt, hogy mert ilyen nagyon szerelmesek vagyunk, haljunk még együtt. És mondtam neki, hogy amikor majd csontvázak leszünk, fel fogunk kelni a sírunkból és táncolni fogunk a holdvilágnál, olyan zenére, amit csak mi hallunk, és lengeni fogunk, sebesen, versenyt a bolygóúzekkel. Ő meg is ígérte nekem, hogy majd karonfogva megyünk a halálba, csak arra kért: »Várjuk meg, Agenor, a születésnapomat!... Hiszen még olyan fiatal vagyok!...«

- Aztán... mi lett? - tudakozódtam, nagyon felizgultan.

- Aztán egyszer hiába vártam Eszmeraldát annál a sírboltnál, ahol találkozni szoktunk; Eszmeralda eltűnt.

- Megcsalt? - kérdeztem. - Nem akart meghalni veled?

- Nem. Hanem elrabolták - felelt Agenor. - Bizonyos vagyok benne, hogy elrabolták. Egy gonosz púpos rabolta el, egy rettenetes arcú torzszülött, aki már régóta leselkedett rá. Más nem lehetett... bizonyosan az volt!...

- És most... nem is sejtet, hogy Eszmeralda hol van?

Agenor a szemembe nézett, és egy kis gondolkodás után azt felelte:

- Azt éppen nem mondhatom, hogy nem is sejttem. Úgy gyanítom, hogy a gonosz púpos egy toronyban rejtette el és ott őrzi.

- De hát miért nem indultál el a felkutatására?

- Ó, egy darabig kerestem!... sokáig kerestem. Hanem aztán el kellett költözködnünk Temesvárról, és nem kereshettem tovább.

- Pedig olyan szép neve volt!... - sóhajtottam.

Az elérékenyedés egy kis ideig elnyomta minden más érzésemet. De utóbb, mikor észrevettem, hogy Agenornak már csak ritkán jut eszébe Eszmeralda, az irigykedésem föléje kerekedett a megindultságomnak.

Iszonyúan féltékennyé tett, hogy Agenor máris szerelmes. Hogy olyan élményekkel dicsekedhetik, amilyenekre én eddig még gondolni se mertem.

Eltűnődtem rajta, vajon nem lehetnék-e szerelmes én is, minél hamarább?

Igen, de kibe?

A szerelem, amelyről a színházban olyan sokat hallottam, az életben eddig még csak kétszer jutott eszembe.

Volt egy cselédünk, fiatal nő, de olyan jól megtermett, hogy mindenki csak a nagy Vikinek nevezte.

Ez a nagy Viki egy nyári délután éppen mosott, - meglehetősen lenge öltözetben és csak térdigérő szoknyában - amikor én, vadul nyargalva, be akartam rontani a konyhába, ahol tulajdonképpen »nem volt semmi keresetem«.

Hanem a nyitott konyhaajtóban a lábam a földbe gyökerezett. Ahogy megláttam, hogy a nagy Vikinek milyen vastag a lába, nemcsak elámultam, hanem valósággal elhültem.

Egyszerre megértettem, hogy más világok is vannak azokon kívül, amelyeket ismerek.

Úgy megriadtam, és olyan ijedten szaladtam vissza, mintha valami megbocsáthatatlan csíny követtem volna el.

A nagy Vikinek sejtelve se volt róla, hogy sajtáságos viselkedésem a kolosszális bájait megillető néma hódolatot jelenti, és hogy rémült futásomban az ismeretlenen való megdöbbenésen kívül az első szerelmi megilletődés nyilatkozott meg.

És utánam kiáltott:

- Mi baja, Pistika?

Nem állottam meg, és nem feleltem neki.

Egy darabig a konyhának még a tájékán se mertem mutatkozni. Ha a nagy Viki szólt hozzám, halkán, félénken feleltem neki, és lesütöttem a szememet, mintha valami nagy bűnt olvashatna ki a tekintetemből. És azon a bizonyos napon százszor gondoltam a nagy Viki lábára, a következő napokon már kevesebbet, végre, vagy egy hét múltán, az eredendő hűtlenséggel, szép lassan elfelejtettem az első szerelmemet... de ennek az emléke néha, nagyritkán, később is meg-megjelent előttem, nem éppen a kísértetek órájában, hanem valamivel előbb...

Egy kicsit későbben másodszor is találkoztam az érdekes, de rettenetesnek látszó szerelmemel.

Egy napszamosasszony járt a házunkhoz segíteni, ha sok volt a munka. Néha hetekig minden nap eljött, s mindig magával hozta a kisleányát, aki ilyenkor egész nap az udvarban őgyelgett. Hány esztendő lehetett ez a kislány, fogalmam sincs róla. Csak annyit tudok erről, hogy még gyerek volt, mint én. Évikének hívták.

Az arcára ma is emlékszem. Csepühaja volt, pufók arca, nagy, kerek, kék szeme és mindig ijedt, bámész nézése; azt gondolta volna róla az ember, hogy tízig se tud olvasni.

Nekem úgy tetszett, hogy azokhoz az angyalkákhoz hasonlít, akiből egész kis társaság girlandozza körül Kalazanti Szent Józsefet, azon a szentképen, amelyet öreg hittantanáromtól kaptam ajándékba, amikor egyszer ügyesen ministráltam neki.

De hogy Évike jobban érdekelt volna, mint más kislány, azt már nem mondhatnám.

Egy délután, valami szokatlan látnivalót élvezni, a fél város a nagyerdőbe sereglett, s nálunk se maradt otthon más, csak a cselédség, beleértve ebbe Évike anyját is. Én a félúton megdöntöttem magam, mert annál, amit a nagyerdőben várni lehetett, jobban érdekelt az a kérdés, hogy végképpen elvesztettem-e a tollkésem?... vagy csak a fűskamránkban felejtettem, ahol valamit faragcsáltam vele.

Hazaérve, izgalmas érdeklődésemben akaratlan hirtelenséggel és nagy robajjal pattantottam fel a fűskamara széles ajtaját. Erre a váratlan zajra a kamara legsötétebb zugából két alak ugrott fel és menekült ki egy hátulsó kis ajtón: Évike meg a szomszéd kocsis fia, egy tizenhárom esztendő fiú, akit jól ismertem.

Későn ugrottak fel. Ha csak egy pillanatig is, de egészen jól, határozottan, tisztán láttam, hogy csókolóztak, amikor rájuk nyitottam.

Még inkább megrökönyödtem, mint akkor, amikor a nagy Viki lába fölfedte előttem, hogy a természetben mennyi olyan gazdagság van, amelyről korábban sejtelmem se volt.

Először állottam szemtől-szemben: a bűnnel. És felzaklatottan, de egyszersmind lesújtottan bámultam utánuk.

Akármilyen keveset tudtam az életről, a képzeletem, az érzésem vagy éppen az ösztönélet titokzatos szava megsúgta nekem, hogy ha Évike, gyerek léte, csókolózik ezzel a kamasszal: ez csak valami rosszat és csúnyát takarhat.

Mintha egyszerre mindazt láttam volna, amit az érzékiség szertelenné válása valaha vétkezett. Mintha az asszonyiség nyavalyáinak a legförtelmesebbikét pillantottam volna meg. Mintha az Apokalipszis rémségeiből a legszennyesebb hullám loccsant volna a szemem elé.

Micsoda zavaros gondolatokat korbácsolt fel bennem ez a pillanatnyi látomás, ma már nem tudnám elmondani.

Csak arra emlékszem, hogy Évikére többé nem tudtam ránézni. Ha megbízást kaptam, akármelyik felsőbbisémtől, hogy mondjam meg Évikének ezt vagy azt, határozottan és konokul azt feleltem: »Nem szólok ehhez a kígyóhoz!... Fúj!...« De arra nézve, hogy mivel okolom meg ezt a gyűlölködésemet, állhatatosan megtagadtam minden felvilágosítást.

Inkább meghaltam volna, mint hogy elmondjam, milyen szörnyű titkot tudok Évikéről. Olyan megrázó, hátbavágó, irtózatos, kiábrándító dolog volt nekem, hogy Évike a szomszéd kocsis fiával csókolózott.

Szóval, amikor Agenor elbeszélte Eszmeraldának a rejtelmes esetét, elvégeztem magamban, hogy a szerelem, nekem, szegénynek, a legcsúnyább oldaláról mutatkozott be, míg Agenornak egész isteni pompájában jelent meg, abban a minden szépet felölelő, nagyszerű, káprázatos pompában, amelyet a gyerek esze »föl nem ér, de titkon érző lelke óhajtva sejt«.

- Istenem, milyen szép lehetett ez!... - merengtem el a történeten. - Szerették egymást, tehát meg akartak halni együtt... hiszen ez oly természetes!... Aztán jött a gonosz púpos, a rossz megtestesülése, és megakadályozta ezt a boldogságot!... Orvul bújt elő, mint a kígyó... Mért szomorú a vége mindennek, ami szép?!... És mért csak az szép, ami szomorú?!...

Egyre csak Eszmeralda járt az eszemben. Aki olyan fehér, mintha porcelánból volna. És akinek egy kis karminpiros gyűszű van a szája helyén... azon beszél...

- Ha engem szeretett volna!... - ábrándoztam. - Én megkeresném!... Felkutatnám, megostromolnám a tornyot, s kiszabadítanám a gonosz púpos hatalmából!... És ha addig nem kereshetném meg, amíg iskolába kell járnom, visszajönnek érte, mint Borneo és Szumatra királya!...

Egy kicsit szerelmes is voltam ebbe a karminpiros szájú, fehér Eszmeraldába, akit sohase láttam.

Aztán újra meg újra eszembe jutott - amit akkor meg nem tudtam volna szavakba foglalni -, hogy nekem eddig a Szerelem világából csak olyan dolgot lehetett megpillantanom, ami vagy megdöböntő volt, vagy nemcsak megdöböntő, hanem csúnya is... az pedig, amit Agenor látott ebben a világban, milyen más, milyen gyönyörű!...

Ha Agenor előbb is és talán akaratlanul mindig és minduntalan éreztette velem a szellemi felsőbbiségét: a megalázottságom most már nagyobb volt, mint valaha. És az irigykedésem is.

Ennyit a tizenegyéves önérzet nem viselhet el szó nélkül.

De hát mivel állhattam elő, annak feltüntetése végett, hogy én se vagyok utolsó legény, hogy én is megállom a helyemet, legalább azon a területen, ahová a saját külön képességeim utalnak?!

Mihelyt erre gondoltam, eszembe kellett jutnia a hőstettemnek.

Végre is, ezt az irigyelt lényt én mentettem meg a csúfos megnadrágoltatástól. Az én nemeslelkűségem, lovagi erényem és vakmerőségem tette, hogy annak idején, amikor megtámadták,

nem vitték haza lepedőben; én segítettem meg, olyan alaposan, hogy nem téphették le róla a ruhát, sőt megtorolhatta az elszenvedett bántalmat és mindazt, amit kapott, tízszeresen fizethette vissza a Kutyafejű Tatárnak.

- Ez semmi? - kérdezgettem magamtól. Persze, mindjárt meg is feleltem a kérdésemre: - Nem, ez is valami.

És hogy helyrevigasztaljam magam, de Agenor előtt is meg-megvillantassam, hogy nemcsak neki van oka a magával való megalégedésre, egyre gyakrabban célozgattam arra a nagy eseményre, amelyet Agenor mintha már elfelejtett volna. Olyanformán viselkedtem, mint azok az emberek, akik csak nagyon kevés könyvet olvastak, s mégis mindig az olvasmányaikat idézgetik: nem volt egyebem, csak ez az egy hőstetem, hát mindig ezt emlegettem.

Mihelyt Agenor valami új jelét adta a tapasztaltságának, a tehetségének vagy a sokoldalúságának, én is újra meg újra előranciaztam az első, utolsó, egyszeri nagy cselekedetemet:

- Emlékszel, mikor a Kutyafejű Tatár meg akart verni, de én megvédelmeztem?!...

Vagy:

- Tudod, ez akkor volt, amikor a lóformátus banda neked esett, és nagyon szerettek volna megverni, de én lecsaptam közéjük!...

Néha a hajánál fogva rántottam elő az ürügyet, hogy ráakaszthassam a dicsekvésemet:

- Nézd, az a fiú ott a Holdvilágképűhöz hasonlít, akit én felpofoztam és elvertem!... Tudod, akkor, amikor a Kutyafejű Tatár téged letepert a földre, és ugyancsak helyben hagyott volna, ha én ott nem vagyok és el nem bánok veled!...

Kiállhatatlan voltam.

Ha efféle kijelentésekkel legyezgettem a hiúságomat, Agenor mindig olyan arcot vágott, mint akinek a tyúkszemére léptek, de nyikkanni se akar, kíméletességből az ügyetlen iránt. És eleinte - az első tíz-húsz alkalommal - semmit se felelt a hetvenkedésekre; ügyesen másra terelte a szót.

Hanem egyszer nem állotta meg, és végre mégiscsak szóhoz juttatta a begyében már jócskán felgyülemllett bosszúságot.

Így fakadt ki:

- Tudod, mit mondom? Abból a kis összeröffenésből nem is lett volna verekedés, ha te nem ütöd pofon a Holdvilágképűt!

- Nem lett volna verekedés? - csattantam fel. - Talán még most is arról koldulnál, ha én akkor véletlenül oda nem kerülök vagy nem állok a pártodra! Az a két lóköttő úgy elpáholtna, hogy meglehet, még most is az ispotályban volnál!

Éppen csak az kellett nekem, hogy a legilletékesebb személy, hőstetem egyetlen tanúja, ő maga, a leköteleztem, lekicsinyelje az én nagylelkű erő kifejtésem jelentőségét, sőt még engem hibáztasson s az én önzetlen beavatkozásomnak a rovására írja, ha ő akkor egypár ökölcsapást kapott!

Nagy tüzzel kezdtem magyarázgatni neki, hogy kemény kalapja okozta a bajt, és hogy ma már ott szerepelhetne a *Szentelek Életében* a katolikus hit vértanúi között, ha a gondviselés engem nem vezet éppen arra, és ha az isteni szerencséje cselekvésre nem indítja az én lelkes és minden harcra jóindulatomat.

- Tudod, mit? Hát én is mondok neked valamit! - Heveskedtem és akkor már szentül hittem, amit elszavaltam. - Márpedig azt mondom neked, hogy most sem hordhatnád békében ezt a keménykalapot, ha nem látnák, hogy sokat vagyok veled. De most már nem mernek megátadni, mert tudják, hogy a barátom vagy, és engem ismernek, az öklömről!

A szemembe nézett, és annak az embernek a hangján, aki elfojtja a bosszúságát, mert mindenáron mérsékelni akarja magát, így szólt:

- Úgy?! Hát te azt hiszed, hogy én holmi pipogya fráter vagyok?! Hogy én félnék vagyok?!... Úgy?!... Hát erre mondhatnék neked valamit! De nem mondok semmit... inkább csak hidd, hogy félnék vagyok! Mert: ne szólj szám, nem fáj fejem!

Ez a pár szó nagyon kíváncsivá tett. Unszolni kezdtem, hogy ne hallgassa el, ami az imént kikíváncozott belőle. Hiszen nekem csak elmondhatja?!... a legjobb barátjának!...

Jobbkezének mutatóját a szájára tette, elkapta onnan és tagadóan integetett vele. Aztán megint a szemembe nézett, jelentőségteljesen pislantott, majd kimeresztve a szemét, megint csak azt mondta:

- Ne szólj szám, nem fáj fejem!

És hiába könyörögtem neki, kijelentette, hogy ezt az egyet még nekem se fogja elmondani, mert ez főbenjáró dolog. Aztán másról kezdett beszélni, és mikor látta, hogy nem akarok csak úgy egykönnyen lemondani a kíváncsiságom kielégüléséről, hanem egyre nógatom: egyszerűen nem felelt a kérdéseimre.

Mindez »próba közben« történt a padlásunkon. Már előbb arra kezdett tanítani, hogy az *Angolosan* című bohózatban hogyan kell játszani az angolt. Nem akartam, hogy folytassuk a játékot, amíg el nem árulja, hogy a rejtelmes szavaival mit villantatott meg előttem, és mit akar mégis eltitkolni: újra sürgettem a felvilágosítást, de leintett és elkezdett komédiázni.

Átláttam, hogy semmiféle kunyorálással nem csiklandozhatom ki belőle, amit az előbb elharapott, és - lemondva arról, hogy valaha hozzájuthatok titokzatos szavainak izgatottan várt magyarázatához - én is belemelegedtem a játékba.

Már-már kezdtem elfelejteni a dolgot, és talán végképpen elfelejtettem volna, de egyszerre csak beleszötte az angol szavaiba azt, amivel már vagy háromszor utasította el a kérésemet:

- Aó, jesz!... Ne szólj szám, nem fáj fejem!

Ez újra felsarkantyúzta a kíváncsiságomat. Elhatároztam, hogy nem nyugszom addig, míg ki nem csikarom belőle a titkot.

Hazakísértem és az egész úton nyaggattam, hogy mondja meg nekem, mi jutott eszébe. Hivatkoztam rá, hogy barátok közt nincs titoknak helye. Hogy amit nekem mond el, az el van temetve, mert hiszen esküvel fogadtuk meg egymásnak, rettenetes esküvel, hogy egymás titkait soha senkinek se fogjuk elárulni.

A fejét rázta.

Még egy darabig faggattam, aztán belefáradva a hosszadalmas és hiábavaló szóparlásba, így fakadtam ki:

- Tudod, mért nem akarsz megmondani? Mert nincs mit! És csak kíváncsivá akartál tenni!

Rám nézett, és gúnyos hangon azt mondta:

- Oh!... Oh!... Oh!... Azt hiszed?!...

Mintha Boldényi bácsit hallottam volna... amikor, mint Morsauf gróf azt mondja Morsauf grófnénak *A völgy liliomában*:

- Oh!... Oh!... Oh!... Azt hiszi, asszonyom?

- Azt! - feleltem, abban a reményben, hogy ezzel a váddal mégiscsak kiurathatom a nyulat a bokorból.

- Pedig én ármányra és cselszövésre nem vagyok képes - szólt Agenor. - És hogy barátodról ne tételezz fel ilyesmit, hát jól van, elmondom! Végre is te, aki két borzalmas esküvel fogadtad meg, hogy semmiféle titkomat soha senkinek se fogod elárulni, nagyon jól tudod, hogy főbenjáró titkot elárulni annyi, mint: kimúlni a vérpadon!... Hát legyen!... De nem... Mégsem mondom meg!... Ne szólj szám, nem fáj fejem!...

Míg ezt elmondta, meglehetősen ellentétes érzéseim voltak. Először örültem, hogy: no, végre megtudom, mi az, amit el akart hallgatni!... Aztán, a borzalmas eskü, de kivált a vérpad említésére, egy kicsit megijedtem a titoktól, és azt kezdtem kívánni, hogy: bár inkább ne mondaná el!... Végül, mikor ez a kívánságom teljesült, megint a kíváncsiságom kerekedett felül, s már magam se tudtam, mit óhajtsak.

Néhány percig szótlánul haladtunk egymás mellett. Már nagyon közel voltunk a Csapó-utcai házhoz.

Egyszerre Agenor megállott, s amint én is megállapodtam, megint a szemembe nézett, aztán így szólalt meg:

- Oh!... Oh!... Oh!... Hát te azt hiszed, hogy én félnék vagyok?!...

Egész testében kiegyenesedett, szép lassan magasra emelte a fejét, s nagyon furcsán nézett rám.

Tisztán emlékszem: ekkor vettem észre először, hogy a nyaka milyen feltűnően hosszú.

Az volt a nyelvemen, hogy: nem, azért nem tartom őt félnéknek... de - most már magam se tudom, azért-e, mert Agenor különös viselkedése nagy zavarba ejtett, vagy azért, mert talán a kíváncsiságom ösztökélt arra, hogy hallgassak - nem mondtam ki ezt a pár szót.

Megint szótlánul ballagtunk odább, és így értünk el a szappanos házához.

Ekkor Agenor körültekintgetett, és mikor meggyőződött róla, hogy a közelben nincs senki, aki meghallhatná a szavait, megfogta a kezemet, ismét a szemembe nézett, és halkán azt mondta:

- Hát tudd meg, hogy én már megöltem egy embert!

Aztán megrázta a kezemet, és besietett a kapun.

Ez a váratlan közlés és az egész jelenet, amennyire meglepett, olyan megriasztó hatással volt rám. De másnapig abban reménykedtem, hogy Agenor majd nevetve jelentkezik, és egy kis ingerkedés után megvallja, hogy csak rám akart ijeszteni.

Nem így történt.

Vasárnap következett, nem kellett iskolába mennem. És mert a nyugtalanság annyira gyötört, hogy nem tudtam megvárni a kora délutánt, amikor Agenor mindennap eljött hozzám: tíz óra tájban megindultam fölkeresésére, és beállítottam a Csapó-utcai házba.

Csak az öregasszonyt találtam otthon, akitől megtudtam, hogy Agenor próbán van.

Öt perc múltán már a színház kertjében voltam, s itt sétálgattam egy kis körben le s fel, folyton, szemmel tartva a színészek kapuját, majdnem délig, amikor végre Agenor alakja is megjelent a kis kapu körül ácsorgó művészek csoportjában.

Nem kerülte ki a figyelmemet, hogy nevetve rohant ki a színházból, egy másik fiúval. És vidámságának láttán nagy kő esett le a szívemről.

Egyenesen feléje tartottam. Már messziről észrevettem, s az arca egyszerre elkomorodott. De mindjárt hozzám sietett, és már néhány lépésnyi távolságból üdvözölt, a szokott módon:

- Szervusz!

- Ugye - szóltam halkán, amikor olyan közel jött hozzám, hogy kezet foghattunk -, tegnap... estefelé... csak tréfáltál?

- Mért? Mert az előbb nevettem? - felelt. - Hiszen csak nem árulhatom el magam azzal, hogy nem tudom, milyen pofákat vágjak?! Vagy azt akarod, hogy a bitófára jussak?

Kegyetlenül nézett rám, mintha én öltem volna embert.

- Hát... igazán?... - dadogtam.

- Majd ebéd után mindent elbeszélék - szólt, igen nyugodtan. - Most csak eredj haza, és ne áruld el az ijedt nézéssel, hogy tudod a titkomat. Ami megtörtént, az megtörtént. Ne felejtse el, hogy nemcsak barátom vagy, hanem egy titkos bandának az alvezére is! Három órakor nálad leszek. Addig is, légy néma, mint a sír!

Sarkon fordult, és visszament ahhoz a fiúhoz, akivel kijött a színházból.

Hazatámolyogtam.

Egy falatot se tudtam enni, s egyre az órát lestem. Végre, valami kevéssel három óra előtt, Agenor benyitott a szobámba, ahol mozdulatlanul ültem egy széken, csak úgy rábámulva az ölemben levő iskolai könyvre.

Alig ismertem rá. A haja kuszált volt; erre-arra lógatta a fejét; és miközben beszélt (vagy inkább suttogott), minduntalan egy-egy mély sóhajtás szakadt fel a melléből.

- Hol beszéljünk? - kérdezte. - Találj ki valami olyan helyet, ahol senki se hallgathat ki bennünket! Azt gondoltam, hogy kihívlak a nagyerdőbe. De ott a bokrok közt kémek rejtőzhetnek. A legtanácsosabb az volna ha, egy sírboltban beszélnénk... Nem mehetünk le legalább a pincébe?

Már jobban szerettem volna, ha nem kell meghallgatnom a titkát. De a kíváncsiság is emésztett; és szégyelltem megvallani neki, hogy félek a bizalmasságától.

- A pince be van zárva - feleltem, kissé remegő hangon. - De... menjünk fel a padlásra, mint máskor!... Ez nem tűnik fel... és odafenn, hidd el, nem hallgathat ki bennünket senki!...

- Hát úgy is jól van!... - szólt, nála szokatlan engedékenységgel, sőt a példátlanságában szinte elrémítő megadással.

És megint nagyot sóhajtott.

Aztán, mintha azzal se törődött volna többé, hogy valaki kihallgathat bennünket, már akkor elkezdett beszélni, amikor a padlásnak csak a lépcsőjén voltunk:

- Hát ha mindenáron meg akartad tudni a titkomat, legyen kívánságod szerint. Talán nekem is jobb, hogy elmondhatom valakinek, mert borzasztó volt ezt magamban hordani. De ne felejtsd el, hogy amit most elmondok neked, azt rajtam kívül mostanáig senki se tudta. Még meggyónni se mertem... te leszel az első és egyetlen élő lény, aki ezt megtudod!...

- Én most már nem kívánom, hogy megtudhassam!... Amikor kértelek, hogy mondd el, mire gondoltál: nem sejtettem, hogy ilyesmiről van szó!... - hebegtem.

- Most már, hogy tudod, mi történt, azt is meg kell tudnod; miképpen történt... máskülönben azt kellene gondolnod, hogy nem vagyok méltó barátságodra... és ezt nem akarom.

Újra lélegzettem. Hát talán mégse gyilkosságról lesz szó, csak valami szörnyű szerencsétlenségről!...

- Miért is ne mondanám el?!... - folytatta Agenor. - Megesküdteél, hogy barátod titkát soha senkinek se fogod elárulni... de letetted a néma cimborák esküjét is, és jól tudod, hogy még vigyázatlanságból se szabad kiszalasztanod a szájadon olyan szót, amelyik nyomra vezethetné a fogmegeket!...

- Tőlem nem fogja megtudni senki!... - fogadkoztam.

Ezt a pár szót már alig tudtam kinyögni. Annyira remegtem, hogy minduntalan összeverődött a fogam.

- Nem is volna értelme, hogy elfecsegd - szólt Agenor. - Rólad, mint barátomról és mint néma cimboráról nem tehetem fel, hogy esküd ellenére rögtön szaladnál a bírósághoz... ha pedig később beszélnéd el, te is, mint bűnpalástoló, oda kerülnél, ahová én: a vérpadra!...

Kezdett a hideg rázni. Erre eddig nem is gondoltam!...

- Hát hallgass ide!... - Tudnod kell, - kezdte meg elbeszélését Agenor, leülve arra a szalmaszékre, melyet egy nappal előbb az *Angolosan* díszletének vittünk fel a padlásra - hogy nekem volt egy nővérem, akit nagyon szerettem... úgy hívták, hogy: Hedvig... Hedvig olyan szép volt, mint a csillagok, és sokan nem is hitték, hogy él, hanem azt gondolták, hogy: az oltárkép leszállott a helyéről, végigsétál a városban és estére visszamegy a templomba... De azért mégis találkoztak elvetemedett emberek, akik az utcán utána mentek, hogy erényét sárba tiporhassák. Én ezt észrevettem, és mert közöttünk nem volt titok, megmondtam Hedvignek: »Kedves nővérem, jól vigyázz női becsületedre!... Tudod, hogy egy nőnek ez a legszebb éke!... És figyelmeztetlek, hogy vannak nyomorultak, akik erényedre leselkednek és utánad mennek az utcán!«... Hedvig, aki szintén nagyon szeretett engem, erre azt felelte: „Köszönöm, édes fivérem, hogy erről felvilágosítottál! Én magam is észrevettem, hogy vannak olyan galád férfiak, akik az utcán lesbe állottak, hogy erényemet sárba tiporhassák. Remélem gonosz merényletük nem fog célt érni. De téged is fölkérlek, hogy légy segítségemre női becsületemnek

megőrzésében. Amint tudod, szegény jó atyánkat nem kérhetem erre, mert ő elfoglaltsága következtében nappal csak keveset van itthon, és nem ügyelhet arra, hogy senki be ne lopózhassék a házba, ha délután álomba szenderülök. Kivált ilyenkor örködjél, kedves fivérem, különös gonddal és rendkívül éberem!... Mert, amíg az álom el nem nyom, magam is nagyon fogok vigyázni, és senkit se engedek közel a női becsülemhez... hiszen, ha valaki megfosztana női becsülemtől, én azt nem tudnám túlélni!... Így szólt hozzám Hedvig, az én imádott nővérem, aki, mint láthatod, nemcsak szép volt, hanem jó is, mint az angyalok!

(Női becsület!... Milyen izgató két szó!... És ha lesújtottabb voltam annál, akit taglóval ütöttek le, mikor Agenor hozzáfogott az elbeszéléséhez: ez a két szó mégis fölkelte az érdeklődésemet, és azonnal felvert kétségbeeséssel teljes érzéketlenségemből.

Női becsület!... A sok homályos és megérthetetlen dolog közül, amely iskolába és színházba járásom óta a fejemet ostromolta, ez volt a legérdekesebb és a legtitokzatosabb. Tulajdonképpen mi is hát az a női becsület?! Ezen már gyakran törtem a fejemet... hiába. De most sem akartam, és nem is mertem megkérdezni. Szégyelltem, hogy ennyire tudatlan vagyok. És megzavarhatom-e Agenort az együgyűség kérdéseivel, amikor egy rémes titokról lebbenti le előttem a leplet.

Hát nem szólaltam meg. És Agenor, miután egy kis szünetet tartott, mintha az elnyelt kérdésemet várta volna, így folytatta:)

- Én teljesítettem is, amire kedves nővérem fölkért, és olyankor, ha délután aludt, őrt állottam. Aztán, mikor gyanús alak közeledett, megfújtam egy kis sípot, erre nővérem fölébredt, talpra ugrott, és az aljas cselszövők hanyatt-homlok visszarohtak denevér-odvaikba. Egyszer azonban mégis megtörtént az a szerencsétlenség, hogy kijátszották éberségemet. Volt Temesváron egy Satopper Főbusz nevű kapitány, aki fogadott a többi tiszttel, hogy nővérem becsületét hatalmába keríti. Ez a bizonyos Satopper Főbusz altatót kevert italomba, hogy észrevétlenül lopózhassék be nővéremhez, midőn ez délután alszik. Én, amikor megízleltem az italt, rögtön megundorodtam tőle, és elhajítottam a poharat; így nem merülhettem mély álomba, de egy percre attól a kortytól is elaludtam. Csakis egyetlenegy percre, de ez is elég volt rá, hogy a szerencsétlenség megtörténjék. Mert Satopper Főbusz, mikor leshelyéről észrevette, hogy elszenderülök, azonnal beosont alvó nővéremhez, egy szempillantás alatt elrabolta nővérem becsületét, lelopta lábáról az egyik kis papucsot, hogy a tisztek előtt eldicsekedhessek gaz cselekedetével, aztán még abban a percben, amikor belopózott, kiugrott a nyitott ablakon és elmenekült. Én már akkor magamhoz tértem elbódulásomból, és rosszat sejtve, berohantam nővérem szobájába, amikor a küszöbre értem, még láthattam, hogy Satopper Főbusz az, aki az ablakon kiugrik. Ekkor szegény nővérem is felébredt, és hiányzó papucsáról mindjárt észrevette, hogy megfosztották női becsületétől. „Jaj, jaj! - kiáltozta - elrabolták női becsülemet!... Édes fivérem, miért nem vigyáztál jobban?!... Nővérednek nincs többé női becsülete!...”

Erre már mégiscsak meg kellett szólalnom:

- Hát ilyen hamar megtörténhetik ez? - kérdezősködtem.

Valahogy másképpen képzeltem a dolgot.

- Persze! - felelt Agenor. - Úgy beszélsz, mint aki még sohase volt színházban. Hiszen tegnap este is hallhattad: „A női becsület olyan érzékeny, hogy elég egy lehellet és már vége!...”

- De hát hogyan rabolják el egy nőnek a becsületet? - firtattam tovább a részleteket.

A részletek érdekelték volna a legjobban.

- Még azt se tudod?!... Hát a férfi átöleli a nőt, rálehel a nőnek a szájára, és ettől a lehellettől a női becsület azonnal elfonnyad - magyarázta meg a dolgot Agenor, kissé hézagosan.

Ez a felvilágosítás ugyan nem elégített ki, de lemondtam arról, hogy ennél legalább valamivel többet kívánjak, mert attól tartottam, hogy Agenor még jobban lehurrog. És Agenor, azt olvasva le az arcomról, hogy most már mindent tisztán értek, folytatta az elbeszélését:

- Szegény nővérem csakugyan nem tudta túlélni a női becsületének elvesztését. Hiába vigasztaltam, egyre hervadt-sorvadt, és nem telt bele sok idő, elköltözött a temetőbe. Én pedig megfogadtam, hogy becsületének elrablóján rettenetes bosszút állok, mihelyt erre alkalom nyílik. Párbajban nem ölhetem meg, gondoltam, de nemcsak párbajban halnak meg az emberek, várjuk ki a jó alkalmat, és majd meglátjuk. A jó alkalomra pedig nem kellett sokáig várakoznom... Mondd, voltál te már Temesvárott?

- Én?! - feleltem meglepetten. - Nem én! Sohase voltam.

- Kár mert akkor tudnád, hogy Temesvár mellett van egy nagy tó; úgy hívják, hogy: „A halottak tava.” Hát egyszer ennek a tónak a partján sétálgattam, amikor egyszerre csak azt látom, hogy Satopper Főbusz, nővérem becsületének elrablója, ott ül a tóparton, egy padon és alszik. Hihetek-e szememnek? - gondoltam - ez az ember senki más, mint Satopper Főbusz kapitány, akit a legjobban gyűlölök a világon! Láttam, hogy a pad nagyon közel van a víz széléhez, és tudtam, hogy a tó ott a legmélyebb. Nini! - mondtam magamban - ha most valaki jó nagyot tudna lökni ezen a padon, akkor bizony könnyen megtörténhetnék, hogy Satopper Főbusz kapitány, nővérem becsületének elrablója és szeretett testvérem gyilkosa, sohasem ébredne fel délutáni álmából. De hát nem próbálhatnám-e meg ezt én is?!... hátha bennem is van annyi erő, amennyi ehhez kell?!... A legrosszabb esetben elszaladok... vagy ha elcsíp, azt mondom, hogy: nem akartam a tóba belegurítani, csak nagyot akartam lökni rajta, hogy a padról leessen a földre, és jól megüsse magát. Körülnéztem; jó messzire elláthattam, de sehol semmiféle élőlény, még egy kutya se. Igen meleg volt, amikor az emberek szeretnek elbújni az árnyékba, a tópartra pedig odatűzött a nap. Satopper is alighanem a meleg elől menekült a padra, egy szomorúfüz árnyékába, és a melegtől aludt el a padon. Mikor aztán megbizonyosodtam afelől, hogy senki se láthatja, mit csinállok; azt gondoltam, hogy ilyen nagyszerű alkalom talán soha többé nem fog kínálkozni az egész életben, és hogy: jó lesz sietni!... mert nemsokára már jöhet ám valaki!... Hát siettem. Igen messziről, igen sebes iramban nekirohantam a pad hátuljának, Összeszedtem minden erőmet, és iszonyuat löktem rajta... akkora lökés volt az, amekkora csak kitelhetett tőlem. Olyan szerencsém volt, hogy a pad nem esett a vízbe, csak az ember... A padot hirtelen visszaállítottam a helyére, és elszaladtam... azért is, mert nem akartam a fuldoklását látni... de azért is, hogyha nem fül bele a tóba, és a vízből észreveszi, hogyan került oda, ne láthassa az arcomat, és később ne ismerhessen rám, hanem csak annyit tudjon meg, hogy egy fiú lökte a vízbe, és ez elszaladt... Olyan gyorsan futottam, ahogyan a lábam csak vitt... egészen addig míg az első embert meg nem láttam. Ettől fogva lassan mentem, de amikor az ember mellett elhaladtam, elfordítottam az arcomat, hogy ez ne tudja meg, milyen volt a képe annak a fiúnak, aki a tópart felől jött. Aztán beértem a városba, és úgy ballagtam, mintha sejtelmem se volna semmiről. Másnap hallottam, hogy Satopper belefűlt a tóba. Sokan azt hitték, hogy öngyilkos lett. Mások azt mondták, hogy részeg volt, és beleesett a vízbe. Az, hogy talán megölték, senkinek se jutott eszébe. Hát így történt!

Megdermedtem.

- Ez iszonyú!... borzalmas!... rettenetes!... - suttogtam.

- Mindegy, már nem lehet változtatni rajta - mondta Agenor. - Hát nem kell rágondolni. Igaz, néha azért mégis eszembe jut... olyankor, ha valaki ingerel... és ha eszembe jut, este sokáig

nem tudok elaludni. Máskor meg azt mondom magamban: úgy kell nővérem gyilkosának!... De mégse szeretek erre gondolni. És megtörténik, hogy hónapokig nem jut eszembe. Neked se mondtam volna el, bár legjobb barátom vagy... de, mert azt hitted, hogy én félnék vagyok, hát akartam hogy tudd!... No, hiszed-e még, hogy félnék vagyok?!...

Dehogyan hittem! Senki, soha, egy szót se hallott többé a hőstetemről.

Csak a fejemet ráztam. Szó még nem jött ki a torkomon.

- De nem bánom, hogy elmondtam, ez egy kicsit megkönnyebbített - beszélt tovább Agenor, sokkal kevésbé borúsán, mint előbb. - Most már, hogy ketten tudjuk: mintha valami tehernek a felét levettéd volna a vállamról. Csak aztán vigyázz, hogy még álmodban se áruld el a titkomat! Ezt egyébként néked, mint néma cimborának, nem kell külön is a figyelmedbe ajánlanom; hiszen tudod, hogy magadat is bajba döntened! Mindig jussanak eszedbe saját szavaid, hogy titkaim nálad el vannak temetve. Még akkor se beszéljünk erről többet, amikor magunkban vagyunk. Ne felejtsd el, hogy a kémek kihallgathatnak. Hogy a falnak is van füle. Hogy titkos társaságunknak első törvénye: »Légy néma, mint a sír!« Elmondtam... tudod... felejtjük el... most már folytassuk a munkánkat. Kezdjük meg a próbát azonnal... tanulni kell mindig, tanulni, ha az ember valamire akarja vinni... aki nem tanul szakadatlanul, abból sohase lesz semmi.

Hirtelen szökéssel fölpenderedett a padlásnak arra a kis magaslatára, amelyet színpadnak nevezünk ki, s már az angol grimaszával fordulva felém, elkezdte a próbát:

- Aó, jesz!

Ezen az éjszakán tudtam meg, micsoda gyötrelmet áll ki az ember, ha hiába hunyja be a szemét, hiába akarja kiverni a fejéből, ami izgatja és hiába erőszakolja, hogy csak nyugalmas és közömbös dolgokra gondoljon, mégse tud elaludni órákig.

Már világos volt, amikor elszunnyadtam. De alig szenderedtem el, máris fel kellett ébrednem. Álomban láttam, amit Agenor nem látott, azt a jelenetet, amikor Satopper Főbusz kapitány ki akart evickélni a mély vízből, de hiába próbált partra úszni és hiába kapkodott levegő után; láttam, hogy a szerencsétlen hogyan fuldoklik és hogyan merül el; láttam, amint elsüllyedése után a víz színén nem maradt egyéb, csak egy pár buborék. Ez az álmkép felriasztott és újra éberré tett, már nem tudom milyen hosszú időre.

Utóbb az álomtalan hánykolódástól kifáradtan, megtörten, elzsibbadtan megint elaludtam. De a pihenést ekkor sem találhattam meg. Most már azt álmodtam, hogy Agenorral a vérpadon állunk... Agenor karját a vállamon pihenteti, és torkaszakadtából énekl: »Vidáman menjünk a halálba!... vidáman ifjak!... holtig vidáman!«... Dacból én is énekelni szeretnék, de egyetlenegy hang sem jön ki a torkomból... a fogam vacog... és a szememet nem tudom levenni a kámzsával beburkolt fejű, vörösruhás hóhérról, aki roppant bárdját már türelmetlenül emelgeti, és akinek a kámzsa két hasadékából kivillanó sötét pillantása folytonosan engem méreget...

Felrettenve akkorát fordultam, hogy majd kiestem az ágyból, és az ágyam szélén jól megütöttem magam.

Aztán később már nem tudtam elaludni. Meglehetősen összetörten keltem fel, és egész nap olyan voltam, mint a váltott. Kérdezgettek, mi bajom? Már a kérdésre is megrezzentem, és csak annyit feleltem, hogy: tegnap sokat ettem, rosszat álmodtam, s a gyomrom nincsen rendben.

Ezek az álmképek meg a hasonlók más éjszakákon is meg-megjelentek előttem; olyan rendszeren kezdtek látogatni, mint valami elátkozott kastélyt a törzskísértetek.

De nem csupán az éjszakáim romlottak el. Nappal is, még sokáig, jóformán csak ezekre a rémképekre gondoltam. Semmi sem tudott hosszasan foglalkoztatni, csak a tóparti gyilkosság borzalma meg az a szörnyű »vagy-vagy«, hogy:

- Ha nem is szándékosan fedem fel a nagy titkot, csak álomban árulom el magam: esküszegő vagyok, barátom Judása, poltron, hitvány, följelentő, egy sorba való a kémmel és a latorral. Ha pedig hallgatok, »mint a sír«: bűnpalástoló, aki ezért a törvényellenességért nagyon könnyen a vérpadra juthatok. Egy kis elégedettség nélkül ma se gondolhatok arra, hogy tizenkettőfél esztendő koromban, amikor az emberben még rendszeren erősebb az önzés, mint a jellemesség, egy pillanatig se jutott eszembe: milyen könnyű volna megszabadulni a felelősségtől és minden nagyobb veszedelemtől, ha elmondanám valakinek, aki minden bajtól meg tudna védelmezni, hogy mi bánt és mi aggaszt!... hiszen ezért még nem kellett volna »mindjárt a bírósághoz szaladni« - ahogy Agenor mondta - és följelentővé aljasodni, aminél csúnyábbat nem tudtam elképzelni.

Pedig nem kételkedtem abban, hogy a titoktartásom bűnpalástolóvá tesz, tehát a törvény ellen vétővé, akire ezért az elképzelhető legnagyobb büntetés várhat: a halálos büntetés. De - bár a görög bölcsék még nem tanítottak meg rá - éreztem, hogy: az isteni, az erkölcsi törvény fölötté áll minden emberi törvénynek.

Igaz, az erkölcsömben erősen támogatott az a reménység, hogy Satopper Főbusz kapitány meggyilkoltatása - amit senki se látott, senki se gyanít s a gyilkoson kívül csak én tudok - sohasé tudódik ki, hanem kettőnk titka marad örökre.

De hátha mégis kitudódik?!... Hátha anélkül hogy Agenor ezt sejtene, valaki, láthatlanul, szemtanúja volt a büntetnek?!...

Leszámoltam ezzel az eshetőséggel. És elszántam magamat rá, hogy: akkor hát ki fogok múlni a vérpadon!... Alighanem fogvacogva s a félelemtől félig ájultan fogok kimúlni... de, ha így kell elkövetkeznie, ha a legrosszabb eset leselkedik ránk, inkább haljak meg, mint hogy eláruljam a barátomat, aki úgy bízott bennem, hogy meggyóna nekem még a halálos bűnét is!... inkább szenvedjek akármeddig, inkább pusztuljak el fiatalon, inkább dőljön össze a világ, de amit nem szabad elmondanom senkinek, aminek a titkát megőrzés végett bízták rám: azt nem mondom el senkinek, soha!...

Hosszantartó szorongásomban egyszer-egyszer az a kételkedés vagy inkább áhítozás biztatott, hogy: hátha Agenor csak felültetett?!... hátha csak rám akart ijeszteni, hogy megbüntessen a hengegéseért?!...

Valami nagyon nem mertem reménykedni ebben. Hiszen ha Agenor csak annyit mond el, hogy megölte a kapitányt, vagy azt mondja, hogy véletlenül, pajkosságból, vásottságból, gonoszságból vagy hirtelen felindulásból és azért ölte meg, hogy megtoroljon valami bántalmat, egy pofont vagy mit!... akkor igenis, erősebben kételkedtem volna és tartósabban, nemcsak egy-egy pillanatig. De Agenor azt mondta, hogy azért ölte meg Satoppert, mert nővérét, az ő egyetlen, imádott nővérét a kapitány megfosztotta női becsületétől... és nővére ebbe belehalt... becsületének elvesztését nem tudta túlélni. Az ilyen gyilkosságot már meg lehet érteni... És elmondhatja-e valaki, hogy nővérenek erényét sárba tiporták, ha ez nem igaz?!...

Boldoggá tett volna, ha megtudom, hogy Agenor mégiscsak bolonddá tartott. Nem neheztem volna rá, a nyakába borultam volna örömben. És a legelső napokban megpróbáltam mindenfelét kérdegetni tőle a sok részletében homályos esetről; mert egy darabig még volt valami halvány reményem, hogy hátha mégis kicsalhatom tőle a hön várt vallomást.

De valahányszor kérdezősködni kezdtem, akár a nővéréről, akár Satopper Főbuszról, akár a »Halottak tavá«-ról, melynek semmi nyomát se találtam Magyarország földrajzában: Agenor mindannyiszor leintett. Ilyenkor elkomorodott, mutatóját a szájához emelte, hogy mindjárt szemléltesse is a hallgatás szükségét, és azt mondta:

- Csitt!... Erről még beszélni se szabad!... Jegyezd meg magadnak, hogy a falnak is van füle!... és hogy kémek lehetnek ránk!...

S a második vagy harmadik ilyen figyelmeztetése után, többé soha egy szót se váltottunk, se Satopper Főbuszról, se a tóparti gyilkosságról.

Mikor már hetek múltak el azóta a szomorúan emlékezetes nap óta, amelyiken Agenor majdnem nyavalyássá rémített a tóparti gyilkosság elbeszélésével, egy kicsit megvigasztalt annak látása, hogy Agenor csakolyan nyugodt és vidám, mint régebben. Éppen annyit nevetgélt, ugrándozott, mókázott, tervezgetett, ácsolt, festett meg »próbált« mint azelőtt; és ha a sok kísértet, csontváz, sírbolt, csapóajtó, titkos folyosó meg mindenféle rejtelem ezután se maradt el a társalgásából, meglátszott rajta, hogy a kis színházai meg az új szerepei sokkal inkább foglalkoztatják, mint az, ami engem még egyre szörnyen izgatott. Mintha a »teher«-nek nemcsak a »felé«-t, hanem az egész terhet levettem volna a válláról.

De megnyugtatni ez se nyugtatott meg. Neki már nem olyan nagy újság ez a történet, mint nekem - gondoltam -, több ideje volt hozzá, hogy egy kicsit összeszedje magát. Aztán meg vidámságot kell tettetnie, hogy senki se gyaníthassa, mi bántja a lelkiismeretét. Színész is; már belegyakorolta magát abba, hogy az ember akkor is komédiázzék, amikor inkább sírni szeretne. És mit tudom én, milyenek az éjszakái?! Mennyit hánykolódik az ágyában álmatlanul?!... vagy: ha rosszat álmodik, milyen keservesen nyöszörög álmában?!... hogyan zörög a foga a reszketéstől?!... és a többi!... Hiszen ő maga is mondta, hogy olyankor, amikor ez eszébe jut, nem tud aludni!...

Engem pedig csak éppen most kólintott fejbe az a váratlan csapás, hogy ilyen rémes titkot kellett megtudnom... ilyen rövid időn még lehetetlen volt hozzászoknom ehhez a szörnyűséghez, és beletörődnöm abba a gondolatba, hogy az a fiú, akivel naponta órákig vagyok együtt, embert ölt!... és így nem csoda, ha én még nála is lesújtottabb vagyok. De azért, ha nem is vehetek észre rajta semmi különöst, és ha maga a tettes már jobban tud is uralkodni az arcán, mint az, aki csak a bizalmasa: a lelkében ő is csakolyan beteg, mint én, sőt ő bizonyosan még sokkal betegebb nálam!... Ha nem is beszélünk többé erről a borzasztó esetről, mert nem lehet eléggé vigyázni: az ő gondolatai mögött is mindig ott rejtőzik Satopper Főbusz kapitány sötét árnyéka... mihelyt magában marad, ő is, mint én, mindig, folytonosan csak erre gondol...

Nem tudtam elhatározni magamban, mi bánt jobban: az a gondolat-e, hogy a legjobb barátom, aki most már az iskolában is mellettem ül, és akivel minden emberi lény közül a legtöbbet vagyok együtt, valaha, egy rettenetes órában, meggyilkolta a halálos ellenségét?!... vagy az az aggodalom, hogy ezért a szörnyűségért, ha véletlenül mégis kitudódik, mint a ketten a tömlőbe, sőt a vérpadra kerülhetünk, nemcsak ő, a tettes, hanem én is, a bűnpalástoló?...

Csak azt tudtam, hogy Satopper Főbusz kísértetétől nem vagyok képes megszabadulni... hogy ez a kísértet ráfekszik minden igyekezetemre, és megrontja minden örömet.

Ép, egészséges fiú voltam, s ha az aggodalom néha lázassá tett is, nem betegedtem bele abba, hogy folytonosan csak az izonyodás és a rettegés foglalkoztatott. De ezekben a hónapokban az alvajáróhoz hasonlítottam: a lelkem egészen másutt járt, nem ott, ahol voltam; ezekben a hónapokban kevésbé éltem, mint amennyire szenvedtem.

Vagy egy negyedévvél azután, hogy Agenor elmondta a tóparti gyilkosság történetét, váratlanul nagy fordulat állott be az életemben. A szüleim, akik négyéves korom óta falun éltek, felköltöztek Pestre. Nem lett volna értelme, hogy ezentúl is Debrecenben járjak iskolába, s továbbra is terhére legyek a nagymamámnak. Hát magukkal vittek.

Egy nappal azelőtt, hogy vasútra ültünk, elmentem Agenorhoz, búcsúzni.

Ebben az időben már, vagy két hét óta, kevesebbet voltam Agenorral, mint régebben, amikor csak az ebéd meg az estharangszó választott el bennünket egymástól. Agenor tudniillik, a legutóbbi időben, nagyon összebarátkozott azzal a fiúval, akivel nevetve rohant ki a próbáról, amikor én olyan feldúlt lélekkel vártam rá. Ez is színészgyerek volt és Agenor azt kívánta, hogy esküdtesük fel néma cimborának és vegyük be a »Kis Színház« tagjai közé. De nekem nem tetszett ez a fiú, és nem akartam elhívni hozzánk. Ettől fogva Agenor nem jelent meg nálunk minden délután, csak minden harmadik-negyedik napon, és egyre többet kóborolt az új barátjával a fűvészkertben vagy a nagyerdőben, ahová én nem mentem velök. Szívesebben maradtam otthon, egyedül; és amíg ők futkároztak, én órákig egy helyben üldögéltem; a térdemen könyvet tartottam, de nem tudtam olvasni; és ha senki se ügyelt rám, bambán bámultam a levegőbe, ahol rémeket láttam.

Búcsúzkodni vasárnap délelőtt mentem el Agenorhoz amikor tudtam, hogy otthon találok, mégpedig anélkül, hogy az új barátját is látnom kellene.

Csakugyan otthon volt, s éppen az utolsó simításokat végezte el a legújabb kis színházán. Ott díszlett, a szoba közepén álló nagy, kerek asztalon meg egypár szalmaszéken a többi kartonpapírból készített kis színház is. Megolvastam: már tizenegy kis színháza volt.

Ekkor jutott eszembe először, hogy: ugyan minek neki ez a sok kis színház?! Hiszen egyik olyan, mint a másik!... még a díszleteik is majdnem egészen egyformák!...

Megkérdeztem tőle.

- Hja!... - felelt, felsőbbbséges mosollyal - gyakorolni kell, ha az ember valamire akarja vinni!... Aki nem gyakorol sokat, abból sohase lesz semmi!...

Elmondtam neki a nagy újságot.

Meglepetten nézett rám, és azt kérdezte:

- Így hát nem látlak többet, és ezentúl nem leszünk barátok?

- Dehogynem! - feleltem. - A nagy vakációt ezentúl is mindig Debrecenben fogom tölteni. És ha lehet, karácsonykor meg húsvétkor is lejövünk a nagymamámhoz. De már a nagy vakáció sincs nagyon messze... Így nemsokára megint itt leszek.

- Akkor hát jól van - felelt. - És addig is írhatunk egymásnak. Majd kitalálok egy titkos írást, az ábécét megküldöm neked, és ezen levelezünk. Így senki se fogja tudni, mit írunk egymásnak.

Azt hittem, szóba hozza nagy titkunkat: a tóparti gyilkosságot. Én - kivált most, amikor a titkával elmegyek messzire! - nem mertem beszélni erről.

Mintha nem is gondolt volna rá.

- Aztán, ha akarod ma délután még játszhatunk színházat. Akarod? - kérdezte.

- Nagyon jó lesz - feleltem. - Most legalább a testvéreim is megláthatják, milyen ügyes színésznek képeztél ki.

- No, még sokat kell tanulnod! - mondta Agenor.

Másnap felutaztunk Pestre.

Mikor a vonat megindult velünk, s kisírtam magamat azon, hogy meg kellett válni a nagymamától, és hogy Debrecenben a nagyurasságot, a szabad mozgást meg az elkényeztetettséget hagyom ott, szegényes kárpótlásul azzal kezdtem biztatni magam, hogy: de, viszont, a rossz álmomtól is meg fogok szabadulni, mielőtt az új világba érek.

Tévedtem.

Az új világban úgy rémlett, mintha egy holttest elől szöktem volna meg, de a holttest feltápáskodott és kísértetlépteivel utánam jött volna.

Kegyetlen hónapok következtek.

Újságot kezdtem olvasni, de az újságban csak azt kerestem, hogy nem fogták-e el Agenort a csendőrök?

Ha az előszobánk csengője élesebben szólalt meg, összeresztetem. Néha az egész testem remegett, mialatt kipislogtam, vajon nem látom-e a folyosón a csendőrök kakastollát?... vajon nem azért csengetnek-e, hogy engem, a bűnpalástolót, »a törvény nevében« letartóztassanak és vásra verjenek?

És Agenor nem írt!

Nem küldte el a titkos írást és ennek az ábécéjét, nem írt még annyit sem, hogy üdvözl.

Írtam neki én... nem kaptam választ.

Végre elérkezett a nagy vakáció, s lementünk Debrecenbe.

Agenort már nem találtam ott. Megtudtam, hogy Lóránt visszaszerződött Temesvárra, és Agenort magával vitte.

De ha Agenort nem is találhattam meg Debrecenben, megtaláltam ott, amiről már kezdtem végképpen lemondani, a gyógyulást!...

Egyszer, irgalmas lelkek, nem is sejtve, milyen nagy jót tesznek velem, a *Notre-Dame-i toronyőr*-ről kezdtek beszélgetni, a jelenlétemben.

Megütötte a fületem ez a név: Eszmeralda. Hallottam, hogy egy olyan leányról van szó, akit a toronyban rejteget egy csúnya torzszülött. Aztán megint egy név... ez a név: Phoebus de Châteaupert!...

A kaszinó könyvtárában hozzájutottam, ha nem is a színdarabhoz, legalább a regényhez. Alig kezdtem lapozgatni, már sok helyütt a szemembe ötlött a Phoebus de Châteaupert név.

Itt van, itt van, itt van!... Phoebus de Châteaupert kapitány!... Ez az én Satopper Főbuszom!

A hályog leesett a szememről. Megértettem, hogy Agenor mégiscsak bolonddá tett.

És fellélegzettem, mint aki a sötét, penészes, patkánnyal teli börtönből, ahol megöszült, végre kijut a szabadba, a napfényre.

Olyan boldog voltam, hogy egy cseppet sem tudtam haragudni az én Agenor barátomra. Ellenkezőleg, hálát éreztem iránta, amiért módot adott rá, hogy az ő kegyelmet adó segítségével is, akkor is, ha már ő eltűnik az életemből, magamtól is ki tudjak szabadulni a bűnhődésemből.

Igaz, ugyancsak meglakoltam azért a kis dicsekvésért. Keservesen, cudarul, rettenetesen. Azt mondhatnám: az életemnek ezt a félesztendejét elveszítettem... mert nem igazi élet az, ha az embernek nincs semmi öröme. És hónapokon meg hónapokon át annyira szenvedtem, amennyire csak egy ostoba kisfiú tud szenvedni, aki még ott tart, hogy - mert őt akármilyen csekélység boldoggá teheti - szeretné boldoggá tenni az egész világot.

De talán nem szenvedtem hiába.

Akkor tanultam meg: uralkodni magamon, és nem szólni arról, ami bánt, akármilyen forrong bennem... ami a hasznos tudományok közül alighanem a leghasznosabbik. Akkor tanultam meg, hogy: sohase szabad dicsekedni, mert ez a másoknak mindig kellemetlen. És akkor tanultam meg, hogy a részvétet azok érdemlik meg a legjobban, akik, mikor szenvednek, hallgatnak »mint a sír«...

Hogy mindezt idejekorán megtanultam, Agenornak köszönhetem... és mindig hálával gondoltam Agenorra.

Nagyokat suhant az idő szárnya... Már harmincöt éves voltam.

Amikor kineveztek egyetemi tanárnak, sok gratuláló levelet kaptam, és a sok között volt egy, amely igazán megörvendeztetett.

Agenor írta.

Hogy emlékszem-e még rá? Meg arra, hogy valaha régen, nap-nap után színházat játszottunk, Debrecenben, a nagyanyám házában?

Ő nem felejtett el engem. Még ma is emlékszik rá, milyen volt akkor az arcom. Azóta nem látott, de bizonyos benne, hogy rám ismerne az utcán.

Sokat hallott rólam. Boldényi bácsitól is, másoktól is. Az újságokban is számtalanszor látta a nevemet. Tudta, hogy már régóta azok közt emlegetnek, akiknek a legszebb jövőt jósolják. Azért mégis nagy örömmel olvasta, hogy már most, fiatalon, katedrához jutottam. Tisztában van vele, hogy milyen nagy, ritka dolog ez. És büszke rá, hogy az a kiváló fiatal orvos-professzor, akinek a nevét ma már az egész ország, sőt a külföld is ismeri, kislány korában őt a barátságára méltatta.

Hát ő csakugyan színész lett. Eddig a vidéken kóborolt, de most felkerült Pestre. Szerződtek a Népszínházhoz, ahol a jövő hónapban fog fellépni először.

Mindig szeretettel gondolt rám, és nagyon szeretne egyszer látni. Tudja, hogy rendkívül elfoglalt ember vagyok, de ha egyszer egy-két órát áldozhatnék neki, ezzel őt igen boldoggá tenném. Olyan kedves volna, elbeszélgetni egy kicsit a régi ismerőseinkről s a régi szép időkről!

Ha időt szakíthatok rá, hogy egyszer találkozzunk, ne féljek tőle. Sajnos, nem lett belőle Talma; de azért nem afféle éhenkórász figura, akinek a társaságát szégyellnem kellene.

Ezeket az utolsó sorokat bátran elhagyhatta volna. Akkor már, talán öt-hat év óta, kétszer is láttam a színpadon az én Agenor barátomat, és tudtam, hogy nemcsak mindenütt kedvelt, sőt ünnepezt, hanem igazán tehetséges, kitűnő színész lett belőle, aki meglepően finom ízlésével, mindig friss ötletességével és különösen egyéniségének ritka kedvességével nagyon kivált a környezetéből.

Akármilyen nagy és komoly volt az elfoglaltságom, a színház megmaradt gyöngémnek. Minél több alakban láttam a betegséget, a nyomorúságot, meg az életért rimánkodó haldoklást, annál szívesebben kerestem az esti órákban az elszórakozást, a felejtést. És ha naphosszat csupa rémséggel kellett foglalkoznom, este leghamarább a színház tudott felüdíteni.

Valahányszor egy vagy két napra vidéki városba vetődtem - és éppen azokban az években gyakran szólított el vidékre a dolgom -, mindig megtudakoltam, játszanak-e a színházban, s ha azt hallottam, hogy: igen, végignéztam a színlapot, nem találom-e meg rajta gyermekkori barátom nevét?

Így kétszer is láthattam Agenort a színpadon, előbb Pozsonyban és később Temesvárott.

Először valami francia bohózatnak a fiatal szeleburdíját játszotta, és mindjárt megkapott a szeretetreméltóságával, mozgásának természetességével és ügyességével, meg azzal a boszorkányos elevenséggel, mellyel az egész előadásnak valami kápráztatóan sebes iramot tudott diktálni.

Örömmel vettem észre az egész megjelenéséből - nemcsak az öltözködéséből, hanem a föllépéséből is -, hogy a vidéki színészeknek a legszerencsésebbjei közé tartozik, a kivételek közé, akiket közönség és igazgatók annyira kényeztetnek, hogy szemmel láthatóan megszabadultak az anyagi gondtól.

Temesvárott, ahol már egy angol operettnek a főszerepét játszotta, még kedvesebbnek találtam. Amit ekkor produkált, abban annyi fantázia, kedves humor és légies könnyedség volt, amennyit nem mindennap látni se együtt, se külön-külön. És volt a játékában valami elektrizáló... de hiába próbálgatnám kifejezni ezeket az impresszióimat... tulajdonképpen az ilyesmire nincsenek szavaink.

Észrevehettem, hogy karcsú, elegáns alakját, mely valami pillangószerű kecsességgel röpködött jobbra-balra, hűséges figyelemmel követi a hölgyek pillantása s az a szoprán örömrivalgás, mely felvonások után a „Lóránt!... Lóránt!...” nevet zengette, sipítozta és csipogta, meggyőzhetett arról, hogy az én Agenor barátomat az egész hölgyközönség nagyon csinos fiúnak találja.

Én is azon a véleményen voltam, hogy Agenor csinos legénnyé fejlődött ki, de azért volt az alakjában valami, ami nekem nem tetszett. Csak ez az egy nem tetszett rajta; de mint húsz és egynéhány évvel ezelőtt, újra megütötte a szememet, hogy: egy kicsit hosszú a nyaka.

Nem rajtam múlt, hogy már akkor nem találkoztunk. Pozsonyban, az előadás után, be akartam menni az öltözőjébe, de az utolsó felvonásban nem volt dolga, s akkorra már elment a színházból. Nekem pedig másnap reggel haza kellett utaznom.

Temesvárott is kerestem. Megtudtam, hogy előadás után a szomszéd vendéglőben fog vacsorázni. Odamentem, s egy félórával később ő is megjelent, de nem egyedül, hanem egy gyönyörű teremtéssel, akit egy idősebb hölgy kísért. Úgy gondolkodtam, hogy ebben az órában aligha örülne a találkozásunknak és még a késő éjszakai vonattal hazautaztam, anélkül hogy kezet fogtunk volna.

Most, hogy fölkeresett a gratulációjával, meglehetősen meleghangú levélben feleltem neki, és kértem, hogy a következő este vacsoráljon velem, abban a vendéglőben, amelyet Budapesten a legjobbnak tartok.

Eljött, és meglepett vele, milyen keveset változott. Volt az arcában valami gyermekies kedvesség, amelyet sohase veszített el.

Miután elmeséltük egymásnak, micsoda nevezetesebb dolgok történtek velünk huszonnégy év alatt, én is gratuláltam neki, hogy végre fölkerülhetett Pestre.

- Nemigen van köszönet benne, - felelt - mert itt nem annyira a művészet, mint inkább csak a robot vár rám! Amit én mostanában csinálok, az csupa »tréfa, terefere, tánc« ahogy valamelyik új operettben mondják, főképpen tánc, vagy inkább: örökös ugrándozás. Ez pedig átkozottul unalmas dolog nekem, akinek az egyetlen örömöm, ha Schopenhauert olvashatom. Aztán meg kezd már fárasztani is.

- De különben jól vagy?

- Köszönöm, semmi bajom.

- És az édesapád?

- Hát csak megvan. Egész nap fúr-farag, ácsol, fest, pepecsel, tesz-vesz, ide-oda szaladgál... neki meg az az egyetlen öröme, ha futhat-fáradhat csupa haszontalanságért. Amellett zárkózottabb és szomorúbb, mint valaha; néha hetekig egy szavát se hallani.

- Zárkózott és szomorú volt már a mi gyermekkorunkban is.
 - Igen, az édesanyám és még inkább a nővérem halála óta. Ezt a kistestvéremet sohase tudta elfelejteni.
 - Pedig mindez már nagyon régen volt, ugye? Amikor Debrecenben laktatok, a nővéred már nem élt?
 - Ó, nagyon régen!... A nővérem kilencéves korában halt meg, én pedig két évvel voltam fiatalabb nála... hát úgy hét esztendősen lehettem akkor.
 - És más testvéred nem volt?
 - Nem. A kis Hedvig nővérem volt az egyetlen testvérem.
- Már nem emlékezett a tóparti gyilkosságra.

Aztán két vagy három évig nagyon sokszor láttam Agenort a színházban. Az angol táncos operettek divatja akkor érkezett el dühöngésének tetőfokához, s ezeknek az operetteknek nem a női főszereplő, hanem Agenor volt a sztárja. Mert Agenor nemcsak gyönyörködtetően kecses könnyedséggel és a szemfényvesztőkre emlékeztető testi ügyességgel, hanem amellet olyan féktelen tüsszel és a rugalmasságnak meg a sebességnek valami olyan netovábbjával táncolt, hogy látni is szédítő volt. Csak egyszer talált, ha nem is magához méltó, de legalább olyan partnerre, aki vele »lépést tudott tartani«... amikor a később világszerte Rosita néven emlegetett Sárosi Rózsi előbújt az ismeretlenségből, és még nem került el Párisba. Abban a félévben, amíg Agenor Sárosi Rózsival táncolt, akit a leánynak a szerencsésebb estéin »magával tudott vinni«, akárhányszor hallottam, hogy az emberek így lelkendeztek körülöttem:

- Ezek már nem táncolnak, ezek repülnek!

Egyszer Agenor eljött hozzám, és azt mondta:

- Kérlek, nekem van valami kis tüdőcsúcshurutom vagy talán gégehurutom... akármilyen, mindenesetre jelentéktelen dolog. Hanem ez a semmi egy idő óta annyira kaparja a torkomat, hogy azt a kevés számárságot, amit a színpadon még beszélnem kell, meg azt az egy-két rongy kuplét néha alig tudom kinyögni. A doktoraim, a színházi orvos meg a specialistáim, akik már nem tudom mióta hiába bajlódnak azzal, hogy ettől a kellemetlenségtől megszabadítsanak, legújabbban arra unszolnak, hogy kérdezzek meg téged. A specialistám esküdjözik, hogy te most valami új kezelésmóddal foglalkozol, ami éppen erről jó. Hát én nem szívesen háborgatlak ilyen számársággal, de hogy nyugtom legyen ettől a két embertől, akiknél te mindenesetre okosabb vagy és sokkal többet tudsz, kérlek, ha nincs nagyon terhedre a dolog, ha éppen ráérsz, nézz meg, és aztán rázz le a nyakadról.

Megvizsgáltam. Már alig volt tüdeje.

A lelke mélyéig meg voltam rendülve. De - milyen furcsa állat az ember! - iszonyú meghatottságomban is keresztül villant a fejemen, hogy mennyire félt akkor, amikor a Kutyafejű Tatárral való csatája után egy kicsit vérzett a füle.

- Kedves öregem - szólaltam meg -, ez a kis hurut, ez igazán semmi. Sokat cigarettázol. Hanem éppen ideje, hogy ettől a kis rekedtségtől megszabadítsunk, mert ha meg tovább is elhanyagolod, könnyen megtörténhetik, hogy évekig nehézséget fog okozni neked a színpadi beszédben, az éneklésről nem is szólva. Szóval, ha elejét akarod venni, hogy ez a kellemetlenség örökké válhassék és komolyan akarod, hogy minél hamarabb végképpen megszabadulj tőle, akkor szépen összepakolsz és azonnal elutazol Davosba.

Ez volt az utolsó szalmaszál. Nem maga vagy nemcsak maga a klimatikus hely. Hanem Davosban, olyanok, akikkel tudományos érdeklődésből összeköttetésben állottam, éppen akkor kísérleteztek egy új módszerrel. És én hittem abban, hogy ez az új módszer, jobban, mint bármi egyéb, konzerválni tudja az állapotot... tehát magát az életet... legalább egy időre.

Nevetett.

- Elképzelem - szólt -, milyen arcot vágna a direktorom, ha én most, szezon közepén, csakugyan azzal állnék elő, hogy holnap el akarok utazni Davosba!...

- A direktorodat magamra vállalom. És tudod mit? Ha nem akarsz menni, hát viszlek!

Ha ő már nem emlékezett a tóparti gyilkosságra, nekem eszembe jutott, hogy mit fogadtam meg esküvel, több mint egy negyedszázaddal ezelőtt: »Én, Gombos István, esküszöm a rejtelmes hatalmakra... a Mágia minden csodájára... hogy Lóránt Agenort barátommá fogadom!... esküszöm, hogy hű társa leszek még a számkivetésben is!«...

Úgyis készültem Davosba. Hát egy pár hónappal előbb megyek... ennyi az egész különbség.

- Tréfálsz? - kérdezte Agenor.

Nem; nem volt kedvem tréfálni.

- Meg akarom mutatni neked - feleltem -, hogy olyan helyet ajánlottam, ahová szívesen elmegy, aki ismeri, minden baj nélkül is.

El voltam készülve rá, hogy a színház igazgatója akadékoskodni fog, s akkor azt mondom neki:

- Ragaszkodik hozzá, hogy Lóránt a színpadon haljon meg? És hogy a sok ugrándozás, bolondozás, énekelgetés és tánc után egy nagy vérömlés fejezze be a felvonást? Hát ez már ma is megtörténhetik!

Ezt a kis haragos szónoklatot sohase mondhattam el. Az igazgatónak nem volt ellenvetése. Alighanem hallotta a másik két doktortól, hogy nagy baj van. Még arra se szólt semmit, mikor megmondtam, hogy Lórántnak már aznap este se szabad fellépnie.

Agenornak semmi se volt gyanús.

A nagyhercegeket nem utaztatják nagyobb kényelemben, mint amilyenben én vittem el őt Davosba; és a nagyhercegekről sem gondoskodnak jobban, mint ahogy én gondoskodtam róla, az úton is, ott is.

Ha valaki két évtized óta egy nap se mulasztotta el a tíz órán át tartó munkát, akkor már jogot szerzett ahhoz a fényűzéshez, hogy urasan láthassa el a nagybeteg barátját.

- Neked annyi tenger pénzed van? - kérdezte Agenor, mikor látta, hogy külön kocsin megyünk.

- Hát van elég - feleltem. - Sokat keresek, és nem érek rá elkölteni.

Csakhogyan későn mentünk.

Vasárnap érkeztünk meg, és az új módszerrel való kísérletezéshez legkorábban kedden lehetett volna hozzáfogni.

Hétfőn délután két óra tájban kinn sütkéreztünk a napon. Agenor lakásának fejedelmi, terem-nagyságú erkélyén, Agenor egy chaiselongue-on dülöngélt; én egypár hazulról érkezett sürgönyt néztem át. Ezeket akkor adták a kezembe, amíg ebédeltünk, és csak most bontottam ki.

- Az ebéd pompás volt - szólt Agenor. - De ilyen kitűnő ebéd után nem színi!... ez mindent elront!... Csak legalább egyetlenegy cigarettára gyűjthatnék rá!... Ebéd után, egyetlenegy csak elszíhatok?!...

- Rágyújthatsz éppen, ha olyan nagyon kívánod!... De okosabb volna, ha lemondanál róla - feleltem. - Úgy látom, nincsen benned elég komoly akarat, hogy hamarosan megszabadulhassál a rekedtségedtől.

- Eh, nincs nekem semmi bajom! - mondta.

Most már sohase gondolt a halálra.

Odaadtam a kikönyörgött cigarettát, bevette a szájába, és meggyújtottam neki.

- Ejnye, be nagyszerű cigarettád van!... - szólt, az orrából eresztgetve ki a füstöt. - Még sohase szíttam ilyen fajtát!...

Megnézegette, megint bevette a szájába, és látszott az arcán, hogy milyen nagy kéjjel szívja.

Én tovább nézegettem a telegrammokat.

Egyszerre a cigaretta kiesett a szájából, és hátrahanyatlott.

Odahajoltam hozzá. A cigaretta még égett a földön, de az ő pulzusa már nem vert.

Hanyatt fektettem és lefogtam a szemét...

Mintha csak az imént láttam volna, hogy a forgószél sebességével pergeti Rositát, s aztán úgy táncolnak, mint a villik.

Önkéntelenül felpillantottam a magasba. Az ég csodálatosan szép volt, fenségesen nyugalmas, isteni békességű, és mozdulatlan, mint a temető.

Arra gondoltam, hogy ez az élet, amelyik most elmúlt, csupa »tréfa, terefere, tánc« volt.

És így fohászkoztam magamban:

- Atyánk, aki vagy, akárhol!... vajon mit kívánsz tőlünk... és ugyan mit akarsz velünk?...

ELBESZÉLÉSEK

1888-1910

MESSZIRÓL JÖTT LEVELEK

Egyetlenegyszer láttam Róbert hadnagyot, s annak is már nagy ideje. Hanem azért nagyon jól emlékszem rá.

Azon a nevezetes napon történt, amikor a katonáné a falunkba költözött. Nagy izgatottság volt az egész úri körben. Senki sem ismerte az új lakókat, csak annyit tudtak róluk, hogy, a szolgabíró házát vették ki. Mikor megjöttek, elterjedt a hír hogy furcsa encsen-bencseket hoztak magukkal, és volt, aki hallotta, hogy a katonáné idegen nyelven szólt egy másik öreg hölgyhöz, akit nevelőnőnek néztünk volna, ha egy gyereklénynek csak árnyékát fedezzük is fel az újonjottek között. Érdeklődésünket nagyon növelte az, hogy az új lakók csak igen keveset mutatkoztak. Boldog-boldogtalan rájuk lesett egész nap.

Akkor Szunyogh Lojzi és Kontra Edus voltak azok a barátaim, akik a legteljesebb bizalmamnak örvendettek. Együtt ögyelegtünk, együtt művelődtünk, bár meg kell vallanom, hogy Lojzi nem olyan szívesen vett részt a második, mint az első mulatságban. De Edus filozófszellem volt. És a kérdéses nyári délutánon is, mikor detektívkedésünk fáradalmait kipihenni az erdőbe mentünk, kedves gloriette-ünk mellé: Edus a fűbe heveredve, épp azokról a rejtelmes dolgokról beszélt, melyek sokkal nagyobb számmal vannak föld felett és ég alatt, mintsem bölcselmünk álmodni képes. A plébános öreg béresétől hallotta, hogy a holdban Szent Dávid hegedül, s a tárgy fontosságához illő részletességgel közölte velünk ez irányban tett tapasztalatait. Én szakértői szemlét akartam ajánlani a legközelebbi holdtöltére, amikor Szunyogh Lojzi, akinek kissé vastag koponyája, de igen jó szeme volt, hirtelen felkiáltott:

- Ott jön a katonáné!

Csakugyan a katonáné volt. Karjába csimpajkodva egy hórihorgas fiatalembernek, aki előttünk ismeretlen egyenruhát viselt, a gloriette-hez vezető lejtős úton közeledett felénk, lassan lépegetve. Nem szólt egyikünk sem, hanem összevigyorogtunk. Az asszony nagyon kicsi volt, a férfi nagyon magas.

Csak homályosan emlékszem már, milyennek tűnt fel előttem a katonáné, mikor először pillantottam meg a közvetlen közelből. Sokkal többször láttam azóta, semhogy az első benyomások rég el ne mosódtak volna. A haja még akkor nem volt olyan fehér, az arcocskája sem olyan redős - de más részlet nemigen jut eszembe, mint hogy fonnyadó kis képe rózsaszínű volt, akár csak a porcellánbabáké. Azóta már eltűnt ez a rózsaszín, sok egyéb dologgal együtt, amik mind nem fognak többé visszatérni.

Végre is, nem tudnám elhatározni, olyannak láttam-e akkor, mint aminő az a kép, amely manapság megjelenik előttem, ahányszor csak rá gondolok. Nem úgy vagyok a másikkal. Mintha most is látnám Róbert hadnagyot, amint picike kis anyját a gloriette felé vezetgette. Pedig talán csak az lepett meg rajta, hogy olyan erős, olyan szép szál ember, és mégis annak az apró, kis porcellánbabának a fia.

De hát ez az arc, bár soha többé nem jelent meg előttem a valóságban, egy darabig még többször jelentkezett azokban a tarka álmokban, melyekkel a gonosz Mab- királynő bódította el gyerekfejemet. Sokszor láttam mosolyát és nevetnivalóan gyermekes száját, amely mintha a kaszárnyaélet viszontagságai közt is megőrizte volna az anyai tej édességének az emlékét. S ha valójában csak egyszer láttam ezt a Róbert hadnagyot, hallanom annál többet kellett róla. Meg kellett hallanom például, hogy víg legény és rossz katona volt, aki szerette a mulatságot és a szép asszonyokat, olyannyira szerette, hogy utoljára a posztját is elhagyta egy kacér Carmenért.

Az igaz, hogy ezt csak akkor tudtam meg, mikor már két évtizede is elmúlt, hogy egy pillantásra láttam. Amit addig hallottam róla, az mind nagyon különbözött ettől.

Még akkor, régen nagy barátságba estem a katonánéval. Az apró emberkék szítanak egymáshoz, és abban az időben én még a ligához tartoztam.

Aztán meg, minthogy öregbedtem ismeretekben, s némi bepillantásom lehetett a német nyelv titkaiba: abból az egész külső világból, amelyet a mi falunk magáénak nevezhetett, senki se volt nálam alkalmasabb személy arra, hogy a katonánéval cimboraságba keveredjek. Nagyon rá volt szorulva, szegény, hogy valakivel barátkozzék, ha az a valaki csak akkorka volt is, mint Babszem Jankó. A fia, az visszament az ezredéhez, az a másik öreg hölgy pedig, akinek hivatása lett volna, hogy társalgóul és tolmácsul szolgáljon a gyámolra szoruló porcellánbabának, sokkal inkább el volt foglalva a szolgabíró házában ideiglenes kormányzásával, semhogy ideje maradt volna pikétezni nap-nap után.

Minthogy akkortájt még az időből egy egész milliárdnyi tőke állt rendelkezésemre: reggeltől estig ott ültem a katonánénál. S amíg előttünk szüntelen táncot jártak a kőr-dáma és a kárókirály - áhítatosan, nemcsak figyelmes füllel, hanem egyszersmind kerek szemmel és kerek szájjal hallgattam a porcellán-királyfiak változatos történeteit. Közben-közben csaltam is egy keveset.

Nagyon szerettem nála lenni. Szerettem a tágas, meleg szoba ódivatú, kényelmes bútorait, a szem nem látta apró csecsebecsüket, az ismert, elsárgult fotográfiákat és a lagunás képeket. (Ezek voltak életemben az első lagunák; akkor még nem sejtettem, hogy olyan sok fog következni.)

Hogy miért esett éppen rám a katonáné választása, arra sokáig nem tudtam rájönni. A sűrű emlegettetés azonban, amelyben akkor még sárgás hajam feltűnő módra részesült, későbbi időkben azt kezdte velem gyaníttatni, hogy a hajam színe olyan valakire emlékeztette a katonánét, aki aligha lehetett előtte közömbös. Bármi volt azonban az első ok, annyi bizonyos: nem sok kellett hozzá, hogy bizalmasak legyünk egymáshoz.

És ekképpen én voltam az első, aki megtudtam, hogyan cseppent közénk a katonáné. Abban az országban, amelyet elhagyott, nem maradt már senkije; a fiát, aki mellé olyan szívesen húzódott volna, egyszer ide, másszor oda parancsolta a kötelesség; neki meg valahol már nyugovót kellett keresnie. Annak pedig, hogy épp a mi falunkat választotta pihenőül, megvolt a maga különös oka.

Volt egyszer egy kis katona, egy olyan kicsi katona, hogy a szél elfűtta hazájából ismeretlen földre. Az igaz, hogy nagy szél volt az, akkor. Ez a kis katona ott feküdt az erdő szélén, egy kis domb alatt. A porcellánbaba közel akart lenni hozzá.

A katonáné történeteiben minduntalan szó volt egy bizonyos Róbertről, aki nemes volt, mint Bayard, bátor, mint gróf Richard, a sohsem féltő, és szép, mint maga Phoebus-Apollo. Mint Artus király udvarában csak a tói Lancelot-ról, a katonáné házában csak erről a Róbert hadnagyról lehetett beszélni. És a lovagtörténetek mindegyike azzal végződött, hogy: »Hiszen majd meg fogod látni.«

Annyi bizonyos, hogy váratta magát a tói Lancelot. Még mézeshónapjait éltem a katonánéval való ismeretségemnek, mikor egyszer a kis csecsebecsés szoba szokatlan díszet öltött a hadnagy fogadására. Az utolsó percben azonban a katona helyett staféta érkezett, éspedig azzal a szomorú hírrel, hogy a kötelesség nagy hirtelen egyebet parancsolt.

A porcellánbabát nagyon megviselte akkor ez az újság. És minthogy nem mutathatta meg nekem a fiát, kárpótlásul eldicsekedett a levelekkel, melyeket Róbert hadnagy azóta írt a garnizonból, amióta szétválakoztak. Kevés volt mindössze; a helyőrségi szobák nemigen alkalmasak a levélírára.

Tudom, hogy akkortájt, vagy talán valamivel később, mikor újra olvastam ezeket a régi iratokat, a hadnagy stílyakorlatai mély benyomást tettek rám, jóllehet nemigen volt bennük egyéb, mint egy kis érzélgés a katonatisztek spártai stílusában, aztán meg mindennapi históriák a kaszárnyaéletből, keverve alkalomszerű idézetekkel Schillerből és Heinéből. Hanem, ahogyan később operaszövegekből, a hadnagy leveleiből is megragadt még akkor friss fejemben egypár csengő-bongó sor, amely soká kísértett, magam se tudom, hogy miért. Csakhogy keveselltem a levélcsomót.

Ha már megkívántam ezt a mulatságot, nemsokára aztán bő részem lehetett benne. Attól fogva, hogy a porcellánbabának a meghittje lettem, a levelezés nagyon nekiélénkült. Rövid ideig sűrűn érkeztek a hadnagy levelei; gyakran csak néhány odavetett sor, érzélgés, elbeszélések és idézetek nélkül - egyszerű tudósítások, amelyek lázas hangja akkoriban nagyon aggasztotta a katonánét. Rossz álmai voltak abban az időben; egyszer zivataros, borzalmakat keltő éjjelen úgy rémlett a szegény kis porcellánbaba előtt, mintha világosan, tisztán kivehetően hallotta volna a fia hangját: »Anyám, édesanyám!«

Beteges lett, s akkor egymás után írtuk a hazahívó leveleket. A hadnagy félig értelmetlen sorokkal válaszolt, amelyekből csak azt vehettük ki, hogy lehetetlen mozdulnia. Ezt az újságot már én tolmácsoltam a katonáné parányi szívének, mert a szeme is nagyon meggyöngült, s ő maga már nemigen tudta olvasni a fia csoda-dolgait.

Úgy két évvel azután, hogy a katonánéval frigyét kötöttem, egy rövid, váratlan levél azzal a meglepetéssel csapott le közibénk, hogy a szeretett fiú elment nagy messzeségre, roppant nagy messzeségre, mintha bizony a szegény kis porcellánbabának nem elég távolság lett volna az a temérdek mérföld, mely őt fiától eddig is elválasztotta. És még hozzá remegnie kellett Róbertnek az életéért is.

Azt hozta hírül ez a szomorú levél, hogy a hadnagnak nagy hirtelenséggel ott kellett hagynia az ezredét, sőt le kellett mondania a katonai pályáról is, valami összezördülés miatt, amelyből nagy dolgok következtek, s melynek végső eredménye az lett, hogy megsértett feljebbvalóinak a bosszúállása elől menekülnie kellett Amerikába. Az egész ügy egy kicsit homályos volt; a katonáné a felét sem értette. Kétségbeesésében egész sereg kérdést tétetett velem papírra, de ez a levél valószínűleg sohasem ért el Amerikába, mert Róbert a későbbi leveleiben nem válaszolt rá.

A katonáné nagyon, nagyon sokáig nem tudott beletörődni abba a gondolatba, hogy számkivetettnek tudja a fiát, s a közeli viszontlátás reménye nélkül éljen tőle távol. Egyszer-másszor az is eszébejutott, hogy megváltoztatja első szándékát, s elvállik a halott kis katonától az élő fiú kedvéért: kikeresnek valami közelebb eső helyet, ahova nem érhet a fenyegető katonai hatalom, s ott fognak lakni együtt. Az egyenes kérdésre azonban a hadnagy nem is felelt. Csak más alkalommal, később írt valami afélét, hogy anyja sorsát a maga sorsához kötni nem akarja. Általában rendszeren nem válaszolt a tudakozódásokra, amelyeket a katonáné hozzá intézett, s valamikor csak úgy, általánosságban írta erre vonatkozólag, hogy az ilyen kérdéseknek a legtöbbit nem tudja már akkor, amire az íráshoz foghat, s aztán, meg a fődolgot magától is elmondja. És mintha a távolság és az idő közömbösebbé tette volna anyja iránt, úgy látszott, mintha mind kevesebbet érdeklődnék a csecsebecsés kis szoba apró

eseményei iránt. Hanem azért írt pontosan, szinte feltűnően pontosan, úgy mint aki nagyon kiszámítja, hogy hova, mennyit ír egy esztendőben?

Sok furcsa dolog volt ezekben a pontosan érkező levelekben.

Valamennyi levél fukar volt a szóban mindazt illetőleg, ami írójának élete módjára vonatkozott, pedig hosszú időn át sok változás állhatott be a számkivetett Róbert életében. Ezeket az eseményeket csak nagyjában említette. Ellenben mindegyik irata a szeretet áradásaival volt tele, és ezek az áradások a legkevésbé se csappantak meg az idő múltával, ami nagy vigasztalására volt a katonánénak.

Tíz, tizenöt, húsz év pörgött le, egyik úgy, mint a másik, lassan, egyhangúan, mint az olvasószemek. Körülöttünk minden megváltozott: olyanok, akiket régen a legközelebb éreztünk magunkhoz, már nem voltak többé; olyanok meg, akik azelőtt nem is léteztek, a szívünkhöz nőttek. Új tavasz tette sugárzóvá a régi temetőn keletkezett, új, zibongó világot; idegen gyermekek játszottak a kicsi górékban, amelyeket valaha apró Daedalusok raktak össze sárból, roppant mulatsággal. Csak a kis csecsebecsés szoba maradt meg a régi világból. A porcellánbaba kissé megsárgult, s talán még picinyebb lett, mint valaha, de látogatója és levelei hívek maradtak hozzá; az a kevés élet, amely ebbe a szobába fért, ottmaradt és ugyanolyan maradt, amilyen a legelső időkben volt. Az igen kicsi dolgokat megkímélik a nagy rázkódtatások.

Kívülről semmi se hatolt be a nagy, az örökös változásból. És különös, azok a levelek, amelyek olyan pontosan érkeztek a tengerentúlról, az idegen világnak egy szellőcskéjét se hozták magukkal. Mintha az, aki ezeket a leveleket írta, följe emelkedett volna a nyüzsgő emberárt mozgató, apró-cseprő gondoknak: soraiból sohase szólt egyéb, mint a határtalan, megingathatatlan szeretetnek örökké hív, egyhangú áradása.

Egyszer - jóval később - megismerkedtem egy bécsi társaságban valami Strachwitz őrnaggyal, akit még mint Strachwitz tiszthelyettest, Róbert hadnagy gyakran említett a legelső leveleiben.

Nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem: emlékszik-e még a hadnagyra, és ha igen, mit tud a sorsáról?

- Ó, nagyon jól emlékszem. Ez a Gerhart Róbert a legfurcsább fickók közé tartozott, akiket valaha ismertem. Jó cimborá, pompás mulató volt, akinek a csínyjeiről még ma is tudnak a Ferdinánd-ezredben. Hanem, akik jobban ismerték, mint én: könnyelmű, haszontalan legénynek tartották, aki egy szoknyáért akármikor képes lett volna szégyenbe keverni a kardbojtját.

Azt kérdeztem: mi volt az oka, hogy Amerikába kellett menekülnie?

- Róbert sohase volt Amerikában - felelt az őrnagy. - Azokat a leveleket, amelyeket ön említ, valószínűleg Richter küldözgeti Amerikából, egy hajdani pajtásunk, aki - rég ideje már - kilépett a hadseregből, s itthagya az öreg Európát. Ez a Richter volt Róbertnek a legjobb embere. Valami kegyes csalás lesz a dologban.

Aztán hozzátette:

- Mert hát annak, hogy Gerhart Róbert agyonlőtte magát, már nagyon sok éve. A sírját megtalálhatja a brünni temetőben.

1886

GÓLIÁTH

Egy öreg bohém - sok verses színdarab költője - beszélt ezt a történetet, az »Eldorado«-kávéházban, ahol éjente fiatal cimboráinak hazudozni szokott.

- Azelőtt - így kezdte -, még nemrégiben is, két otthonom volt. Az egyiket sokszor változtattam, a másikhoz hűséges voltam vagy harminc esztendeig. Azt a fészket, melyet közönségesen otthonnak mond az ember, a zugot, ahol a hajnalt és a reggelt átaludni szoktam, megcseréltem; a futó évek folytán hol itt, hol amott ütöttem tanyát. Másik otthonom, igazi otthonom az »Arany Csillag«-kávéház volt.

Ha itthon voltam, a városunkban, nem múlt el nap, hogy be ne tértem volna a gazdagok negyedének egyik legfüstösebb zugába, egy-egy órát agyonmélázni amellet a kedves márvány asztal mellett, melybe egy figyelmes és kőfaragó hajlamokkal megáldott pincér belevéste a névbetűimet. És amikor idegen földön barangoltam, álmodozva gondoltam az »Arany Csillag«-ra mint emberséges férj a távol szomorgó feleségre. Ahányszor nagy útról tértem vissza, első látogatásom a kávéházamat illette.

Volt az életemnek olyan korszaka is, mikor az »Arany Csillag«-ba cimborákat csődítettem magam köré. De sose jártam oda a társaság kedvéért. Ez a kávéház nem a klubbot pótolta nekem: ahol az ember újságokat olvas és újságokat beszél meg; nem kerestem benne szórakozást, a játék se volt gyönyörűségem. Igazában talán azért jártam oda, amért más ember kimegy a fenyvesek közé vagy a folyópartra, valahányszor rabjául esik annak a furcsa, félig édes, félig szomorú hangulatnak, melyet a legokosabbak melankóliának neveznek.

A kávéházba már akkor is kevesen jártak, mikor én először vetődtem oda. A leggyakoribb vendégek gabonaügynökök voltak, akik délutánonkint a közeli tőzsdéből átjöttek kártyázni. Magamforma szellemi munkával foglalkozó ember nemigen tévedt oda. Rajtam kívül a kávéháznak csak egyetlenegy törzsökös vendége volt, aki némi érdeklődést tanúsított a nyomtatott betű iránt. Hanem ez az egy aztán nevezetes ember volt, legalább rám nézve nevezetessé vált.

Mikor első ízben botlottam be az »Arany Csillag«-ba, már ott találtam. És az alatt a harminc esztendő alatt, melyet a szokás szolgálatában ennek a kávéháznak áldoztam, ő is ott ült a kávéházban minden áldott nap, kivéve néhány rendkívüli esetet; de ezekről a rendkívüli esetekről nincs még mit szólanom. Az első tíz esztendőben úgyszólván nagyon gyéren fordultak elő.

Ez a másik, írástudó-féle vendég még hűségesebb oszlopa volt a kávéháznak, mint én magam. Velem megesett, hogy néha esztendőszámra idegen országban gyászoltam az »Arany Csillag«-ot; amaz nem utazott soha. Amíg csak valami nagy betegség le nem verte a lábáról - és ez igen ritkán történt - minden este, pontban hat órakor megjelent a kávéházban, beletemetkezett a külföldi lapokba, amelyeket csak ketten olvastunk, s mikor az óra nyolcat ütött, összeszedelőzködött, és csöndesen elszompolgott. Oszlop léteére nagyon kevés vizet zavart a kávéházban.

A legpontosabb ember volt, akit ismertem. Percre járt, percre evett, percre köhögött. Egy-két félszeg mozdulata tudós ember pedantériájáról árulkodott. Tudósra vallott arckifejezésének az az egyetlen jellemző vonása is, melyet csak később, nagy sokára vettem észre, mikor jobban megismertem. Ez az arc zavartalan nyugalomról, állandó lelki békéről beszélt; ha ki nem nevetnének, azt mondanám: komoly derűtség ült rajta. Meggyőződtem róla, hogy ezt a nagy nyugalmat, ezt az örök derűt a léleknek is, az arcnak is, csak a könyvek adhatják meg, azok a könyvek, amelyeket szerelemmel éspedig hűséges szerelemmel szeretünk.

Akkor még jobban érdeklődtem az emberek iránt, mint mainapság. Pár hónap múltán bosszantani kezdett, hogy fogalmam sincs róla: ki lehet ez az én testvérem a »Journal des Débats«-ban? Kérdezősködtem. Megtudtam, hogy egy kissé csillagász, nagy mértékben fizikus és mindenképpen matematikus. Különben pedig tisztviselő a meteorológiai intézetben, és Bruck úrnak hívják. Az ördögbe is, kitalálhattam volna a foglalkozását. Az ember nem ok nélkül bújja a lapokban a meteorológiai tudósításokat.

Mindenkor szent félelemmel viseltetem az egzakt tudományok, s különösen e tudományok művelői iránt, ettől fogva tehát illő tisztelettel tekintetem kávéházi szomszédomra.

Figyelmemet természetesen csak tekintettel fejeztem ki, amit nemsokára Bruck úr szíves volt viszonzni. Akkortájt került színre első verses vígjátékom: »Diana«, amellyel némi sikert értem el. Kevéssel az előadás után Bruck úr egy jóakaró pillantása megértette velem, hogy tudja, ki vagyok, s hogy, ami őt illeti, megkülönböztet a gabonaügynököktől. A figyelem jólesett, bár pusztá udvariasságnak vettem. Mit neki - tűnődtem - a világ minden Dianái?!

Lassan-lassan, hónapok, évek múltán, némi rokonérzés fejlődött ki köztünk. Hanem azért egyikünk se közeledett a másikhoz. Sohase szólunk egymáshoz egy szót se. De mit is szólhatunk volna? Mit érdekelte őt Poe Edgar és Gérard de Nerval! S mit tudtam én a minimumhoz és a maximumhoz!

Amint az idő telt, megszoktam Bruck urat, mint megszoktam a névbetűimmal jelzett márványasztalt s a tiszteletemre kijavított karosszéket. Éreztem, hogy hiányoznék, ha hirtelen elmaradna a kávéházból, s néha-néha elgondolkoztam rajta: micsoda élete lehet ennek az én tudós szomszédomnak?

Egyszer oda voltam vagy másfél esztendeig. A vándoréveimet éltem. Mikor visszatértem, s ismét fölkerestem az »Arany Csillag«-ot, az első nyájas arc, melyet megpillantottam, a Bruck úré volt. Látszott rajta, hogy örül a megérkezésemnek. S mértéktelenül tartózkodó barátkozásunk újra kezdődött. Társaság gyűlt asztalom köré, vidámság költözött az »Arany Csillag«-ba. Asztalunk körül sok bolond tréfa s dísztelen szó hangzott. Mindez hidegen hagyta szomszédunkat. Ilyen türelmesen békés és komoly lehetett a názáreti arca, mikor megcsúfolták. Nagyritkán azonban megesett, hogy mikor valami túlságosan bolondot mondtam, Bruck úr is elmosolyodott. Erre a mosolyra igen büszke voltam.

Határozottan megszerettük egymást, Bruck úr meg én. Úgy hogy valósággal megijedtem, mikor egyszer néhány hétig kimaradt a kávéházból. Tudtam, hogy valami nagy bajnak kellett környékeznie. Úgy is volt, alig tudta meglábolni. A viszontlátás megható volt, és légies nyájaskodásunk, melyet csak a két halhatatlan árnyék: Jaufré Rudel és Melisande túlvilági barátkozásához hasonlíthatok, mind élénkebbé vált. Már majdnem megismerkedtünk.

Úgy tíz év telhetett el azóta, hogy Bruck urat először láttam, mikor szomorú emlékezetű »Psyché«-met szinte hozták. „Psyche” alaposan megbukott. Sem azelőtt, sem azután nem bukott meg verses színdarab olyan rettenetesen. Az egész nézőtér pissegett; a második felvonás után valóságos üvöltözés támadt. Csak egy ember volt a földszinten, aki az utolsó percig kitartóan, szinte kétségbeesetten tapsolt, hogy megmentse a darabomat: Bruck úr.

Mély hálát éreztem iránta, melyet nyilvánítani semmiféle alkalmam nem kínálkozott. De kevéssel utóbb legalább udvariassággal viszonztam a szívességét. Valami értekezést olvasott fel az akadémiában. Nagyon tudós felolvasás volt, annyi szent. Már a címe is olyan tudós volt, hogy egy szót se értettem belőle. Nem tudtam kitalálni: fizikai vagy matematikai tárgyú-e? Hanem azért elmentem az akadémiába, meghallgatni a felolvasását. S ha nem féltem volna, hogy felriasztom szomszédaimat, az öreg fő-fő-csillagászokat, bizonyára közbe is kiabálok: »Bravó, helyes!«

Bruck úrnak jólesett a figyelem. Mikor lejött a felolvasó emelvényről, engem is könnyed meghajlással üdvözölt, mint a gratuláló öreg csillagászokat.

A sors mind közelebb és közelebb hozott bennünket egymáshoz. Úgy esett, hogy az öreg Pistika, a pincér, aki körülbelül tizenöt év óta szolgált ki bennünket, egyet gondolt és meghalt. Nagyon derék fiú volt ez az öreg Pistika. Maga volt az eleven figyelem. Úgy ismert már bennünket, a két törzsökös vendéget, hogy kitalálta a gondolatainkat, nem kellett vele hosszan értekeznünk. Kedvelte ugyan az italt, de végletekre csak ritkán vetemedett. Az öreg Pistikának egy éktelen frakkon kívül semmije és senkije se volt a világon. Nem volt annak még kutyája se. Hárman kísértük ki a temetőbe: a pap, Bruck úr, meg én. A temetés után Bruck úrral néhány udvarias szót váltottunk a földi lét múlandóságáról, meg az érdemeikről, melyek túlélnek a gyarló testet, s aztán kezét fogtunk. Attól fogva köszöntünk egymásnak.

Később, néha, helyet foglalt a társaságunkban is. Igen keveset beszélt, de a szakjába vágó vitás kérdésekről szívesen és készségesen adott felvilágosítást. Szócsatáinkat mindig figyelemmel hallgatta, de békés, derült mosolygásából kiérezhettük, hogy a Sirius magasságában van irodalmi vitatkozásaink felett. Ha általánosabb érdekű tárgyakról volt szó, s nagyon erőltettük a nyilatkozásra, udvariasan, bár kissé kitérőleg válaszolt kérdéseinkre, óvatosan, tekintettel a józanság törvényeire, a tények logikájára, a statisztikára, a személyekre, tekintettel az egész világra. Maguk a tárgyilagosság és a realitás nem lehetettek volna tárgyilagosabbak és reálisabbak.

Vagy húsz évet értünk meg második otthonunkban, mikor egyszerre, váratlanul, az »Arany Csillag« a hulló csillagok sorsára jutott. Kávéházunk, helyesebben szólva: kávéházunknak a gazdája megbukott. A szomorú újság mind a kettőnket lesújtott. Az utolsóelőtti este, mielőtt Pistika utódja végképpen bezárta a kávéházat, bankettet rendeztem a névbetűs márványasztalon. A néhány árva vendég haza szállingózott: mi maradtunk utolsóknak, a csillagász meg én. Kívüle csak két vendégem volt: a kisasszony, meg a szerencsétlen Csillag. Míg én ezt a derék embert biztattam a kétségtelen jobb jövővel, a meteorológ a kisasszonnyal foglalatzkodott. Most beszélt vele legelőször, húsz esztendő múltán. Ez a leány megöregedett mellette, s Bruck úrnak mindeddig nem volt hozzá egyetlen szava. Nem tudom, a szokatlan állapot, vagy a bor tette-e, de a csillagász arca egész este piros volt. Mikor hazamentünk, megvallotta nekem, hogy nem szokott hölgyekkel társalogni.

Egypár hónapig úgy bolyongtunk az utcán, mint két kivert kutya. Ha véletlenül találkoztunk, fájdalmas mosollyal köszöntünk egymásnak. De az »Arany Csillag« fénye nem aludt ki egészen. Akadt új ember, aki újra megnyitotta a kávéházat. Bruck úr is, én is, diadalmasan vonultunk vissza az újonnan kifestett zugba. S aztán még vagy tíz évig zavartalan barátságban éltünk, most már egymás oldalán. Beszéltünk a minimumról és a maximumról, beszéltünk Poe Edgarról és Gérard de Nervalról; hol én unatkoztam, hol ő; de türelmesek voltunk egymás gyöngéje s elismerők egymás tehetsége iránt; a szeretet sokféle különbséget kiegyenlít. A társaságom is megszerette Bruck urat: nagyon nyájas ember volt, bár kissé hideg és tartózkodó. De a légynek se vétett.

Mondom, nagyon tartózkodó s izgatottságra képtelen embernek ismertem. Annál inkább meglepett, mikor egy este valami kicsinység miatt, melyről sehogyse tudtam belátni, hogy érdekelhetne, egészen kijött a sodrából.

A múlt télen történt. Asztalunk körül ismét irodalmi vitatkozás támadt. Nem kíméltük egymást, s úgy rémlik, az én „igazság”-omat nagyon eláztatták, mert emlékszem, hogy ezt az inkább nagyhangú, mint tartalmas kijelentést kockáztattam meg:

- Az igazságot nem lehet csak így egyszerűen letorkolni. A remeket nem lehet csak így hirtelenében tönkre ócsárolni. És ha az egész világ agyonneveti is. Az igazság, melyet valamely remekben kifejeztél, akárhogy temesse el a léhaság, a közömbösség és a gyerekes gúny, kitör sírjából és eget kér, kikel és termékennyé válik, mint a mag, mely háromezer évig a fáraók sírjában hevert, s háromezer év múltán a földbe jut és kicsírázik.

Valami képzelhetetlen történt: Bruck úr, aki rendesen elnéző és néma tárgyilagossággal hallgatta gyerekességeinket, Bruck úr szeliden megveregette a vállamat.

A meteorológótól ez a vállveregetés valóságos ömlengésnek tűnt fel. Annyi volt ez, mintha más valaki a nyakamba borult és megcsókolt volna. Mindnyájan összenéztünk. Bruck úr kissé elpirult. Hanem még akkor este hazakísért. Először életemben. Csikorgó hideg volt, nem akartam elfogadni a szívességét. Hiába. S ettől fogva elkísért minden este, messze eső lakásomig, bárhogy szabadkoztam.

Ezek az esti sétákon, meg máskor is a kávéházban, szívesen beszélgetett irodalmi dolgokról, rendesen magától. Mással nemigen elegyedett szóba, de velem szemben szinte közlékenyvé vált. Egyről-másról elmondta benyomásait. Úgy látszott, érdeklődni kezdett az irodalom iránt. De önmagától is elmondott egyet-mást. Hogy árva és örömtelen életet élt, hogy egész élete a munkáé volt, hogy szereti Shakespeare-t, s hogy Julius Caesart könyv nélkül tudja.

És néha úgy tetszett, mintha még akart volna mondani valamit. Elhallgatta.

Néhány hónapi tűnődés után végre is elszánta magát.

- Akar nekem egy nagy, igen nagy szívességet tenni? - kérdezte egy este, mikor éppen búcsúzkodtunk.

- Bizonyára, éspedig örömmel.

- Úgy kérem, látogasson meg holnap három és négy óra közt. Nagy, igen nagy szívességre kérem.

El nem képzelhettem, mit kívánhat tőlem. Másnap pontosan megjelentem a lakásán. Igen szívesen fogadott; láthatólag izgatottan várt.

- Engedje meg - szólt - hogy elhagyjak minden fölösleges bevezetést. Azonnal látni fogja, mire nézve kérem nagybecsű véleményét. Hadd térjek mindjárt a dologra.

Leültetett egyetlen karosszékébe. Megkínált egy ezüstgöngyölegbe burkolt szivarral, melyet nyilvánvalóan külön az én számomra vásárolt. Aztán asztalához ült, kisedett a fiókból valami papírcsomagot, ránézett a csomóra, s így szólt:

- Góliáth. Szomorújáték öt felvonásban. Írta Bruck Jeromos.

Majd elájultam. Erre nem voltam elkészülve.

Olvasni kezdett. Verses tragédia volt valósággal, s nem valami tréfa; verses tragédia zsidókkal és filiszteusokkal. A zsidók és a filiszteusok nagyon mulatságosak voltak benne. Ilyen szín-darabot csak egy meteorológ írhatott. Irtózatosságvá lettem ahogyan hahotázni.

De ahogy jobban megnéztem emberemet, elment a kedvem a nevetéstől. Szeme vad tűzben égett, arca lángolt, ki volt kelve magából.

Az első felvonás után aggódva kérdezte:

- Nos?

Kezet szorítottam vele. Szerencsét kívántam munkájához, s elmondtam Góliáthról mindazt, amit Macbethről gondoltam.

Végigolvasta, s én nagyon komolyan hallgattam. Nem éreztem többé a nevetés ingerét.

Újból kezet fogtam vele és újból magasztaltam. Elmondta, hogy harminckét éve dolgozik ezen a munkán. Hússzor is megváltoztatta, átalakította, újraírta. S megkérdezte tőlem: ebben a formában hagyja-e végkép, vagy még változtasson rajta valamit?

Tudtam, hogy ha a változtatás ellen nyilatkozom, ezután már színházi összeköttetésemre kerülhet a szó. Kellemetlenül éreztem magamat. Gyöngé voltam, amit később keservesen megbántam. Ajánlottam, hogy valamelyik lényegtelen jeleneten tegyen változtatást. Egy-két évet akartam nyerni.

Nagyon hálálkodott a tanácsért. Idegesen szorította meg a kezemet, s biztosított, hogy sohase fogja elfelejteni.

Akkor este különösen vidám volt. Részletes magyarázattal szolgált az asztaltársaságnak a new-yorki Szabadság-szoborról. Hol van a világítótornya, milyen sebességgel haladnak a tengeren át a vándorló madarak, hogyan csalja őket a fény a toronyhoz, mint verődnek a falhoz, s hullnak élettelenül a torony párkányzatára.

Hanem, mikor egyedül maradtunk, velem csak Góliáthról beszélt. Temérdek dolgot tudott róla mondani. S minden szaván meglátszott, hogy erre az egy kártyára tette az életét. Úgy három hónappal ezelőtt az én csillagászom halotthalványan érkezett az »Arany Csillag«-ba. Megsemmisülten rogyott egy székre, s aggódó kérdéseimre nagynehezen ezt hebegte:

- Ellopták Góliáthot.

Valami gazember feltörte az íróasztalát, elvitte az apró értékeit s mindenféle írással együtt Góliáthot is.

Igyekeztem vigasztalni, megnyugtatni. Bizonyítottam, hogy az, ami a Góliáthban remek, megvan. Megvan a fejében. Ami a földolog, azt a tolvaj nem vihette el. Szomorú mosolygással hallgatott.

Másnap felakasztotta magát. Akárcsak Gérard de Nerval.

Mert hát nemcsak a new-yorki halvány fény: az Ideál, az az óriás világítótorony is megkívánja a maga áldozatait! Szegény madarak!

Azóta nem mentem az »Arany Csillag«-kávéházba.

CSÁK MÁTÉ A GÁZGYÁRBAN

Idestova tizennégy esztendeje, hogy az »Első hazai gáztársulat«-nál egy szobában dolgoztam Csobánczy Titusszal. A dolgozás alatt ne tessék valami lelketölő hivatalos munkát érteni; a gáztársulat gondjai minket kettőnket nemigen háborgatnak. De szóval, nem számítva az esztendőnek azt az egy hónapját, amikor szétszaladunk szabadságra, kettesben töltjük a gyorsan illanó idő egy jelentékeny részét. Reggeli nyolctól délután háromig egy ketrechen mozgunk, s együtt számláljuk a perceket, melyek ólomlábon hozzák a megváltó pillanatot, amikor „a földé leszünk újra”.

Ha az ember annyi időt tölt egy másikkal a társaságában, utoljára is azt képzelem, hogy ismeri a másikat a veséjéig. Természetesen, volt egy idő, amikor én is azt hittem, hogy a Csobánczy Titusz élete nyitott könyv előttem. Végre is, hogyne hittem volna?! Összeszoktunk és vidám cimboraságban ütögettük agyon a hivatalos időt. Közöltük egymással apró terveinket, s szivarfüst mellett el-eltanakodtunk azokon a kicsinyes eseményeken, melyek mind a kettőnket érdekeltek. Számtalanszor beszélgettünk életmódunkról, s nap-nap után találkoztunk azonegy életbölcseletben. Ismertem a múltját, mely ókori egyszerűségű volt, s abból állt, hogy: elverte a vagyonát. Ha jókedvű volt, elmesélgetett egyet-mást a gáztársulat embereinek régi eseteiből, s a fizetési napokon föl-főlemlegette azt az aranyos időt, mikor még Zerédy Miklóssal, az irnokok virágával, lóháton jártak be Eörsről a gáztársulatba. A legkényesebb természetű dolgozóról sohasem beszélt ugyan, de egyes váratlan látogatásokból s a hivatalosolgák hunyorgatásából könnyen kitalálhattam az ő egyetlen, kissé anyagias, s összes fejleményeiben meg lehetőséges szerelmének történetét is, mely éppolyan lehetett, mint ezer más aggregényé. Az élete máskülönben is ritka egyformaságú volt. Hogyne képzeltem volna tehát, hogy ismerem emberemet?! Fogadtam volna rá, hogy kitalálom: merre jár, mikor nem voltunk együtt; s azt hittem, hogy tudom, miről gondolkozik, mikor hallgatag pipázott tőlem két lépésre. Meg voltam győződve, hogy azt is eltalálom, miről álmodik abban a tizenkét órában, melyet két indus istenségnek: az alvásnak és a gondolattalan pihenésnek áldozott.

Hanem azért ennek a nagyon egyszerű életnek is volt előttem egy rejtélye. A tizennégy hosszú esztendő alatt alig múlt nap, amikor ne kérdeztem volna magamtól:

- Vajon mi az ördögöt csinál ez a Csobánczy Titusz, amikor szabadságon van?

Ha ilyen gyakran foglalkoztam a szabadságával, annak az az egyszerű oka volt, hogy alig múlt nap, amelyen ne emlegette volna ezt a híres szabadságot. Úgy délfelé rendesen ilyen kérdésekkel zavart fel a merengésemből:

- Tudja-e, Magyar úr, hogy még csak száztizennyolc nap, s aztán szabadságra megyek?! - Hej, Magyar úr, mához nyolc hétre már nem leszek Pesten. Ugye nagyszerű?! - Mit gondol, Magyar úr, mikor indulok? Már csak ezerkétszáz tizenkilenc óra van addig.

Október elsejétől augusztus végéig folytonosan az uti készülődéseivel ingerelte a képzeletemet. Az volt az egyik főfoglalkozása, hogy a lehető legapróbb méretekbe mélyedve, számítgatta az időt, mindig a legközelebbi szeptember elsejéig.

Ahányszor úgy augusztus vége felé jártunk, alig bírt megférti a bőrében. Elhagyta a szokásos nyugodtsága, mint az olyan kivételes alkalmakkor, amikor valami dolgot kellett leráznia a nyakáról, s napokon át izgatottan járt-kelt a ketrechen, megmérve a padlót szélkében-hosszában.

Szeptemberben sohase látta senki.

Mikor hazakerült, egy szava se volt arról, hogyan töltötte a nevezetes szabadságidőt. Elejéről kezdte a dolgot, s készülődött a jövő évre. Megint belebonyolódott a számításába, s eleinte hosszas sóhajtozások között, de mind sűrűbben és sűrűbben kezdte emlegetni a következő év boldog szeptemberét.

Hol járt, mit csinált? - arról nem tudott senki. Ha akadt olyan tapintatlan, aki megkérdezte tőle, hogy hol utazott, s hogy mulatott, kitérő szókkal válaszolt neki.

A gáztársulatnál különben nem is sokat törődtek vele, mit csinál Csobánczy Titusz a szabadsága idején? Nemigen tűnt fel a távolléte. Engem azonban bolygatott a kíváncsiság, mindjárt megmondom miért.

Könnyű ugyan elképzelni, hogyan tölti el egy közönséges örömknek élő kishivatalnok pihenésének az idejét, olyankor, amikor vidékre mehet, de az ő utazásaiban volt valami titokzatos. Kissé költséges lehetett az útja.

Csobánczy Titusz az év tizenegy hónapjában úgy élt, mint a legegyszerűbb a görög bölcsek között. Hanem a szabadsága előtt hihetetlen pénzre volt szüksége.

Fölszedett minden szabályszerűen kiutalható előleget, kivette a fizetését a legközelebbi hónapokra, igénybe vett minden megszerezhető hivatalos kölcsönt, képtelen címek alatt folyamodott segélyezésért, szóval mindenféle mesés ürügy alapján - melyek kitalálásában csodás leleményt fejtett ki - kiszivattyúzta a gáztársulattól mindazt a pénzt, amelyhez csak a legtávolabbról is címet találhatott. Több pénzt vitt magával az útra, mint amennyiből az egész esztendőben élt. S mindannyiszor oly üres zsebbel tért haza, mintha útonálló közül került volna elő.

Akárhányszor megfordult a fejében, hogy talán Monte-Carloban jár olyankor, s a szerencsét kísértgeti, örökkön hiába. Ha egy délvidéki tengerparton uraskodik egész szeptemberben, bizonyára hazahozhat abból, amit magával szokott vinni. Nem értettem a dolgát.

Ne gondolják ezek után, hogy a túlságosan kíváncsi emberek közé tartozom. Higgyék el, van benne valami ingerlő, ha egy hozzánk közelálló embernek, akit megszoktunk a környezetünk kiegészítő részének tartani, van egy megfejthetetlen örökös rejtélye, akármilyen parányi is ez a rejtély.

Nem voltunk valami nagy lelki rokonságban, de azért már szinte az énemhez tartozott. Hogy hosszú időn át folytonosan láttam, hogy oly tömördek órát töltöttem vele, nap nap után, elkerülhetetlen s szükségképp nyájas társalgás közepett: annyira hozzászoktatott, hogy a hivatalt, a mindennapi életet, a világ rendjét nem tudtam elképzelni nélküle. Hozzátartozott a sorsomhoz. Megszoktam a hangját, a lépését, a szólásmódját, s ha véletlen távol volt, valami hiányzott az életemből, a »napomat« - mint nagy névrokona mondotta - »elvesztettem.« Életem társává nőtte ki magát.

És ha néha rátekinttem, amint mellettem lélegzett és pőfékelt, s eszembe jutott, hogy holnap meg holnapután, Isten tudja meddig, ismét mellettem fog lélegzeni és pőfékelni, ebben az örök egyformaságban, melynek minden egyes aprósága olyan ismerős: mint árnyék vonult el köztem és alakja közt annak a titokzatos szeptembernek a gondolata.

Bosszantott ez a kérdőjel.

Ilyenforma bosszúságot érezhet a hitestárs, mikor szembeülve a pongyolába és papucsba bújt szótalán férjjel, a kandalló tűzének egyhangú pattogása mellett, a lámpa köznapi világánál, elnézi a másik arcát, melynek redője untig ismerős, s arra gondol:

- Vajon ez a szem, mely most oly közel, ez a mozdulatlan, semmit el nem áruló szivárványhártya, micsoda messzi, ismeretlen tájak képeit rejti el előlem, alighanem örökre?!...

...Beletekinthettem ebbe az egyszerű lélekbe, ismertem ott a nagy csarnokok zegét-zugát. De ebben az egyszerű lélekben is, mint a kékszakállú herceg otthonában, volt egy szoba, mely zárva volt, - mindenki előtt.

Azért, hogy én ilyen gyöngéd érzésekkel viseltetem Csobánczy Titusz iránt, nem foghatom rá, mintha az egyénisége valami különösen megnyerő lett volna. Ez a hórihorgas, pókhasú, tarkóig kopasz vén legény, a leglustább, a legfalánkabb s a legönzőbb öreg gyerek volt, akit valaha láttam. Egész alakjában volt valami, ami a mesék nagyevő királyainak derűs és gyermekies alakjaira emlékeztetett. De ha az ember jobban megnézte az arcát: ez az első benyomás lassankint elenyészett. Tekintetében volt valami azoknak a szomorúságából, akik mintha későn jöttek volna erre a nagyon vén világra, akiken valami mondhatatlan kifejezés azt a gondolatot ébreszti bennünk, mintha egész életükben öntudatlanul egy sohasem ismert aranykort, egy sohasem látott s mégis elvesztett paradicsomot gyászolnának. Vénhedt apák kései, csenevész gyermekein ül az a névtelen bánatosság, melyet én a Csobánczy Titusz puffadt, halovány orcáján láttam. Volt rajta egy vonás, mely a „szomorú képű lovag”-ra emlékeztetett.

Olyan öltözetben járt, amelyet soha senki se viselt. Ruháján valami sajátságos összeegyeztetése volt az ősi viselet hagyományainak a jelenkori divat kívánalmaival. Nem mondhatni, hogy a megalkuvás sikerült; a kétféle elem mintha örökös harcban lett volna egymással; mintha lerítt volna róla a sujtás is, de főképp az európai csín. Amióta csak ismertem, mindig ugyanazt a kalapot hordta, és ezt a kalapot sohase fogom elfelejtem. Szürke, hegyes, süvegyszerű szőrkalap volt, melynek karimája le volt hajlítva, valószínűleg azért, hogy a vékony kaeskarings zöld zsinórnak, mely szalag helyett futotta körül, kárba ne vesszen az ékessége. Ez a kalap valami bántó tökéletlenséggel ingerelte az ember szemét, akár a pisai torony. Mintha nem lett volna valami egész, mintha lekiabált volna róla a befejezetlenség. Hiányzott mellőle a pávatoll. De ha a kalap izgatott, a köpönyeg kibékített. Nem mintha ez az örökkön tartó ruha-egyénség különösebben ékes lett volna. Inkább szür volt, mint köpönyeg; nyáron felleghajtó, télen hidegűző. Célszerűbb, mint szép. De ha nem is volt túlságosan ékes, az ember, akié volt, tudta hordani. Úgy állott rajta, mintha mente volna.

Az a tizenegy hónap, mely a Csobánczy Titusz életéből ismeretes volt előttem, meglehetősen egyformaságban telt el.

Titusz a szokások embere volt. Az a spártai életmód, melyet követnie kellett, magával hozta, hogy a nélkülözésben kitartó s apró kedvteléseire hűségessé maradt. Hiába lobogott benne a heje-huja vér, az élet sanyarúsága apró kénytelenségekhez kötötte le, melyekért kicsinyes, örömmel kárpótolta magát. És így pontosságához szokott, az órához meglehetősen alkalmazkodó tisztviselő lett, de azért korhely maradt; rendszeresen élő ember és korhely volt egyszerre. Ez az ellentét furcsának tűnt fel a környezet előtt. A gáztársulat ifjú reménységei, úgy maguk között, gyakran köszörülték rajta az elmésségüket. Titusz sejtette, hogy az életmódját gyakran bírálgatják, de nem törődött vele. Büszke volt, mint egy király.

Élete igazán „bujdosás volt e földi téreken.” Alig várta, hogy szabadulhasson a hivatalból; de otthon se volt maradása. Kint lakott valahol a fegyvergyár táján, a legszegényebb emberek közt. Ezt a lakást senki se ismerte közelebről. Valósággal rejtegette kíváncsiak elől. Öregebb hivatalosok, akiknek valaha alkalmuk volt egy pillanatra félrelebbenteni a szaiszi függönyt, azt rebesgették, hogy ez a lakás nem is igen volt mutogatni való. Annyi bizonyos, hogy Titusz

„nem találta honját e hazában”. Minduntalan kikíváncozott belőle a kispesti határba, ahol egész nap el tudott barangolni. Egyszer, mikor nem állhattam meg, hogy Kispest varázsáról ne tudakozódjam, Titusz így nyilatkozott:

- A fővárosnak és környékének Kispest a legkedvesebb része. Nagyon csinos vendéglők vannak benne. S a lakossága igen jó nép.

Máskor azt is elejtette, hogy Erzsébetváros és Haraszi körül, magánosan szokta tanulmányozni a csinosabb vendéglőket egy-két deci mellett. (A deci volt az egyetlen mai fogalom, amellyel megbarátkozott.)

De a kispesti határból is mindig máshová kíváncozott. Szabadságra!

Azonban, sajnos, a főváros gázszükségletei kívánatosá tették, hogy ő is ott legyen a hivatalban, tizenegy hónapon át majdnem minden hétköznap. Meg kellett alkudnia a sorssal. Nem lehet mondani, hogy ebben az alkuban Titusz húzta volna a rövidebbet.

Titusz bámulatos találékonysággal bújt ki minden munka alól. Ő a hivatalos foglalkozást másképp értette, mint a szabályzat. Az ő elfoglaltsága abból állt, hogy olvasott és számított a maga gyönyörűségére.

Ha olvasott, nem azért történt, mintha nagy barátja lett volna a szellemi élvezeteknek. Titusz a vaskosabb Epikurok fajtájából való volt. Az anyagi élvezetek közül is igazán csak az asztal örömeinek adta át magát. Nem voltak ingyenc hajlamai, hanem volt benne valami az óriás-kígyóból. Csak az egyszerű élvezeteket kedvelte, de ezeket aztán az ősvilági ember módjára. Ha szerelmet keresett, a kényelmet és a nyugalmat tartotta szem előtt; ha evett és ivott, hasonlóképpen nem törődött a minőséggel. Legyünk őszinték. A szellemi élvezeteket egyszerűen megvetette.

De azért olvasott.

Olvasta pedig a Turult és a Merkurt. A címertudományt kedvelők folyóiratát és a sorsolási értesítőt.

Minden emberben szunnyad egy álmodozó, s minden emberben benne rejlik a cselekvő erő. A legtöbbünkben vagy az egyik, vagy a másik vergődik uralomra, de egyik se vész el semmiféle teremtett lényből.

Titusznál csodálatos egyensúlyban volt mind a két erő. S míg a Turullal álmodozott, a Merkurral cselekvési ösztönét elégítette ki. Mikor amazt olvasta, a múltnak élt, mikor emezt, a jövőnek.

Koronkint el-elmerengett családjának viselt dolgain, a visszahozhatatlan fényes múlton, a haza és a rokon családok dicsőséges napjain, de nem feledkezett meg a tennivalóról, a kötelességről sem.

Érezte, hogy e honnak még virulnia kell, s ezért olvasta a Merkurt.

Titusznak volt mindenféle sorsjegye: Vöröskereszt, Jószív, Bazilika. És a szerencse ingerkedt vele. Hihetetlen következetességgel jöttek ki a sorozatszámok, és roppant közel járt a sorszámokhoz is. Világos volt, hogy végre is nyernie kell.

S épp abból állt a másik foglalkozása, hogy hihetetlen pontossággal számította ki, miképpen fog élni, mire és mennyit fog költeni, hogyha majd eljő a jobb kor, amelynek el kell jönnie, hogyan rendezze be az életét majd „akkor”; az utolsó forintig tudta a jövő költségvetését.

Volt neki mindenféle tervezete: arra az esetre, ha a legnagyobb nyereményt üti meg, - ha kevesebbet, - és így tovább, le egészen a legkisebb nyereményekig.

Minden héten volt egy-egy új húzás, amihez mindig egy egész sereg tervezetet kellett készítenie. Alig győzte a dolgot.

A gonosz Szerencse azonban, ez a legrosszabbik minden asszony közül, futott előle, mint az űzött árnyék.

Addig is megvolt az „Első hazai gáztársulat.”

A gáztársulat tehetetlen volt vele szemben. Azokon a ravasz ötleteken, amelyekkel újabb és újabb hitelt kért, nem lehetett kifogni. Akármilyen bonyolódott előleg-tervezetekkel állott elő: a gáztársulatnak végre is „világítania” kellett. (Ami itt azt jelenti, hogy: fizetni.) És mindig kikerült a szabadságra való.

Nem voltak aggodalmai. Hívó volt.

Élt benne a meggyőződés, hogy az a vagyon, melyet a hatalmas pénztárak rejtegetnek, jog szerint a miénk. A miénk nagyapáink jogán. Kitűrtak belőle az izmaeliták, a besnyők és kazárok, de azért a miénk. Mindazt az ércet, melyen a magyar korona verete látható, mindazt az ezüstöt, mely bányáinkban terem, mindazt az aranykalászt, mely rónaságainkon leng, igazság szerint a magunkénak tekintette. Látszott a tekintetén, mennyire tudta, hogy apáink ezt a földet „vérükkel öntözték”.

Tituszt koronkint egy rejtelmes alak látogatta meg. Kopott külsejű, alázatos viseletű emberke volt, akinek arcáról lerítt a romlottság és az alatomosság. Sohase láttam éhesebb szemet.

Rendesen szertelen hajlongások közt került elő, s félénken somfordált a Titusz asztalához. A rövidebb-hosszabb értekezés, amelybe bocsátkozni szoktak, mindig suttogó hangon folyt le, s kivétel nélkül akképp végződött, hogy Titusz kíméletes óvatossággal elővette a tárcáját s egypár forintot csúsztatott a vendég markába.

Akárhányszor megtörtént, hogy a rejtelmes alak az utolsó forintját vitte el.

Titusz se bőkezű, se jó fizető nem volt. Az adakozásnak az a készsége, melyet a titokzatos kis ember irányában tanúsított, meglehetősen szokatlan volt nála. Egyszer nem tudtam megállani, hogy ne kérdezősködjem a vendégéről.

- Ez Beczkó - felelt Titusz.

Majd hozzátette.

- Az udvari bolondom.

S mert látta, hogy ez a magyarázat nem elégít ki, komolyabb hangon folytatta:

- Jó fiú. Szereti a tréfát. Rokonságban vagyok a szegény gyerekekkel. Ha valami kis járatban van Pesten, meg szokott látogatni.

Tavaly szeptemberben a felső vidéken jártam. Vágillyén, ahová hivatalos kiküldetésben érkeztem, összeakadtam az ipolyvölgyi szolgabíróval, akiről tudtam, hogy Titusznak a sógora. Ettől a jókedvű úrtól megtudtam, hogy Titusz a közelben, a szomszéd Borócon mulat.

Elhatároztam, hogy meglátogatom. Furdalt a kíváncsiság, mit csinál olyankor, mikor nem a jövőnek, hanem a jelennek él?

A szolgabíró ideadta a kocsiját, s biztosított róla, hogy negyedfél óra múlva Borócon leszek.

Mialatt a kocsi a lankás úton lassan dőcögött felfelé, beszédbe ereszkedtem a kocsissal, s Titusról kezdtem kérdezősködni. Persze hogy ismerte a tekintetes urat! Ezen a vidéken mindenki ismeri a tekintetes urat. Jókedvű úr, az Isten tartsa meg!

Borócon azonban ritkán szokott megfordulni az én kocsisom, s az ott uralkodó szokásokról keveset tudott mondani. A boróci birtok nem a szolgabíróé; csak egyik sógorasszonyának, az özvegy bárónénak vannak ott valami kis földei meg egy lakóháza. Az özvegy báróné különben sohase mozdul ki Temerinből, s a boróci úriház csak nagyritkán lát vendéget; így ősszel hébehóba kerül egy-egy vendég a rokonságból, mert a közelben sok az apróvad, amelyeknek ilyenkor van az ideje.

Megelégettem a társalgást s nemsokára elszunnyadtam.

Mikor egy zökkenésre felébredtem, a kocsis hátrafordult, s ostorával mutatta:

- Az ott, tekintetes uram, a boróci vár.

S elmondta, hogy a vár a káptalané, mely nem tud mit csinálni a lakhatatlan dűledékkal. Ötven-hatvan évvel ezelőtt még bennlaktak a Csobánczy urak, akikre a Boróczy grófoktól szállott át a vár, de mióta azok is kipusztultak belőle, a rommal senki se gondol többé.

Egy negyedóra múlva megérkeztünk a lakóházhoz. Ott azzal fogadtak, hogy a tekintetes úr a várban van. A kocsis biztatott, hogy a lovai győzik még a fáradságot; megindultunk a várnak.

Mire a kocsink felkanyarodott a várkapuhoz vezető magaslatra, már erősen alkonyodott. A levegő tele volt azokkal a titokzatos árnyakkal, melyek alkonyattájban szokták megnépesíteni a szomorú helyeket. A sötétfalú omladék komoran meredezett előttünk.

Egyszerre valami bőszi zivaj csapta meg a fülemet. A várból muzikaszó, kurjongatás, kacagásba fúló danolászás, meg valami örült üvöltözés hallatszott, mintha nyúznának ott valakit.

Leküldtem a kocsist, hogy abrakoltassa meg a lovait, a lakóház istállójában, s aztán beléptem a dűledék egy nyitott ajtaján. Mentem, amerre a mindinkább erősödő rivalgás vezetett.

Az udvart, melyen végighaladtam, belepte a fű. A dudva a térdemig ért. Köröskörül kazamatákat sejtető nyílások ásítottak. A gaz csak egy vonalban volt letaposva, mely valami lépcsőzethez vezetett.

Amint a sötétben felbotorkáltam az emeletre, a zene elhallgatott s az ordítás megszűnt. Aztán úgy tetszett, mintha valaki kemény hangon parancsokat osztogatott volna.

Végigkopogtam néhány üres szobán, melyek összes bútorzata egy-egy lócából, porlepte könyvcsomóból meg egy gyóntatószékből állott, mely a várkapolnából kerülhetett ide. A falakon ocsmány, parókás ősök meresztgették dűledő szemüket, hogy elriasszák a falnak koppanó, eltévedt denevéreket. Az ablakoknak a fele sem volt ép; az ajtószárnyak nagyrésze hiányzott; amelyik megvolt, csak úgy dísznek volt odaállítva az ajtósarokhoz. Keresztül mehettem az egész emeleten, anélkül, hogy kilincshez kellett volna nyúlnom.

A beszédet mind tisztábban hallottam; megismertem a Titusz hangját.

Alig haladtam néhány lépést, hirtelen megállapodtam. Egy nagy terem küszöbén találtam magamat. A terem tele volt emberrel. Az alkonyi homályban az első pillanatra, fantasztikus árnyakként tűntek fel előttem, de amint a szemem megszokta a homályt, meg tudtam különböztetni az egyes alakokat.

Egy hosszú asztal körül, mely meg volt rakva tállal, kancsóval és kupával, alacsony lócákon üldögélt vagy húsz ember; megannyi vörös, vidám, korhely ábrázat, melyekről lerítt, hogy

gazdáik másokon szoktak élősködni. Közöttük, az asztalfőn, ormótlan nagy karosszékben, mint valami trónon, elnökölt Titusz. Ugyanabban az öltözetben volt, melyet már tizennégy év óta ismertem, csakhogy szürke süvege mellett, mely most önérzetesen ült a fején, ott begyeskedett a pávatoll, a szüre pedig oly kackiásan hajlott pókhasára, mintha nem is szűr volna, hanem királyi palást. Ünnepies komolysággal beszélt, de vörös volt, mint a főtt répa, s arcának minden vonása nevetett.

Az egész társaság a szoba közepére nézett, ahol egy szájalomraméltó emberke álldogált féllábon, remegve, mint a nyárfalevél, s egy csörgősapkát szorongatva a markában, amelyet álarcosbálokön látni. Ráismertem: Beczkó volt.

Beczkótól oldalvást cigányok vigyorogtak, muzsikálni készen.

A világért sem mozdultam volna ki a helyemből, ahol a félhomály eltakart előlük. Érdekelt a mulatság.

- Beczkó, fiam, - szólalt meg Titusz ünnepies hangon - ma rossz napod van. Máskor egy liba meg egy pint bor meg se kottyán neked, és ma bizony, majdhogy ki nem kötöttél. A maradékot beléd kellett öntetnem, hogy a szavadnak állhass. De még jóvátéheted a hibát. És ha kiteszel magadért, meg is jutalmazlak. Látod ezt a három ezüsttallért? Ezeket te most ki fogod halászni. Az egyiket a jobbkezdeddel, a másikat a ballal, a harmadikat meg a fogaddal. Érted? Ha jól végzed a dolgot, egy újdont új ötvenes lesz a jutalmad, ha nem, huszonötöt kapsz aprópénzben.

Egy nagy üstöt hoztak az asztalra, pálinkát töltöttek belé és meggyújtották. Az égő szesz kékes lángja mellett a violaszínű arcok kísértetiesen sárgára váltak. Titusznak ragyogott a szeme, s puffadt arcán valami ördögi meglepedés ült. Az üst körül a társaság helyet nyitott a művésznek és mutatványának.

- Egy, kettő, három!

A három ezüstdarab belerepült az ércedénybe s Beczkó mint egy vadmacska vetette rá magát az üstben csapkodó lángra. Első fogása szerencsés volt; vörösen húzta vissza a jobbját, de a tallér ott volt az ujjai között. Másodszer már kotorászni kellett; ordítva kaparta az üst fenekét, bőr nélkül húzta vissza a balkezét, de az ezüst ismét megvolt. Aztán a kevésbé sebes kezével felfordította az edényt, s hirtelen leguggolva, megkapta fogaival a forró ércet, mely a kicsapongó lángok közül előgurult, roppant öröme az egész társaságnak. Mindenki éljenzett és üvöltözött.

- Bravó, Beczkó! Itt az ötven pengő. Ti meg, fiúk, húzzátok el az ő nótáját.

A cigányok rákezdték a Beczkó nótájára, s az est hőse félig még sírva, félig már nevetve dugta el a fájdalomdíjat. Titusz, aki előtt egy vendég meglepő színészi tehetséggel utánozta a Beczkó arcjátékát és jajgatását, úgy nevetett, hogy a könnyei is csorogtak belé. Pókhasa rengett, s a süveget hátracsapta kopasz homlokára.

Így mulathatott egykor Stibor vajda, udvara körében, valamely diadalmas portyázás után. De így mulathatott trencsényi Csák Máté is, abban az időben, amikor első harci tetteit pihente ki.

Az egyik élődsi rigmusokkal állt elő, melyek Beczkó gyávaságát énekelték meg s a tekintetes úr aranyos jókedvét dicsőítették. Valami műkedvelő költő volt, akinek rögtönzését Titusz készpénzzel jutalmazta.

Már éppen azon kezdtem gondolkozni, nem volna-e jobb visszafordulni, s nem zavarni a mulatságot, mikor valaki észrevett, s így nem maradt más választás, mint előállni.

- Nini Magyar úr! Hogy kerül ide? Az Isten hozta!

Titusz elibém sietett, s barátságosan rázta meg a kezemet.

- Ejnye, be derék! No fiúk húzzátok el a nagyságos úr nótáját! Ugye, kérem, nem foszt meg attól az örömtől... Megengedi hogy eljátsszák a nótáját?!...

Tituszra láthatóan kellemetlenül hatott a látogatásom, de az élősdi nem hiába dicsőítette a megtörhetetlen jókedvét, úgy tudta mutatni, mint aki el van ragadtatva. De kerülte a tekintetemet, hogy a szeméből ki ne olvashassam a zavarát.

Karonfogott és félrevont a társaságától.

- Az erkélyről olyan kilátás nyílik, amelynek három megyében nincs párja. Nézzen le a vidékre, amíg teljesen be nem sötétedik.

Asztalt, székeket és bort hozatott ki. Majd hálálkodni kezdett, hogy meglátogattam. Aztán a vendégeire célozva így szólt:

- Jó mulató fiúk, szeretnek eltréfálkozni. Nem tudományos emberek, de sok természetes becsületesség van bennük.

S amint látta, hogy a sötétedő tájról a várnak egyik udvarára téved a tekintetem, ahol a hold egy bágyadt sugara valami fehér kövön játszadozott:

- Két Csobánczy van ott eltemetve - szólt - akik nagyon szerették ezt a fészket.

Elbeszéltem neki, hogyan kerültem a környékre, s kitől tudtam meg, hol tartózkodik.

- Ön úgy mulat itt, mint egy kiskirály - jegyeztem meg.

- Falusiasan, Magyar úr, falusiasan - felelte szerényen.

Odabenn elcsendesedett a vendégsereg; úgy tetszett, mintha kártyához láttak volna. Elmerengtünk. Először beszélgettünk egymással úgy, hogy felettünk csillagmiriád, s nem az a fény világított, melyet az „Első hazai” állít elő.

Koccintottunk egypárszor, s a harmadik pohár után álmodozva néztünk le a sötétbevező vidékre, a földre, melyen „apáink vére folyt”...

Egyszerre valami távoli zúgásnak a hangja hatott a fülembé. Mintha malom-zakatolás lett volna.

Titusz úgy csapott öklével az asztalra, hogy a borosüvegek táncolni kezdtek bele.

- Megint lármáz az az átkozott malom!... Még éjszaka se tud nyugton maradni!... Az »Egyesült Ausztriai« malma - tette hozzá felém fordulva. - Majd fölveti őket a pénz, hanem azért éjjel se hagyják abba a munkát!...

Aztán fölállt, s bekiáltott a szobába:

- Húzzátok rá, fiúk, ne halljam azt a malmot! Nesztek, itt van egy kékhasú bankó!...

Koccintottunk. Odabent pedig megszólalt a cigány:

*Hunnia nyög letiporva,
Sírnak a bús magyarok...*

Mikor visszakerültem Pestre, a gáztársulatnál azzal fogadtak, hogy az igazgatóság áthelyezett egy másik osztályba. Úgy hiszem, ennek az előléptetésnek Titusz örvendett a legőszintébb szívvel.

1890

NYÁRI EST

1

Pünkösöd szombatján, ahogy a delet elharangozták, Szokratesz bácsi lecsapta a pennáját, árván hagyott egy gyönyörűen pingált nagy *Q*-t, levetette a hivatali lebernyegét, s elkezdte kefélni az ünneplő kabátját. A gázgyári Adoniszok, a »csűr«-nek nevezett hivatalszoba másik végéről vigyorogva nézték, miközben cigarettát gyömöszöltek maguknak, s egy kis irodai elméskedéssel tették könnyebbé keserves robotjukat.

- Az öreg megint tobzódni megy, mert nagyon csiszorálja Uhlandot.

A fent tisztelt ruhadarab, mely állítólag Uhland névre hallgatott volna, állandó célpontja volt a gázgyári fiatalság szellemi röppentyűinek. Pedig szebb és nevezetesebb kabátot nem ismert a gázgyár egész története; a bécsi *Krach* idejében lengyel grófok viseltek ilyet. Eredetileg mogyorószínű lehetett, de utóbb patinát kapott s gesztenyebarnára szívozott ki; merész szabása letűnt aranykorszakokról regélt. Szép volt, mint egy szép rom, de nemcsak szép, hanem láthatóan érdemes és tiszteletreméltó is. Szokratesz bácsi sohase dicsekedhetett hívebb baráttal ennél a kabátnál. Együtt, egyszerre lépték át a gázgyár küszöbét először, s minden valószínűség arra vallott, hogy együtt s egyszerre fognak kivonulni onnan utoljára is, majd ha mind a ketten nyugalomba mennek. Sőt mintha Uhland valamivel tartósabb lett volna, mint a gazdája... Hanem, hogy az Uhland név miért ragadt rá, annak nyoma veszett még a történelem előtti időkben. A gázgyári gyerekek örökségbe kapták ezt az elmésséget az elődeiktől. Valami romantikus szomorúság borongott a szépmúltú kabáton, de akik ezt a jellemvonást először észrevették, azok már régóta komoly urakká váltak, s jó ideje odafenn ülnek az igazgatósági szobákban.

Szokratesz bácsi, magára öltvén lényének kiegészítőjét, odafordult a fiatal Lithvayhoz:

- Főnök úr, kegyes engedelmével, délután nem jönnek be a hivatalba. A Városmajorba megyek, ebédre, Kovácshoz.

Mintha csak azt az örvendetes újságot mondta volna, hogy: »St.-Maurice-ba megyek, Rothschild barátomhoz«.

- Tudom, Szokratesz bácsi, tudom. Csak tessék - szólt a fiatal Lithvay azzal a leereszkedő jóakarattal, melyet a hivatali erények legfőbb jutalmául szoktak tekinteni. - Annak, aki évtizedeken át csak a sátoros ünnepek előtti délutánokat kéri szabadságul, fölösleges az ilyet kérdezni. Elég bejelenteni. Lássá, ezek nem kérdeznek.

A gázgyári gyerekekre célzott, akik rendre szökdöstek ki a »csűr« másik ajtaján, hancúzni a munkásleányokkal.

- Örökön a szoknyán jár az eszük - dörmögte Szokratesz bácsi.

Szerette volna hozzátenni, hogy nem érti az igazgatóságot, miért rakja tele a hivatalt ilyen éretlen gyerkőcökkel, akik nem tudnak se összeadni se kivonni, csak kutyálkodni az igazgató úr szobalányaival, de hivatalos tiszteletből a feljebbvalója iránt, elnyelte az észrevételét. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Még csúfolódásnak vehetné a főnök úr.

Nem bírálhatta tehát a dolgok rendjét, hanem boldog ünnepeket kívánt a főnök úrnak, valamint a két Adonisznak is.

- Boldog ünnepeket, Szokratesz bácsi - búcsúztak el tőle az Adoniszok az ismert hivatalos nyájassággal, melynek megvan az az aromája, hogy: »Ó, mily öröm, hogy két napig nem látjuk egymást!«

Szokratesz bácsi nem gyűlölte a hivatalát, mint ezek a léha ficsúrok, de most az egyszer mégis sietett. Egy órára volt hivatalos; gyalogszerrel járva, éppen hogy el nem késik. Hanem a kapualjban feltartóztatták. Gombay Berci tudniillik utána sompolygott s elfogta nagy suttogva:

- Kedves Szokratesz bácsi, az Isten áldja meg, kölcsönözzön még öt forintot. Elsején megadom, bizony Isten. Megígértem a kislánynak, hogy elviszem Kőbányára, a veteránbálba, és nincs egy krajcárom se. Ha nem segít rajtam, fuccs az egész ünnep, s becses törvénytelen nóm kivájja a szemem.

A szemtelen oly kedvesen tudott koldulni, hogy lehetetlen volt tőle megtagadni az örök öt forintot.

- Ebből se lesz soha semmi - mormogta magában Szokratesz bácsi, miután fölsegélte a Gombay-családot s megindult útjára. - Tönkreteszi a szoknya. Nyakig van az adósságban s mégse tud okosabb dologra gondolni, mint a veterán-bálra. És egyik olyan, mint a másik; mind egy húron pendülnek. Igazán nem értem őket.

2

Ez a tobzódás már esztendők óta a legfőbbik gyönyörűsége volt Szokratesz bácsinak. Vasárnap és hétfőn a rokonság ült Kovácsnál, de ünnep előtt való nap a két öreg cimborá együtt emlékezett régiokról.

Kovácsot már régen nyugalmazták. És attól fogva, hogy nyugalmazták, elkezdett egészséges lenni. Abból, amit a gázgyárban összekuporgatott, vett magának egy vityillót a Városmajorban, s ott, mint Philemon, a csendes szemlélődésnek éldegélt öreg Baucisával. Az udvarában volt egy vén eperfa; ez alatt a vén eperfa alatt felterítettek reggel, délben, este, s eltanakodtak órákig, hogy holnap mit fognak ebédelni. Ebből állott az egész életük. Kovács és Szokratesz bácsi úgy találták, hogy a vén eperfa fölér a ravennai olajerdőkkel; a mocskos kis udvar Szedükiám-nak, a périk bűbájos városának tűnt fel előttük, s Szokratesz bácsi már kinézte magának a szomszéd udvart, arra az időre, amikor majd őt is nyugalmazni fogják.

Ilyenkor, mikor összejöttek, az öreg Lottika paprikás csirkét csináltatott; ez a paprikás csirke oly bizonyos volt, mint maga a halál. És egyebekben is meglehetősen ugyan az volt a mulatóságuk. Mindig letárgyalták a Lánchíd egész szerkezetét, és Pest bombáztatását, amit nem látott egyikük sem; mindig megemlékeztek arról az időről, mikor Gajzágó Titusz még lovon járt be a gázgyárba, s mindig megittak három deci fehér bort, melynek az erényeit negyedóránként újra meg újra magasztalgatták. Végezetül aztán dominózni szoktak; Kovács elvesztett tíz vagy tizenkét krajcárt, hét órakor Szokratesz bácsi hazament, s este, kilenc óra tájban, az öreg Lottika kijelentette, hogy Kovács be van csípve.

Szokratesz bácsi pedig, hazaérkezvén sötét kis udvari szobájába, ugyanebben az időtájban azzal feküdt le, hogy: »Mégiscsak szép az élet«.

Véletlenül, az említett pünkösdi délután, Kovács is, Szokratesz bácsi is négy-négy decit találtak meginni. Ez a mértéktelenkedés nem maradt súlyos következtések nélkül. Mert míg egyfelől az öreg Lottika este kilenc óra tájban úgy találta, hogy Kovács meg van bolondulva,

másfelől, pár perccel azután, hogy elbúcsúzott Kovácsoktól, Szokratesz bácsinak a fejében - ebben a máskor oly nyugodt fejben! - egy vakmerő kirúgás eszméje fogamzott meg.

Elhatározta ugyanis, hogy ezegyszer ki fogja élvezni az arany szabadságot, elsétál a Zugligetbe, hogy onnan, kivételes pazarlással, a közúti vasúton robogjon haza.

3

A langyos, édes levegő még jobban megrészegette. A szobához szokott emberek vasárnapi lelkesedésével szítta magába az akácillatot, s fölfedezte, hogy ő nem csupán hasznos szeg egy hatalmas alkotmányban, melynek gázgyár a neve, hanem azonkívül, melleleg, állati lény is, állati lény, akinek tüdeje van.

A részeg ember rendszeren bölcselkedéssel kezdi. Szokratesz bácsi is, a negyedik deci következtében hosszas elmélkedéssel kísérte azt a megszokott sóhajtását, hogy: »Mégiscsak szép az élet«.

Mégiscsak szép az élet. De persze, csupán annak, aki okosan él. A szegény Gombay Bercire gondolt. A szerencsétlen kölyöknek holnap megint nem lesz egy garasa sem, s újra elkezd a rókatáncot. És ez így lesz mindig. Pedig mennyi megaláztatást kell zsebre raknia az apró kölcsöneiért! Aztán meg örökkön a feje fölött lebeg a Damokles-kard, hogy egyszer végre is elcsapják a rendetlenkedései miatt. És mindezt azért a mulatságért, hogy Kőbányán céda leányokat táncoltasson!

Hiszen neki is voltak szenvedélyei. Gyerekkorában növényeket gyűjtött, később lelkes bogarász lett belőle. És költekezett is szivarskatulyára, gombostűre, sőt zoológiai könyvekre is. De ezalatt a tisztviselőtársai kocsmáztak és billárdoztak, ő pedig utóbb, amint öregebb és okosabb lett, lemondott erről a kevés költséggel járó szenvedélyről is. Mert mindinkább átlátta, hogy a boldogságunk az okosságunktól függ. Ha nincsenek szokásaink és igényeink, akkor gazdagok, urak és boldogok vagyunk.

Ám csúfolják csak Szokratesz bácsinak! Annyit elért, hogy nincs oka panaszkodnia. Nem volt hős és nem küzdött semmiért, az igaz; egész életében mindig kitért az összeütközések elől, nem ellenkezett soha senkivel, mindent úgy talált jónak, amint van. Csak dolgozott és takarékoskodott. De nem volt, s nincs is semmiféle baja. Sőt, Isten segítségével, ezután már nem is kell tartania semmitől. Az ő ezernyolcszáz forint fizetése neki nagy gazdagság; és a takarékpénztárban máris van annyija, hogy ha majd nyugalomba megy, hajlékot vehet magának, s nem kell megvonna azután sem a szájától a falatot. Pedig haj, beh szegényen kezdte ő is!

És nem kell azt hinni, hogy az igénytelenségnek nincsenek örömei. Aki a drága ételeket és a finom borokat keresi, annak mindez nem eshetik jobban, mint neki az ő egyszerű kosztja. A dohányt csak az kívánja, aki balgatagságból, hívságból hozzászoktatta magát ehhez a mérgehez. A kártyás egyszerűen bolond. Az, aki fölteszi az egész jövőjét, néha a becsületét is, egy kártyalapra, nem érdemli meg a nyugodt jövőt s már eljátszotta a becsületét. A szép dolgok nagy uraknak valók; a szegény ember nem is érti, mi rajtuk a szép. Annak aki kocsin szokott járni, a kocsikázás nem nyújthat több élvezetet, mint neki ez a séta. Ó, mily gyönyörűség is járni a fák között, ózonos levegőben, ha az ember a hétköznapjait munkában tölti el, ha nem kénytelen soha senki előtt megalázkodni, ha nem fél a jövőtől, ha az embernek nem kell semmi, csak ez az édes, langyos levegő! A világért sem cserélt volna a gondok közt nyomorgó ezüstkirályokkal.

Az égi lámpagyújtogató már megkezdte munkáját, de azért Szokratesz bácsi nem fordult vissza. Közel járt a Normafához, s az jutott eszébe, hogy ha már dőzsöl, elmegy a garázdálkodás legvégső határáig. Fölmegy a Normafához, megvárja az estét, s el fogja nézni, hogyan világosodik ki a város az utcai lámpások ezer, zöldes fényű szemétől. Ha már benne van a tobzódásban hát legyen ez a mulatság »velenceji éj«.

Mialatt fölfelé baktatott a lejtőn, valami lárma csapta meg a fülét. Mintha tíz ember beszélne, vihorászna s danolna egyszerre.

Csakugyan, mikor fölért, a fa tövében egy víg társaságot pillantott meg. Úrfiakat és hölgyeket, akikről lerítt, hogy nem szoktak a templomba járni, s tán nem is voltak ott soha, legkevésbé ezekkel az úrfiakkal.

De csak egypár pillanatig nézhette a jókedvű bandát, mert egy vöröshajú leány, aki egy kissé távolabb állott a társaságtól, s aki valami tréfás mutatványnak érhetett a végére, ahogy őt meglátta, feléje szaladt, s egy vörös borral teli poharat tartva a kezében, rákiáltott:

- Hej, kis öreg, jöjjön, igyék velünk!

Szokratesz bácsi egy merész jobbra át-tal rohanvást menekült. Keresztülvágott a tisztáson, s nem gondolt többé velencei éjre.

Hallotta a mögötte felhangzó kacagást, s egy pillanatig még mintha tovább is látta volna a vöröshajú leány szentelen mosolyát. Az arca égett és nemcsak a haragtól.

Ez a váratlan megrohanás nemcsak nagyon megijesztette, hanem meg is zavarta egy kissé. Szokratesz bácsinak volt egy gyöngéje. Félt az asszonytól, amint némelyek félnek a kígyótól, a ráktól vagy a denevértől.

Pedig édes-kevés köze volt az asszonyhoz világeletében.

És mégis az asszony volt az ő örök ellensége. Az asszony, aki nem családi kép, mint például Kovácsné, hanem csak asszony, mint ez a vöröshajú lány.

Úgy a távolból, tisztelte ő az egész asszonyi nemet, mint mindent, ami hozzátartozik a fennálló rendhez. Tisztelte mint világfenntartó erőt, tisztelte az anyát, a hitvest; tisztelte a nőt, mint családi emléket, tisztelte a történelem nagy női alakjait. De az egyes példányt már nem szerette az asszonyi nemből. A történelmen kívül nem szeretett találkozni velük.

Nem is volt velük valami sok találkozása; gyűlölete az aszkéták, a nélkülözők gyűlölete volt.

Csak elméletből ismerte őket, de rendületlenül hitt az elméletében. Az asszony az örök veszedelem. A kártékony, de formás állat, mint az egyházatyja mondja. Az emberiség rosszabbik fele. A hiú, szívtelen, gonosz és üreslelkű lény, aki ellensége minden más asszonynak, de még nagyobb ellensége a férfinak. Akinek csak egy számjegy vagy; eggyel több, akit meg kell hódítani. Aki mindent elkövet, hogy megbontsa az elmédet, s aki előtt nem számítász többé, ha kész vagy a véredet adni érte. Aki a legjobb esetben megkínóz, mindig megcsal, s ha nagyon erős nem vagy, okvetetlenül megaláz magad előtt.

Valaha, régen, apró túsúrásokkal összekarmolták Szokratesz bácsinak a szívét. Elkeseredésében begubózta magát asszonygyűlöletébe, s gubójából nem lehetett kicsalni többet. Igaz, hogy nem is sokat fáradoztak rajta.

Sohasem ismert más szerelmet, csak a megvásárolhatót, amelytől undorodott. A másíknak csak a gyötrődéseiről tudott. Néha, régebben, álmodozott róla, hogy egyszer talán megházasodik, ha majd csodák történnek, s egy mesebeli lény megjelenik előtte s azt fogja mondani,

hogy: »Jöttem érted!«... de eleinte még a csodát is hiába leste volna, olyan nehezek voltak életének föltételei, utóbb pedig megriadt még a gondolattól is, hogy el talál bukni, s szomorú véget ér, mint Phoebus de Châteaupert. Hogy átadja magát egy kiszámíthatatlan lénynek, akiben csak egy bizonyos: az asszonyiség, s aki, meglehet, csupa gonoszság, csupa álnok színeskedés, csupa ármány, számítás és hitványság?!... Soha!

De azért a formás állat koronkint meglátogatta álmait. És hiába követte a *Francillon*beli Stanislas de Grandredon bölcs tanácsát: »Vásárolj meg!«, valami nyugtalanság mindig maradt a szívében, ahányszor csak rágondolt erre az örök ellenségre, akinek csak áldozata lehetsz, s akit rossz nem ismerni, de még rosszabb szeretni.

Szokratesz bácsi bölcs ember volt, s a két rossz közül a kisebbiket választotta. Mégis szép az élet, ha az ember le tud mondani. A boldogságunk az okosságunktól függ; a titka az, hogy ne legyenek kívánságaink.

A részeg ember mindig meg van elégedve magával. Szokratesz bácsi sohasem érezte magát oly kemény legénynek, mint ezen a pünkösdi előtti estén, amelyet négy deci bor tett sokáig emlékezetessé.

Hanem azért, visszatérőben, folyton a fejében járt ez a vöröshajú lány, a szemtelen mosolyával.

5

Meg volt írva, hogy ez az est kalandok estéje legyen.

Ahogy bekanyarodott az ő csöndes sötét, máskor elhagyott utcájába, megint egy társasággal került szembe. Jó hosszú sorban jöttek, párosan, hármasan. Öregek és fiatalok vegyest; voltak köztük gyermekek is. Úri népség, mely valami mulatságról térhetett haza.

Szokratesz bácsi tisztességtudóan letért a gyalogjáróról, hogy helyet adjon a mellette elvonuló társaságnak, s amint kilépett a kocsiótra, meglátott valamit, amiről aztán nem tudta levenni a szemét.

Azt látta meg, hogy az utolsó pár, egy fiatal férfi és egy fiatal nő, nem úgy haladt előre, mint a többiek, akik álmosan, fáradtan bandukoltak elül, hanem mintha igenis sietnének egy Szokratesz bácsi előtt ismeretlen állomás felé. Visszaélve azzal, hogy az elül ballagók nem ügyeltek rájuk, a sötétség leple alatt egy végtelen csókban összeolvadva mentek előre. Oly szorosan összesimulva mentek, hogy az aszkétának kigyúlt az arca; a férfi jobb karja a nő derekán, a nő bal karja a férfi vállán. A nő látta a szemközt jövő alakot, de úgy nem törődött ezzel az összetörődött kis emberrel, mint egy - kutyával.

Szokratesz bácsi fel volt háborodva. Micsoda szemérmatlenség! Az utcán! Férj és feleség nem lehetnek, vőlegény és menyasszony sem; a feleség és a menyasszony nem volna ilyen szemérmetlen. Nem, ez a teremtés nem lehet más, mint házasságtörő asszony. És mintha emlékezett volna rá, hogy az elül bandukolók közt látott egy jó, buta arcot; az csak egy férj arca lehetett.

De megbotránkozásánál is nagyobb volt a felindulása. Ez tehát a Szerelem, a kölcsönös, a mohó, a telhetetlen Szerelem!... Most először látta szemtől-szembe a félelmetes, a bűnös, a gyötrelmek töviseivel körülölelt, talán lealjasító, de mindenható Szerelmet!

Mert ezek aztán kívánták egymást, nem úgy, mint hajdan ő az ő vásárolt csókjait! A szemérmatlenségük szinte kiabálta, mily rémségesen keveset adnak ebben a pillanatban minden okosságra a világon! Micsoda pillanat lehet most nekik ez a pillanat!...

S ahogy elhaladtak mellette, megállt és visszanézett rajok, mindaddig, míg el nem tűntek a szeme elől az éjszaka cinkos sötétségében.

S a szíve egyszerre mélységes irigységgel és keserű bánattal telt meg. Úgy rémlett neki, mintha ezek az emberek elvitték volna az egész boldogságát, mintha ellopták volna előle a világ összes csókjait!

De hát vak volt eddig? Igen, vak, siket, nyomorult, hülye. Nem volt ember, nem volt még állat se, csak egy boldogtalanságra alkotott, szenvedni és nyöszörögni tudó, mozgó szerkezet. Mert nem tudta megérteni, hogy a boldogsághoz több köze van az oktalanságoknak, mint a bölcsességnek. És most már késő!

Lankadtan, megalázkodva, a fejét bágyadtan lecsüngesztve ment fel a lépcsőjén, belökte magános cellájának ajtaját, ledobta Uhlandot a legelső sarokba, fáradtan dőlt a székére, és csúnya, vén arca egyszerre csak tele lett könnyel.

Így jár az ember, ha pünkösd szombatján négy deci bort iszik, mikor csak háromhoz van szokva.

1893

AZ IGAZI

1

Hortense!

Hortense felütötte a fejét Guy de Maupassant-jából.

- Mama?

- Vedd föl a sötétszürke kreppruhádat. Velem jössz.

- A szürke kreppben? Hová?

- Keresztatyád nagyon rosszul van. És nincs mellette senki, a húga sem. Illő, hogy legalább mi meglátogassuk az utolsó óráiban.

Először hallotta ezt a szót: »keresztatyád«. A családban mindenki csak Aurélnak hívta. Ő is úgy szólította, hogy: Aurél.

- De hiszen a papa nincsen itthon.

- Egy okkal több, hogy mi menjünk el hozzá.

Hortense elgondolkozott.

- Kedves kis mama, aranyos kis mama, hagyj engem itthon. Vidd el Zsuzsikát.

- Ugyan miért, ha szabad kérdeznem?

Hortense elfordult. Nem akart találkozni anyjának a tekintetével, melynek érezte a perzselését. Mintha levetkőztette volna ez a tekintet. Elpirult mélyen, és zavarában ostobaságokat kezdett dadogni:

- Félek a betegektől. Ideges vagyok. Nem tudom, mi bajom van. Rosszul érzem magam.

- Ne okoskodjál, hanem öltözzél át. Remélem, nem kell még egyszer mondanom.

Nem ellenkezett tovább. Tudta, hogy ha ez a szép, kövér, hideg asszony egyszer, kivételként, komolyan beszél, az pengő érc, amelyet készpénznek tekinthet az angol bank is.

Engedelmeskedett. Hanem a piszkos, fekete gyanú, amelyről már azt hitte, hogy: volt, nincs, újra megmozdult a szíve fenekén.

Látta, hogy anyja néhány perccel előbb egy levelet kapott. Tehát hívták. Miért hívták, s miért kell neki is ott lennie? És ki ez az ember, akinek engedelmeskedik mindenki, ez a szép, kövér, hideg asszony is, aki sohase engedelmeskedik senkinek?

A cselédek elejtett szavai, melyeket gyerekkorában hallott, újra zszibongani kezdtek a fejében. És látta keresztapját a családi asztalnál, anyjának a jobboldalán, estéről-estére, amint lassan, kimérten dobálta a szót szép, őszes bajusza alól, mialatt a többiek megilletődötten hallgatták, akár a kinyilatkoztatást.

De hát ki ez az ember?

Ó, tisztában volt a jelentőségével amott, a külső világban. Olvasott a politikai szerepléséről eleget; mindig érdekelte ez a tárgy. És hallotta a róla szóló rosszakaratú megjegyzéseket is. Egyszer, valamelyik fogadóestélyükön, Rátóthy Gyurka, az ismeretes képviselőházi fenegyerek, nem sejtve, hogy a házikisasszony is hallgatja, így árulta el egy újságíró előtt a gondolatát:

- Ezt az egész Gáthy Aurélt mindössze az különbözteti meg a többi politikai középszerúségtől, hogy nem kétszer, hanem négyszer vált inget naponként. Tiszta ember és tisztakezű. De hisz ágyúból kellene kilőni, ha még tisztakezű se volna! Ekkora vagyonnal!... Odafenn szeretik és bíznak benne, mert kifogástalan úriember. Ez igaz. Hanem az is bizonyos, hogy ezt a lompos Tóth Pált, aki, ha megfürdik, bizonyosan kesztyűt húz, hogy valamiképp meg ne mossa a kezét, az ő kemény tatár koponyájával, nem adnám száz ilyen skatulyából kihúzott államférfiért sem.

De ez csak azoknak az ítélete volt, akik irigységből mindenkit kisebbitenek, lesajnálják vagy vállon veregetnek; azoknak a legkevésbé se komoly embereknek az ítélete, akik minden komoly dolgon csak csúfolódni tudnak. Az esti lapok másképp beszéltek Gáthy Aurélról. Kitűnő embernek mondták, akinek a szava elhallatszik a legmagasabb körökbe is.

A képviselőház folyosóján szállongó pletyka azzal módosította ugyan ezt a közvéleményt, hogy Gáthy Aurél előtt semmi se szent, csak a tulajdon mértéktelen hiúsága, de ez a hiúság zárkózott volt, mint az ember maga, s éppenséggel nem csökkentette a Gáthy tekintélyét. Szó sincs róla, nagyon komoly és érdekes egyéniség volt ott a külső világban.

Otthon, az ő otthonukban, elég kellemes is, bár kissé hideg. Hortense sohase hallott tőle valami különösebb nyájasságot. »Jól van ön, Hortense?... Örülök rajta, hogy jól van« - ezek voltak a legfeltűnőbb ömlengései.

Egyébként jó cimborá volt, aki, ha Párizsban járt, pontosan elvégezte, amit rábíztak. Az ízlésére sokat lehetett adni. Hortense az öltözködés kérdéseiben mindig tőle kért tanácsot s a legnagyobb báli sikereit az ő utasításainak köszönhette.

De miért ült ez az északsarki ember örökkön náluk, amióta Hortense csak emlékezett?! Miért volt neki az ő otthonukban külön karosszéke?! És miért volt a mama, az az elmés, víg asszony, mindig hallgatag, ahányszor a sarkutazó úr összeráncolta a homlokát?!

És hogy meri ez az ember hívatni őket, ha a halálos ágyához is?! A mamát, ezt a kevély személyt, aki olyan csípős tud lenni a papával szemben?! És őt, aki megvet mindenkit a világon, legyen az bálozó liba vagy államférfi?!

Mialatt feltűzte a kalapját, bepillantott a tükörbe. Nagyon sápadt arc nézett rá vissza.

- Megint olyan vagyok, mint egy zöld béka.

Szemrehányásokat tett magának az ostobaságáért.

- Milyen képzelődő, gyanakvó és hitvány vagyok, mióta az a nyomorult elhagyott!

Akkor azt hitte, hogy ez lesz az utolsó nagy fájdalma. Hogy ezután már minden mindegy lesz. Mi is következhetik még azután, mikor az embert a faképnél hagyja a vőlegénye, egy kis-asszonyért, akinek véletlenül ötvenezer forinttal többje van, mint neki?!

És íme, az a nagy keserűség most már olyan kicsinyesnek tűnt fel előtte, mint a gyerekkori bánatai. Vajon mi fog még következni?

- Méltóságos asszony, a kocsit elállt.

A Múzeum-utcai kis palota mintha már lakatlan lett volna. Az ablaktáblák bezárva, a kis utcaajtó becsukva kulccsal. Csak az utcán elszórt szalma, mely felfogta a kocsik lármáját, jelezte, hogy odabenn még lakik valaki.

A csöngetésre Ferenc, az öreg komornyik, nyitott ajtót.

- Ó, méltóságos asszony, csakhogy itt van!

- Tehát igazán semmi remény?

- Már csak órák vannak hátra. Vagy meglehet, csak percek.

Mialatt keresztülmentek az előszobán, a szép szőke asszony azt súgta a lányának:

- Várj meg a fogadóteremben. Majd kijövök érted.

S eltűnt egy oldalajtón. Tudta a járást az idegen házban.

Hortense belépett a fogadóterembe. Ferenc, csakhogy kifejezze mélységes tiszteletét, előbbre húzott egy nagy karosszéket, s oda állította az asztalka mellé, mely mögött egy széles ernyőjű álló lámpa világította meg a terem egyik sarkát. Közben elmondta, hogy a tanár urak éppen most vannak benn a kegyelmes úrnál, de alighanem mindjárt eltávoznak, mert a műtétről, melyet meg akartak kísérelni, lemondottak.

Ferenc eltűnt, s Hortense szétnézett a homályos teremben.

Fölkelt, hogy közelebbről lássa a képeket. Egyszerre azt hitte, hogy meg kell fogódnia. Szédülést érzett, a rémület szédülését.

Pedig a széles, fekete keretből egy édes, bájos arc mosolygott rá vissza. Hanem ez az arc az ő arca volt. Az ő szőke haja, a diószínű fényfodrokkal, az ő vízszerű, csodálkozó szeme, az ő szépen rajzolt kis orra, az ő félénken mosolygó, légies, finom ajka, amely mintha csakis arra való volna, hogy kérdezzen. Ugyanaz az arc, amelyről egyszer valaki azt mondta, hogy egy báméskodó angyalé, aki azonban egy képesújságból nézi a világot.

Az ő arca a megszólamlásig, s ez a kép mégsem ő. Ötvenhatvan éve is lehet, hogy ezt a viseletet hordták, s a kép alján egy régóta halott mester neve piroslik.

Ferenc egy sokkarú gyertyatartóval tért vissza, s kérdezetlenül is megmondta, hogy kit ábrázol a kép:

- A kegyelmes úr édesanyja, fiatal korában.

Egy szava sem volt a csodálatos hasonlatosságról.

- Egy kicsit hasonlítok hozzá, nem igaz?

- Ó, nagyon.

Mintha egészen természetesnek találta volna a dolgot.

Nem mert ránézni az öreg szolgára. Attól tartott, hogy a vén ember kiolvashatja a szeméből a gondolatát. Úgy tett, mintha a többi kép is érdekelné. De már nem látott semmit.

A szívében kavargó gyanú immár alakot öltött egy rettenetes mondatban. Ebben a mondatban, hogy: az az idegen úr, aki odabenn haldoklik, az ő édesapja. Az igazi.

És nem arra gondolt, hogy ez az élet, amelyből az övé gyökerezett, íme, kialvóban: hanem csak arra, hogy az ő úri kis személye csak egy közönséges árulásnak a kelletlen, élő bizony-sága. Hogy ő csak egy istenküldte emberke, akinek a jövőtele, meglehet, rettegéssel töltötte el

az övéit, s akinek senki se örült egy kijátszott férjen kívül! Hogy ő csak egy útszéli kakukkfiók, akinek már a létezése is igazságtalanság, s akinek semmi egyebe a világon annál a szeretetnél, amelyet egy szegény, könnyenhívó, gyanútlan, agg embertől lop el!...

Megint egyedül volt. Belülről nem siettek érte. Mi történhetik ott, hogy így megfejtkeztek róla? Ez már talán az agónia.

Egy könnycsepp se jött a szemébe erre a gondolatra.

- Milyen szívtelessé tettek! Milyen szívtelessé tettek!

3

Egy negyedóra múlva megnyílt a jobboldali szárnyasajtó. Az anyja állt ott, s intett neki, hogy kövesse.

Utánatámolygott. Keresztülmentek az összes utcai termeken. Az utolsóánál anyja meghalkította a lépteit, s vigyázva nyitotta ki egy udvari szobának az ajtaját.

A haldokló a szoba közepén feküdt, egy ottománon, szemben a kertre néző ablakkal, mely nyitva volt. Egy orvos és két betegápolónő forgolódtak körülötte. Hortense-t odaállították a lábához.

Ahogy belépett a haldokló felnyitotta a szemét s úgy nézett a lányra, mint egy beteg hal. Aztán kihúzta a selyemtakaró alól hideg, nedves kezét, s feléje nyujtotta.

- Köszönöm, kedves Hortense, hogy eljött. Kérni akartam, hogy gondoljon rám jóakarattal. Ne felejtse el soha, hogy önt sokan szeretik...

Még mondani akart valamit, de a hangja elfűlt, s a keze lehanyatlott. Mintha valami szét akarta volna vetni a mellét. Előre bukott a párnájáról, s az egyik vöröskeresztes lány hozzá rohant.

A másik megfogta Hortense-t a kezénél, s kivitte a szobából, vissza a nagy terembe.

- Megint a roham - szólt. - Sokkal hamarabb tért vissza, mint vártuk. De csak egy-két percig szokott tartani. Ha elmúlik, majd visszajövök önért. Jobb, ha nem látja; az effélét nem felejt el az ember.

De nem jöttek vissza. Majdnem egy óráig váraozott hiába. Végre megjelent anyja a küszöbön, kissé sápadtabban, mint rendesen.

- Vége!

- Meghalt?!

- Meghalt.

Egy pillanatig hallgattak.

- Nem akarod - kérdezte Hortense - hogy egy miatyánkot mondjak el mellette?

- Ahogy a szíved kívánja.

Hortense megindult, aztán meglepetve fordult anyjához:

- Nem jössz velem?

- Nem. Megvárlak. Rosszul vagyok.

És ott maradt a nagy teremben. Ez a szép, kövér, hideg asszony nem szerette a kellemetlen izgalmakat; ha csak tehetette, kikerülte azt, amit senkise nézhet megindulás nélkül.

Hortense mégegyszer végigment a lakáson, melyet most látott először és utoljára, letérdelt a halott mellé, s elmondta a miatyánkját. Aztán fölkel, megcsókolta a halott kezét és homlokát, s még egypár érthetetlen szót suttogott neki. Aztán visszatért az anyjához.

- És neki sincs egy könnye sem! - szólt magában.

A kocsiban nem szóltak egymáshoz egy szót sem. Csak amikor már befordultak az utcájukba, szólalt meg ismét az anyja:

- A papának nem szükség említened a dolgot. Majd elbeszélem neki én magam.

4

De hát örült vagyok én? Gyalázatos képzeletű, elvetemedett lélek, amely csupa gyanú, bizalmatlanság és romlottság?! Sárgaságban szenvedő beteg, aki sárgának látja az egész világot?!

Igen, úgy kell lennie. Lehetséges volna-e különben, hogy anyja látogatásokat tegyen, mialatt kiterítve fekszik az, akit ő az apjának képzel?!

Bizonyosat akart tudni.

Emlékezett, hogy anyja egy vörös bársony szekrénykébe csukta be azt a bizonyos levelet. A szekrényke ott állt előtte. Vett egy papírvágót, és felfeszítette a zárt.

- Gondoljon, amit akar.

A levél ott volt legfelül. A borítékon semmi; belül ezek a plajbással írt, majdnem olvashatatlan szavak:

»Tévedtünk tegnap; ez az utolja. Nem hiszem, hogy megérjem az éjszakát. Kérem, jöjjön, s hozza magával Hortense-t is.« Semmi aláírás.

Tehát ott volt előttevaló nap is, titokban.

- Nem, nem, mégsem vagyok örült, csak nagyon szerencsétlen!

De olyan bizonyítékot akart, amely kizár minden kétséget. Megtalálta azt is. A szekrénykében egy kulcsot lelt, s egy órai keresgélés után fölfedezte azt a fiókot, amelyet ez a kulcs kinyitott. Kezében volt anyjának egész levelezése.

A legelső, a legrégebbi levélből megtudta azt, amit tudni akart:

...»Csókold meg helyettem is kis Hortense-unkat«...

- Kis Hortense-unkat! Kis Hortense-unkat! Az ő kis Hortense-ukat! Ó, nyomorúság!

Mikor az anyja hazajött, odavitte neki a kulcsot, s azt mondta:

- Ott akarok lenni a temetésen. Olvastam a leveleidet.

A szép, kövér asszony nem vesztette el a nyugalma. Nem jött az már zavarba soha.

- Annál jobb. Legalább okulni fogsz a példámon.

És elfordult a kakukkfióktól.

A reggeli lapok gyászkeretben hozták Gáthy Aurél halálának a hírét. Hortense végigolvasta a hosszú nekrológokat, s rajta volt, hogy lelke szüntelenül ezzel az emberrel foglalkozzék, akiről csak akkor tudta meg, hogy minő kötelék fűzte hozzá, mikor immár elköltözik. Be akarta vésni emlékezetébe a hangját, az alakját, a legjelentéktelenebb mondásait is.

Ó, milyen kevésről tudott az emlékezete! »Jól van ön, Hortense?« - »Nagyon örülök rajta, hogy jól van.« - »Ne viselje, Hortense, azt a kalapot; ízléstelen.« - »Mit hozzak önnek Párizsból, kis Hortense?«

Még azok voltak a leggyöngédebb szavai, amelyeket a halálos ágyán mondott neki. És ezek is hogy hangzottak! »Ne felejtse el, hogy önt sokan szeretik...« Mintha az lett volna e szavak mögött: »Mindig arra gondoljon, hogy önben az ötszázados Gáthy-család kék vére folydogál!...«

Aztán hálátlansággal, lelketlenséggel vádolta magát. Ellágyult arra a gondolatra, mily rosszul eshetett neki, hogy sohase szólhatott hozzá úgy, mint apa szól a leányához, csak mint egy házibarát, akiről tudják, hogy az érzélgés nem természete. Azért mennyi mély érzés lakhatott benne! Azért bizonyára nagyon szerette őt, ha a szeretete néma volt is!

És erőltette az emlékezetét, hogy gyerekkorában, mikor nem ügyelt rá, mily elérzékenyült szemmel nézhetett rá ez az ember, az apja, az igazi?! Bizonyosan számtalanszor a térdére ültette és játszott vele. Bizonyosan sokszor megsimogatta a haját s megcsókolgatta az orcáját. Bizonyosan szelíden feddette meg, hogyha rossz volt, s ilyenformán szólhatott hozzá: »Édes kis Hortense, legyen jó, mert magát nagyon szeretik!« Mit is mondhatott volna egyebet, szegény?!

De nem emlékezett semmire!

És minél többet gondolt a gyerekkorára, annál gyakrabban jutott eszébe, akarata ellenére, az a másik, az a fehér szakállú idegen úr, akinek mindig ragyog a szeme, s mindig kitérül a két karja, ha őt látja, s akinek a hangja most is a fülében cseng: »Drága kis Hortense-om!« Ó, arra már emlékezett, hogy ez mennyit szorongatta az ölében, mennyit játszott vele bújósdit, hányszor simogatta, csókolgatta! Ennek még a kabátja gombjaira is emlékezett. Ez bezzeg nem törődött vele, ha a szép, nyugodt mama nevette az áradozásaiért, s szidta, hogy kényezteti a gyerekeket! »Drága kis jószágom!«... »Aranyos kis pillangóm!«... »Édes kicsi lányom!« Mert ez a jószágos arcú, fehér szakállú ember nem tudta, nem sejtte, hogy őt nyomorultul meglopták s hogy az »édes kicsi lányom« csak egy hitvány kakukkfiók!

Hiába kereste régi emlékei között »az igazi«-t, mindig ezt a másikat találta meg helyette. Arra akart gondolni, hogy amaz milyen szép, délceg gavallér volt, de minduntalan a gyerekszoba elevenedett meg előtte, s a gyerekszobában mindig ezt a másikat látta, a nehézkes járásút, a fehér szakállút. A gyerekszobáról eszébe jutott egy nagyon mulatságos est. A szép mama bálba ment. A négy gyereknek be volt kötve a toroka; nem volt szabad a szobából még csak kikukkantani sem. A papa nem bízott a cselédekben, s ott maradt velük. Medvét játszottak. A papa volt a medve, Hortense a medvetáncoltató, a többiek a közönség. Ekkor állott elő Hortense a legelső elmés mondásával. Amint a medve, nem valami félelmetesen dörmögve, négykézláb fel s alá botorkált a szobában, kis gazdája megállt előtte s így szólt: »De papa, hisz te jegesmedve vagy!« - »Miért?« - »Mert fehér a szakállad.« Ezt az emlékezetes ötletet a kis, de hálás közönség óriási derűséggel fogadta. Hortense úgy örült ennek a sikernek, mint később annak a hatásnak, melyet a családi körnél jóval nagyobb társaságokban a legszerencsésebb megjegyzéseivel, a legjobb ötleteivel ért el - s a gyerekek még sokáig úgy hívták a papát, hogy: »Te kedves kis jegesmedve!«

És a svábhegyi nagy vigasságok! A kirándulások számárháton meg a papa meséi, amelyeknek mindig elfelejtette a végét, amiért aztán kinevették. Ezeket a nagy multságokat egyszer egy kis ijedtség zavarta meg. Hortense leesett a hintáról. A papa, aki a verandán fűrészelt, mikor látta, hogy a lánya elereszti az egyik kötelet s bukik, leugrott a verandáról és hozzárohant.

Hortense-nak nem esett baja, hanem a papának három hétig borogatni kellett a lábát.

Ez az ijedtség egy másikra s még nagyobbra emlékeztette, gyerekkora legnagyobb rémületére.

Akkor már tíz-tizenegy éves lehetett. Gyönyörű, verőfényes délelőtt Triesztből Miramaréba mentek csónakon, ő, a papa meg egy evezőslegény. Hirtelen szél kerekedett. A hullámok haragosan kezdték püfölni a csónakot, az evezőslegény egyre sűrűbben nézegetett jobbra-balra s egyszerre egy kis habfodor becsapott a csónakba. Hortense halálosan megrémült. A papa nevetett, de Hortense érezte, hogy apjának a karja erősebben szorítja magához. Mintha még most is érezte volna ennek a karnak a melegét... »Ó, papa, nagyon, nagyon félek!« Megsimogatta az orcáját és azt mondta: »Édes kislányom, ha velem vagy a mamával vagy, ne félj te semmitől. Csak el ne mozdulj mellőlünk, s mindig a szemünk előtt légy!« És nem félt többet, mintha az Isten ült volna a csónakban.

Majd megint egész kicsi leánynak látta magát, Berchtesgadenben, mikor megindultak a papával, a királyné virágát keresni. Találtak is eleget, de a fehér virágok mind szép magasan csücsültek, s Hortense-nak mindig épp az kellett, amelyik a legmagasabban ült. »Papa, mássz fel azért, amelyik ott fenn, fenn, egészen fenn van!« Már akkor is csak a legnehezebben elérhető kellett neki, s már akkor is nagy zsarnok tudott lenni. A hosszú, ősz ember nem sajnálta a fáradságot, s felmászott vagy hússzor, ahányszor a kislánya rendelte. A mama aztán összeszidta őket, mind a kettőjüket, mikor beállítottak hozzá, nagy diadallal. »Magának több esze lehetett volna.«

Akinek több esze lehetett volna, az mindig a papa volt.

Ő volt mindig, akinek több esze lehetett volna, és ő volt, aki ott volt mindenütt, ahová csak visszavitte az emlékezete. A múltnak egész sereg derűs képe elevenedett meg Hortense előtt, és ezeknek a képeknek kivétel nélkül a nehézkes járású hosszú, őszszakállú »másik« volt a főalakja. Ő volt az, aki nem riogatta el, mikor nagykomolyan kopogtatott a dolgozószobája ajtaján: »Papa, hogyan kereszteljem el a szőke babámat?« - ő volt a titkos szállítója mindannak, amit a mama haszontalanságoknak bélyegzett, s ő volt az örök védőügyvéd, mikor fegyelmi eljárások komor előjelei tették borússá a látóhatárt. És most is, csak őt találja itt, mikor elbújva kis szobájába, siratja azt, hogy született! Ezeken az apróságokon, amik itt hevernek előtte, mindenütt az ő öreges írása: »Hortense-omnak«, »Hortense-omnak«, és megint csak »Hortense-omnak«.

Hortense-omnak! Ó, szegény ember, aki nem is álmodod, hogy Hortense-od egy nyomorult tolvaj, aki lopja a szeretetedet!

6

A gyászszertartást Hortense száraz szemmel nézte végig. Nagyon sokan voltak; ennyi ember előtt neki nem voltak könnyei.

Aztán megint bebújt a szobájába, s nem akart kimozdulni onnan. Nem akart látni senkit, különösen azt nem, aki szerencsére nem volt itthon. Remegett a gondolatra is, hogy előbb-utóbb hazaérkezik, s akkor majd a szemébe kell néznie, ugyanazzal a tekintettel, amellyel azelőtt.

Csak egy hét múltán érkezett haza; valami hivatalos tanácskozáson volt Berlinben. Hortense azon a délután szándékosan elment hazulról. Ezzel is nyert valami időt.

Mikor hazajöttek a Miss-szel, Zsuzsikát már egyedül találta a nagy ebédlőben. Zsuzsika valami angol regényt olvasott, s közben-közben szép, rózsaszínű körmeit csiszorálta.

Azzal az újsággal fogadta Hortense-t, hogy:

- A papa beteg.

Mintha a szíve megszűnt volna dobogni, annyira megrémült. Berohant hozzá a szobájába.

A fehérszakállú ember a kanapéján feküdt s egy hidegvizes zsebkendőt szorongatott a fején.

- Szent Isten, papa, mi bajod?

- Semmi, édes kislányom, semmi. Átfáztam a vasúton és nagy náthát kaptam. Ennyi az egész.

Hortense melléje térdelt, csókkal borította az arcát, s a karjával átfonta a nyakát. Aztán suttogni kezdett hozzá:

- Papa, ne légy beteg, édes kis papa, ne légy beteg, mert... mert...

És a sírás, mely oly hosszú idő óta fojtogatta a torkát, kitört belőle. Ráborult az öregember keblére és zokogni kezdett keservesen.

- Édes kislányom, kis Hortense-om, mi bajod, mi bánt?!...

De az csak zokogott tovább.

- No, mondd meg nekem... Megint az az ember, ugye?...

És megsimogatta a szőke fejet.

- Nem, nem az az ember. Minden ember. Gyűlölök mindenkit. Gyűlölöm az egész világot. Csak téged imádlak, édes drága jó apám!

1893

FINISH

1927-ben, egy csúnya novemberi éjszakán, James Riderhood, a nagy zsoké, aki 1908-ban Orthodox-on, a század lován, canterben és megszámlálhatatlan hosszúságokkal nyerte meg az Eclipse Stakes-t Westminster és Iron Cross ellen, a megöregedett James Riderhood, aki tizenegy egymásután következő esztendőben volt champion-zsokéja Angliának, s dicsősége tetőpontján hirtelen hagyta el a gyepnek mondott boronált térséget, skótszági kastélyában, ahol megostromolhatatlan visszavonultságban éledgett, egy éjjel, mialatt az északi szél vadul verdeste, rázta kastélyának kapunagyságú, íves ablakait: nagyon szépet és nagyon különöset álmodott.

Azt álmodta, hogy Orthodoxon ül, s lépést megy egy végtelenül csöndes, elhagyott pályatesten, abban a szürke homályban, amelyet néha, késő ősszel, a reggeli galoppok kezdetén látott egy-egy futó percre. Csakhogy ez a homály most nem oszlott, hanem sűrűsödött; a napnak nem volt sehol semmi nyoma, s ez az egyforma, néma szürkeség oly szomorúnak tűnt fel előtte, hogy lassanként valami névtelen nyugtalanság fogta el. A pályát nem ismerte. Epsomhoz hasonlított egy kicsit, de olyan roppantnak, olyan végtelennek tetszett, amelyet nem látott soha. Hogy hová megy, nem tudta; a célt nem látta, s az indulópontra nem mert visszatekinteni. Hirtelen a lovára pillantott. Orthodoxon fénylett a szőr, mint régen. De hiába simogatta a nyakát, a ló csak nem akart nyeríteni. Ekkor látta, hogy az eliziumi mezőkön jár, azért nincs nap az égen.

Végigfutott rajta a hideg, s megsarkantyúzta a lovát. A paripa megnyúlt alatta, s vágatni kezdett. De ebben a pillanatban más paták dübörgése ütötte meg a fülét; tisztán hallotta, hogy mögötte is vágatnak. Ész nélkül forgatta meg a kantárt, mint abban a finish-ben, melyben csak egy fél-hosszúsággal verte meg Eviradnus-t, s a táltos rémulten repült vele. De az idegen lovak patái mind közelebb verték a földet; Orthodox izzadni kezdett, s lovasáról csurgott a verejték. Már csak ötvenszáz méternyire lehettek üldözői; a túlvilági paripák patkói süketítő dübörgést vittek végbe a kemény talajon, s az üldözött egy halálos ölelésre rántotta meg a két karját, s szorította lovához térdeit. De nem segített rajta ez az utolsó erőfeszítés sem. A túlvilági lovasok sarkában voltak, s mint fergeteg rohant el mellette egy lovas, akiben az üldözött Archerre, a nagy Fred Archerre, a múlt század hőroszára ismert. Orthodox lovasa, aki az egyenetlen küzdelemben már elveszítette sipkáját, üveges szemmel meredt a látományra; de amaz visszafordult nyergéből, s nyájasan kiáltott feléje:

- Holla, utánam, kis Riderhood!

Ebben a pillanatban elhagyta a másik lovas is, aki Fred Barrett volt, Fred Barrett vonásról-vonásra. S a múlt századi champion, akit James, istállófiú korában, még látott egyszer-egyszer, éppúgy kiáltott át hozzá, mint a másik:

- Holla, utánam, kis Riderhood!

És azonképpen a többi lovasok is, a szellem-zsokék, amint sorra vagy csapatosan vágattak el mellette, mind biztatták:

- Utánunk, kis Riderhood!

De Riderhood már nem remegett. Valami édes melegséget érzett egész testében s egyszerre visszanyerte húszéves korának teljes erejét. Orthodoxról is eltűnt az izzadság; a szőre megint csillogott, mint az arany. Egynéhány szökkenéssel utolérték a fényes társaságot s beleilleszkedtek a csapatba, mely örült iramlásban vágatott tova. Az iram egyre vadabbá lett, a homály

egyre sűrűbb, Riderhood már nem látott, nem hallott semmit, csak végtelenül könnyűnek érezte magát, valami csodálatos jó érzés járta át a testét, és fölébredt.

Ebből az álomból megértette az öreg James Riderhood, hogy napjai meg vannak számlálva. A végzet rendelését békén, megnyugvással fogadta. Már negyvennyolc éves volt; elérkezett a szokélethor utolsó mesgyéjéhez. Úgy találta, hogy rendjén van a dolog.

Ehhez képest, reggelre kelve, magához hívatta az udvarmesterét, s így szólt hozzá:

- Mr. Halifax, én nemsokára meghalok.

- Ó, uram! - tiltakozott Mr. Halifax.

- Mr. Halifax, én nemsokára meghalok - ismételte James Riderhood.

- Az lehetetlen, uram. A halál nem mer bekopogtatni önhöz.

Mr. Halifax cselédnek tekintette James Riderhood kivételével az egész világot. Cselédnek tekintette a halált is.

- Pedig már megtette, mr. Halifax. Álomban Archert és Barrettet láttam, akik hívtak. Mennem kell.

- Ó, uram, ön megrepszti szívemet - sírt mr. Halifax.

De James Riderhood nem törődött a szerződéses könnyekkel, hanem így folytatta:

- Mit csinálnak fiaim, az igen tiszteletreméltó gentleman-ek?

- Az igen tiszteletreméltó gentleman-ek tanulmányaikkal vannak elfoglalva.

- És kisfiam, Benjaminom?

- Ő az istállóban van, s a lovakat itatja.

- Jól van, nagyon jól van - erősítgette James Riderhood. Aztán kiadta a rendeletet:

- Mr. Halifax, küldje ide az igen tiszteletreméltó gentleman-eket. Mielőtt a célponthoz érek, el akarom látni őket atyai tanácsaimmal.

Az igen tiszteletreméltó gentleman-ek megjelentek. Hárman voltak, mindannyian kifogástalan redingote-ban, magas gallérban s fénylő cilinderrel. Arcra, nagyon hasonlítottak, s ha termet dolgában véletlenül nem úgy következnek egymásra, mint az orgonasíp, James Riderhood összetévesztette volna őket.

- Uraim - kezdte -, életem végéhez közeledik, s önök szívesek lesznek meghallgatni atyai tanácsaimat.

- Igen, uram - szóltak a gentleman-ek kórusban.

- Mr. Bill - folytatta James Riderhood - első szavam önt illeti, mert ön a legidősebb gyermekem.

- Úgy van, uram - felelt mr. Bill, az őt jellemző komoly határozottsággal.

- Mr. Bill, ön a politikai pályára lépett. Ez a pálya nem tetszik nekem; nem fejleszti a jellemet. De ha már ezen a pályán van, szeretném, ha boldogulna rajta. Nem nehéz ez, mr. Bill. Csak egyet ne tévesszen szem elől soha. Ez az egy: hogy mindig eltalálja, mit gondol a másik, akivel beszél; s mindig csak azt mondja, amit amaz egy perc múlva mondani akar. Amit ön gondol, azt ne említse soha; legjobb, ha éppenséggel nem gondol semmit. Aztán, mindig és mindenek felett: komoly legyen. Ha nem tudna elég komoly lenni: tartson tréninget; zárkózzék el a szobájába, s mindennap két vagy három órát pofozza magát.

- Igen, uram.

- Remélem, mr. Bill, hogy nagyra fogja vinni. Önből államtitkár lesz, talán miniszter. Ha ügyetlenséget követne el, a vagyonában mindig hú baráttra fog találni.

- Igen, uram - szólt a gentleman.

- Most önön a sor, mr. Sam. Mr. Sam, ön az egyházi pályára lépett. Nem szeretem ezt a pályát, mr. Sam; nem kedvez a jellemnek. De ha már ezen a pályán van, szeretném, ha boldogulna rajta. Csak egy tanácsot adhatok önnek, mr. Sam; de ez a tanács, higgye el, kitűnő. Legyen kacér. Az egyháznak nehéz napjai vannak; nem a hitvallás, csak a megalkuvás élteti. Mr. Sam; legyen okos, mint a kígyó, s kacérkodjék a hitetlenséggel, amikor csak lehet. A szerelemben és a vallási dolgokban az első szabály az, hogy: mindent ígérjünk és semmit meg ne tartsunk. Legyen hajlékony és sima, másképp örökkön plébános marad. De ön püspök lesz, mr. Sam; s ha véletlenül ügyetlenséget követne el, a vagyonában mindig hú baráttra fog találni.

- Igen, uram - felelt a második gentleman.

- Végül, mr. Tom, önhöz is volna pár szóm. Ön a tudományos pályára lépett, mr. Tom. Gyengéllem ezt a pályát; parlagon hagyja a jellemet. De ha már ezen a pályán van, szeretném, ha boldogulna rajta. Figyeljen rám, mr. Tom, s ne felejtse el a tanácsomat. Sohase keressen másféle igazságokat, csak olyanokat, amelyek mindenkinek hasznot hajtanak. Hagyja békében a csillagokat, s álmodjék a malmokról. Mr. Tom, önből egyetemi tanár lesz, vagy felügyelő bizottsági tag a brit királyság összes társaságaiban. Még egyet. Sohase mulassza el úgy viselkedni, mintha csakugyan tudna valamit. He netalán elárulná magát, a vagyonában mindig hú baráttra fog találni.

- Igen, uram - felelt a harmadik gentleman.

- És most, uraim, jó éjt - végezte James Riderhood. - Önök szívesek lesznek beküldeni hozzám a kisfiamat, Benjáminomat. Az istállóban van, s a lovakat itatja.

A gentleman-ek tisztelettel hajoltak meg, s kimentek a szobából.

James Riderhoodnak vékony ujjai táncoltak a türelmetlenségtől.

Néhány pillanat múlva egy tíz-tizenegy esztendőes fiú húzta be két apró lábát a szobába, egyiket a másik után; egy széles vállú gnóm, aki kicsiny volt, mint egy hatesztendőes gyerek, s egy öreg arcú fejet cipelt bornyúnyakán. James Riderhoodnak ragyogott a szeme. A kis gnómnak olyan szép O lába volt, hogy öröm volt nézni. Mintha lovon jött volna a világra.

- Ben, gyere ide - szólt James Riderhood. - Gyere ide, aranyos, ülj az ölembe.

Ben odahúzta nehéz vállát és két apró lábát, hirtelen fölvetette magát apja térdére, s úgy ült szembe James Riderhooddal, mintha lovagolna. A két kis vészna, öreg arc összehajolt; s a ráncos, szőrös vén majompofa szeretettel simult a kis majomhoz.

- Ben, én meghalok. Az éjjel Archert és Barrettet láttam; értem jöttek. De nem akarok addig meghalni, amíg a lelkedre nem beszélek.

- Aoah! - bődült el Ben.

- Ne sírj, Ben, hanem figyelj a szavamra. Te még nem választottál pályát, kedves kicsi fiam; azt akarom, hogy jól válassz, nem úgy, mint a bátyáid. Nem mondom neked, amit nekik mondtam, hogy ha egyszer ügyetlenséget találsz elkövetni, a vagyonodban hú baráttra találsz. Te nem fogsz ügyetlenséget követni el soha. Akármelyik pályára lépsz, mindenütt ember lesz belőled; de én azt akarom, hogy ha okvetlenül ember léssz is a gáton: egyúttal boldog ember légy, s ne terhe önmagadnak.

Ben fölemelte kis majomképét, s figyelt a vén majomra.

- Ben, légy zsoké. Ez a legszebb mesterség a világon. Mert nincs mesterség, mely egész embert követel, csak ez az egy. Megköveteli, hogy minden pillanatban eszednél légy, s mindig helyén legyen a szíved. Megköveteli, hogy a karod erős, biztos és ügyes legyen, s megköveteli, hogy művészet lakjék a lábadban. Megköveteli a tested s lelked egyensúlyát, és megköveteli, hogy egészségednek ne legyen se hiánya, se fölöslege. Megköveteli a becsületességet és a józanságot, a feltalálást és a határozottságot, az éberséget és a nyugodtságot. Megköveteli, hogy ura légy a paripádnak is, önmagadnak is, s megköveteli, hogy mindig kockára tedd egész létezésedet. A legtöbb ember emberségének csak egy részét viszi az élet küzdelmébe: egyik örökkön pihenteti a lábát, a másik örökkön pihenteti a fejét. Egyik gyakran kockáztatja a nyakát, de a levegőben tornázó tetszése szerint lehet ostoba; a másik a gondolataival dobálózik úgy, mint a kókler a késekkel, de a testét kivonja a játékból. Csak a zsoké az, aki mindig testével-lelkével, egész személyével, mindenével játszik. De a kárpótlás, amelyben részesül, méltó a kockázatához. Ha az életünk rövid, mily gazdagság ebben a rövid életben! Hír, dicsőség, szerencse, nagyúri vagyon, sikerek és édes izgatottság: mind részed lehet bennök abban a korban, amelyben a többieket még el sem eresztették a pórázról. Míg a többiek fogatlanul, gyomorbajosan, öregen és fáradtan érik el első sikereiket, te huszonöt esztendőskorodban fenéig üritettél minden aranyserleget. És aztán a diadal mámora, Ben, a diadal mámora! Nincs édesebb, mint a diadal mámora. A természet arra rendelt bennünket, hogy küzdjünk akármiért, hogy kivívjunk bármit, hogy diadalokat arassunk, az ő céljaira, ha kicsinynek tetsző tereken is, ha nem is tudjuk, mivégre. S csak az az egész ember, csak az mondhatja, hogy élt, aki megízlelte a diadal mámorát. Ne mondd, hogy itt a cél csekély. A cél mindenütt csekélynek látszik. Mert ezen a világon minden csak játék; az emberek, bármivel foglalkoznak, bármiért erőlködnek, mindig csak játszanak, mint liliputi emberkéi egy ismeretlen, roppant Gullivernek. Mivégre jók, mivégre szolgálnak, akár a komoly, akár a nem komoly játékok, senki sem tudja meg soha; valamit akarnak velünk, de a többi csupa rejtelem. S játék és játék közül van-e szebb játék, mint a ló? Azt hiszed, többet ér ügyiratokkal játszani vagy gondolatokkal, amelyekben egy év múltával magad sem hiszel?! Többet ér játszani avégből, hogy az emberek egy félórával hamarabb érjenek oda, ahol maguk is valami játékot keresnek?! Eh, hidd el nekem, nincs szebb játék, mint a ló, ez a gyönyörű állat, amely az emberi észnek és karnak a legszebb sikereket szerzi. Micsoda érzés: uralkodni ezen a nemes, élő szerszámon! Látod, Ben, a szeretőt el lehet felejteni, de a lovat nem. Mert ez részese volt a sikereinknek, s a dicsőség vize az, amelynek az ízet nem felejtí el az ember soha.

Mondok neked, Ben, valamit.

Egy héttel azelőtt, hogy ide visszavonultam, a liverpooli nagy akadályra készültünk Adventurerrel. A windermere-i herceg, aki a versenyt mindenáron meg akarta nyerni, rávett, hogy a verseny előtt a kastélyában gondozzam az egészségemet, s ki ne mozduljak onnan. Elejét akarta venni, hogy valami bajom lehessen, mert Adventurer-t idegen lovasra bízni, annyit jelentett volna hogy: »hagyjatok fel minden reménységgel«. A herceg ágyában kellett aludnom, csak az ő szivarjait szíhattam, a szakácsa csupán nekem szolgált, s a herceg, hogy véletlenül idegessé ne tegyen, beköltözött a klubba. Egy hétig állottam az úri módot, de aztán nagyon meggyűlöltem ezt a kanári-kényelmet. Két nappal a verseny előtt kiszöktem a kastélyból, s azon az éjjelen bejártam Liverpool összes csapszékeit, azzal a jó szándékkal, hogy reggel visszatérek rabságomba. Ez a vállalkozás veszített el örökre. Nagy tivornyába keveredtem, melynek a képei ma már összefolynak előttem. Csak arra emlékszem, hogy tizenkettőkor, a kikötő táján, egy vörösblúzos ember így szólt hozzám: »Riderhood, azt mondom önnek, hogy a nagy liverpooli után egy hétig önről beszél egész Anglia!« Sok gint ittam, s jólesett a hízélgés. De reggel felé, mikor már violaszínű ködben láttam a lebujt és részeg cimboráimat, mintha

ugyanaz az alak állott volna élém, csak hogy most már fekete blúzban, s így dörgött volna a fülemben, poharát rám koccintva: »Azt álmodtam, mr. Riderhood, hogy ön a nagy liverpoolin kitörte a nyakát!« Akárcsak jeges vízzel öntöttek volna végig; egyszerre kijózanodtam. Hazamentem, s a szél kifújta a fejből a pálinkagőzt. De aludni nem tudtam. Fel-felriadtam, s kábultságom álmoképeiben hol a vörös, hol a fekete embert láttam. »Azt álmodtam, mr. Riderhood, hogy ön a nagy liverpoolin kitörte a nyakát.« S már láttam magamat betört fejjel, aludt vérrel borítva. A babona megszállt, lenyűgözött, legyőzött. Másnap megszöktem a hercegtől, s nem lovagoltam többet.

És aztán, Ben, aztán nem győztem eleget siratni a könnyelműségemet. Azóta nem élet az életem. Ó, hogy akkor megriasztott a babona, és nem ültem nyeregbe! Hogy melyiknek lett volna igaza: a vörös embernek-e vagy a halál-madárnak? - nem tudom. De mindegy. Ó, ha akkor megnyertem volna a nagy liverpoolit!... Istenem, mindig sajog a szívem, hogy ez örökre hiányzik az én szép életemből. És ha kitöröm a nyakamat?!... Veszítettem volna vele valamit? Semmit. A többi sár volt. Örökre szerencsétlenné tett a tudat, hogy beteg-székben ülök, és Orthodox, Orthodox nincs többé alattam!

Egy óra múltán James Riderhood hátrahanyatlott karosszékébe, s udvari papja a haldoklók imádságát kezdte mormogni a feje fölött. James Riderhood egy darabig vele imádkozott, s fiai is, akik előtte állottak. Aztán elhallgattak. A haldokló lehunyta szemmel, mozdulatlanul pihent karosszékében. Már azt hitték, hogy meghalt, midőn ismét felnyitotta pilláit, tekintetét ráfüggesztette Benre, s ajkai ezt motyogták:

- Légy zsoké, Ben, légy zsoké.

S a következő percben utolérte Fred Archert.

1896

A GEROLSTEINI NAGYHERCEGNŐ

1

Azzal kezdhetném, hogy tavasz volt, hogy fátyolruhás tündérkisasszonyok táncoltak a harmatos fűvön, hogy a mező teli volt színnel, ragyogással és illattal, de csak azt mondom, hogy akkor történt, mikor a búza ára tizenkét forint volt.

Csak valami kevéssel lehetett a porosz háború után. Még emlékszem rá, amikor vasúti állomásunkon egy nap hússzor is megpihent nagyfejű barátom, a Stephenson-féle gőzös. A teherkocsik teli voltak tömve emberanyaggal, tegnap fogott hadfiakkal, akiken rosszul állt a mundér, katonasipkás parasztlegényekkel és jóképű munkás-alakokkal, akik mindannyian a »Búsul a lengyel«-t énekelték, s akiknek a kalapjánál csak egypár szál gyöngyvirág jelezte, hogy ők is a császár dolgában utaznak. Aztán emlékszem a felfordulás és a zaklatottság napjaira is, mikor az egymásra-nyargaló tehervonatokat alig lehetett az állomáson elhelyezni. Ameddig csak láthatott a szemem, Ártándtól Peterdig, mindenütt teherkocsik cammogtak; s hallottam, hogy ezek a kocsik mind búzát szállítanak. Aztán egyszerre elcsöndesedett a világ; esténkint, mielőtt bennünket lefektettek, a lámpa fényénél, mely most rám veti békés világát, apám felolvasta az újságot anyámnak, s egyszer csak nem tudom, hogyan, megtanultam ezt a szót: Königrécz.

A katonák nem jöttek vissza oly szép rendben, mint ahogy mentek, de a búza ára egy darabig hűséges maradt szerelméhez, a tizenkét forinthez. S én akármilyen öntudatlan kis semmiség voltam, megéreztem magam körül a jólét kellemetes szárnycsapásait. Azt hiszem, ez volt Magyarország újabb történetének legszerencsésebb időszaka. A kiomló piros vérből áldás gőzölgött vissza a haza földjére. Az emberi vér tudvalevőleg nagyon termékenyítő valami; azt mondják, hogy csatamezőkön terem a legszebb, legacélosabb gabona.

Mindezzel akkor nem sokat törődtem. A ponyvával takart búzazsák-hegyek csak kitűnő búvóhelyekként tűntek fel előttem, s roppant hancurozásokat csaptunk az üres személykocsikban, melyek az állomáson nem tudom, micsoda komoly küldetésre vártak.

Egyébként, hacsak szerét tehettem, kiszöktem az állomásról és Francival, a felügyelő fiával odább álltunk a kút-ház környékéről. A nyakunkba vettük a mezőt, s elbandukoltunk egész a nádasig. Ilyenkor csak enni kerültünk haza, s ebéd után megint nekiestünk a csavargásnak. Ezek az órák és napok oly egyhangúan tűntek el, mint ahogy a forrásvíz zuhog. Azt hiszem, az egész idő alatt nem beszéltünk s nem is gondoltunk semmit, csak barangoltunk, mint két kis kóbor kutya, melyek életet éreznek rongyos lábacskaikban, s mindenüvé odaütik az orrukat, csak azért, mert mozogniok kell ezen az új, ismeretlen világon.

Iskolába nem jártam; otthon tanítottak írni és számolni. S ma is áldom a gondoskodást, mely a bölcső melegéből nem engedett mindjárt egyenesen az iskola börtönébe, rettenetes kis eszkimók közé, akik egymás fejetején tanulják meg, hogy a létért küzdeni kell.

Tudtam, hogy a nádas előtt heverészni kellemetes dolog, tudtam, merre szól a bölömbika, tudtam, hogy a holdban Szent Dávid hegedül, s hogy mikor ő hegedülni kezd, akkor nekünk haza kell mennünk. Lehet, hogy ez kevés a tudományból, de nekem elég volt.

Csakhogy ez a szép idő nem tarthatott örökkön.

Hét vagy nyolc esztendősen lehettem, mikor egy tavaszt napon feltűnő esemény történt a falunkban. Egy úr érkezett a nagyvendéglőbe, aki mindjárt az első napon sorra meglátogatott mindenkit, aki csak »az értelmiség«-hez számíthatta magát. Ez az úr táncmester volt. Lesczinszki-nek hívták, s azelőtt, mint beszélte, nagy birtokai voltak Poroszországban; de a poroszok lengyel származása miatt üldözni kezdték, ravasz módon kitudták örökéből, s Lesczinszki úr elhatározta, hogy nagyúri származása ellenére, a két lába munkájával fogja megkeresni a kenyerét.

Lesczinszki úr minket is meglátogatott. Kezet fogott az egész házban mindenkivel, apámtól a lámpagyújtogatóig, s meghívatta magát ebédre. Oly éhes és oly előkelő volt, hogy szüleim nem tudták megtagadni szerény kívánságát, s megígérték neki, hogy a táncórákra én is el fogok járni. Ehhez az elhatározáshoz hozzájárulhatott az is, hogy a szüntelen való csavargás kissé elvadított, de mindenestre nagyban hozzájárult az a kedvező körülmény, hogy a búzaár szépen tartotta magát emlékezetes magaslatán. Végre is Lesczinszki urat kárpótolni kellett valamivel poroszországi birtokaiért.

Szóval meg kellett ismerkednem a civilizációval.

Lesczinszki úr búcsúzás közben velem is kezet fogott, és barátjának nevezett. Ez a kitüntetés nagyon hízelgett nekem, de nem mondhatnám, mintha örvendtem volna rajta, hogy művelődni fogok. Ellenkezőleg, egy kicsit meg voltam illetődve, s megilletődésem okát tüstént el fogom mondani. Mindamellet akkor nem értettem meg, hogy tulajdonképpen miről is van szó. És másnap, mikor utoljára töltöttem Francival egész napomat a mezőn, nem csókoltam meg az árok fűvét, nem öleltem meg a fákat, nem intettem búcsút a kökény-bokroknak és az ökörszemeknek. Olyan gondtalanul kóboroltunk, mint azelőtt.

Nem tudtam, hogy mindörökre elbúcsúzom attól a valamitől, amit szabadságnak neveznek s ami a költők szerint édesebb, mint maga a szerelem.

Emlékszem, hogy egy vasárnap délután volt, mikor apám elvitt az első tánc-leckére. A kezem egy kicsit remegett kezében s a viláért se mentem volna nélküle. A nagyvendéglőhöz ugyanis fölötté kellemetlen emlékek fűztek.

Az akkor múlt télen tudniillik színtársulat ütött tanyát a nagyvendéglőben. A Grimm-féle színtársulat. Nem tudom, hallották-e önök a Grimm-féle színtársulat hírért? A Grimm-féle színtársulat nagyon kiváló művészi erőkből állott, de rideg kizárólagossággal csupán a Grimm-család tagjaiból. Grimm papa volt az igazgató és hősszerelmes, Grimm mama a hősnő és a vígjátéki anya; a fiatal Grimm a bonviván és a cselszövő, a két Grimm kisasszony a szende meg a kacér, az ártatlanság meg a víg komorna, s a Grimm-gyerekek a segédszemélyzet. Mindent játszottak; a *Botcsinálta doktortól*, *Lucifer*, *a zöld ördögig*, amely látványos, kiállításos és elsüllyedésekben gazdag balett előadása különös nehézségekbe ütközött ama bosszantó véletlen következtében, hogy a nagy szála pádimentoma fölöttébb hiányos volt süllyesztők dolgában. De a kisebbik Grimm fiú oly ügyesen tudott a székek alá bújni, hogyha mi remegtünk is, hogy az ördög feldönti a színpadot, Grimm papa sohase látta meg Lucifert. Volt azonban a társulatnak egy különösen kedvelt darabja: a *Szigetvári vértanúk*; ezt adták a legtöbbször. Ilyenkor Grimm papa egész családjával szokott kirohanni Szigetvárból, mert a török hordát csupán Grimm Lucifer személyesítette, aki a színpalak mögött görögtúzzal és éktelen Allah-kiáltásokkal jelezte Szolimán világhódító hatalmát.

Ezek az előadások természetesen nekünk is jelen kellett lennünk. Csakhogy, ami engemet illet, én teljességgel nem voltam megelégedve ezekkel az előadásokkal.

Grimm papa ugyanis igen jeles tehetségű művész lehetett, de volt egy hibája. A hangja oly rekedt volt, hogy egy cseppet sem lehetett hallani. Ezt a hibáját akként ütötte helyre, hogy azokban a jelenetekben, melyek nagyobb drámai kifejtést kívántak, a hatás öregbítése céljából, minduntalan elsütötte a pisztolyát. A legártatlanabb darabokban is hússzor-harmincszor szólaltatta meg ezt a szerszámot, amely nála a hangot pótolta; a tragédiákat pedig egyszerűen végiglövöldözte.

Mínthogy a Grimm papa esztétikai nézeteitől az enyémekek lényegesen eltértek, többször hatalmas acsarkodással adtam kifejezést nemtetszésemnek és ijedtségemnek. Apám szeretett volna ugyan hozzászoktatni, hogy a művészi erő kifejtést úgy tekintsem, amint mások tekintik, tudniillik a falu egész »értelmiség«-ének jóakarátú szánakozásával, de mínthogy hiábavaló volt minden erre irányuló kísérlet, utoljára is le kellett mondanom a műélvezetekről.

Azóta minden művészet gyanús volt előttem egy kicsit. S hiába biztattak, nem oszlott el kételkedésem, hogy vajon a tánc tanulás nem jár-e szintén sűrű pisztolylövésekkel. Hanem azért nem ellenkeztem.

A nagyvendéglő környéke teli volt emberrel. Lesczinszki úr előbb a »tisztelt pór uraknak és úrhölgyeknek« adott oktatást; s csak a következő óra volt a főbbrendűeké. A »pór«-rendből ugyan csak igen kevés pályázó akadt, de ez nem csökkentette a közérdeklődést. A gyülekezet türelmesen végigvárta az órát, s a rendkívül komoly arcokon meglátszott, hogy a szálából kihallatszó hangokat legalábbis igen különösekknek találják.

- Lallallá, lallalá, trallala ritta, lallá!

Lesczinszki úr hangja volt. A poroszok áldozata egészen más művészeti iskolához tartozott, mint Grimm úr. Ellentétben kitűnő elődjével ő viszont a hangjával toldotta meg, ami a hegedűjéből hiányzott.

Mert hegedült is. Hegedült, énekelt és táncolt egyszerre. Ezenközben taníttatta, tanáccsal látta el, jobbra-balra vezényelte és művelte, pallérozta csapatát:

- Tisztelt pór úr, ne tessék a sarkán mozogni. Csak lebegni tessék, csak lebegni. A fő a könnyedség, a könnyedség. Mégegyszer kérem. Harmadik figura: la poule. Lallallá, lallalá, trallala, ritta, lallá!

2

Nagyon meg kellene öregednem, hogy ezeket a hangokat valaha elfelejtsem. Vagy három hónapon át nemigen hallottam egyebet. Keringőt, hopszpolkát, mazurt, mindent a Gerolsteini nagyhercegnő négyesére táncoltunk. Úgy emlékszem, még a körmagyart is a »trallala rittá«-ra jártuk.

A viláért se gyanúsítottam volna Lesczinszki urat, hogy talán nem is igen ismer egyéb zenedarabot. Lesczinszki úr az első pillanattól fogva mély hatást tett rám, s akkor még nem szerettem bírálgatni azokat, akik tiszteletet gerjesztettek bennem. Amint egyszerre hegedült, énekelt, táncolt, ugrált, vezényelt és bókolt a hölgyeknek: ama különös megjelenésű, ördöngös ezermesterek egyikének tűnt fel előttem, akiről meséskönyveim beszéltek.

És a tánca, ah, a tánca! - mondotta volna Gretchen.

Akiket addig én táncolni láttam, derék körorvosok, kedves csendbiztosok, és víg, aranyos falusi asszonykák voltak, akiket az Isten mintha ezerszámra, csomagonkint küldene a világba. Ha táncoltak, a maguk jókedvére táncoltak, de úgy, mintha fizették volna őket érte. A férfiak

döngették a padlót, s az asszonyok kellemesen toporzékoltak. Hát még azok, akik velem együtt hallgatták a Gerolsteini nagyhercegnő igéjét! A segédjegyző, aki nem tudott lábujjhegyre állani, s a bérlő-kisasszonyok, akik úgy ódöngtek sárga ruháikban, mint megannyi kéthetes kacsa. Nem térhettem ki az összehasonlítás elől. A Lesczinszki úr tánca egyszerűen pillangóröpködés volt. Az egész kicsi soványság, mintha nem e földről való lett volna, egyszerre csak elhagyta a pádimentomot, s lebegett, ah lebegett, mint egy angyal. Azt mondanám, hogy egy tündér lelke lakott a lábában; de úgy tetszik, otrombaság volna a lábáról beszélnem, mert Lesczinszki úr maga volt az éther.

S én, e táncot látva, egyszerre ráismertem arra a rejtelmes valamire, aminek, mint utóbb megtudtam, *művészet* a neve.

Az éther azonban koronkint elfáradt, és „szünet”-et jelentett. Ez a tíz perc a szellemes társalgásé lett volna, de engem ilyenkor is csak ő foglalkoztatott. Elnéztem hullámos mozdulatait, kecses sasirozását, s ámulattal hallgattam a különös dolgokat, amiket a bérlő-kisasszonyoknak mondott. Egy ismeretlen világot sejtettem e légies emberke mögött, s elbeszéléseinek hallatára valami megmozdult bennem, mint Dávidban, a pásztorgyerekben, ha csatákról szóltak előtte.

Azelőtt abban a percben aludtam el, amikor lefektettek. De egy idő óta nem tudtam tüstént elaludni, és a sötétben is csak a Lesczinszki úr szavai kóvályogtak a fejemben:

- Egy este III. Napóleon így szólt hozzám: Tudja, barátom...

Azelőtt csak a természetet ismertem. S a természet oly öröktől fogva ismerősnek, oly egyszerűnek, oly magától értetődőnek tűnt fel előttem, hogy ügyet se vettem rá. És most egyszerre előttem állott: a nagyvilág.

A nagyvilág egész megzavaró, nyugtalanító költészetével.

S a nagyvilág oly kegyes volt, hogy leereszkedett hozzám.

3

A táncleckén mindig én voltam az első, s a nagyvendéglőből én jöttem el mindig utoljára. Lesczinszki úr, a lecke után, a táncterem porát le szokta öblíteni egy pohár borral, s csak azután ment a szobájába. Ha csak lehetett, megvártam ezt a művelődéstörténeti mozzanatot; úgy látszik, tartoztam ezzel az egészségemnek.

Hanem egy este Lesczinszki úr magához intett, és így szólt hozzám:

- Uraságod ma este különös bájjal lejtette el az urak étéjét.

Örömben elpirultam, és nem tudtam felelni.

- Legyünk barátok - indítványozta nyájasan Lesczinszki úr.

Bár a kitüntetés roppant zavarba ejtett, helyet foglaltam asztalánál. A poroszok áldozata többször megszorongatta a kezemet és így folytatta:

- Higgye el, barátom, ebben a nyomorult fészekben csupán két nagyvilági férfiú van: ön meg én. Tudja, én csak egy pillantást vetek valakire s rögtön megismerem az emberemet. Ahogy önt megláttam, azonnal tudtam, hogy nagyvilági emberrel van dolgom.

A szigorú ítélet kissé bántotta érzelmeimet, de meg kell vallanom, hogy a kitüntetés ellensúlyozta ezt a csekély kellemetlenséget.

- Ismeri ön Rataplan herceget? - kérdezte hirtelen Lesczinszki úr.
- Nem - szoltam egy kicsit szégyenkezve.
- Hát Pitti-Patti tábornokot?
- Őt sem - feleltem mind nagyobb zavarban.
- Kár. Nagyon szeretetreméltó, víg fiúk, s igen kedvelték volna önt.

Én is élénken sajnáltam a dolgot.

- Önből csak egy hiányzik - magyarázta Lesczinszki úr - hogy tökéletes nagyvilági férfiú legyen. Sajnos, ön nem tud lanciert táncolni. A lancier, uram, a táncok királya. Rataplan herceg és Pitti-Patti tábornok mind tudnak lanciert táncolni.

Aztán hozzátette, hogy bármily szomorú is e körülmény, a lancier megtanulása igen sok pénzbe kerül. Ezért magáért öt forintot kell fizetni osztrák értékekben, mivel a dolog igen fáradságos.

- Örömetst túltenném magamat ezen a csekélységen - folytatta hanyagul - s pusztán barátságból is megtanítanám önt e fölötte szükséges ismeretre, de poroszországi birtokaim visszaszerzése több költséggel jár, mint ön képzeli.

Azt hiszem, nagyon elsápadtam. Micsoda összeg! Már attól félttem, hogy a lancier-ről le kell mondanom. Egyszerre azonban eszembe jutott az az új veretű arany, melyet karácsonykor keresztanyámtól kaptam.

De vajon a pénznem szokatlansága nem támaszt-e újabb nehézségeket? Ó nem. Lesczinszki úr a legnagyobb előzékenységgel hártotta el aggodalmaimat.

S az első vagyont, melyet a magaménak mondhattam, arra fordítottam, hogy megtanultam lancier-t táncolni.

A leckék közben Lesczinszki úr udvari történetekkel mulattatott, és egyszer így szólt hozzám:

- Lássá, barátom, egy ilyen nyomorult fészekben az ember egyszerűen el van temetve. Csak azok élnek, akik a nagyvilágban élnek. Lola Montez - nem ismerte ön véletlenül Lola Montezt? - Lola Montez egy reggel azt mondta nekem: „Ah, a nagyvilág, Lesczinszki, a nagyvilág!...” Ön, fiatal barátom, hízélgés nélkül mondhatom, a nagyvilág sima parkettjére termett. S ha majd bejárja a két művelt földrészt, ha végigélvezi a finomultság világának minden kínálkozó örömét, egyszer így fog szólni magában: „Igazán, csak a nagyvilágban érdemes élni. Lesczinszki barátom megmondta ezt előre. Lesczinszki barátomnak igaza volt.”

4

Nem, Lesczinszki barátom, önnek nem volt igaza. Ön fölkelte bennem a vágyat, látni a nyájas múlt, a hajporos idők hagyományosait, a nagyvilági urakat és hölgyeket, akik gyöngédék, szeretetreméltóak és elragadóak. De az ön nagyvilági alakjai immáron nem léteznek, talán nem is léteztek soha. A Gerolsteini nagyhercegnő nagyon megcsalt engem, Lesczinszki úr.

És én nem csókoltam meg az árok fűvét, nem öleltem meg a fákat, nem intettem búcsút a kökénybokrokknak és az ökörszemeknek, amikor örökre elváltam a mezőtől!

1895

GYŰLŐLET

Az ösztönszerű érzésekről volt szó. Milyen különös az, hogy egy arc, egy tekintet vagy néhány elejtett szó erős előítéleteket kelt bennünk, gyűlölethez hasonló idegenkedést, vagy megmásíthatatlan rokonérzést, amely hirtelen indulatok idővel mind, mind igen bölcseknek bizonyulnak. Az ember néha első pillantásra megérzi, kit szeressen és kitől óvakodjék, kivált ha az ember nem is ember, hanem csak asszony vagy gyerek. Mert minél kevesebb a világismertünk, ez az ösztönből eredő ítélet annál hatalmasabb. Még az állatok sincsenek e nélkül a sajátságos szimat nélkül; legalább a kutyák e tekintetben is csudálatosan finom szaglásról tesznek bizonyosságot.

- Nekem volt egy kutyám - szólalt meg egy úr, aki előbb sokáig hallgatott, - a szegény Dárius. Dárius nem a tolvajokat ugatta meg, mert tolvajok nem jártak hozzám, hanem a hitelezőket. Valahányszor egy-egy megjelent a látóhatáron, Dárius éktelen vonításba tört ki, viszont a pénzes levélhordót mindig nagy örömmel üdvözölte; vígan ugrándozott körülötte, s kikísérte egészen a lépcsőig.

- Ön csúfolódik velünk, - szólt egy fiatal asszony, aki csak az imént adta elő, hogyan érezte meg előre, kihez fog férjhez menni. Akkor látta először az urát; a boldogtalan eltévesztette az emeletet, s az ajtót nyitó kisasszony kitalálta, hogy: »ez az.«

- Nem, nem csúfolódom, - felelt Dárius gazdája. - De azt hiszem, ezzel is úgy vagyunk, mint az álmokkal. Mikor az álmokép valóra válik, azt mondjuk: »csudálatos!« - s nem jut eszünkbe, hogy a legtöbb álmokép megmarad álmoképnek. Ha ösztönünk nem csalt meg, nagyra vagyunk vele s megbocsátjuk neki, hogy amíg egyszer igazat mond, százszor ejt tévedésbe. Mondhatnék erről egy kis történetet; nem valami különös eset, de előttem felejthetetlen.

Meghallgatták, mert nem beszélt sokáig.

Hétéves koromig - kezdte - elég boldog fiatalember voltam. Egy vasúti állomáson nőttem fel, ahol az apám volt az első személy: az állomásfő. A vasút akkor még új dolog volt; se a tér, se az építőanyag nem került annyi pénzbe, mint mai napság, s faluhelyekre is egész kastélyokat építettek pályaháznak. Mi is ilyen kastélyban laktunk, emeletes, a tájék viszonyaihoz képest hatalmas épületben, melynek a helyiségei mint roppant csarnokok élnek az emlékemben. Ma talán kicsinyelném ezeket a rég nem látott termeket, de az ember eleinte szerény. Szóval, egy egész emeletünk volt, de csak három szobában laktunk, mert az apámnak nem volt több szobára való bútora. Öt-hat terem évekig üresen maradt; csak mi gyerekek szaladgáltunk a visszhangot verő, nagy csarnokokban.

S ahogy tavaszodni kezdett, volt egy másik birodalmam is: az állomáson veszteglő vasúti kocsik. Ezeket ugyan nem lett volna szabad bitorolnunk, de azért Péntekemmel, a pályafelügyelő fiával, minduntalan belopóztunk valamelyik elsőosztályú kocsiba, s gyönyörű, képzelt utazásokat rögtönöztünk a tilos területen. Azóta valósággal bejártam a világot; de úgy emlékszem, a képzelt utazás mulatságosabb volt.

Nyáron végre enyém volt az egész mező. Kijártunk a nagy tóhoz, mely voltaképpen csak egy kis mocsár volt s a békák mindig élénk kovákolással fogadtak, mintha örvendeztek volna, hogy megint eljött látogatóba ismerősük, a szőke kisfiú. A békák és a hétéves kisfiúk rendszeren igen jó barátok; értik egymást, s maguk közt, bizalmas körben hosszasan el tudnak társalogni.

Én legalább igen kedveseknek találtam kovákoló játszótársaimat. Ők is érdeklődtek papírhajóim iránt.

Mondom, igen elégedett voltam hétéves koromig; a kisgyerekek boldogsága csak attól függ, hogy mekkora térségen ugrándozhatnak.

Hétéves koromban megismerkedtem a fájdalommal.

Valami batyúbálon voltunk, névnapon vagy nem tudom, micsoda mulatságon. A cécón megjelent az egész kis fészek; a gyerekek is. Vacsora után lehetett; a nagyok táncoltak, az álmosabb apróságokat lefektették a rögtönzött ruhatárban. Engem valami rossz szellem ébren tartott.

Mintha most is látnám, hogyan közeledett felém a fájdalom. Lappangva jött, egy szőke leány mögött, aki az apámmal sétált karonfogva. Ez a szőke leány volt a legvidámabb teremtség a mi kis világunkban; ismertem jól, Nellinek hívták. Sokat járt hozzánk; néha egy nap kétszer is megfordult nálunk, az állomáson. S ahol megfordult, ott az egész ház visszhangzott a nevetésétől. Szeretett danolászni, s az ilyen összejöveteleken vacsora után kettesben szoktak énekelni: ő meg az apám. Az apámnak szép bariton hangja volt: mindenki szívesen hallgatta őket. De én sohase szerettem, hogy együtt énekeltek.

Nevetgélve jöttek; engem, aki egy kuckóban pislákoltam, nem vettek észre. Nellinek folyton járt a szája, s én épp azon tűnődtem, honnan vesz annyi szót? Egyszerre mintha egy tühegyű nyíl fúródott volna a szívembe. Tisztán hallottam, hogy az apám így szól:

- Ha még egyszer megházasodom, magát veszem el feleségül.

- Kezet rá! - felelt Nelli.

S megint nevettek.

Mintha az egész világ beborult volna előttem; a fájdalom első korbácsütése végigvonaglott hitvány kis testemen. Azt hiszem, minden vérem a szívembe futott; a fejem egyszerre nehéz lett, s valami végtelen bágyadtságot éreztem.

Ha mégegyszer megházasodik!... S az én szép, fiatal anyám?!... Már akkor tudtam, hogy csak özvegy ember házasodhatik meg mégegyszer. (Abban a világban még úgy volt.) S egy rettenetes gondolat kezdte marni a szívemet. Hát lehet az, hogy az én szép, fiatal anyám meghaljon?! Ez a gondolat egyszer már, egy pillanatra megriasztott. Akkor megígérttem vele, hogy nem, nem fog meghalni soha! Nem fog itthagyni bennünket! Akkor egy rajztól rémültem meg, amelyet valami képes újságban láttam. A gyerekek sírva állják körül becsukott szemű édesanyjukat, s a kép alatt ez a borzasztó két szó volt olvasható: »Anyánk meghalt!« E kép láttára is összefacsarodott a szívem. Nem, az lehetetlen, hogy az én szép, fiatal anyám is meghaljon! Az a két szem, amely oly édesen néz ránk, míg mi az álom és ébrenlét között himbálózunk, nem csukódhatik be így, örökre!... S Ő megvigasztalt.

De most nem ilyen elcsitítható ijedelem fogott el; végképpen, mindenkorra hatalmába ejtett a tudat, hogy az élet rémségekkel van tele. Már láttam is ezeket a rémségeket. Eszembejutott a mese a halott édesanyáról, aki éjjel hazajár kicsinyeihez a rémítő történet a gonosz mostoháról, aki üti és tépázza Dring úr gyermekeit. Megérttem, hogy ez nemcsak ködös, borzalmas mese, hanem koronként maga a valóság.

Ha mégegyszer megházasodik!... S ezt ő mondta, az apám!

Míg a szobában voltak, moccanni sem mertem. Visszafojtottam a lélegzetemet, s remegtem. Ha észrevennék, hogy tudom a titkot!

Csak egy-két percig maradtak ott, aztán továbbsétáltak. Futottam megkeresni Őt. Táncolt. Egy kisé megnyugodtam.

De ettől a perctől fogva nem voltam többé kisfiú. Mintha kicseréltek volna; nem tudtam örülni minden semmiségnek, mint azelőtt. Péntekkel összeveszttem, s a békákat meggóráltam.

Egy új, eddig ismeretlen érzés véget vetett régi boldogságomnak. Akkor még nem tudtam, mi ez az érzés. Most már tudom, hogy: a gyűlölet.

Gyűlöltem a vidám, szőke leányt, mint azóta soha senkit. Mikor hozzánk jött, kifutottam a szobából, s ha csak a nevét említették, elpirultam. Észrevették a gyűlölködésemet, s faggatni kezdtek. De nem szóltam senkinek, az anyámnak se. Nelli is megtudta, hogy milyen ellensége vagyok s kedveskedéssel akart kibékíteni. Egyszer megfogott, s meg akart csókolni; ráütöttem. Az apám kérdőre vont, de én csak egy szemrehányó tekintettel feleltem. Megbüntettek, s nem törődtek többé a dologgal.

Két év múlva elköltöztünk a faluból, s én örömmel hagytam el az állomást, ahol egyideig olyan boldog voltam. Pestre mentünk, s az új világ lassanként elfelejtette velem kicsi múltamat. Szegény Péntekről már rég megfeledkeztem, de nem volt nap, hogy ne gondoltam volna a szőke Nellire.

Már nagyocska fiú voltam; tizenhárom vagy tizennégyéves. Egy nap látogatónk jött s a csöngetésre én szaladtam ki ajtót nyitni. Majd leestem a lábamról: a szőke Nelli állott előttem. Egy kicsit megfogyott, s mintha ráncokat láttam volna a szeme körül, A mosolya se volt oly vidám, mint azelőtt.

Igyekeztem jó arcot erőltetni s bevezettem anyámhoz. De mindjárt kisurrantam a szobából, s menekültem hazulról.

Egész nap nem volt kedvem a játékhoz; vendégünk nagyon nyugtalanná tett. Az a szorongás fogott el, amely olyankor szokott rámneheznedni, mikor betegünk volt, s minden oly másnak, szokatlannak tűnt fel a házban; a lámpa, mely a szoba egyik sarkában égett, a bútorok, melyek nem voltak a rendes helyükön, a hang is, amelyen beszéltünk... Csak késő este mertem hazamenni.

Nellit már nem találtam nálunk. De apám és anyám róla beszélgettek, halkán, hogy mi ne értsük. Nagyon szerettem volna oda fülelni, de kiküldtek a szobából.

Másnap nem jött el, s már-már megfeledkeztem róla. Egy délután azonban az anyám levelet kapott, s ebben a levélben valami megdöbbenő lehetett, mert anyám sírva olvasta végig, s aztán elsietett hazulról. Ijedtségemben utána szaladtam, de csak annyit mondott, hogy maradjak otthon, s vigyázzak a kisebbekre. Visszabandukoltam.

De halálos aggodalom gyötört. Az a levél csak Nellitől jöhetett. Hordár hozta, ami nálunk szokatlan eset volt. És anyám könnyei! Meg hogy elsietett!

Egy egész életet éltem végig néhány óra alatt. Elképzeltem minden elképzelhető szerencsétlenséget. S elhatároztam, hogy meg fogom ölni azt a szőke leányt...

Este, amikor az anyám hazajött, megtudtam, hogy csakugyan szerencsétlenség történt. Nelli, aki egy hét óta látogatóban volt idefenn, kikereste Pesten a legmagasabb házat, fölment a negyedik emeletre, leugrott és meghalt.

Jól sejtettem: a levelet ő küldte. Tőlünk is el akart búcsúzni, szegény. A rokonain kívül, akiknél erre a rövid időre megszállott, senkit se ismert Pesten, csak bennünket, meg még egy urat, akit ez este nálunk is sokat emlegettek. Emlékszem erre az emberre; néhány évig orvos volt a mi kis falunkban.

Nelli kilenc évig járt jegyben ezzel a doktorral; de a hosszú mátkaságnak sohase jó a vége. A vőlegény egyet gondolt, otthagya Nellit, s eljegyezte egy pesti gyógyszerész lányát.

Pedig, úgy látszik, kezet adott rá Nelinek, hogy elveszi s Nelli komolyabban vette ezt az ígéretet, mint azt a másikat, mely velem egykor úgy meggyűlöltette a szőke, nevető leányt.

1898

ROLAND

1

Vigliano d'Asti délután öt órakor rózsaszínűnek látta az egész világot, s amint Georges Pereiretől jövet végig sétált az Avenue de Bois de Boulogne-on, vén legény létére így bölcselkedett:

- Bizony, nincs igazunk; minden jól van úgy, ahogy van. Oktalanság azt képzelni, hogy buta véletlen intézi sorsunkat; ki mit érdemel, megkapja, olyan bizonyossággal, mint ahogy az eldobott kő lehull. Még az emberek is jobbak, mint gondoljuk. És okozunk magunknak még annyi, akár mennyi bajt, élni mégiscsak gyönyörűség. Kivált a jó órákban, amelyeket persze meg kell szolgálnunk, mert semmit sem adnak ingyen.

Hogy Vigliano d'Asti ez egyszer, kivételképpen, ilyen derűs élet-felfogásnak örvendett, abban bizonyára jelentékeny része volt Georges Pereirenek. A műkereskedő még sohase volt vele szemben ennyire szíves. Bókok kíséretében, szinte boldogan szúrta ki a kialkudott négyezer frankot; azt gondolta volna az ember, hogy valami vad kéjt okoz neki, ha fizethet.

Négyezer frank ugyan nem sok pénz, de Vigliano d'Astinak ebben a pillanatban négyezer frank a megváltást jelentette. Végre! Egy vagy két hónapra megszabadul a legkonokabb hitelezőitől, s egy vagy két hónapig nem kell kölcsönök után futkosnia. És aztán az az összeg csak koronája volt a mai sikerének. A tárlat megnyitójáról szóló újságcikkek hasábjain át dicsérték *Afroditét*; egyik-másik bíráló azt is megírta, hogy a nagy érem az idén kétségtelenül Vigliano d'Astist illeti. A *Fürdő gyermekek* híres szerzőjének nem ez volt az első sikere, s Vigliano azt szokta mondani, hogy csak az első szerelem s az első siker ér valamit, a többi már csak fölhígítása az egyszeri élvezetnek; de bármint gondolkozunk e tekintetben, a siker zenéjét sohase unja meg az ember.

Mégis, talán nem egyedül a négyezer frank, s nem is az újabb négyezer frankot ígérő siker volt az, ami Vigliano-t ilyen kivételesen jókedvűvé tette, hanem egy érzés, mely kétségen kívül szorosán egybefüggött a négyezer frankkal és a magasztaló újságcikkekkel, egy érzés, melyre már régóta hasztalan vágyódott: a nyugalom érzése.

Vigliano, egész életében először, meg volt magával elégedve. Gyönyörködött a munkájában; büszke volt rá, nem tudott betelni vele. Ez az *Afrodite* helyet kér a művészetek történetében. Ez az *Afrodite* igazolása egész életének, mentsége minden meggondolatlanságának, minden könnyelmű cselekedetének, összes léhaságainak. Ez az *Afrodite* valami igazán szép dolog, ami eddig nem volt meg, s ezentúl élni fog, amíg az emberek a szépben gyönyörködni tudnak. Csak szép, de mégis gyarapodása a szellemi világnak. És az övé, egyedül az övé. Ő teremtette. Nélküle a világ szegényebb volna egy szép tárggyal; tehát tett valamit, nem élt hiába. Lehet, hogy igazuk van azoknak, akik nagyon önzőnek mondják; de a művészeknek, aki ilyet tud alkotni, több szabad, mint másnak.

Ha az ember ilyen munkát végzett, joga van a pihenéshez, s joga van hozzá, hogy kivegye a részét az élet örömeiből. Különösen olyan lázas munka és olyan zaklatott élet után. Micsoda két hónap van mögötte! Izgatottságban égni, az örök dolgokra gondolva, s napestig idegeskedni, kínlódni, mert tizenöt frank kell a gazdasszonynak, s száztizenöt a hitelezőknek. Mennyi nyűglődés, mennyi vészverődés! És e bajok, e gyötrő vergődés, ez örökös lázak közepett íme megszületett *Afrodite*.

Évohé! Vége a nyomorúságnak, vége a küszködésnek, vége az emésztő, lázas, elernyesztő s elkábító munkának! Ó mily édes a nyugalom!... És Vigliano d'Asti, mialatt végigment az Avenue de Bois de Boulogne-on, nem cserélt volna a török császárral.

A nyugalom a legfőbb jó a világon, de ha megvan, az ember nem tudja, hogy mit csináljon vele.

Délután hat órakor Vigliano d'Asti már nem volt boldog. Egy óra alatt a legnagyobb örömet is megszokja az ember, s aztán mással akar foglalkozni. Aki keres, talál.

Vigliano azt találta, hogy mégiscsak hiányzik valamije. A munka, a megszokott munka. Az emésztő, a gyilkos, lázban töltött órák, amelyekben vagy két hónap óta olyan bő része volt. Egyszerre valami ürességet érzett a lelkében, s szinte sajnálni kezdte, hogy *Afrodite* már megvan. Elvesztette azt, ami az utolsó időben teljesen betöltötte a lelkét.

Szabad, mint a madár, de mit csináljon a szabadságával?

Hazament, s a fiát kereste. De csak a gazdasszonyt találta otthon.

- Hol van Roland?

- A kisasszony elvitte sétálni.

- Ilyenkor, ebédidőben?

- Már régen megebédeltek.

- Hová vitte? A Tuileriákba?

- Nem tudom.

Elment a Tuileriákba, de nem találta őket. Az ezer kis gyermek között, akik mind terhére vannak a szüleiknek, véletlenül nem volt ott a kis Vigliano d'Asti.

- Vajon hová vihette?

Nagyon bosszantotta, hogy nem élhet az apai örömöknek. Mióta *Afroditén* dolgozott, csak pillanatokra látta a fiát; mindennap szentelt neki egynéhány szórakozott percet, de ez volt az egész.

Milyen buta véletlen! Végre, valahára, vele tölthetné az estét, s íme, a gyermek éppen ezen a kivételes napon kívánczik el hazulról. Vajon hová cipelhette az az ostoba vénleány? Bizonyosan valamelyik cukrászhoz.

Vigliano a nyári cirkuszba akarta elvinni Rolandot. A szomorú kisfiú talán nem örült volna a bohócoknak, de Viglianot mindenesetre boldoggá teszi, ha szórakozást szerezhet a fiának.

Teringettét, milyen buta véletlen!...

Ahhoz, hogy megvárja őket, már nem volt türelme. Reggel óta folyton szaladgált; az adóhivatalból az adófelügyelőhöz, az adófelügyelőtől az adóhivatalba. Délben végre elhalasztották a másnapra kitűzött árverést. Csak épp egy perce volt bekukkanni a Szalonba, s már sietni kellett, hogy el ne szalassza Pereiret. De Pereire nem volt otthon; háromszor is kereste, míg végre rátalált.

A sok izgatottság kimerítette. Egész nap nem evett egy falatot se; éhes volt.

Betért Bignonhoz, megebédelt, s lassankint elfogyasztott egy üveg vörös bort. Aztán, arra gondolva, hogy Rolandot azóta úgy is lefektették, elsétált a Jardin de Paris-ba.

Tíz óra tájban már jóllakott ezzel az élvezettel. A komédia untatta, s a lányok nem ingerelték. Utálta a megvásárolható örömeiket, s egy idő óta torkig volt mindazzal, ami szerelemhez hasonlított. Beérte a modelljeivel.

Kikocsizott a Bois-ba, s onnan, nem tudva, mitévő legyen, a klubjába hajtattott. A vörös bor hatása alatt Dáriusnak képzelte magát, s égi nyugalommal ült le az egyik baccarat-asztalhoz.

Reggelre elveszített vagy háromezer frankot.

Mikor kilépett a kapun, a nap a szemébe sütött. Mintha a szégyent vágta volna izgatottságtól foltos, fakó arcába.

Az ing égette a testét; izzadt, szennyes, utálatos volt. Iszonyú kedve lett volna agyonlőni magát; egyszer s mindenkorra végezni ezzel a javíthatatlan, undok, vén fiúval.

De eszébe jutott Roland, s csendesen hazaballagott. Fölment a műtermébe, bezárkózott, s ledőlt egy kanapéra.

Azonnal elszenderedett, de mielőtt teljesen elaludt, egy pár pillanatig számok zsongottak a fejében, számok, egytől kilencig, csupa szám. S *Afrodite* alkotója, már félig öntudatlanul így motyogott magában:

Hat!... Öt!... Hét!...

2

Mikor, hétéves háború után, Vigliano d'Asti elvált a feleségétől, Roland már abban a korban volt, amelyben a gyermeket minden törvény az apának ítéli. Különben Vigliano d'Asti kijelentette, hogy magára vállalja, ami hiba csak elképzelhető, szóval, nagyon megkönnyíti a válást, ha az asszony végképpen lemond a gyermekéről, s nem tesz kísérletet rá, hogy a fiút magához édesgesse. Roland évenként háromszor meg fogja látogatni a mamáját, s ezzel rendben lesz a dolog.

A szép, lusta szőke asszony beleegyezett, hogy így történjék. A mennybeli üdvösségét is oda adta volna, csak hogy elválhassék ettől az embertől, aki a hírnevével szédítette el, s akit élete megrontójának tartott. De nem is ragaszkodott nagyon a gyermekéhez. Roland nagyon hasonlított a gyűlölt, rút Vigliano d'Astira, s látnivaló volt, hogy jobban vonzódik csimpánzpofájú apjához, mint szép, hideg, szigorú mamájához. D'Astiné nem volt érzelgős természetű, s mivel már válópöre idején gyakran gondolt rá, hogy alighanem a Barsan úr felesége lesz, a gyermek csak útjában lett volna. Így Roland d'Astinál maradt, pontosabban szólva: a d'Asti konyhájában.

Csenevész, sápadt, koravén fiúcska volt, mint azok a gyermekek, akiket kezdettől fogva cselédek neveltek. Az érzékenyülés egy órájában d'Asti észrevette, hogy Roland keveset nő s nemigen fejlődik. A gyermeknek családra van szüksége, vélte d'Asti úr, s hogy javítson a helyzeten, szélnek eresztett két kisasszonyt, egy szárazdajkát meg egy nevelőnőt, s a házába hívta húgát, egy már öregedő kisasszonyt, aki Szavoja egyik kis falujában éldegélt valami csekély életjáradékból. A vénleány megszánta a szegény kisfiút, s bár nem szívesen, eleget tett bátyja kívánságának. De a rendszerető, pontosságához szokott, s csökönyös gondolkozású leánynak teljességgel nem tetszett a d'Asti életmódja, s nem volt oka rá, hogy eltitkolja a véleményét. Ha pedig nem titkolta el, ez igen fennen történt. S Vigliano d'Astinál ismét mindennaposá lettek a zajos családi jelenetek, az asszonyi lárma, s a férfiúi dühös káromkodás.

- Ha a feleségünk gyötör bennünket, az még hagyján - panaszkodott Vigliano d'Asti a bizalmasainak -, a feleségével néha, egy-egy órára, mégiscsak kibékül az ember. De ha a testvérünkkel kell csatáznunk, az maga a pokol. Vele nem békülsz ki este; lármával fekszik és haraggal ébred.

Úgy gondolta, a gyermek érdekében cselekszik, ha elnyeli, amit el kell nyelnie; igyekezett tehát a szóharcban a védelemre szorítkozni, de ha szerét tehetette, elmenekült hazulról. Így történt, hogy d'Asti kisasszony, noha minden héten összepakolt, mégiscsak Párizsban maradt, s így történt, hogy Roland akkor is csak pillanatokra látta apját, amikor Vigliano úr pihent.

Pedig Rolandnak nem volt nagyobb öröme, mintha az apjával kísétálhatott valahová; egy séta a Bois de Boulogne-ban Rolandot egész esztendőre boldoggá tette. Csak rosszat hallott erről a sokat korholt vén fiúról, aki majomszeretettel, de csak keveset beszélgetett vele, s minél több rosszat hallott róla, annál jobban imádta. A jó Istent soha se látjuk, mégis szeretjük.

3

- Kerestél, papa? - kiáltozott Roland, mikor meghallotta, hogy apja kijött a fürdőszobából.

- Kerestelek - felelt Vigliano d'Asti - el akartalak vinni a nyári cirkuszba.

- És ma, ma már nem vihetsz el? - kérdezte Roland aggódalmasan. - Ó, vigyél el valahová, papa, akárhová, csak vigyél el! Úgy szeretek veled lenni!

- Igen, csakhogy ma már dolgom van - felelt Vigliano, kissé zavarodottan.

Az igazság az volt, hogy nem akart lemondani a háromezer frankjáról. Ki tudja, hátha egypár száz frankkal még mindent visszaszerezhet?! A maradék ezer frankból úgy sem elégítheti ki éhező oroszlánjait.

Hanem amint a fiára pillantott, megesett rajta a szíve. Rolandnak előbb ragyogott a szeme, s arcocskája kipirult az örömtől; most leverten nézett maga elé, mint egy kis öreg, akit valami nagy csapás ért.

- Tudod mit? - szólt Vigliano - gyere el hat órákor a körbe. A Rue Drouot-ba, hisz tudod!... De magad gyere, ne a nénéddel. Mondd meg a kapusnak, hogy hívjon le, s amíg kijövök, várj meg a szobájában.

- Ó papa, milyen jó vagy te! - hálálkodott Roland.

Vigliano megcsókolta a fiát, s rohant a pénze után. Annyira sietett, hogy hat órára kényelmesen elveszíthette volna az utolsó garását is. De mint a szerelmi drámák, a kártya-tragédiák sem eshetnek meg némi előkészület nélkül. Az ember nem veszítheti el a pénzét, amikor akarja; akik nyerni fognak, előbb kéretik magukat. Meg akarják mutatni, hogy csak unalomból fanyalodnak erre a mulatságra. Itt is meg kell tartani a formákat.

Végre, fél hat felé, megalakult a parti. Vigliano leült, vesztett és újra vesztett. Épp az utolsó száz frankját bocsátotta vízre, mikor jelentették, hogy Roland oldalenn várja.

- Mondja meg neki - szólt Vigliano halkán a komornyiknak - hogy hozasson egy pohár narancsvizet, és várjon egy kicsit. Mindjárt megyek.

A komornyik lement s átadta az üzenetet.

- Veszít a papa? - kérdezte Roland.

- Nem tudom, fiatalúr - felelt tartózkodóan a komornyik.

- Jól van - szólt Roland, s tovább beszélgetett a kapussal.

A kapus és Roland már régóta barátok voltak s órákig el tudtak beszélgetni. A műveletlen ember és a koravén gyermek megbecsülik egymást. A kapus bámulta a tizenegy esztendő öregúr komolyságát és finom modorát, Roland pedig csodálta ennek az egyszerű embernek az életbölcösségét.

- Én csak azt mondom önnek, fiatalúr - szólt a kapus - hogy egy garas meg egy garas, az már két garas!

És elbeszélte, hogy a múlt héten házat vett Asnieres-ben.

Majd másról beszélgettek. Roland elmondta, hogy milyen furcsa állatok élnek a tenger fenekén. Ő mindezt olvasta. A kapus nem hitte volna el, hogyha nem Roland mondja.

Kilenc óra tájban a kapusnak eszébe jutott, hogy már nagyon régóta barátoknak.

- A papa elfelejtette, hogy a fiatalúr várja - szólt jóakarólag. - Majd felmegyek és szólok neki.

- Nem, nem, a világért se! - ellenkezett Roland. - Bizonyosan veszít, másképpen már itt volna. Majd csak megvárom.

Éjfél felé azonban, mikor Roland egy kicsit elbóbiskolt, a kapus nem állhatta meg, hogy föl ne nézzen a játéktérembe. Sapkájával a kezében, úgy jelent meg a küszöbön, mint egy udvarias, néma szemrehányás. Vigliano meglátta az eleven felkiáltó jelet, s intett, hogy: »mindjárt«!

A szerencsétlen nem vette észre, hogy röppen az idő, s ő már órák óta küszködik a játékasztalnál. Mióta leült, tízszer vágódott földhöz, s tízszer kelt fel újra. Ebben a percben tele volt reménnyel; néhány száz frankot visszahódított. Azt hitte, hogy rövid ideje játszik, s hogy egypár pillanat múlva talpra állhat.

Ismét megvirradt, amire elkészült. Reggelre kelve, eljátszotta az utolsó garasát is. Megtörve baktatott le a lépcsőn. Lenn a kapus tisztelettel tudatta, hogy Roland odabenn alszik a díványon.

Teringettét, erről meglepedkezett! Úgy éjfél óta nem gondolt többé semmivel a világon, csak azzal, hogy mit kap kettőre: nyolcat, a legrosszabbat, vagy hetet, a legtöbbit?!...

- Miért nem hivattál le? - kérdezte, mikor Rolandot felköltötték. - Azt hittem, hogy hazavitték, hogy a nénéd érted küldött.

Szóltanul léptek ki a kapun, s némán haladtak végig a már napfényes utcán. Végre Roland megszólalt:

- Sokat vesztettél?

- Nagyon sokat - felelt Vigliano d'Asti azzal a meztelen őszinteséggel, melyre csak a mosdatlanság órájában képes a művelt halandó.

- Tudod, mit mondok neked, papa? - folytatta Roland megfontoltan. - Ezek a pincérek téged kinevetnek! És én nem értem, hogy egy olyan kedves, olyan jó, olyan nagy ember, mint te vagy, miért neveteti ki magát a pincérekkel?

- Látod, ez onnan van - felelt Vigliano komolyan - mert... hogy is mondjam?... ezen a világon semmit sem adnak ingyen. Én tudok olyat, amit más nem tud, legalábbis kevesen tudnak, de ennek a váltsága az, hogy néha nem gondolkozom, nem tudok gondolkozni.

Egy darabig megint szótlánul bandukoltak. Viglianot olyan lelki-furdalás fogta el, aminő még sohase hasogatta megviselt gerincvelejét.

- Azt hiszem - szólt egy pár perc múlva -, jobb volna, ha visszamennél a mamához. Mi lesz így belőled?

Roland ijedten tekintett apjára.

- Nem - felelt halkán. - A mama nem szeret engem, mert olyan csúnya vagyok, mint te. Nekem kívüled nincs senkim. Veled akarok maradni.

S fürkésző pillantást vetve apja arcára, így folytatta:

- Kérj kölcsön, és játsszál újra. Én majd megvárlak. Akármeddig tart, megvárlak.

Vigliano d'Asti nem tudott mit felelni. Két könnycsepp szökött ki a szeméből.

Az idegességtől és hisztériától származó szegény kis teremtés csöndesen ballagott tovább végzete felé. Olcsó cipőcskéje panaszosan kopogott végig a kövezeten.

1899

POÓRNÉ MULAT

Négy vagy öt asszony, kinn a Ferencvárosban, Poór Gábornét úgy hívja, hogy: a császár barátnője. Szegény asszonykát maga a férje nevezte el így. Poór ugyanis, egy keresztelőn, örömeiben-e vagy bánatában, egy kicsit becsípett, s szokatlan jókedvében célszerűnek látta vendégei mulattatására a következő kis mesével állani elő. Egy szép napon udvari hintó állott volna meg a Poór doktor szerény házikója előtt. A hintóról egy lakáj ugrott le, aki Poór Gáborné után tudakozódott. Mikor megmondták neki, hogy: igenis, itt lakik, kiszállt a hintóból maga a császár. Bement a házba, kezét fogott Poórnéval, és így szólt hozzá:

- Szép, igen szép; meg vagyok önnel elégedve, csak buzgólkodjék tovább.

Ebből a történetből, persze, egy árva szó se igaz; de az igaz, hogy Poór Gábornénak, ámbátor még nem töltötte be a huszonötödik esztendejét, máris hét fia van, akik fejalkotásukról és testük térfogatáról ítélve, mindannyian jeles katonák lesznek. És az is igaz, hogy a sornak még aligha van vége, mert Poór Gábornénak olyan mulatságos jelleme van, hogy soha egy esztendőt se tud elmulasztani. Mikor a jó Isten jelentkezésre szólítja föl az asszonyokat, mindig Poór Gáborné az első, aki ezt kiáltja:

- Jelen!

A mulatságos tulajdonságok soha sincsenek komoly következtetések nélkül. Poór Gábornénál eddigelé két ilyen következtetés kopogtatott be.

Az egyik: a félsz. Poór Gáborné nagyon aggódik a rongyos kis szépségéért. Néha még most is azt álmodja, hogy: leány, s mikor fölébred, egy pár pillanatig elmélázik, maga se tudja min. Mintha tegnap lett volna, mikor még csak francia babákkal játszott; az, hogy most becsületes magyar babák vannak körülötte, akik egyebet is tudnak, nemcsak papát-mamát mondani: úgy esett meg, mint az álom... Igazán, öreg asszony lesz nemsokára?!... S ha bizonyos benne, hogy az ura nem kapja rajta, olykor elnézegeti magát a tükörben: - Istenem, be hamar kimegyek a formámból!

Pedig a természet, mintha kedve telnék benne, igen kíméletes iránta. Bizonyos időszakokban - az igaz, hogy ritkán, szóval, amikor egy kicsit össze is fűzheti magát - még az alakja is leányos. Ilyenkor egész külseje olyan helyes, olyan üde, hogy öreg zsványok kisasszonynak néznék. Gömbölyű kis arca megőrizte gyermekességét, s a tekintete ártatlan maradt, mintha Poórné mindannyiszor csak álmodta volna, hogy a gólya végigrepül a Ferencváros fölött.

Annak, hogy Poórné minden tőle telhetőt megtesz a hadsereg jövőjéért, egy másik következtetése is van, amely szinte magától értetődik. A másik következtetés az, hogy Poórné, mióta férjhez ment, valóságos remeteségben él.

Ez a remeteség nem éppen szomorú. A ferencvárosi orvos házának egy kis kertje is van, amelyben több ugyan a színes üveggolyó, mint a fa és virág, de azért mégiscsak kert az. Az udvar tágasabb és elég barátságos. Galambdúc van benne és galambok, majdnem annyi galamb, mint gyerek. A galambok és a gyerekek egész nap olyan lármát csapnak, hogy idebenn, a városban, háziúr nem tűrné meg őket. Sebaj; így legalább közel vannak a Poór doktor klientélájához.

Azt se mondhatni, hogy ez a remeteség valami nagyon megviselné Poórné. Naphosszat el tud hancúrozni a gyerekeivel; a nagyobbakkal valósággal elmulat, s mindenben ő nevet a leghangosabban. Az egyik fia a múltkor azt mondta neki: - Mama, mindnyájunk közül mégis te

vagy a leghuncutabb! - S talán igaza volt; a legnagyobbik gyerek egy-két év múlva már komolyabb lesz, mint amilyen az anyja.

De akármilyen derűs is ez az otthon, azért Poórné mégiscsak remeteségben él. Az urát egész nap nem látja. Poór reggeli hat órakor fölhajt egy köcsög tejet, s aztán sorra látogatja a betegeit; rendszeren csak két óra felé jön haza, amikor már egy sereg ember várja. Bemegy a szobájába, s hatig-hétig rendel. Csak hét óra tájban lehet a családjáé; néha ezután is elvágat egy-egy súlyosabb beteghez. Sokat kell fáradnia, lótnia-futnia, mert a páciensei szegény emberek, s Poór nem éri be a tisztességes megélhetéssel, vagyont akar szerezni. Arra gondol, hogy: hátha nemcsak hét fia lesz, hanem hét leánya is?!

Poórné tehát egy életen át nem csinál egyebet, csak az urát várja. Nem jár sehová. Sokszor nem is mehetne, a legtöbbször nem hagyhatja a gyermekeit, és soha sincs kedve az ura nélkül kóborolni! Olyan messze vannak a várostól! És mit is keresne ott egyedül? Már el is szokott az emberektől s minden szórakozástól.

Poórt kellőképpen méltányolják a betegei, s ezt Poór meg is érdemli. Egyetemi tanár ugyan sohase lesz belőle, de tud nus vomicit rendelni, s ha valamivel nincs tisztában, másnapig lelkiismeretesen megnézi az orvosi zsebkönyvét; a könyvben minden benne van.

Aztán meg nem utálja a szegény embert, s nem sajnálja a fáradságot, alaposan kitapogatni a nyomorúságait. A szegény ember pedig csak ezt akarja. És Poór, nagyjából, igen meg van elégedve sorsával. Egy kicsit bosszantják ugyan feleségének nagyon is polgáriasságai, de végre, ha az asszony a kulcslyuknál hallgatózik, amikor magános hölgy lépett a rendelőszobába, az még nem olyan nagy szerencsétlenség. Titokban, meglehet, nem bánná, ha a feleségében volna valami az ideges grófnők érdekes morbidezzájából. (Poórt azelőtt Bauernek hívták; azért írja két ó-val a nevét.) Néha talán más nő alakja is megfordul a fejében (olyan sok szép lány szaladgál az utcán, s - teringettét - hét kis fickó egy cseppet se regényes dolog!...) de nemigen ér rá a bolondságokra, s mindenkifelett meg tudja becsülni azt, aki folyton csak őt várja. Úgy érzi, hogy ebben a kíváncsi, polgári asszonykában van valami a termőföld isteni fenségéből; s mintha ehhez a hallgató lélekhez olyas közösség fűzné, mely titokzatos, mint az atomokat összekötő s a nagy mindenséget egyképpen éltető erő; ölelésének a gondolatára is az a melegség járja át, amelyet e rejtelmes kapcsolat nélkül nem adhat meg a legszilajabb gyönyörűség sem.

Poórné is - aki sohase gondol ilyesmire - meg volna elégedve a sorsával, talán jobban még, mint a férje, de igen-igen szeretné, ha volna valakije, akivel minduntalan közölhetné apró és kicsinyes gondolatait. De az ura, alighogy megmosakodott, ruhát váltott s kilépett a rendelőszobából, alighogy lenyelte a falatját s kihallgatta a kisebb csemetéit, már az óráját nézi; lefekszenek, s Poórné megint elteheti a titkait holnapra. Ezek az apró titkok lassanként meggyűlnek; s egy-egy szomorú délután, mialatt az ura odabenn rendel, Poórné elgondolkozik. Úgy rémlik neki, mintha tulajdonképpen valami sajnálatos dolog történnék vele; kedve volna megsiratni, hamarjában nem tudja: kit? Talán egy holt testvérkét, talán magamagát. Messziről elhallatszik hozzá a nagyváros zsvivaja: mintha eltűnnék ott valami, ami az övé volt. Ijedten gondol a gyorsan iramló időre, s úgy tetszik neki, hogy arra messze, más csillagok alatt s nagyobb fényességek közepett élő emberek, kiknek szíve gyorsabban dobog, nem hiába mondják a szárnyas percnak: - Maradj, oly szép vagy! - magukhoz is ölelnek egy-egy pillanatot.

Mindebből Poór gyanít valamit, s valahányszor eszébe jut a dolog, elvégzi magában, hogy a legelső arravaló időben elviszi az asszonyt egy kicsit szórakozni.

Így történik, hogy egy esztendőben kétszer-háromszor, olyankor, amikor ide s tova sietni kell, mert nemsokára Poórné már nemigen mozdulhat ki a Ferencvárosból, Poór azzal lepi meg a feleségét:

- Ma este meg foglak szöktetni.

S este Poórék megszöknek.

A gyerekeket korán lefektetik, mert a nagyobbaktól nem tudnának szabadulni, s mikor meggyőződnek róla, hogy már mindegyik alszik, az öreg dadának még egyszer a lelkére kötik, hogy valahogy le ne hunyja a szemét. Aztán megállnak a sok kis rácsos ágy előtt.

A három esztendő kis fickó alva is szorongatja falovacskáját kövér kis kezében. Nem merik tőle elvenni, hogy föl ne keltsék. Poórnénak megfájdul a szíve. Úgy érzi, mintha valami galád árulást készülné elkövetni a kicsinyei ellen. Ebben a pillanatban már jobban szeretne itthon maradni.

- Gyere!

Odakünn, a templomtornyoson, félnyolcat üt az óra. Poórnak eszébe jut valami.

- Állj meg egy kicsit, hadd nézzelek meg. Nem is kérdeztem, van-e alkalmas ruhád.

Hogy van-e alkalmas ruhája? Poórnénak mindig van készletben egy ruhája, amely csak ezt a boldog alkalmat várja, s amelyet máskor többé nemigen használhat.

- Úgy öltöztem, ahogy mondtad.

Poór tudniillik, nemrég, azt az állítást kockáztatta meg, hogy amióta a vegyes fajtájú dámák az egyszerűségben is utánozni akarják az úrinőket: az előkelő hölgyek, a grófnők, akik semmiképpen nem akarnak amazokhoz hasonlítani, arról is mérhető fel, hogy az öltözetük különös és feltűnő.

- Hm. Nagyon is úgy öltöztél.

Poórné ijedten néz az urára.

- Nem jól vagyok így? De hisz megmutattam neked ezt a ruhát!

- Igen, csak hogy akkor nem volt rajtad. És tudod, egy grófnő, aki fogaton jár, sok mindent fölvehet magára, ami egy kis doktornén rosszul áll.

Poórné elszomorodik; látszik rajta, hogy szeretne visszafordulni. Poór végre megnyugtatja:

- No, azért megjárja.

Poórnénak majd kicsattan az arca az izgatottságtól.

- Legalább azt fogják hinni - szólalt halkán -, hogy a kedvesed vagyok.

Beülnek egy egylovas kocsiba.

- Emlékszel-e - áradozik Poórné -, hogy tavaly... éppen ilyen tájban lehetett... milyen jól mulattunk?!

- Ühüm.

Poór jobban emlékszik. Tavaly ilyenkor, a kirándulás vége felé, nagyon összekülönböztek. Amint hogy minden ilyen báljuk csetepatéval szokott végződni. Az idegen helyen nem ismernek egymásra; vígan indulnak el, s szótlánul térnek haza.

De nem akarja elvenni a felesége kedvét, s ráhagyja, hogy úgy van.

A Vígszínházba mennek. Poórnénak nagyon tetszenek a borsos francia darabok; a sok csintalanság pokolian vidámnak, meglepőnek s kedvesen szörnyűnek tűnik fel előtte. Persze, ő nem látja túlságosan elevenen a kényes jeleneteket, mint azok a botránkozók, akiknek mindez kevésbé új, mint neki. Poórné a bűnről azt képzei, hogy ez csupa láрма, csinnadratta, bruhaha és japáni muzsika.

Poór néha nem állja meg, hogy oda ne sűgja neki:

- Ne neved olyan hangosan! Mit gondolnak rólad?!

Színház után vacsorálni mennek. Poór (két ó-val) nem mehet máshová, mint a Kaszinóba.

Ahogy leülnek, Poórnéból kiárad a boldogság.

- Tudod, csak azt a jelenetet nem értem, mikor a krokodilus hózentrágerben jön be az ablakon...

Poór megrémül.

- Ugyan, kérlek, ne beszélj ilyen együgyűségeket - leckézteti halkán -, minden szavadat meghallhatják! Ki hiszi el, hogy egy asszony nem érte meg ezt a jelenetet? Azt képzelik, hogy erővel magadra akarod vonni a figyelmet. Nézd, micsoda szemeket vet rád az öreg Bugyelláris báró!

Poórné elhallgat.

Poór (két ó-val) bosszúsan veszi észre, hogy a pincérek nem forgolódnak körülötte azzal a néma tisztelettel, amellyel Bugyelláris báró körül; mintha egy kicsit félvállról kezelnék őket.

És valóban, a borfiúk között, akik a Kaszinóban ráérnek pszichologizálni, megérkezésükkor a következő párbeszéd zajlott le:

- Hát ezek kik?

- Tudja az ördög.

- Valami orfeumi lehet.

- Akkor ismerném. Legfeljebb a Folies Zig-Zagból való.

- Az ördög tudja, hol csíphette fel.

Poór mindezt leolvassa a képükről és dühbe gurul. Előkelő akar lenni, de ez csak félig sikerül neki. Ekkor rájön, hogy hiába is erősködik, mert az asszony csökönyösen hallgat.

- Miért némultál meg egyszerre? - folytatja halkán a szót. - Ha arra kértelek, hogy ne játszd a falusi ártatlanságot, ebből nem következik az, hogy úgy szomorkodjunk itt, mint két egyiptusi isten, akik hatezer év óta ülnek együtt, s már ugyancsak unják egymást. Mit duzzogsz? Harapófogóval vegyem ki belőled a szót?

Poórné nem tudja, hogyan viselkedjék. Hogy fesztelenségre tegyen szert, megiszik két pohár bort, s azonnal becsíp.

Egypár perc múlva olyan hangosan nevet, hogy minden szem feléje fordul.

Poórt végképpen felingerli ez a viselkedés. Előbb csak kínosan feszeng, de aztán kitör belőle az elkeseredés.

- Igazán, nem vihetlek emberek közé!... De hisz ez hallatlan!... Itt mindenki azt hiszi, hogy...

Poórné egy esengő tekintettel fonja körül az urát.

- Szégyellsz?

És két nagy könnycsepp buggyan ki a szeméből. De Poórt már elhagyja a türelem.

- Mégcsak az kell, hogy sírni kezdj! Itt!... Mondhatom, szépen vagyunk!...

A kocsiban már egy szót se szólnak egymáshoz. A ritka mulatság során sikerült egymást alaposan elgyötörniök.

Mikor hazaérnek, Poórné mint egy vezeklő nyit be a kicsinyei közé. A kis fickó kezében még most is ott van a falovacska. Poórné gyöngéden össze-vissza csókolja a kövér kis kezét.

- Bocsássatok meg nekem, édes drágáim! - suttog az alvó gyermekekhez. - Sohase hagylak el többé benneteket soha, soha!

Poór átment a rendelőszobájába; lapozgatni akar a zsebkönyvében, mert két betege is van, akikkel nincs tisztában.

Mire visszatér, az egész ház alszik. Poór körülnéz, aztán meggondolja magát; nem háborgatja őket. Visszamegy a szobájába, s egy perc múlva nem hallik egyéb, csak az alvók lélegzetvétele.

Alighanem mind a nyolcan angyalokkal álmodnak.

1900

A CSODAGYERMEK

A hangversenyen őnagyságától jobbra ültem. Őnagysága megosztotta figyelmét köztem és a baloldalt ülő úr között. Egyszerre így szólt:

- Ezennel bemutatom önöket egymásnak.

Egyebet nem mondott. Talán mert ahhoz, hogy hármásban cserélgessük az eszméket Beethovenről és Mendelssohnról, fölöslegesnek tartotta nevünk fölemlítését. Vagy talán nem tudta egyikünk nevét se.

A baloldalt ülő úr valamit mormogott, én is köhögtem egyet, és így megismerkedtünk.

A hangverseny után őnagysága fölszólított bennünket:

- Kísérjenek haza. Két lépésnyire lakom a szomszéd sörcsarnoktól. Bizonyosan ott vacsorálnak. Így nem nagy áldozatot kérek önöktől.

Elkísértük, s aztán visszafordultam. Új ismerősöm szintén betért velem a sörcsarnokba, ugyanahhoz az asztalhoz ültünk s tovább beszélgettünk.

Mínthogy fogalmam se volt róla, kihez van szerencsém; megmaradtam a zenei témák mellett. Ez bizonyosan érdeklí. S a csodagyermekről kezdtem beszélni, akinek hegedűjátékát az imént hallgattuk.

Nem mondott ellent, de a kis művészre mindössze azt a megjegyzést tette:

- Szegény kis féreg!

Aztán, vacsora közben, amikor az első pohár sör már biztosította a beszélgetés folyamatoságát, ő kezdett zenéről beszélni. Nekem új és finom dolgokat mondott, amik érdekelték. S miután egy negyedóráig hallgattam, kitört belőlem a kíváncsiság:

- Már bocsásson meg, de odafenn nem jól hallottam a nevét... Szabad megkérdeznem, hogy kihez is van szerencsém?

Megmondta.

- Persze - folytatta egy pillanatnyi szünet után, -, ez a név önnek nem mond semmit. Kevesen emlékeznek már az én nevemre. Pedig én is csodagyermek vagyok, mint az, akit az imént hallottunk.

Ránéztem.

Kopasz volt egészen a feje búbjáig; az arca összeaszott és pergamenszínű.

- Tudniillik nyugalomba vonult csodagyermek - felelt meg a gondolatomra, amelyet könnyű volt kitalálnia. - De csodagyermek maradtam, ami voltam, mert mint felnőtt hegedűművész már nem tudtam érvényesülni. Mondja, hány évesnek néz?

- Mindenesetre innen van a negyvenen - szóltam udvariasan.

- Huszonkilenc vagyok, de ha kilencvennek mondott volna, nem csodálkoznám rajta.

Rajta voltam, hogy jóvátegyem az elkövetett hibát, de félbeszakított:

- Hagyja el, kérem. Régóta tisztában vagyok vele, hogy a csodagyermek évei az Isten előtt duplán számítanak.

A sör közlékenyvé tette, és hamarjában elmondta egész tragédiáját.

- Bizony, uram, azt a sikert, amelynek az imént tanúi voltunk, én is átéltem, pontról-pontra, nem egyszer. Csakhogy régen, nagyon régen; tizenharc esztendeje annak. Én is így állottam a pódiumon, tizenegy éves koromban. Komoly arccal... mindazt, ami körülöttem történik, természetesnek találva... Láttam magam előtt a lelkesedéstől kipiruló arcokat, a lázas ember-tömeget... és úgy gondoltam, hogy mindez magától értetődik... Nézze, mit írtak rólam a legjelesebb zenekritikusok... mindig magammal hordom ezeket a kritikákat, mert ha nem látnám magam előtt nyomtatásban, újra meg újra: meg kellene bolondulnom, azt kellene hinnem, hogy én nem vagyok én... Itt van az egyik, hallgassa csak... Tünelmes tudás; virtuóz technika; tónusa férfiasan széles; felfogása mélységesen érett; csodája a természetnek; úgy hat, mint a kinyilatkoztatás; technikai készsége is ámulatba ejt, de még inkább művészetének bensősége, komoly tartalma, felfogásának érettsége... Aztán a másik: mesébe való óriási diadal; boszorkányos művészet; álmélkodásbaejtő, érett tudás; tünelmes tehetséggel megáldott csodagyermek; csodás lángelme, káprázatos technikai készség; érett felfogása, virtuozitásának komoly, benső tartalma; hegedűs fenomén; csodálatos bensőség és ezermesterkedő bűvészet, példátlan technikai tudás; lehetséges-e, hogy egy gyermek ilyen nemes, férfias tónust hozzon ki hegedűjéből?... lélektani rejtély; a közönség nem tudott magához térni a csodálkozástól, annyira lenyűgözte őt a zseniális gyermek tünelmes művészete... Aztán itt van a harmadik: erős, igaz szenvedélyek és magasztos áhítat szólamai... epedő vágyak, lobogó érzékiség, világfájdalom... hogyan telhetnek ki egy gyermekből ilyen hangulatok és érzelmek?... Honnan az erő és igazság, mely előadásának tartalma... csoda ez! Ez a gyermek öregnek, érettnak született!...

- Bocsásson meg, kérem, hogy félbeszakítom...

- Parancsoljon.

- Azt szeretném megkérdezni... Csakugyan átértette és átérezte ön a nagy zeneköltőknek azokat a remekeit, amelyeket ilyen rendkívüli sikerrel tolmácsolt?... Csakugyan csoda volt az?... Csakugyan éretten jött ön a világra?

- Kérdéssel felelek önnek. Mi a művészet? Várjon, megfelelek ön helyett. Művészet az, ha ki tudjuk fejezni, amit átéltünk. Amint nincsen víz oxigén és hidrogén nélkül, amint nincsen gyermek apa és anya nélkül, művészet sincsen ama két tényező nélkül, amelyek közül az egyik: a kifejezés adománya, s a másik az, hogy: valamit átéltünk legyen. Mondja kérem, mit élhetett át egy tizenegy éves gyermek, aki még nem egészen ember, mert a természet nem ugrál?... Persze hogy később átértettem és átéreztem a nagy zeneköltők remekeit!... Később, amikor a kutyának se kellett a művészetem!... De akkor?! Akkor a legnagyobb zeneköltő legremekebb műve rám nézve csak zenedarab volt, amelyet jól kell lejátszani. A technikai tökéletességem, az megvolt. De ez nem olyan nagy csoda. A gyermek minden ügyességre képes, amelyre a felnőtt ember; sőt képesebb, mint a felnőtt ember. És meglehet, hogy itt van a mi problémánknak: a csodagyermek lélektani rejtélyének, csodájának a magyarázata, mert hiszen a nagyfokú virtuozitást már könnyű összetéveszteni a művészetrel!... De ami előadásomnak a tartalmát illeti?!... Akkori produkcióm nem volt, amint hogy nem is lehetett egyéb, mint mesterem szarkalábainak kaligrafikus lemásolása. A gyermek jó szemével lestem el, s a gyermek utolérhetetlen kezűgyűsségével utánoztam azt, amit - gondolatban és érzésben - öreg mesteremnek a klasszikusokból kiváltania sikerült, és az én mesterem meglehetősen szürke ember volt, nem kiválóan gazdag lélek... bele is fűlt, szegény, a középszerűség tengerébe.

- De ha úgy van, amint mondja, ha az, amit tizenegy éves korában produkált, éppenséggel nem volt csoda, akkor itt egy másik csodával állunk szemben. Azzal a csodával, hogy mégis ily rendkívüli hatást tett. Hogyan hitethette el, pusztán a virtuozitásával, hogy előadása tartalmas,

bensőséges, érett stb?!... A legjelesebb zenekritikusok mind tévedtek volna? S bolond az egész világ?

- Higgye el, kérem, csak egy csoda van a világon: az emberi léleknek a szövevényessége. Az igazán csoda, hogy legyünk bármily éleselműek, tehetségesek, képzettek és jóhiszeműek, gondolkodásunkat, érzéseinket, ítéleteinket és hangulatainkat mi minden befolyásolja, és ezeknek a befolyásoknak a variációi, kombinációi, permutációi mily sajátos hatásokat váltanak ki, mily változatos eredményeket termelnek gondolkodás- és érzésvilágunkban! Gondolkozott ön valaha azon, hogy milyen roppant csoda az autoszugesztio? A legjelentéktlenebb a priori ítélet elégséges ahhoz, hogy ne azt lássuk és halljuk, amit látunk és hallunk lehetne, hanem azt, amit látni és hallani akarunk, mert az emberi lélek olyan csodás finomságú masina, hogy mindent elő tud teremteni, amit akar. Akkor szerencsém volt, ennyi az egész. Az első benyomás, amelyet egy ügyes gyermek tesz, mindig kedvező, s ez az első kedvező benyomás magával hozta a többit. Mindenki valami újat akart fölfedezni bennem: és mindig fedeztek föl bennem valami újat. Csodát akartak látni bennem, és csodának láttak.

- Hogyan győződött meg erről?

- Könnyű volt meggyőződnöm róla. Később, soha semmit se veszítettem a technikai tökéletességemből. És megemberedtem, következésképp megértettem a zenei gondolatokat; az epedő vágyak, a lobogó érzékiség, a világfájdalom fölbredtek bennem, tartalmat öntöttem előadásomba, nem a remekül megtanult leckét reprodukáltam, hanem a lelkemet adtam, és nem tetszettem többé. Észrevették, hogy fölserdült kamasz vagyok; ez a benyomás nem volt kedvező, s az első kedvezőtlen benyomás magával hozta a többit. Ekkor már kitalálhattam, hogy azelőtt a gyermek tetszett bennem, és nem a művész, aki csak épp akkor kelt életre.

- Ebben tévedhetett.

- Nem hinném. Megmondom miért. Mikor észrevettem a bajt, konzerválni kezdtem a fiatal-ságomat, mert ragaszkodtam a sikerhez, a dicsőséghez és ahhoz, hogy sok pénzt keressek. Konzerválni kezdtem, ami gyermekkori üdeségemből még megmaradt, sőt, mint az öregedő naiva szokta, mímelni kezdtem azt a gyermeket, aki már csak voltam. Visszatértem gyermek-ruháimhoz; úgy fészültem a hajamat, mint ahogy a kisfiúkat fészülik; aggodalmasan borotváltam pelyhedző bajuszomat; soványító kúrát használtam, hogy véznának és fejletlennek lássanak, és csak olyan helyekre jártam hangversenyezni, ahol nem számíthatták ki az éveimet. És ennek megvolt a hatása. Amerikában a régi maszkkal ismét kivívtam egykori diadalaimat. Csakhogy ez nem tarthatott sokáig. Végre is annyira megemberedtem, hogy a koromat semmi módon nem lehetett eltitkolni többé. És ezzel vége volt a pályámnak.

- Ha az ember önt hallja, azt képzelné, hogy csak a gyermeknek lehet sikere a hangversenyteremben, s a felnőtteknek ott már nincs mit keresniök. Pedig ellenkezőleg áll a dolog. A csodagyermek mindig csak kivétel, míg a felnőtt művészek száma - hisz ön tudja - nagyobb, mint kellene.

- A siker, uram? Az rejtély. Siker nincs, ha ehhez az előfeltétel hiányzik belőlünk, de ha ez az előfeltétel megvan, a siker még mindig kétséges. Ha birtokában vagyunk is a szükséges előfeltételnek, s ha képességben gazdagabbak vagyunk is, mint a versenytársaink, a siker sokkal kevésbé függ tőlünk, mint a bennünket környező világtól. Ahogy az előbb mondtam: víz nincsen oxigén és hidrogén nélkül, gyermek nincsen apa és anya nélkül, siker sincsen két tényező nélkül. Az egyik tényező: a képességeink. A másik tényező: hogy a képességeinket észrevegyék, és miután észrevették, tovább is észre akarják venni. Képességeinknek nincs olyan mindent legyőző ereje, mint a művészet legendáiból véljük. A világ oly hatalmas, és egy ember minden zsenialitásával is oly erőtlen! Ki tudja? Ha felnőtt koromban léptem volna

először a nyilvánosság elé, talán még ma is hangversenyeznék. Meglehet. Nem tudni. De nem úgy történt. És nekem nem bocsátotta meg a világ, hogy már nem vagyok gyermek.

- Ez babona.

- Nem vitatkozom. Csak egy ismeretes jelenségre emlékeztetem. Arra, hogy akiket ön a hegedű mestereinek tisztel, gyermekkorukban egytől-egyig a gyermekszobában maradtak; másfelől pedig ön nemigen mutat nekem olyan valakit, aki csodagyermek volt, s aki felnőtt korában újra átélhette volna gyermekkori diadalait.

- Ön rosszkedvű ember, s talán ennek tulajdonítható, vagy más efféle jellemvonásának, hogy felnőtt korában már nem tudta lekötni a becsvágyának megfelelő sikert.

- Az én példám nem győzi meg önt. Szolgálhatok egy másik példával is. Majd bemutatom a feleségemnek; hallgassa meg a zongorajátékát. Én tudniillik azt az örültséget követtem el, hogy csodagyermeket vettem feleségül: a tizenegy éves Miss Milly Brownt.

- Hogyan? Csak nem tizenegy éves korában?...

- Csak a plakátokon volt tizenegy éves, a valóságban huszonnégy. Egy kicsit kövéres volt már, de azért elég jól festett gyermekruhájában. Huszonhárom éves korában legfeljebb tizenégynek nézte volna, olyan ügyesen volt kimaszkolva. De az emberek kezdtek rájönni, hogy már régen csodagyermek, és szerencsétlenségére nagyon szerette a tésztát, amitől idővel rettenetesen megerősödött. Szóval, amikor megismerkedtünk, már az ő dicsőségének a napja is leáldozott. Én úgy gondolkoztam, hogy ő lesz az, aki az én bánatomat a legjobban meg fogja érteni; ő pedig belátta, hogy nem árt, ha minden eshetőségre biztosítja magát. Neki tudniillik nem sikerült annyit összezongorázni, mint amennyit én összehegedültem. Elég az hozzá, a helyrehozhatatlan megtörtént, s mindjárt az első évben egy csodababácskával ajándékozott meg. Kevéssel ezután megunta a házias életet, s visszakíváncozott a csodagyermeki pályára. De képzelheti, hogy a csodababácska után kissé túlságosan kövéren zongorázta el Bachnak Goldbergről elnevezett variációit. Elég jól festett ugyan fésűvel a hajában; térdig erő gyermekruhácskája jelentékenyen megfiatalította; de azért a zenebírálok úgy találták, hogy sok rajta a fölösleges hús. Végérvényesen vissza kellett vonulnia, s azóta gyűlöl, mert azt hiszi, hogy én vagyok életének megrontója, dicsőségének a gyilkosa.

- Több gyermeke is van? - kérdeztem, hogy a kissé kényes tárgyról másfelé tereljem a beszélgetést.

- Két fiú - felelte. - A nagyobbik ötéves; ez rémes csodagyermek. Már is ott van, ahol én tízéves koromban, mert, bár senki se tanította, hegedűművész. Olyan káprázatos technikával, s olyan erővel, bensőséggel, tartalmassággal tolmácsolja a nagy zeneköltők lobogó érzékiségét és világfájdalmát, hogy az egyszerűen megdöbbenő. Pedig csak lobogó veszekedési kedv és, hogy úgy mondjam, világfalánkság lakik benne. A kisebbik hároméves. Ez minden hangszeren játszik, és nincs az a zenemű, amelyet ne ismerne. A nagyobbik ügyvéd lesz, a kisebbik katona, s remélem, hogy nem trombitás.

- Önben sok a keserűség.

- Téved. Sok csalódáson mentem át, de van egy nagy vigasztalásom: a zene. Az emberi élet oly sajtós! Bajaink forrása mindig az, amiben boldogulásunkat kerestük. Viszont a vigaszt csak azon a csatamezőn találhatjuk meg, amely beitta vérünket.

1903

OSTOBA ÁGOST HALÁLA

1

Ostoba Ágost nem esett le a trapézzról; kis fekete lova, a berber Kara Musztafa, nem rúgta homlokon; az a kártyaalkotmány se szakadt le alatta, amelynek legtetején mint karnevál-király trónolt. Ostoba Ágosttal az történt, hogy amint egy szép tavaszi délután csöndesen üldögélt az Artista-kávéházban, s unatkozva olvasta az amerikai *Művészet* híreit, egyszerre csak lefordult a székéről, s odavágta a fejét a padlóra.

Az Artista-kávéház délután mindig tele van emberrel. Ostoba Ágost körül, a baleset előtt, egy sereg mindenféle fajta művész zsi bongott. Mellette egy csapat leány ült, akik Bing impresszáriót, a zsványok királyát szidták, vagy a Bing hirdetéseitől elvakultan az újvilág kincseiről beszéltek, álmodoztak.

Az asszony nép sikoltozva ugrált szerte, amikor a szalonkabátos hústömög odaesett a kivágott cipős, formás lábak elé. A férfiak ellenben odarohantak, s a kávé, akinek első gondolata az volt, hogy az ijesztő látvány sokat árthat üzlete jóhírének, ordítva intézkedett, hogy a holtra vált embert vigyék a kisebbik különszobába.

Ez azonban nem történhetett az óhajtott gyorsasággal, s az utcáról sokan meglátták a jelenetet. Egész horda tódult be a kávéházba, s a csaposlegények, akik Ostoba Ágostot az ablaktalan fülkébe átszállították, alig tudtak maguknak utat törni. Valahonnan egy orvos is előkerült.

A különszoba ajtaját becsukták, s míg a tíz ember közt szorongó orvos a gutaütöttet élesztette, a rejtelmesen zárt ajtó körül ijedt, de azért nem kevésbé lármás tanácskozás indult meg. Ez a tanácskozás nem arra irányult, hogy a hirtelen érdekessé vált szalonkabátba miképpen lehetne új életet önteni, hanem hogy a hasonló sorstól hogyan óvja magát, aki még ráér óvakodni. Mindenki azon tanakodott, hogy mi okozhatta a szerencsétlenséget, mintha különös események és egyéni hibák nélkül sohase halna meg az ember.

Csak azok hallgattak, akik tegnap este még vígan pofozkodtak vele a porondon. De ezekről az elfehéredett arcokról szintén ezt a kérdést lehetett leolvasni:

- Mi történhetett vele? Tíz évvel ezelőtt még gondtalan biztonsággal ugrott egyik trapézzról a másikra, sohase szédült. És most, tessék, nem tud megállni a lábán! Mi történhetett vele?

Mikor a különszoba ajtaja kinyílt, ez a szó futott végig a kávéházon:

- Él!

Mindenki megkönnyebbedett, s mikor szájról-szájra járt, hogy az orvos a beteg fölépülését reméli, a kávéház visszakapta rendes képét. Este, a cirkuszban, még sokat beszéltek arról, hogy kár volt Ágostnak ifjú éveiben oly sűrűn iddogálni, de ezzel le is tárgyalták az esetet.

A következő napok mintha az orvosnak adtak volna igazat. Ágost jobban lett, hat hét múlva elhagyhatta a kórházat, megint tudott járni és beszélni. De méltóztassék elhinni nekem, hogy akármit mondott az orvos, Ostoba Ágost végérvényesen meghalt ott, az Artista kávéház különszobájában.

A tanár, miután alaposan megvizsgálta Ágostot, így szólt hozzá:

- Tartsa meg azt az életrendet, amelyet megszabok. Ne egyék húst, ne egyék tésztát, ne egyék fűszerest, ne egyék cukrost, ne egyék sokat, ne egyék keveset. Ne egyék levest, a leves fölösleges teher a gyomornak. Ne egyék főtt húst, az nem tápláló. Ne egyék olyat, ami izgatja, s ne egyék jóllakásig. Nem szabad bort inni, nem szabad szivarozni. Tartózkodjék minden izgalomtól, értse meg: minden izgalomtól. Mozogjon, de ne erőltesse meg magát; el ne tespedjen, de valahogy eszébe ne jusson ugrándozni. A fő: a jó levegő. Ne járjon kávéházba, feküdjék le korán, s tartózkodjék sokat a szabadban. De vigyázzon, mert az esti levegő nem tesz jót önnek. Menjen délvidékre, minél előbb, de akárhol lesz, hat óra után csukja be az ablakot. A fő az, hogy: mozogjon, de ne mozogjon sokat.

- Igenis - szólt Ágost.

Egy kicsit megbutult a sok jó tanácstól; hirtelen nem tudta, hogy mit szabad hát csinálnia? Hogy némiképpen kiigazodjék, megkockáztatta ezt a kérdést:

- És a cirkusz?

A tanár mosolygott.

- Arról egyelőre nem lehet szó.

Ez az »egyelőre« folyton ott hangzott Ágostnak a fülében. Megértette, hogy nemsokára meg fog halni, s egyébire nem tudott gondolni.

Őrüdt félelem fogta el. Napokat töltött folytonos rettegésben, s folyton az utcát járta, mintha, amíg talpon van, nem érné utol a nyomában járó veszett kutya. Néha a sok járásban halálosan elfáradt, s csak mikor nem bírta tovább, vette észre, hogy áthágta az orvos rendeletét. Ilyenkor azt képzelte, hogy ezzel a sok-sok ezer lépéssel csak még közelebb jutott a halálhoz; figyelni kezdte magán káros cselekedete hatását, s szíve vad kalapálása úgy elrémítette, hogy ordítani szeretett volna.

Mihelyt fölébredt, az volt az első gondolata:

- Még élek.

De a második már az:

- Egy nappal kevesebb van hátra.

Sajnálta az időt, amelyet alvással töltött el. Azalatt nem élt; azzal is kevesebb. Éjjel pedig kétségbeejtette, hogy nem tud elaludni. Segítségért kiabált volna, ha nem szégyenli magát; s felköltötte a szomszédait: tegyenek vele valamit, hogy el tudjon aludni.

Ágost szeretett volna még sokáig élni. Borzadva gondolt a sírra, a koporsóra, a férgekre. Mért nem hagyják a halottakat a szabadban, a napon? Mért nem adnak nekik legalább akkora helyet, mint egy vasúti kocsi? Mért nem védik őket tudományos szerekkel az undok állatoktól, amíg csak egy parány van belőlük? De a legborzasztóbb mégis az: nem lenni!... A nap süt az égen, a virágok nyílnak, a lányok szeretkeznek, az utcán vidám zsvivaj közepett acélizmú fiatal fiúk bicikliznek, a villamos csilingel, az emberek sietnek a cirkuszba, él ló, kutya, hernyó, légy, csak ő nem él, s azzal, hogy ő nem él, úgy nem törődik senki, mint ahogy nem törődnek egy eltaposott bogárral, amely volt, vagy nem volt, mindegy!...

Ötvennyolc éves volt, de vannak kilencvenéves emberek is. Mért nem jutott neki is annyi, mint ezeknek a szerencséseknak? Irigyelte az öregeket: mennyivel többet értek el, mint ő!... S irigyelte a fiatalokat: ezeknek még milyen sok van hátra!... És úgy nézett az emberekre, mintha megrabolták volna a legféltettebb kincsétől.

Mióta tudta, hogy nagybeteg, nem szeretett senkit. Ha férfival kellett beszélnie, az járt az eszében, hogy ennek a szavai elcsennek valamit az idejéből; ennek könnyű, de neki, szegény fejének! Ha lányt látott, gondolatában gyűlölettel kérte számon a jövő szerelmeit, a csókokat, amelyeket ez a leány akkor ad, mikor ő már por, hamu, föld, semmi.

Haragudott az emberekre és kerülte őket.

Egyszer az orvos, ki észrevette, hogy az állapota a szokottnál is rohamosabban romlik, azt mondta neki:

- Ne eméssze magát. Szórakozzék egy kicsit, járjon emberek közé.

Sietett engedelmeskedni, de olyan félénken lépett a beszélgetők körébe, mintha bocsánatot kért volna tőlük, hogy születni bátorkodott. Alázatosan hallgatta őket, s bár nem érdekelte amit mondtak, csak akkor vált meg tőlük, amikor magára hagyták. Beléjük ragaszkodott, mintha a körülötte levő életben rejlenek az ő élete is, s elevenességük, mozgékonyosságuk, függetlenségük láttán mindenkinél alábbvalónak érezte magát. Összehasonlította magát velük, s arra az eredményre jutott, hogy őt már talán a hülyeség környékezi. Gyógyítószernek használta a társaságot, de ennek a gyógyítószernek a használata után még többet szenvedett, mint előbb.

A cirkuszba nemigen mert elmenni, mert ahányszor arra járt, az irigység és emlékei nagyon fölizgatták: mindig az érütését számlálva tért onnan haza. Tudta, hogy sohase léphet föl többé, de beletörődött ebbe is, csakhogy valamivel tovább élhessen. Volt egy kis megtakarított pénze; mindezt rászánta, hogy amennyire lehet, meghosszabbítsa az életét. Elment délvidékre, s hat óra után becsukta az ablakot, lefeküdt korán, mozgott, de nem mozgott sokat, nem ivott, nem szivarozott, szabály szerint evett, nem gondolt egyébre, csak az egészségére, s miután minden orvosi rendeletet pontosan megtartott, a nagy vigyázat izgalmai következtében a második gutaütés korábban következett el, mint az orvos várta.

3

A harmadik gutaütés alkalmával Ostoba Ágost halálát már az orvosnak is el kellett ismernie. A halottkém kiállította a bizonyítványt, az anyakönyvvezető följegyezte az esetet, az újságok néhány jóakaró sort szenteltek a kedvelt pojáca emlékének, s Ostoba Ágost akárhogy kapálódzott előbb, alaposan belenyugodott sorsába.

Ostoba Ágost ekkor már senkinek nem hiányzott. Családja nem volt, s a cimborái régen megbarátkoztak azzal a gondolattal, hogy Ostoba Ágostról le kell mondaniok. A legtovább Kara Musztafa nyihogott gazdája után, mert a kis berber csődörrel más nem tudott bánni, csak a bohóc, s mikor Ágost megbetegedett, a tudós lovacska leszorult a porondról. De azóta Kara Musztafa is beletörődött a megváltozott életbe, s Kara Musztafa számára Ágost nem akkor halt meg, amikor gazdája szíve nem vert többet.

A cirkuszban helyét már régen betöltötték, s az új Ostoba Ágost egy év óta közkedveltségnek örvendett. Mégis a temetés után az Artista-kávéházban sokat beszéltek a régi pályatársról.

A fiatalabb emberek úgy találták, hogy végre is eleget élt Az öregebbek: hogy nem folytatott ésszerű életmódot.

S mindenki tudott róla egy-egy kis esetet, mely élénken jellemezte, mennyire félt mindig a haláltól.

De erről senki se tudott többet, mint az egyik istállómaster, aki Ágostot betegségében a leggyakrabban látogatta meg. Ez az istállómaster volt az, akit hajdan, mikor Ágost még harsogó derütségeket fakasztott, a fárasztó lovaglások szüneteiben, a közönség nagy vigasságára, addig pofozott, míg nem az istállómaster dőlt ki, hanem Ágost esett össze a fáradtságtól.

Az istállómaster sok részletet tudott a beteg pojáca halálfélelméről, s beszélgetés közben utánozni kezdte azokat a vadállati hangokat, melyeken a bohóc, mikor már a végét járta s a betegségtől bárgyúvá lett, részvevő látogatója előtt elbőgte a haláltól való irtózását...

Az istállómaster olyan mulatságosan utánozta ezeket a hangokat, hogy mindenki nevetett.

A meglehetősen váratlan hatásból egy hasznos ötlet fogamzott. Az egyik pojácának eszébe jutott, hogy a szünetek közt mulattatóan lehetne eljátszani Ostoba Ágost halálát. A jelenet magva az volna, hogy az öreg Ostoba Ágost sehogy se akar meghalni; rúg, kapál, mikor az ördög el akarja vinni; telebőgi betegségével a világot, s mégis kijátssza az ördögöt, úgyhogy az ördögnek végül bottal kell agyonvernie.

Az ige három nap múlva testet öltött, s az istállómaster Ostoba Ágost jelmezében kacagtatóan játszotta el a komédiát. Az istállómasternek a cirkuszban eddig nemigen vették hasznát; ezzel a mutatványával egyszerre a legnépszerűbb művészek közé emelkedett.

1904

A KOPORSÓ

1

Öreg Igaz János kint állott az ámbituson és nyugodtan pipázott. Mocskos, lucskos idő volt. A szél az eresz alá verte az esőt; odalenn, a ház előtt, a Körös piszkos, földszínű habjai sebesen kergették egymást; odafenn, messze, az ég úgy be volt borulva, hogy az egész világ tubákszerűvé vált.

- Milyen szép, kövér eső! - tűnődött Öreg Igaz János.

- Ilyen istenáldásért hiába imádkozik a szegényember olyankor, amikor a legjobban kellene. Most se árt, se használ. Ha el lehetne tenni!

Aztán, legalább egy félóráig, a kukoricáról elmélkedett. Egyszerre az jutott eszébe, hogy ő, Öreg Igaz János, maholnap meg fog halni.

Már régóta kínozza a hideglelés; sok mindenfélét komendáltak neki, de semmi se segített. Utoljára már a doktort is elhívatta, de persze a medicina nem használta: a hideglelés negyedik napra mégiscsak visszajött. Egyszer egy cigányasszony vetődött az udvarra, és azt mondta neki, hogy alighanem a rossz betegség gyötri. Ez szöveget ütött a gazda fejébe, mert katona korában sokat hallott minden nyavalyáról. Megfogadta hát a cigányasszony tanácsát. Szerencsére két tükör volt a háznál; jöllehet egy is elég az asszonynépnek. Hogy mindent megpróbáljon, az egyik tükör hátáról lekaparta a kénesőt, és ezt az orvosságot is bevette; hogy jobban csússzon, egy-két pohár borral. De a hideglelés ezután se múlt el.

És attól fogva még rosszabbul lett. Néha úgy érezte, mintha a gyomra nem volna az övé; néha meg azt, mintha kő volna a hasában. Az ételnek nem érezte az ízét; a dereka minduntalan megfájdult; azt is észrevette, hogy már nem bírja a nehezebb dolgot.

Eddig sohase gondolt a halálra. Csodálkozott rajta, hogy a betegsége milyen sokáig elhúzódik, de hogy a hosszú nyűglődésnek rendszeren halál a vége, az még nem fordult meg a fejében. Nem is igen ért rá a bajával foglalkozni. De most hirtelen eszébe jutott, hogy az apja éppen sínylett azelőtt, hogy egy napon váratlanul meghalt. Hát biz azt nem kötik az embernek az orrára. Aztán amint tovább nézelődött maga körül, eszébe jutott az is, hogy egy idő óta az egész világot másformábnak látja, mint azelőtt: borongósabbnak, nyirkosabbnak, csúnyábnak. Mintha már ez se volna az övé.

Egy pillanatig elfelejtette színi a pipáját. De aztán megigazgatta pipájában a dohányt és tovább füstölt.

Hát bizony ez lesz az, mert mások, akik korábban mentek el, éppen így csinálták. Egy ideig betegeskedtek, aztán kidőltek a dologból, utoljára se testöknek, se lelköknek nem kellett már semmi. Míg a dohányában tartott, nem ment ki a fejéből, hogy miképpen is készülődtek azok, akikre már előbb rákerült a sor?! És minél tovább elmélkedett, annál inkább megbizonyosodott, hogy már csak kevés ideje van hátra. Lám, már a pipa se ízlik neki; csak szíjja, mert úgy szokta.

Hanem azért kiverte belőle a hamut, újra megtöltötte és mégiscsak rágyújtott. Ha a dohány nem is ízlik úgy, mint azelőtt pipaszó mellett könnyebben gondolkodik az ember; és meg akarta hányni-vetni magában, hogy hát hogyan is lesz az, hogy ha ő már nem lesz?!

Vacsoráig aztán kifundálta, hogy miképpen kell mindent elrendezni. Ha meg kell halni, jól van; de a kaszás legalább ne találja készületlenül.

Másnap reggelre kelve, eligazított mindent; nem kell ahhoz sok írás. A törvényházára is elment, hogy veszekedés ne legyen utána.

Délután pedig elment az asztalozóhoz, hogy megrendelje a koporsóját.

Ezt nem akarta másokra bízni. Amit az ember maga is megtehet, ne hagyja másra. Koporsó nélkül ugyan nem temetik el, de ha erről előre nem gondoskodik, megtörténhetnék, nem ugyan fősvenységéből, de gondatlanságból, hogy a háznépe valami olcsóbb fajta koporsót vásárolna neki, arra gondolva, hogy a halottnak már úgymint mindegy. Öreg Igaz János pedig díszes koporsót akart; azért legjobb, ha ő maga töviről-hegyire megmagyarázza az asztalosnak, hogy a koporsót milyen fából csinálja, miképpen gyalulja; továbbá, hogy milyen festékkel kell befesteni és mit kell ráírni.

Mert mindennek meg kell adni a módját. És ha a legszegényebb cigányasszony is, aki a rajkóját alighogy el tudja temettetni, kikönyörgi a plébánostól, hogy hozza el a temetésre a füstölőt is, ami csak a ceremóniás temetéssel jár: ő, Öreg Igaz János, nem engedheti meg, hogy kevesebb dísszel temessék el, mint amennyi neki már dukál.

Aztán meg nem ágrólszakadt ember ő, hanem módos gazda, akinek, hála Istennek, mindene megvan, ami szükséges. Rendes embernek, akinek a féllába a sírban van, kell, hogy legyen a koporsója is; ne akkor kellessen szaladgálni érte, amikor már szükség van rá.

A koporsó is jobb lesz, ha az asztalos előre mértéket vesz, és nem kutyafuttában készíti el, hanem, amíg ideje van rá, gondos munkával, kényelmesen. De meg gazdaságosabb is, ha az ember előre kialkussza az árát; így az asztalos, aki a gyászoló néptől annyit követel, amennyit akar, nem csalhatja meg az embert.

Sokáig tartott, míg az asztalossal meg tudott alkudni. Az asztalosnak az erőssége az volt, hogy a koporsó nem olyan holmi, mint például egy nyakravaló kláris, amit az ember csak akkor vásárol meg, ha nem sokallja az árát, és ha drágának találja, ott hagyja a boltban. Akinek koporsó kell, előbb-utóbb megvásárolja, ha drágálja is; ha ő nem, hát azok, akik majd eltemetik. De Öreg Igaz Jánosnak is volt egy erőssége: az, hogy nemcsak egy asztalos van a világon.

Hosszú alkudozás után végre megegyeztek.

Egy hét múltán a koporsó elkészült. Egészen olyan volt, amilyennek Öreg Igaz János kívánta; már előre öröme volt benne. Kifizette az árát, s nevetett magában, mert úgy találta, hogy igen jó vásárt csinált. Persze, olyankor, amikor az embernek még ideje van másfelé fordulni, az asztalossal is könnyű beszélni; hogy el ne szalassza a vásárt, enged, amennyit csak lehet.

Öreg Igaz János fölvitette a koporsót a padlásra, s hogy addig is hasznát vegye, míg egyéb hasznát veheti: egyelőre paszulyt tartott benne.

Nemsokára azután, hogy a koporsó elkészült, Öreg Igaz János olyan beteg lett, hogy ágynak esett. Bizonyosra vette, hogy ez az utolsó betegsége, s dicsérte az eszét. Lám, milyen okos volt, hogy előre megcsináltatta a koporsóját! Most már nem kell attól tartania, hogy kevés dísszel temetik el; és mégis megtakarított egypár forintot! Csak jó a pihent ész. Ha már el kell költöznie erről a világról, utolsó óráira is maradt egy öröme: az, hogy bölcsen gondoskodott mindenről, amiről csak ember intézkedhetik!

Nagy betegségéből azonban váratlanul kigyógyult. Annyira kigyógyult, hogy örökre elmaradt a hideglelése, megszűnt a gyomorbaja, újra kellemetesnek látta a világot, s nemsokára azt is elfelejtette, hogy valaha beteg volt.

A koporsó fenn maradt a padláson. Néha kifogyott belőle a paszuly; aztán újra paszulyt tettek belé.

2

Sok év haladt el, s Öreg Igaz János egészséges volt, mint a makk. Sohase gondolt rá, hogy a padláson egy koporsó várja, várja, de hiába várja.

De egyszer azt történt, hogy a szomszédja, Fekete Nagy Péter, igen megbetegedett. Fekete Nagy Péter szegényember volt. Azért a felesége, látván, hogy az urának el kell pusztulnia így szólt:

- Nem azért mondom, de az Isten mindnyájunkkal szabad, s bizony jó volna előre megvásárolni az Öreg Igaz Jánosék koporsóját. Öreg Igaz Jánosnak most már nem kell, s ő bizonyosan olcsóbban adná el, mint ha majd az asztalostól kell venni, öreg Igaz János bizonyosan örül, ha túladhat rajta.

- Bíz' az jó volna - felelte Fekete Nagy Péter.

A felesége hát átment a szomszédba, hogy majd jó olcsón megveszi a koporsót.

Öreg Igaz János azonban hallani se akart a vásárról. Nem azért csináltatta, hogy ne legyen, hanem azért, hogy legyen. Módos emberhez úgy illik, hogy ne lássa híját semminek, és módos ember megvárhatja, míg a pénze meghozza a gyümölcsöt.

De a felesége pártját fogta a másik asszonynak.

- A szomszédnak kell a koporsó, kelmednek meg nem kell. Minek tartogassuk a padláson? Úgy se szeretem, hogy benne tartjuk a paszulyt; még majd úgy járunk, mint Táncczos Lakatosék.

Táncczos Lakatosék úgy jártak, hogy előkelő és gazdag emberek lévén, két koporsót csináltattak előre: egyet az embernek, egyet az asszonynak. A koporsókat felvitették a padlásra, s az egyikben ők is paszulyt tartottak. A gondviselés úgy rendelte hogy előbb Táncczos Lakatos haljon meg. Az üres koporsót lehozták, a halottat belefektették, s a temetés napjáig a halottat is felvitték a padlásra, mert a házban kevés volt a hely; Táncczos Lakatos egyik leánya ugyanis, a fiatal Domokosné, éppen betegágyat feküdt. A koporsót aztán csak akkor hozták le a padlásról, amikor már a halottat el kellett temetni. El is temették. De három nap múlva, mikor a cseléd fölment a padlásra paszulyért, azt a rémes fölfedezést tette, hogy három nappal előbb a paszulyt temették el.

Öreg Igaz János nem tartott attól, hogy úgy jár, mint Táncczos Lakatos; egyetlenegy koporsóval nem eshetik ilyen tévedés. De eszébe jutott, hogy idővel még a koporsó is veszít értékéből, s hogy hátha a koporsó nem él addig, mint ő?

És mert az asszony is kapacitálta, átengedte a koporsót Fekete Nagy Péternek, egy kis árelengedéssel.

A jó vásárnak Fekete Nagy Péter annyira megörült, hogy menten meggyógyult. A felesége kétségbe volt esve. Mit csináljanak most már a koporsóval, amiért annyi pénzt adtak? Szerencséjére hallotta, hogy Álmos Kis Rozál éppen halálosan beteg. Rohant oda, és csekély veszteséggel nyomban túlادott a koporsón.

De Álmos Kis Rozál is meggyógyult, valamint meggyógyult Szabó Pál is, aki Kis Rozáltól megvette.

A koporsónak ekkor már híre terjedt. Ki hallott koporsóról, amelyik szerencsét hoz?!

És akinek súlyos betege volt, sietett megvásárolni a bűvös koporsót. Már nem adták ár-elengedéssel. Szabó Pál drágábban mérte, mint az asztalos; a többiek meg éppen nagy árat követeltek érte.

De ki sokalta volna akármilyen árat, cserében azért a hatásért, mely a koporsóval járt?! Mindig akadt vevője, és aki megvette, azonnal kigyógyult a bajából.

A faluban csak olyanok haltak meg, akik könnyelműségből elmulasztották idejében megszerezni a falu amulettjét.

Végre sok, sok év múltán, a koporsó szétmállott. Sohase került földbe.

1905

VÁNDOR

Vándor álnéven verseket írt egy húszéves ifjú. A versek feltűntek, s egyre szélesebb körben.

Megnyerő egyéniség szólt belőlük. Tiszta és büszke lélek, amelytől idegen minden hitványság, sőt minden kicsinyesség is. Férfias, szilaj, küzdelmekre termett, féktelen természet, amely hatalmasan tud szeretni és gyűlölni. Nyugtalan, tüzes elme, amely perzselő lánggal ég a világot fölszabadító nagy eszméért. Nemes szív, amelyben helyet talál minden jó emberi érzés, az érzelmek egész skálája, a rettenetes szenvedélytől a határtalan gyöngédségig. Szep-lőtlen képzelet, amelyet csak Természet, Szerelem, Szabadság foglalkoztatnak. Váteszi erő, amely megérti az embernek a körülötte levő dolgokkal s a nagy mindenséggel való egybe-függését, és meglátja az Istent ott, ahol más nem lát semmit. Igazi férfi, akinél a szerelem nem álmodozó, lagymatag, szánnivalóan nyögdcisélő epedés, de nem is csupán az érzékek láza, hanem a lélek legtitokzatosabb mélységeiből fakadó, végzetes, a maga tüzéből főnixként fel-feltámadó szenvedély. És igazi ember, aki ha félelmetesen szilaj, vad, harsány vagy zord, komor, fenséges hangokat ad a küzdő és szenvedő emberiség érzéseinek, nemcsak messziről kíséri a harcosokat, mint a tárogatós a fegyvereseket, nem úgy szól, mint a katonabanda, amely csak olyankor csinnadrattáz, amikor a hadsereg békén parádéz, hanem mint a harci kürtös, aki legelül rohan a csata vonalába, s aki, ha elharsogta a „Rajta!” zenéjét, szuronyt szegezve indul a halálba.

Vándor nagy, nemes lélek, talpig férfi, a legtisztább jellemű és legderekbabb ember, s azon-kívül igazi költő volt. Vándorban csak egy gyöngesség lakott.

Dicsőségre vágyódott. Nem azokra az apró örömökre, amelyeket csupán az egész világ elismerése adhat meg; kicsinyes hiúság nem bántotta. De tudatában annak, hogy megragadó, művészi, örökéletre méltó formában fejezte ki az örök érzéseket, azt óhajtotta, hogy versei örökkön éljenek az emberiség emlékezetében.

A halhatatlanságra szomjazott.

Ezt az érzését nem fejezte ki dalban. De ha véletlenül megcselekszi, senki se mondta volna róla, hogy: híjával van a köteles szerénységnek.

Huszonhét esztendő korában már megszerezte a képzelhető legteljesebb elismerést. Az asszonyok, a leányok és a fiatal emberek lelkesedtek érte. A férfiak is nagyra becsülték. Az ifjú költők mesterüknek vallották; az öreg írók elismerték, hogy túlszárnyalta őket. Az újságok és a folyóiratok csak magasztalásokat írtak róla. Négy verskötetét az irodalmi jósok sietve iktatták be a nemzeti irodalom kincstárának ama lajstromába, amelyen oly sok vakarás és törlés látható.

Harmincéves korában Vándor verses színdarabot írt a nemzet legnagyobb hősről. Ez a színdarab valóságos forradalmat keltett az irodalom és művészet világában. Új irányt adott, új ösvényt jelölt ki, új hangot tett divatossá: megváltoztatta, átalakította a közízlést. A bírálók kifejtették, hogy ez a darab új, dicsőségesebb korszakot kezd a drámai irodalomban, s a közön-ség hónapokig verekedett érte, hogy a sokat emlegetett mesterművet láthassa. Egy ékesszavú író megállapította, hogy ez a színdarab, amely élénk tárja a nemzet egész múltját, s kifejezi a nemzet minden vágyakozását, nem közönséges színdarab, sőt már nem is csak költemény, hanem: nemzeti imádság.

És ha ekkor valaki megszavaztatja az egész országot, arra a kérdésre, hogy a nemzet élő költői közül ki az, aki már bizonyosan, egészen bizonyosan halhatatlan, vagy - ha valaki kételkedik abban, hogy az élők között található ilyen - ki az, akinek legtöbb reménysége lehet a halhatatlanságra: egy-egy javíthatatlan képzelgőn kívül mindenki Vándor nevét említette volna.

A halhatatlanság talán még sohase volt olyannyira valószínű, olyannyira megokolt, mint Vándor esetében.

Se olyan kevéssé vitás.

És csakugyan: Vándor halhatatlan volt egész életében. A sokaság nem ismerte ugyan (a sokaság nem ismer isteneket, csak a tulajdon gyomrát), de a jóra való kisebbség értéke szerint megbecsülte a költőt, úgy ritka érdemeihez, mint egyénisége hótisztaságához képest. Babért, borostyánt, magasztalást, ezüstkoszorút Vándor annyit kapott, mint egy kortársa se. Az összes írók és az összes művészek atyamesterüket látták benne; ha végighaladt az utcán, ismeretlen emberek is tisztelettudóan köszöntötték. Az apa kisfiának megmutatta a mindig egyedül sétáló ősz embert és azt mondta neki: »Nézd, ott megy a halhatatlan!«

Sőt mi több, Vándor egyszer közel volt hozzá, hogy igazán, végképpen halhatatlanná váljék. Amikor nemzete élethalál-harcát vívta, a harmincegy esztendő Vándor minduntalan ott volt az első csatasorban. Egy ütközetben golyó találta, s a lerokkadt embert barbár katonák összekaszabolták. Félholtan szállították el a csataterőről, de fölgyógyult. Ha akkor ott hal meg a harcmezőn, a hősi halállal mindenkorra megszerezte volna a halhatatlanságot. Ha akkor égbe száll a lelke, alakja nyílegyenesen vonult volna át a legendába; egyszerre bálvánnyá változott volna át. De fölépült. Fölépült és ezután még harmincnyolc évig élt. És ami még nagyobb baj volt: tovább is írt, harmincnyolc év alatt sok, talán nagyon sok verset. Amikor megöregedett, a végtelenségről bölcselkedett, szép, olykor gyönyörű versekben. De megbocsátották neki ezeket az öregkori költeményeket - akár gyönyörűek voltak, akár csak szépek, - amint megbocsátották annak idején, hogy nem halt meg fiatalon, hanem agykort ért, noha hősi halált lelhetett volna. A köztiszteletet öregségében sem veszítette el; a halhatatlanságot, amíg élt, nem vonták meg tőle.

Jól tették, mert az élet úgysem adott neki mást, csak halhatatlanságot. Büszke ember volt, soha semmit se fogadott el ingyen, se jutalom, se hivatal, se nemzeti ajándék címén; az alamizsna szép formában se kellett neki. Nem akarta megalázni a benne lakó tiszta lelket; nem akart olyat tenni, ami nem méltó a halhatatlanhoz. Azért valami kicsinyes munkával kereste meg a száraz kenyerét: ez volt az egyetlen kicsinyesség, amelyre elszánhatta magát. És minthogy se költészetét nem tekintette fejőstehénnek, se szabadságszeretétét nem kívánta kamatoztatni, hízelegni pedig nem akart, csak igazat mondani, tehát barátokat nem szerzett, csak bajokat és kellemetlenségeket: életét a képzelet országa, a kicsinyes munka és a zálogház között osztotta meg. A zálogház volt az a hely, ahová a legsűrűbben járt, és ehhez a szokásához épp oly hű maradt, mint minden egyéb ragaszkodásához. Mert olyan sokáig és olyan szűkösen élt, hogy lassankint összes emléktárgyainak be kellett költöznie a szegények hitelintézetébe; de azt se engedhette, hogy ezek az emléktárgyak elveszenek. Hűségesen eljárta tehát megújítani, »meghosszabbítani« a sok apró hitelüzletet, minduntalan kamatot fizetni, hogy idegen kézre ne jussanak a jól őrzött kincsek; és emléktárgyai életében nem is vesztek el, csak akkor, amikor átlépett abba a végtelenségbe, amelyről annyit mélézött.

Amikor Vándor újra egygé vált a nagy egyetemességgel, amellyel való azonosságunkat senki jobban nem látta, mint ő - hálás nemzete gyönyörű temetést rendezett neki. Frissen ásott sírjánál hét szónok versengett, hogy túlszavalja a másikat, és a halhatatlanságból minél többet utaljon ki a szabadság lánglelkű költőjének. A temetés napján még a zálogházakon is gyász-

lobogó lengett, s Vándort utolsó útján egész néptenger kísérte ki az örökkévalóságnak arra az állomására, ahol mindnyájan háborítatlanul pihenhetünk, mindenekelőtt: harminc esztendeig, és ha vannak, akik még akkor se felejtettek el: tovább is. A harangok egy félóráig kongtak, a hatóságok mind képviseltették magukat, és azoknak, akik nemcsak a gyászszertartáson jelentek meg, hanem a menet elvonulását is jó helyről szemléltek, el kellett ismerniök, hogy színpadon se látni ennél a temetésnél szebb, pazarabb, hasonlóan fölemelő és nagyszerű látványosságot. A temetésen sokan jelentek meg, akik a gyászpompa külsőségeiben nagyobb gyönyörűséget találtak, mint Vándor összes műveiben, s a nép egyszerű gyermekei egy hónapig nem felejtették el, hogy a költő még azoknak is, akik munkáit nem érthették meg, szerzett egy mulatságot.

A temetés után azonban Vándornak a halhatatlansága is mintha nagy sebet kapott volna. Eleinte ugyan sokat beszéltek róla, de nem a munkáiról, hanem az életéről. Vándor tudniillik, életének utolsó évtizedében, egy menthetetlen hibát követett el: hatvanhárom éves korában feleségül vette azt a tizennyolc esztendő, szegény árva leányt, aki őt első, hosszú betegségében szeretettel ápolta. Hanem a felesége hamarosan megunta a férjes állapotot, s vagy két évi házasság után a faképnél hagyta az ősz költőt - hogy Vándor tanácsára-e, vagy Vándor óhajta ellenére: ez sohase tudódott ki. Minthogy találkoztak, akik azt erősítették, hogy a hatvankilenc éves költő bánatában halt meg, sokan és sokat tünődtek azon a kérdésen, hogy: »Miért ment hozzá a tizennyolc éves, csinos leány ehhez a szegény öregúrhoz?! És ha hozzám, miért vált el tőle?!« Mások pedig ugyanannyit tanakodtak azon, hogy: »De hát hogyan vehette el a nagy költő ezt a leányt öreg ember létére?! És ha már elvette, mily okból vált meg tőle?!« Tetézte az érdeklődést, hogy az özvegy váratlanul előkerült, hirtelen megbocsátott a holt költőnek - aki halálával valóban kiérdemelt minden elnézést - s részt kért a gyászból, meg abból, amit a halott neve ígért.

Akadtak, akik pártját fogták, és olyanok is, akik az elvált asszonytól mindent megtagadtak volna. Ezen aztán az egész ország egy fél évig vitázott, noha a vita fölötté akadémiái jellegű volt: a halott neve ugyanis nem gyümölcsözött, mert a halhatatlan műveket a költő halála óta nem vásárolta senki.

Ennek az ügynek az elcsendesültével Vándor halhatatlansága rohamosan kezdett sorvadni. Időközben új költők jöttek, fiatalok, érdekesek, akik más hurokat kezdtek pengetni; új színdarabok hódították meg a közfigyelmet, s drámaírók jelentkeztek, akik ha nem is alkottak új korszakot, új ösvényre léptek, új hangot tettek divatossá s megváltoztatták, átalakították a közízlést. Vándor még csak a végtelenségről szóló bölcselkedésével se foglalkoztatta többé a világot, s Vándort egyre kevesebben olvasták.

Halhatatlansága mindamellettt biztosítottnak látszott.

Egy darabig sokat beszéltek arról, hogy a nemzeti imádság szerzőjének, aki egyszersmind hőse volt a nemzet élethalálharcának, szobrot kellene állítani. A mozgalom megindító lassankint belefáradtak a sok készülődésbe és vitatkozásba, a szobor ügy elaludt, de ehelyett más történt. Egy vendéglős, akihez Vándor kései házassága előtt és után, naponkint eljárt ebédelni, éttermének egyik falát földíszítette a költő életnagyságú arcképével. Hálából, hogy a nagy ember éppen őt tisztelte meg bizalmával, s e kitüntetés emlékezetéül, megörökítette a költő emlékét.

Vándor tehát mégis halhatatlan volt, nem azért, mert gyönyörű verseket írt, s nem azért, mert hősiezen küzdött a szabadságért, hanem azért, mert evett.

Tíz év múltán Vándort másodszor is eltemették: befalazták az iskolába. A kormány úgy találta, hogy végre elérkezett az idő, amikor Vándorért is tehet és tennie kell valamit, elhatározta

tehát, hogy kényszereszközökkel fogja megóvni a költőt a hálátlan feledéstől, és elrendelte, hogy az iskolás gyerekeknek ezentúl Vándor munkáit is olvasniuk kell. Az iskolásgyerekek ebből megtudták, hogy azok között az unalmas költők között, akik majdnem annyira meggyűlöltek velük az egész költészetet, mint magukat a tanáraikat, van egy Vándor nevű is, akitől örök időre félniük, óvakodniuk kell. Másfelől a nagyközönség is megtudta, hogy Vándor immár klasszikus, tehát elavult, érdekesség nélkül való. Ettől fogva aztán Vándor összes munkáit nemcsak nem vásárolta, de nem is olvasta senki, se a fiatalok, se az öregek, még a műkedvelők se.

Húsz év múltán nemigen találkozott ember, aki Vándor versei közül tíznél többet ismert volna. A legtöbb művelt felnőtt csak annyit tudott Vándorról, hogy talán ő volt az, vagy más valaki, aki az utcán bolyongva, egy idegen járókelőnek arra a hirtelen kérdésére, hogy: »Hány óra?« - gondolataiból fölriadtan, haragosan így felelt: »Száz ezer ember közül éppen tőlem kérde?!«

Csak két sora maradt fenn, két gyönyörű sora. Ezt a két sort olyan sokáig s olyan sokszor idézték, hogy végre is benne ragadt egy elméskedő ember üres fejében. Ez az elméskedő ember valami trágár élcet tudott kiolvasni a gyönyörű sorokból, s ezeket ily értelemben kezdte idézni nyakra-főre. A trágár élc nagyobb népszerűsége tette szert, mint valaha maga a költemény, s Vándor halála után harminc évvel összes munkáiból nem ismertek egyebet, csak ezt a trágár élcet. Mit jelentett valaha ez a két sor, s kitől való? - senki se sejtette.

Már csak az »Aranybárány« falára függesztett arckép őrizte Vándor halhatatlanságát.

De az »Aranybárány« tulajdonosa nagyon megöregedett, nyugalomba vonult s a vendéglőjét eladta. Az új tulajdonos pedig újjáalakította az egész helyiséget, a képet leakasztatta a falról, belökte egy kamarába, s arra a falra, amelyről sokáig a holt költő nézett le a mulatókra, szelíd mélázó tekintettel: egy szép kövér Gambrinust festetett.

És ezzel tökéletesen véget ért Vándor halhatatlansága.

1905

VASÁRNAP

Kocsis és Szerváczt példás és kipróbált barátságban éltek. Gyakran összepofozkodtak ugyan, de ezeken a pillanatnyi, gyorsan és nyomtalanul elmúló, apró összetűzéseken kívül, egyetértésüket nem zavarta semmi. A természetes önzés egy-egy másodpercre ellenfelekké tette őket, de mire a csata eldőlt, már ismét úgy érezték, hogy egymás társasága nélkül jólétük nem volna tökéletes. Határozottan lelki rokonság fűzte őket össze. Minden világi jelenségről egyforma nézetet vallottak; minden szabad idejüket egymásnak szentelték; minden gondolatuk közös volt. Az iskolában egymás mellett ültek; egyformán nem tanulták meg a leckéiket; egyforma készséggel súgtak egymásnak, és egyik se neheztelt a másikra, ha a súgás balul ütött ki. Baráti érzésük olyan erős volt, hogy alig tudtak egymástól megválni.

Az iskolából kijövet Szerváczt hazakísérte Kocsist, ámátor emez jobbra lakott az iskolától. Szerváczt meg balra és nem éppen a közelben úgy, hogy a hű barát mindennap majdnem egy órányit gyalogolt, amíg a tudománynak szentelt épületből hazaérkezett, a harmadik emeletre. És ezzel nem elégedtek meg. Mihelyt elmúlt az uzsonnaidő, Szerváczt újra fölkerelkedett, és meglátogatta Kocsist. Uzsonnáig nem volt szabad jelentkeznie, de aztán ő is ott mulathatott abban a tágas, szépen bútorozott gyerekszobában, amelynek égszínkéék kárpitozása a mennyországgra emlékeztette; ott mulathatott mindaddig, amíg Kocsisék vacsorához ültek, és Szervácztot hazaküldték.

Ez a nagy barátság, amelynek tisztaságára semmiféle érdek nem ejtett és nem ejthetett foltot, mert Kocsis és Szerváczt még csak az iskolai gyakorlatokat se írhatták le egymástól, olyan kevésbé jeleskedtek a tudomány terén, ez az érdek nélkül való, s gyakorta kipróbált barátság a legnemesebb emberi érzelemből csírázott ki: a hála érzéséből.

Az a társadalmi helyzet tudniillik, amelyet Szerváczt a Kenyérmező-utcai reáliskola I. A. osztályában foglalt el, meglehetősen szerencsétlen volt. Rosszhíre előbb jelent meg az osztályban, mint ő maga. És amikor az első óra megkezdődött, az osztályban már mindenki tudta, hogy Szerváczt egy tudós asszonynak a fia. Az ilyesmi, hogy-hogynem, mindig idejekorán kitudódik; az első, amit a gyerek az iskolában megtanul: a tanárok meg a többi fiú családi viszonyai, társadalmi és anyagi helyzete, gyöngéi és nevetnivaló hibái. Valaki, aki Szervácztal együtt járt az elemi iskolába, elárulta, hogy azon a házon, ahol Szerváczt lakik, egy bádogtábla látható, a bádogtáblán egy Szűz Mária a gyermek Jézussal, s a kép alatt ez a fölírás: Szerváczt Borbála, okleveles szülésznő.

Szerváczt titokban maga is mulatságosnak találta az édesanyja foglalkozását, de mégis fájt neki, hogy az osztályban oly szertelen vidámsággal fogadják. Végre is ő nem tehet róla, hogy az anyja ily tréfás pályát választott; ő jobban szeretett volna anya helyett inkább apát, aki huszár volna vagy pedig eröművész, aki mindenkit pofon vág. A folytonos szemhunyor-gatások bosszantották; és a sok tréfa annál inkább elkésérítette, mert találkozott akárhány gazember, aki néha olyat mondott, amin akarata ellenére neki is nevetnie kellett. Ezt az elbicsaklást úgy iparkodott jóvátenni, hogy verekedni kezdett azokkal a gúnyolódókkal, akiket magánál gyöngébbeknek nézett; de nem tartozott a legerősebb fiúk közé, és ha tízszer erősebb, akkor se bánhatott volna el mindazokkal, akik úgy találták, hogy az anyja igen humoros és kissé pajkos dolgokat művel.

Kocsis volt az egyetlen, aki Szervácztal ehhez az érzékeny pontjához némi gyöngédséggel közeledett, s aki, ha fájó kérdéstről szó esett, csak kíváncsiságot és elnézéssel vegyes jóakaratot tanúsított. Szervácztot ez a gyöngédség meghatotta; és mert szíve a barátkozás szükségét érezte, minden bevezető kijelentés nélkül, egyszer s mindenkorra odacsatlakozott a szépen öltözködő Kocsishoz, ahogy a gazdátlan kiskutya azonnal odaszegődik a nyájas tekintetű sétálóhoz.

Kocsis eleinte tűrte, aztán megszokta ezt a barátságot. S hogy kölcsönös vonzódásuk szilárd és tartós szövetséggé forrott össze, annak cementje talán az volt, hogy gyakran összepofozkodtak. Egy jó, becsületes pofozkodás néha elejét veszi a nagyobb bajoknak. Megoldja, amit a lélek nem tud megoldani, s ha mind a két félnek teljes testi kielégülést ad, eloszlatja a haragot, amely mindig rossz tanácsadó. Vannak bölcselők, akik a nagyon bonyolult s nagyon vitás kérdések elintézésére az ökölharcot tartják a legalkalmasabbnak, mert így okoskodnak: az elfojtott rossz érzés, megsokasodván és összegyűlvén, keserúséget termel és áraszt szét a lélekben; ez a keserűség pedig halála minden barátkozásnak, minden hasznos egyetértésnek. A kölcsönös tettegesség ellenben megtisztítja a lélek egész látóhatárát s kiöli a félreértések miazmáit. Azért kár, hogy a társadalmi megegyezés, s nevezetesen az újkor előítélete a verekedésnek becsületsértő erőt tulajdonít. Sokkal kevesebb gyűlölködés, tehát sokkal kevesebb baj volna az emberek közt, ha békén kiverekednék magukat mihelyt az érzésük úgy óhajtáná. És alighanem ennek a kártékony előítéletnek tulajdonítható, hogy az emberek közt a mai világban annyi az ellenségeskedés, s hogy az igazi barátság oly ritka a felnőttek között. Barátságot ma csak a gyerekeknél találunk; a felnőttek között rendszeren csak házasságoknál, akik közül sokan a családi szentély négy fala között nem hódolnak annak a veszedelmes, kép-mutatásból eredő és kép-mutatást szülő, titkolózásra és alattomos bosszúállásra ingerlő, ellenségeskedést, rontást és bajt szövő, kártékony előítéletnek. Kocsist és Szerváczt az ösztön ugyanarra az álláspontra vezette, amelyre ezeket a bölcselőket a megfigyelés és az okoskodás.

De hogy minden elmélet szürke, Kocsis és Szerváczt példája is mutatja.

Egy alkalommal a barátságos pofozkodás nem szerezte meg Kocsisnak a teljes testi kielégülést; úgy találta, hogy ő húzta a rövidebbet. Mérgében elpanaszolta a mamájának, hogy Szerváczt őt kínozza; s másnap diadalmasan tudatta barátjával a végzést:

- Ezentúl nem szabad hozzánk jönnöd.

Szerváczt megdöbbenette ez a váratlan újság. Dacosan felelt: »Bánom is én« - de a lelke vérzett.

Ki van zárva arról a helyről, ahol napról napra új meg új örömeket talált! Arról a vidám tanyáról, ahol szabadon vigadt és rendetlenkedett! Ahol napról napra meg-megújuló érdeklődéssel kutatott szép, előtte ismeretlen és rejtelmes, mindentől, amit eddig látott, meglepően különböző tárgyak között, mint egy kutató, aki egy új világrészt fedez fel!

Hiszen nem úgy értette ő azt az egypár pofont!

Maga a végzetes verekedés nem is ingatta meg Kocsis és Szerváczt barátságát. Kocsis másnap már megbocsátotta, s harmadnapra elfelejtette az egész esetet, és Szerváczt azután is minden nap hazakísérte Kocsist. De az eset következményeit nem lehetett megmásítani. És Szerváczt ezentúl délben, amikor elvált Kocsistól, csak az utcáról tekinthetett fel az elveszett paradicsomra.

A büntetés szívéen találta Szerváczt. Nagyobb csapás már nem érhetne volna. Eleinte, míg azt remélte, hogy a számkivetés nem lesz örökös, csak nehezen sínylette a vezeklést, de később, amikor hallotta, hogy Kocsis mamája hallani se akar róla, a kénytelen lemondás valósággal szerencsétlenné tette.

És gyötrelme égetővé vált, amikor Kocsis elbeszélte neki, hogy karácsonyra többek között egy triciklit kapott ajándékba.

Szerváczt vágyak emésztették. Szeretett volna egy olyan, ezüsthogóval ellátott botot, amilyenre a sánta Varga támaszkodott; szeretett volna mandzsettát hordani, mint a jómódú fiúk; de semmire se vágyódott annyira, mint: triciklin ülni és nyargalni a gépen, egy nagy termen keresztül-kasul, addig, ameddig akar!...

Kocsis hetekig nem beszélt egyébről, csak a triciklijéről. Ők, a Kocsis-gyerekek, egész délután a triciklin ülnek, föl váltva, hol az egyik, hol a másik; és azok a fiúk, akik eljárhatnak hozzá látogatóba, egytől-egyig úgy találták, hogy minden karácsonyi ajándék semmi a triciklihez képest.

Szervác kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy rábírra Kocsist a mamájánál való közbenjárásra. Talán mégis kegyelmet kap, ha Kocsis pártját fogja, és elmondja otthon, hogy Szervác már rászolgált a bocsánatra. Hogy ezt elérhesse, igyekezett Kocsisnak apró szíveségeket tenni. Mindenben a kedvét kereste; még a leckéjét is megtanulta egypárszor, csak azért, hogy Kocsisnak súghasson. Végre előállott a legnagyobb, ami tőle telt:

- Megmutatom neked az anyám könyvét.

És bár ez a kockáztatás jókora veszedelemmel járt, egy reggel csakugyan elcsempészte anyja könyvét az iskolába, és a pad alatt megmutatta Kocsisnak. Az ábrákon mind a ketten nagyokat nevettek. Kocsis méltányolta a baráti szolgálatot, de hiába, a bocsánatot nem tudta kieszközölni.

Később Szervácznak az jutott eszébe, hogy nemcsak barátját, hanem ennek a családját is le fogja kötelezni a jóra való készségével és apró szolgálataival. Mialatt Kocsis betegen feküdt, mindennap kieszelt valamit, hogy becsöngethessen a Kocsisék ajtaján. Hűségesen jelentette, mit kaptak leckéül, és mi az, amit a könyvből nem kell elolvasni, hogy Kocsis az ágyban is tanulhasson; tudatott minden iskolai tudnivalót; és addig mesterkedett, míg elérte, hogy egyszer valami üzenetet vihetett Kocsisnak az egyik tanáruktól.

De jelentenivalóit csak a szobalánynak mondhatta el, nem eresztették be.

Kocsis fölgyógyult, és pár napra rá, hogy az iskolában újra megjelent, elbeszélte Szervácznak, hogy a jövő vasárnap gyerekzsúr lesz náluk. Ott lesznek az osztályból hárman; más, idegen gyerekek is; fiúk, lányok. Lesz uzsonna és mindenféle játék, triciklizni is fognak.

- Kedves Kocsis! - esengett Szervác - csak most az egyszer engedd meg, hogy elmenjek hozzátok!

- Mondtam már - felelt Kocsis - hogy neked többet nem szabad hozzánk jönnöd. Én nem tehetek róla.

És éppen vasárnap lesz az ünnepély! Amikor Szervác nem tud hová lenni. Vasárnap az anyja mindig el szokott menni valahová, Szőke bácsival, a kalapossal, aki már vagy három éve szobaúr náluk. Szervácot természetesen nem veszik a nyakukba; ellenben rábízzák, hogy otthon maradhat, lemehet az udvarba, vagy az utcán is ténferegget, ahogy kedve tartja. Szervác persze az utcán ögyeleg, becsatangolja a várost, míg el nem fárad; aztán hazamegy és a folyosón várja meg az anyját, ha véletlenül tíz óráig vagy hébe-hóba éjfélig is kizárták a lakásból.

Mit csinálhatna egyebet? Azokhoz a cimboráihoz, akikhez még eljárhat, vasárnap nem mehet, mert vasárnap azokat is elviszik valahová, kivált ilyenkor, amikor már kitavaszkodott.

Csak egyszer történt meg, hogy anyja és a kalapos vasárnap délután magukkal vitték. Egy sörcsarnokba mentek, ahol sok sört ittak meg, nagyokat hallgattak, és bámulták a többi embert. Szervác azonban így is nagyon jól mulatott. Régen volt ez: akkortájt, amikor a kalapos hozzájuk költözött. De Szervác még jól emlékezett az egész sörszagú helyiségre, a nagy kerek faliórára, a fakárpit faragványaira, az asztalkendő vörös virágaira, és megismerte az utcán azokat az embereket, akiket a sörcsarnokban látott.

Csak attól fogva nem vágyódott vissza a sörcsarnokba, amióta Kocsiséknál egy új világot ismert meg. Milyen más is volt akkor minden, amikor minden délután ott futkározhatott a szép, nagy, kék szobában!

A zsúr napján délután két órakor már ott lődörgött a Kocsisék utcájában.

Nem mert a kapuban várakozni; a háztól tisztos távolságban ácsorgott, de tekintete egyre ott járt a körül a sárgabetűs érc tábla körül, amelyről minden járókelő megtudhatta, hogy melyik házában lakik Kocsis Béla köz- és váltóügyvéd.

Fél háromkor tűnt fel a látóhatáron a legelső vendég: egyik tanuló társuk. Szerváczt fölment vele. Az ajtót Kocsis nyitotta ki. Amikor megpillantotta Szerváczt, kijelentette:

- Te nem jöhetsz be.

Szerváczt lebaktatott a lépcsőn, kiment az utcára, de most már a kapu közelében maradt. A reménység még nem hagyta el egészen.

Többen mentek be a kapun: fiúk, leányok, Kocsis testvéreinek egész cimborasága. Amikor a másik két tanuló társa is megérkezett, Szerváczt újra szerencsét próbált.

- Csak most az egyszer engedd meg, hogy bemenjek! - könyörgött Kocsisnak, az előszoba ajtajában. - Ma nem fogják észrevenni, hogy én is itt vagyok!

Ez az érv hatott; Kocsis beeresztette.

Jól számítottak. Mire Szerváczt befurakodhatott, az udvarra néző, nagy gyerekszoba, amelyet táncteremnek is használhattak volna, már megtelt apró néppel. Időnkint egy-egy nagy is benézett a gyerekek közé; a nevelőnő és a szobalány folytonosan ott szorgoskodtak, de Szerváczt nem tűnt fel a tömegben.

Amikor valami veszedelem közelgett, igyekezett láthatatlanná válni, és csakugyan sikerült kikerülnie a szigorú mama figyelmét. Uzsonnázni nem mert; attól tartott, hogy ezzel eljuttassa az egyetlen mentségét. Teljesen kielégítette, boldoggá tette az, hogy ismét ott lehet, a gyönyörűség birodalmában, és együtt vendégeskedhetik a többivel, a szépruhájú, úri gyerekekkel.

Csak egy bánata volt: nem látta a triciklit.

Végre ezt is behozták. Egyik gyerek a másik után pattant föl rá; körül száguldottak egypárszor a szobát, leszálltak róla, mást játszottak. Szerváczt is hozzájuthatott kívánságainak netovábbjához, de ő nem akart leszállani a tricikliről. Úgy kellett lerángatni onnan, amikor más gyerek is megkívánta ezt a mulatságot. És mihelyt a tricikli egy pillanatra gazdátlan maradt, Szerváczt azonnal birtokába vette, és újra száguldani kezdett, fáradhatatlanul.

A többi gyerek, egy kis idő múltán, sorra ráunt a triciklire, de Szerváczt nem unt rá, s most már háborítatlanul élvezte a körben karikázás édes örömét. Nem ügyeltek rá; a gyereksereget más játék foglalta el. Szerváczt eközben szakadatlanul forgott a szobában. Az arca kipirult; mámor fogta el. Ki akarta triciklizni magát egy egész életre.

A többiek nevetgéltek, lármáztak, s nem törődtek a tricikli lelkes barátjával; de mulatságuk, lármájuk nem ejtette meg Szerváczt. Őt most nem érdekelte a tricikli kívül semmi. Nem tartott többé attól, hogy észreveszik. Nem félt már, hogy galléron csípi és kidobják. Nem bánta: történjék akármi; élvez, ameddig lehet, következék bár ezután az özönvíz.

Minél inkább múlt az idő, annál inkább megvadult. Végezetül nem gondolt egyébre, csak arra, hogy ő ezt az örömet most élvezi először és utoljára, hogy itt van az első és az egyetlen alkalom, hogy ezeket a gyönyörű perceket nem élheti át még egyszer, hogy még egyszer tricikliznie lehetetlen, hogy akármeddig él, nem fog triciklizni többé soha, nem fog triciklizni soha, soha többé!

Elmúlt nyolc óra, a vendégek rendre haza szállingóztak, és Szerváczt még egyre triciklizett. Már forgott vele a világ, s félig magánkívül volt, mint az, aki sokáig ül az ördöghintán, de mégse akart betelni az égi gyönyörűséggel. Utoljára már alig tudta, hogy mi történik vele,

rémséges fáradtságot érzett, de azért folyton triciklizett. Mintha a sátán nyargalt volna a nyomában.

Kocsis már régóta küldte:

- Szállj le és eredj haza!

- Még egy kicsit!

Megpróbálta leráncigálni a tricikliről.

- Hagyj még egy kicsit!

A nevelőnő kiutasította:

- Szervác, menjen már haza!

- Még egy kicsit!

A szobalány figyelmeztette:

- Szervác, magát megverik otthon!

- Még egy kicsit!

A gyerekek mind ráripakodtak:

- Vacsorálni fogunk! Most már magának haza kell mennie!

- Még egy kicsit!

Kocsisnak az apja is megjelent:

- Szervác, menjen haza!

De Szervác már nem látott, nem hallott, csak triciklizett.

Végül lerántották a tricikliről és kilökték.

Otthon az a meglepetés várta, hogy anyja és a szobaúr hazajöttek ugyan, hanem azért mégis kizárták. Szőke bácsi részegen érkezett haza: dühöngött, hogy Szervác nem várja őket a folyosón, s elhatározta, hogy megtáncoltatja a fiút.

Tíz óra lehetett, mire a tudós asszony ki tudta könyörögni fiának a kegyelmet. A kalapos bebocsátotta Szervácot, és hogy egy kis nevelést adjon neki, alaposan elverte.

De Szervác ezt se bánta. Vigasztalást talált abban a gondolatban, hogy először életében, kedvére kimulatta magát.

Ahogy lefeküdhett, nyomban elaludt. És álmában egyre mosolygott. Azt álmodta, hogy még folyton triciklizik.

Ez volt az a vasárnap, amelyre Szervác, felnőtt korában, a legtöbbször, a legszívesebben és a leghálásabb lélekkel gondolt, amelyet mindig úgy emlegetett, mint a boldog gyermekkor legszebb vasárnapját.

1906

PÁRIÁK

1

Hofmann úr egy keddi napon érkezett meg Romániából, a két kisleányával és azzal a csinos összeggel, mely az építőmunkálatok befejezése után járt neki. A feleségét nem hozta magával; azt otthagya, a földben.

Szerdától szombatig, egész nap a nagyvállalkozóknál és az állami intézetekben szaladgált, hogy új alkalmazást kapjon. Ez volt a legsürgősebb dolga; már rövid ideig se tudott tétlenül élni.

De vasárnapról nem akarta elhagyni, hogy meglátogassa az anyját.

Elmúlt tizenöt éve, hogy nem látta; azóta, hogy kiköltözött Romániába. Akkor is mindössze kétszer látogathatta meg, mert alighogy megjött Amerikából, máris el kellett foglalnia a romániai alkalmazást. Tizenöt év nagy idő; azóta az anyja igen megöregedhetett. És az utolsó hónapokban nem a legjobb hírek érkeztek róla. Hogy csak megvan; jár-ke, jól eszik, jól alszik, de a szellemi tehetségei nagyon megfogyatkoztak, az emlékezetét például nagyrészt elvesztette.

A sógorasszony levele nem mondott ennél többet.

Hát bizony az öregasszony már hetvenöt éves. Szép kor, nagy kor; nem csoda, hogy nem egészen egészséges. És hogy nemigen emlékezik? Hát nem sokkal rosszabb volna, ha nem tudna járni, vagy fájdalmai volnának? Hogy csak a szellemi tehetségei fogyatkoztak meg, az még hagyján. Sok olyan dolog történt vele, amire jobb nem emlékezni.

Hanem azért ez a hír mégiscsak facsargatta egy kicsit a Hofmann úr szívét.

Hiába, az édesanya mégiscsak az édesanya marad! Akármilyen ritkán látja, és akárhogy megöregszik, eltaplósodik az ember, az édesanyától mégse lehet végképpen elszokni.

Hofmann úr nem volt rossz fiú. Mióta az anyja özvegyen maradt, minden hónapban segítette valamivel. Előbb harminc koronát, s amióta többet keres, ötven koronát küldött neki havonként.

Pedig az anyja nem is volt nagyon rászorulva erre a segítségre. Az apjukról egy kis nyugdíj maradt rá, s a legöregebb fiánál lakott, ahol egész életére megvolt a fedele és az élelme. Ez a legöregebb fia ugyan már vagy tíz éve meghalt, de utána megmaradt a ház, - egy kisvárosi ház, de szép, tágas épület, nagy udvarral és kerttel, - s a postát is örökölte az özvegy. Hát minden a régiben maradt; az öregasszony a fia halála után is ottmaradt a menyénél és az unokáinál, mert a menyét csakúgy szerette, mintha az édes leánya volna.

Aztán a számtiszt fia is rendesen segítette valamicskével. Csak a nőtestvérük nem gyámolíthatta; az nagyon szegény embernél volt férjnél, és sok gyermekkel vesződött.

Ő azonban egyszer sem mulasztotta el, hogy elsején postára tegye a szokásos ötven koronát. Ilyenkor mindig írt egy pár sort arról, hogy hol jár és mit csinál. Tíz-tizenkét évvel ezelőtt még minden hónapban megkapta a köszönőlevelet. »Miért vonod meg a családodtól, mikor nekem úgy sincs szükségem rá?« - írta az öregasszony, és azt is tudatta vele, hogy milyen az egészsége. De már akkor panaszkodott, hogy a szeme nagyon meggyöngült, és hogy az írás neheze esik. Előkészítette rá a fiát, hogy a levelei egyszerűen csak el fognak maradni. És lassankint el is maradtak. Vagy nyolc év óta már csak a sógorasszony vagy ennek a leánya értesítették

anyjának az egészségi állapotáról. De ezek ritkábban írhattak; a posta sok dolgot ad, érthető, ha nem érnek rá vagy nincs kedvük firkálni.

Igen, ő mindig elég jó fiú volt; nem kellett szemrehányást tennie magának.

De hát ez volna minden, amivel az ember a szüleinek tartoznék? A pénz és a híradás?

Hja, nem élhetett a közelében! Kenyeret kellett keresnie.

Mióta sógorasszonyának az utolsó levelét megkapta, Hofmann úr sokszor gondolt öreg édesanyjára, akit tizenhatéves kora óta vajmi ritkán látott.

És - különös! - bár anyjának újabb arcképeit megküldötték neki, s bár régi, nagy időközökben ismétlődő látogatásai alkalmával mindenkinél jobban láthatta anyján az idő hatalmát: olyankor, amikor keseregve gondolt rá, hogy ime, már az is elkészülődik az életből, akitől az ereiben keringő vért kapta, - mikor elmélázott azon, hogy abból a hosszú időből, amely az öregasszonynak adatott, milyen kevés óráig volt együtt vele ő, a fia, - mikor szívét az a gondolat sanyargatta, hogy ime, a szegény öregasszony örökre elmegy, és noha egymást látniok mind a kettőjüknek öröm volt, anyja földön létének úgyszólván egész idejét örökre elmulasztotta - ilyenkor gondolatában nem egy öregasszony képe jelent meg, hanem egy szép, erős, még fiatal asszonyé. Most is mindig olyannak látta, amilyen abban az időben volt, mikor sok kisgyerek szaladgált a szoknyája körül, sok kisgyerek, akik meghaltak vagy elszóródtak a világban.

Elhatározta, hogy magával viszi a kisleányokat is. Az út oda gyorsvonaton csak másfél óra! És ezek még nem is látták a nagyanyjukat.

- Lencsi, Adélka! Vasárnap reggel szép ruhát vegyetek fel! Meglátogatjuk a nagymamát.

A kisleányok boldogok voltak, hogy egyszer az apjukkal mehetnek el hazulról. Mindegy, akárhová.

2

Sógorasszonya, a postamesterné, nagyon szívesen fogadta a rokonokat, de egy kissé ceremóniásan. A »szalonba« vezette be őket, egy olyan szobába, amelyen meglátszott, hogy csak ünnepnap lát társaságot.

- Isten hozott, Károly! Elhoztad a leányokat is, ez derék! Azt hittem, már nagyobbacska. Hát te szemüveget viselsz, lelkem?

- Igen - felelt Hofmann úr. - Az orvos úgy rendelte, hogy mindig viselnie kell az üveget, mert csak így enyhülhet a közellátása. Bizony, elmaradtak egy kicsit, mert Lencsi már tizenhárom esztendő, s Adélka tizenegy. De a vörheny nagyon megviselte őket; még most se heverték ki egészen. Nagyon véznák, mi? De a szegény anyjuk is ilyenfajta volt. Félttem is őket, hogy örökölték a baját.

Úgy beszélt róluk, mintha ott se lettek volna.

Lencsi és Adélka kíváncsian tekintettek körül. Minden csekély új látnivaló érdekelte és mulattatta őket.

A postamesterné nagyleánya eközben előcsődítette az egész háznépet. A szoba egy perc alatt megtelt fiatal néppel.

Az ismerkedés néhány semmitmondó szava után a kisleányokat elhívták a kertbe.

- Hát anyám? - kérdezte Hofmann úr.

- Alszik - felelt a sógorasszony. - Egypár hónapja nagyon sokat alszik, de az orvos meghagyta, hogy: csak aludjék, sohasem szabad zavarni. Előre figyelmeztetek, hogy ne lepjen meg, ha nem fog megismerni.

- Engem se ismerne meg, a fiát?

- Senkit sem ismer meg, akit évek óta nem látott. Mindenkit összetéveszt régi, nagyon régi ismerősökkel. És rád, az igazat megvallva, nemigen emlékszik...

- Hogyan, talán csak nem... eszelős?

- Nem. Más baja nincs, csak az emlékezete pusztult el nagyon. Az se egészen. A nagyon régi dolgokra, például a leánykorára, meg arra az időre, amikor még kicsinyek voltak, néha egészen jól emlékszik.

- Dehát soha sincsen szó rólam!? Hiszen elég gyakran írok!

- Igen, de nem hisz nekünk. Mindig megmondjuk neki: »Anyám, a Károly írt! Pénzt küldött!« De azt feleli: »Csak meg akartok csalni. Csak azért mondjátok, hogy ne szomorkodjam annyit. Tudom én jól, hogy a Károly is meghalt, mint a többiek. Már régen meghalt. Még tizenhat esztendő se volt, amikor meghalt.« És, tudod, nem szabad ellenkeznünk vele, mert ez igen fölingerli. Megharagszik és indulatosan fakad ki: »Azt akarjátok rám fogni, hogy örült vagyok!« Ilyenkor annyira sír, hogy sírógörcstől vagy valami még rosszabbtól tartunk, mert az orvos a lelkünkre kötötte, hogy mindent rá kell hagyni, ha nem akarunk valami kiszámíthatatlan válságot előidézni. Azóta, hogy ebben az állapotban van, többször megmutattuk neki az arcképedet, de nem ismert rád. Különbén még bennünket is csak félig-meddig ismer. Engem a leányának tart, és a leányomat is a maga gyermekének képzelem. Azt hiszi, csak ez a két gyermeke maradt, a többiek meghaltak.

- Istenem, de hiszen akkor mégis...

- Nem, egyebet nem venni észre rajta. De az orvos is azt mondja, hogy ez csak az aggkori elmeöngülés egy különös esete. Különbén majd mindjárt meglátod. Ebben az idő tájban szokott fölbredni a délutáni álmából.

Tovább beszélgettek. Mindarról, ami azóta történt, hogy utoljára találkoztak. A tizenöt év sok veszteségéről. Ki-ki a maga halottjáról. A sógorasszony a postamesterről, Hofmann úr arról a szegény asszonyról, akit Romániában ismert meg, és Romániában hagyott. Azután a gyermekeikről.

Egyszerre egy kis öregasszony jelent meg az ajtóban.

- Ó, Istenem!

Károly nem ismert volna rá, annyira összement.

- Anyám, itt van a Károly! - szólt hangosan a jó sógorasszony. - A Károly, a fiad! Hazajött Romániából! Megismered?

Károly kitérte a két karját.

- Ej, ti mindig tréfálóztok velem! - szólalt meg az öregasszony. - Kicsúfoltok, mert azt hiszitek, hogy én már semmire sem emlékszem, pedig én még arra is jól emlékszem, amit ti már régen elfelejtettetek. Nini, hisz ez a jó Skultéty úr! Isten hozta nálunk, kedves Skultéty úr! Foglaljon helyet. Bizony, már régen nem volt szerencsénk!

Károly rápillantott a sógorasszonyára, aki mintha intett volna valamit a szemével.

Ez a néma felelet elvette minden bátorságát. Nem mert ellenkezni. Csak egy hosszú, forró csókot nyomott az öregasszony kezére.

- No, de foglaljon helyet, Skultéty úr! - folytatta az öregasszony. - Én is leülök, mert a lábam már nemigen bír. De mondja, mit csinál a kedves felesége? Meg az apróságok? Vagy mit is mondok? Azóta már szépen felnőhettek!

Károly csodálkozva, elhomályosodott szemmel tekintett erre a kis lényre, akitől az életet kapta. A lába meg a keze reszketni kezdett. Nem tudta, mit mondjon. Valami semmitmondó szót keresgélt, de a hang a torkán akadt.

A sógorasszony felelt helyette:

- Bizony, bizony, az idő eljár!

Leültek. És az öregasszony folytatta a furcsán kezdett társalgást:

- Milyen sok minden is történt azóta, hogy Skultéty úr utoljára volt nálunk! Persze, azóta sok esztendő múlt el. Talán tíz év is. De én még arra is jól emlékszem, mikor Skultéty úrnak a kedves szülei a városunkba költöztek. Én már akkor ismertem őket Egerből, mert lánykoromban egy télen Egerben farsangoltam, és a nagynénémhez, Vitkovszkynéhoz, akinél akkor szálláson voltam, a kedves szülei járatosak voltak. Milyen gyorsan elmúlik az idő! Milyen régen meghaltak már a kedves szülei! De nekem még több csapást kellett megélnem. Istenem, meg se tudnám mondani, hány temetést kellett elszenvednem! A szüleimet, a testvéreimet; azután a gyermekeim is meghaltak. Hét élő gyermekem volt, és most már csak kettő él. Azóta a férjem is meghalt. (Sírni kezdett.) Pedig még fiatal ember volt; erős, egészséges, senki se hitte volna. Ilyenforma ember volt, mint Skultéty úr, csak még erősebb. De hiszen ismerte!

Hofmann úr végre, miután egy bátorító pillantást esdekelt ki a sógorasszonyától, rekedt hangon szólalt meg:

- Elhoztam magammal a kisleányaimat is. Megmutathatom őket?

- Hogyne! Hol vannak? A kertben? Hívja be őket!

Kiment értük, és megmagyarázta nekik, hogy a nagymamát nem szabad nagymamának szólítani. Szépen csókoljanak neki kezét és csak akkor szóljanak, ha kérdezik őket.

Beállítottak. Az öregasszony megsimogatta előbb az egyik, aztán a másik kisleány fejét, s megkérdezte, hogy hány évesek.

- Az egyik tizenhárom, a másik tizenegy éves. Egy kicsit hátramaradtak a fejlődésben, mert vörhenyt állottak ki, s ez annyira megviselte őket, hogy még most se tértek magukhoz.

- Majd kiheverik! - szólt az öregasszony. - Nekem tizenhárom éves koromban olyan vörhenyem volt, hogy egy évig senyvedtem belé. Mindenki azt hitte, hogy az utóbajok előbb-utóbb el fognak pusztítani. Aztán egyszerre úgy megnyúltam, és olyan erős lettem, mint egy fiatal jegénye.

És elmondta a betegsége egész történetét.

Később is folyton az öregasszony vitte a szót, azoknak az élénkségével és örömeivel, akik ritkán látnak idegen embert, pedig szeretik a társaságot.

A gyerekek rendre kiszökdöstek, s a nagymama még egyre beszélt.

Csupa nagyon régi történetet emlegetett. Olyanokról, akik már réges-régen meghaltak; olyanokról, akiket senki se ismert.

És mindjobban belemelegedett az emlékezésbe. Elbeszélte hogyan is volt hát, amikor azon a híres farsangon bemutatott neki egy barna fiút, a Hofmann Károlyt...

- Tudja, Skultéty úr, nemcsak én mondom, mindenki mondta, hogy abban az időben Hofmann Károly volt a legdaliásabb legény az egész Hevesben. És sok szemrevaló kisleány volt azon a megyebálon, sok szemrevaló kisleány...

Ó, Hofmann úr még most is élénken emlékezett arra a sudár jegenyére! És az, amit látott, nagyon szorongatta a szívét. Attól félt, hogy kicsordul a könnye.

Hét óra tájban egyszerre csak fölállott, és az órájára nézett.

- Nem maradtok itt legalább holnap délig? - kérdezte a sógorasszony halkán, egy kissé meglepődve. - Kétszerannyi szobát adhatok, mint amennyire szükségetek van. És annyi idő múltán!... Legalább vacsorálj velünk!

- Nem, köszönöm. Vissza kell mennem a gyorsvonattal. Korán reggel dolgom van.

Pedig nem úgy tervelte.

3

Mialatt a vonat visszafelé robogott velük, Hofmann úr elmélázott.

Kislányai, vele szemben élénken beszélgettek, de - mint rendhez szoktatott gyermekekhez illik - csak suttogva, hogy az apjukat ne zavarják.

A két kis elhagyatottnak, akik máskor az egész napon át egy kisasszony meg a cselédek társaságára voltak utalva, ez a kirándulás nagy esemény volt.

Kertben játszottak, más gyerekekkel!

És kipirultan kérődztek a délután apró élményein.

Hofmann úr elnézte őket.

Mintha két kis idegent látott volna. Mintha most látná őket először.

Csak most vette észre sovány arccskáik egyes, finom vonalait. Az egyikben egy mozdulatot, amely hirtelen az eltemetett asszonyra emlékeztette, a másikon egy vonást, amelyben önmagára ismert.

És eszébe jutott:

Hát hogyan látná őket idegeneknek, mikor neki csakugyan idegenek!

Az övéi, de akár csak a más gyermekei volnának!

Hiszen egész nap nem látja őket!

Nap-nap után múlik, és az egyik nap olyan, mint a másik. Mindegyik nap egyforma, mert ő egyformán nincs velük. Nincs otthon reggeltől estig, egész nap nincs otthon, napról-napra, hétről-hétre, hónapról-hónapra soha!

Csak estefelé láthatja őket, sebtében, szórakozottan, amikor a fáradtság, a gond, az aggodalom, a jövő olyan idegessé teszi!

Mert pénzt kellett keresnie.

Aztán megint arra az asszonyra gondolt, akit Romániában ismert meg, és Romániában hagyott.

Majdnem tizenöt esztendeig élt vele, és az is idegen maradt neki, örökre!

Azzal is úgy volt; nap nap után, év év után múlt, és minden nap, minden év egyforma volt, reggeltől estig egyforma.

Azt se látta egész nap. Már kora reggel dologhoz kellett látnia, mint az aranyásónak; és csak este tért meg hozzá, rövid suttogásra.

Évről évre halasztotta, hogy majd, majd másképpen fognak élni. Addig halasztotta, míg az asszony hamarabb elmúlt, mint az az idő, amely után a »majd« következik.

Csaknem tizenöt évig élt vele; és e hosszú idő után olyan idegen maradt neki örökre, hogy ebben a percben, a föleszmélésnek, a magábaszállásnak ebben a rémes percében, nem tudja, mit gondoljon róla.

Vajon olyan asszony volt-e, mint sok más, aki titokban kárpótlást szerez magának?

Vagy egyszerűen mártír volt?

Hamarjában nem bírta elhatározni, hogy e közül a kettő közül melyik tudat volna a keserveesebbik.

Mégiscsak azt a gondolatot választotta, hogy: igen, mártír volt szegény! - és bocsánatot kért az emlékétől, hogy egy pillanattal kételkedett benne.

Dehát miért kellett tizenötévi mártíromságot szenvednie ennek a szegény, szegény teremtesnek?

Mert ő rabszolga. Mert neki pénzt kellett keresnie.

És íme, az örök történet még egyre ismétlődik.

Most a gyermekei vannak soron.

Hiszen nap nap után múlik és alig látja őket.

Istenem, micsoda életet élt! Pedig már a vége felé botorkál.

Családos ember volt, és mégcsak nem is ismerte igazán a családját.

Az ötvenedik esztendejében jár, és még nem élt.

Csak pénzt keresett. Csak túrta az orrával a földet.

1906

DE PROFUNDIS

Az ügyvéd úr beszél:

- Nagyon örülök, hogy a belátás győzedelmeskedett önben, lovag úr. Szívből örülök; és ha szabad mondanom, főképpen az ön érdekében örülök. Megvallom, egyébként is nagy megkönnyebbülésemre szolgál, hogy ennek az áldatlan pörösködésnek vége szakad; az ilyen ügyekben az ügyvédnek sincsen öröme, elhiheti, ha mondom. De különösen azért örülök, hogy ennek a kínos pörösködésnek végre-valahára véget vethetünk, mert már attól kellett tartanom, hogy önre nézve további és talán nem is képzelt, nagy kellemetlenségek származhatnak belőle. Azért, hogy én a másik felet képviselem, ne nézzen engemet ellenségének, lovag úr; én mély részvéttel vagyok ön iránt, és ha ez az ügy az ön megnyugvására intéződik el, ennek én örülök a legjobban, mert tisztán láttam a végletekig folytatott pörösködés következtetéseit, és vérzett volna a szívem, ha úgy kellett volna eljárnom önnel szemben, ahogyan a feleim érdeke parancsolta. Én a szívemmel az ön pártján állottam, lovag úr. Nem vagyok én hiéna, tessék elhinni; csak szegény ügyvéd, akinek az utasításhoz kell tartania magát.

A lovag úr mozdulatlanul ült székén, két nagy, csontos sárga kezét a térdéhez támasztott cylinder karimáján nyugtatva. Pergamenszínű arcán, melynek időszántotta barázdái körül mély ráncokban hagyott nyomot a megszokott önfegyelmzés, egy izom se rándult meg; csak a szemüvege mögött pislogott valami kis élet. Várt.

Az ügyvéd úr folytatta:

- Ha van, ami előttem tiszteletreméltó, úgy ez mindenesetre az apai fájdalom. Én meg tudok érteni egy atyát, még akkor is, ha igazságtalan. Nekem nincsenek gyermekeim; de szívem, az van. És ha a kanárimadaram nem akar enni, vagy a teknősbékám nem mozdul, már aggódom, már fáj a szívem. Hát még egy gyermek! Egy bájos leánygyermek, egy viruló szépségű hajadon! És elveszteni ezt az erős, vidám, gyönyörű teremtet, váratlanul, hirtelen, csak úgy, egyik napról a másikra! Heute rot, morgen tot! Szörnyű!

A szemüveg mögött sebesen pislogott az a valami.

- Aztán gyermek és gyermek közt is van különbség - értekezett tovább az ügyvéd úr. - A gyermek ugyan mindig gyermek marad; csak hogy vannak rossz gyermekek is. De egy jó gyermek! Egy családfenntartó gyermek! Akit gonddal, áldozatokkal, nélkülözések és szenvedések közepett neveltünk, hogy öreg napjainkban vigasztalásunk, támaszunk és gyámolunk legyen! Egy minta-gyermek, akiben nem csalatkoztunk meg, és aki már zsenge fiatalságában valóra váltja legszebb reménységeinket! Egy áldott lelkű gyermek, aki maga a testet öltött gyermeki szeretet!... aki annyira önzetlen, hogy abból az évi ezerkétszáz koronából, amelyet előbb mint nevelőnő, és később, neveltje halála után, mint társalkodónő keres, alig valamicskét tart meg magának a ruházkodására, s a többit elküldi öreg édesatyjának, aki bizony igen-igen szűkösen él szerény kegydíjából! Higgye el, lovag Marinovicz úr, hogy egész teljességében fel tudom fogni az ön fájdalmát. Kivált, ha elgondolom, hogy ez az eszményien jó gyermek önnek egyszersmind egyetlen gyermeke volt, s ön benne nem csupán szíve vérét, hanem egyszersmind főtámaszát és aggkorának egyetlen reménységét veszítette el.

Az ügyvéd úr nem nézett a szemüveg mögé. Élénk és máskor oly fürge tekintete eleinte a közelében levő szikár derékon pihent, melynek burkolata, a már kissé kifényesedett szőrű Ferenc József-kabátja mintha lebilincselte volna; aztán szemének egy sugara hirtelen felugrott a gyászt jelző fekete nyakkendőre, eljátszódott a széles esarpba tűzött mellű sötétes, de

azért mégis csillogó kövével, letáncolt a Ferenc József-kabát foszladozott szélű gombjain s végül azon a szomorú, fekete cérnakeztyűn állapotodott meg, amelyet a lovag úr viasz-színű keze és kopott cilindere között szorongatott.

A lovag úr nem mozdult.

- Persze, ha egy atyát ilyen borzasztó csapás ér, érthető, hogy nem tud megnyugodni a természet rendelésében. Az ember sohase akarja elhinni, hogy a végzet milyen rettenetes tud lenni; és az ember minden szerencsétlenségéért más embereket szeret okolni. Aztán ez a szörnyű szerencsétlenség úgy szakadt le önre, mint akit derült égből lecsapó villám sújt; nem csoda, ha a rettenetes megrázkódtatás megzavarta a gondolkozását. Elismerem azt is, hogy az eset csakugyan különös körülmények között történt. Ezen most ne vitatkozzunk; már eleget vitatkoztunk rajta. Elismerem, hogy a körülmények csakugyan sajátságosak voltak, és hivatkozom arra, hogy vannak ilyen különös véletlenek. Néha semmiségekből olyan látszat támad, amely táplálékot nyújt a legrémesebb gyanúnak, noha az egész csak látszat, az egyenként semmit se jelentő körülmények különös szövevénye. Ismétlem, hogy fölmerültek jelenségek, amelyek önt valóban megzavarhatták, kivált a váratlan gyász első óráiban, abban a lázban, abban a rettenetes lelkiállapotban, amelybe önt a szörnyű csapás ejtette. Pedig hát, higgadtabban gondolkozva, épp olyan könnyen megtalálhatta volna a természetes magyarázatot. Istenem, az emberi élet olyan törékeny! Egy kis meghűlés, egy hashártyagyulladás, és vége egy szép, fiatal életnek! De a szerető szív inkább ad hitelt akármilyen képtelen rémregénynek, mint annak a nyilvánvaló igazságnak, hogy: a természet ilyen könyörtelen tud lenni irányunkban! Mondom, meg tudom érteni egy apa fájdalmát, még igazságtalan vádaskodásaiban, még legnagyobb eltévelyedéseiben is. Mások is meg tudják érteni; nem csupán én. És ha a lovag úr mindössze arra szorítkozik, hogy a szörnyű szerencsétlenség első órájában, gondolkozásának és érzésének a beszámíthatóságon kívüleső lázongásában, az Isten rendelése ellen is kikelő, s a tébolyodottsághoz hasonlatos lelkiállapotban, a fájdalom, a gyötrellem, az elkeseredés első fűriájában gyilkosoknak nevezi az elhunyt környezetét, és meggyanúsítja, megvádolja, akár meg is átkozza azokat, akik gyermekének halálos ágyához a legközelebb állottak, ezen még senki se botránkozott volna meg. Ezt meg lehetett volna érteni, és meg lehetett volna bocsátani. Ez se esett volna jól nekik... azoknak, akik mindig a legjobb indulattal viseltettek az ön leánya irányában, akik rövid betegségében gonddal ápolták... de ezen még túltették volna magukat. Az apának, aki fájdalmában nem tudja, mit beszél, mindenki megbocsát.

A lovag úrnak erre se volt semmi megjegyzése.

- Csakhogy ön nem elégedett meg ezzel. Ön nem szorítkozott a kifakadásokra, az átkozódásra, hanem akkor is, amikor már lecsillapodhatott volna, megmaradt a vádja mellett. Bűnvádi följelentést adott be és minthogy ennek jogalap hiányában nem lehetett fogamatja, tovább vádaskodott. Ahelyett hogy szűkös viszonyaira és a méltányosságra hivatkozva, feleim anyagi segítségét, gyámolítását kérte volna, ami elől ők nem zárkóztak volna el, rákényszerített bennünket erre a kínos pörösködéssre. Mire támaszkodott? Cseléd-pletykára. Édes Istenem, ki az közülünk, akit a cselédek vallomásai alapján el ne lehetne ítélni? Amint láthatta, vannak más cselédek, akik éppen az ellenkezőt vallották volna. Ma már ön tudja, hogy a vádat, mely a cselédek suttogásából keletkezett, és amelynek csak az ön felizgatott képzelete adhatott hangot, az elcsapott cselédek pletykáin kívül semmi se támogatja. Nos, feleimnek az ön vádaskodásával szemben védekezniök kellett, és pedig minden eszközzel védekezniök! A meghurcolás után el kellett szánniok magukat a megtorló eljárásra. Azok után, amik történtek, csak az adta volna meg nekik a megkívánható teljes elégtételt, ha önt, a hamis vádaskodásáért elítélik. Ha bebizonyul, hogy ön megrágalmazta őket. Természetesen, ha ön most, még a kellő időben, visszavonja minden állítását, ez más. Annál nagyobb elégtételt ők nem kaphatnak,

mintha maga a följelentő, mintha maga az apa ismeri el, hogy tévedett, és hogy oktalan gyanúsítás volt az, ami félrevezette.

A lovag úr még most is néma maradt.

- Ismétlem, feleim egészen nyugodtan várhatták volna meg ennek az akármilyen kellemetlen, sőt kínos pörösködésnek a végét. Mert amilyen bizonyos, hogy őket földi bíró soha el nem ítélte volna, éppen olyan kétségtelen, hogy önt a hamis vádaskodásért okvetetlenül el kellett volna ítélni. Mert ön megvádolta úgy a tanácsos urat, mint a tanácsosné öméltóságát. És az egyiket mindenesetre hamisan vádolta. Ha leánya halálának az oka az a sötét bűn lett volna, amellyel ön a tanácsos urat vádolta - holott épp ily joggal vádolhatta volna az orvost, vagy vádolhatta volna a szülésznőt - akkor hamisan vádolta a tanácsosné öméltóságát. Ha pedig a tanácsosné öméltósága okozta volna gyermeke halálát, abban az órában, amikor a szegény gyermek már betegen feküdt, akkor hamisan vádolta a tanácsos urat. Az egyik is mese, a másik is mese, de egyik mese mindenesetre kizárja a másikat. Tehát okvetetlenül el kellett volna önt ítélni. Azért mondom, hogy különösen az ön érdekében örvendek ennek a megoldásnak. De feleim érdekében is örülök, hogy az ügy ily módon ér véget. Rájuk nézve nem képzelhető teljesebb elégtétel, mintha ön maga is elismeri, hogy vétett ellenük. És éppen elég volt nekik a meghurcoltatásból; jobban szeretik, ha az ügyet nem hosszabb idő múlva, hanem hamarabb, már most elintézzük, és ami a földolog: békésen. Nem sajnálnak ezért semmi áldozatot. Meg tudják érteni és bocsátani, ami történt. Nem haraguszna önre; nem kívánnak önnek rosszat. Azért szívesen bocsátják rendelkezésére a mondott összeget. Ezzel szinte tartoznak önnek; hiszen a leánya az ő szolgálatukban, és hű szolgálatukban halt meg. Önt ugyan semmiféle összeg nem kárpótolhatja a veszteségéért; de a mondott összeg is valami. És ön nem teheti túl magát azon a körülményen, hogy leányában a főtámaszát veszítette el.

Az ügyvéd úr tekintete a lovag úr cipőjére tévedt. A pergamenszínű arcon valami gyöngye pirosság jelent meg. A lovag úr szégyellte, hogy a cipője el van szakadva.

- Remélem - folytatta az ügyvéd úr, olyan gondolattársítást árulva el, melyet a lovag úr nem talált meglepőnek -, hogy feleim irányomban sem fognak fösvénykedni az elismeréssel. Kérdem el a hálájukat, mert bizony jókora fáradozásomba került, míg végre valahára sikerült önt megtérítenem, s ha szabad így mondanom: sikerült önt a józanságnak megnyernem.

Mind a ketten felálltak, s végre a lovag úr is megszólalt:

- Ó ügyvéd úr, gondolja csak el!... Micsoda állapot az, mikor az embernek... a gyermeke halálából kell megélnie!...

És sírni kezdett. A szavai elérzékenyítették.

- Ej, legyünk férfiak! - bátorította az ügyvéd. - Tehát, ugye, megállapodtunk? Éspedig a következőkben: azonnal elmegyünk a közjegyzőhöz. Ott megszerkesztjük, és ön aláírja a nyilatkozatot. A nyilatkozatban a földolog az, hogy ön visszavonja ebben az ügyben tett minden régiebb nyilatkozatát, elismeri, hogy félrevezették, hogy hazugnak bizonyult híresztelések alapján, tévesen ítélte, alaptalanul vádolta feleimet, sajnálja ezt, és bocsánatot kér tőlük. Egyben kötelező ígéretet tesz arra nézve, hogy el fog költözni Pestről s állandóan Görgény-üveghután fog tartózkodni. Tetszik tudni, lovag úr, erre nagy súlyt helyeznek a feleim, s végre is érthető, ha egyelőre nem szívesen találkoznak önnel az utcán... No, azután a közjegyzőnél a mondott összeget leolvasom a lovag úr kezébe, erről is ad egy kis írást, és rendben leszünk. Kivált, ha ön megígéri, hogy már holnap vagy holnapután el fog utazni Pestről.

- És a levelek? - kérdezte a lovag úr.

- A levelek? Vagy úgy? Leányának a levelei, amelyek mint bizonyítékok szerepeltek volna, s amelyeket ön kér, mert ezeket meg akarja őrizni kedves emlékül! Igen, erre nézve is megkaptam feleim beleegyezését; valamennyit odaadom önnek. Csakhogy nem most, mert egy kis időbe kerül, amíg mindet előkereshetem. Hanem legyen szerencsém majd délután öt és hat óra között. És most siessünk a közjegyzőhöz.

Délután öt órakor a lovag úr újra megjelent az ügyvéd úr irodájában. Az ügyvéd úr észrevette, hogy új cipő van rajta, és hogy egy újdontáj cilindert forgat a kezében.

Átadta neki a boldogtalan leány leveleit, s egy darabig még beszélgettek, miközben a lovag úr fogadkozott, hogy még holnap minden bizonnal el fog utazni.

Aztán elbúcsúztak, s a lovag úr eltávozott.

Mikor kilépett az ajtón, az ügyvéd úr a mosdójához lépett és megmosta a kezét.

Valami nagy erkölcsi felsőbbiséget érzett, ami - talán, mert ritkán történt meg vele - igen jólesett neki.

- Pfü, be nehéz szag van ebben a szobában! - beszélgetett magában azután. - Határozottan olyan szagot érzek, aminőt a Temetésrendező Vállalat drapériái terjesztenek.

Felnyitotta az ablakot, hogy kiszellőztessen. Nem állhatta meg, hogy ha már az ablaknál van, le ne pillantson az utcára; s csakugyan megpillantotta az újdontáj cilindert.

Utánanézett ennek az új cylindernek. Nézte, mint távolodik el; nézte még akkor is, amikor már alig látszott. Addig nézte, míg el nem tűnt előle.

1906

KÖNYVMOLYOK

1

Frigyes bácsi a rendesnél is szórakozottabb volt és igen rosszkedvűnek látszott. Szokatlanul gyorsan evett, mint aki alig várja, hogy lerázhassa magáról az ebédelés robotját s visszavonulhasson a dolgozószobájába; ha szóltak hozzá, egy-két szóval vagy olyan csodálkozó pillantással válaszolt, mintha nem is értette volna, hogy mit mondtak neki; izgatottnak tűnt fel, és mintha nem is igyekezett volna titkolni az izgatottságát.

A lányok nem mertek tovább kérdezősködni. Egy darabig, amíg Frigyes bácsi a sajtot majszolta, senki se szólt egy szót se. Hanem egyszerre az öreg tudós váratlanul megszólalt:

- Gyerekek, abban az egyben igazatok van, hogy már ideje volna egy kis levegőt színi. Holnap reggel kimegyünk Gödöllőre.

A két öreg kisasszony összenézett. Ez az elhatározás annyira meglepte őket, hogy nyugtalankodni kezdtek.

És Laura kisasszony, a fiatalabbik hajadon, aki még nem lépte át a negyvenedik esztendejét - »Laurácska«, Frigyes bácsi szívének a kiválasztottja - némi tétovázás után nekibátorodott, és megkockáztatta ezt a kérdést:

- De, Frigyes bácsi, csak nem érzi magát rosszul?! Olyan furcsa, hogy ez most éppen Frigyes bácsinak jut eszébe!... Eddig hallani se akart róla, hogy elmenjünk valahová!... Nyugtasson meg bennünket: ugye nincs semmi baja?

- Persze hogy nincs semmi bajom! - dörmögött az öreg. - Egészséges vagyok én, mint a makk, és hogyha ez a sok tisztogatás nem volna, egy köhhentésemet se hallanátok soha. De persze ez az örökös takarítás engem is megvisel; nem vagyok mai legény, és ez egy fiatal is megviselne. Hanem hát én hiába beszélek nektek, s hiába mondom, hogy unom már ezt a temérdek takarítást; ti csak nem akarjátok elhinni nekem, hogy ebbe a folytonos sepergetésbe és szellőztetésbe én előbb-utóbb bele fogok betegedni. Azért minduntalan kinyitogatjátok az ablakot, és hol a padlót súroltatjátok, hol törölgettek, poroltok, és a sok seprésnek se ideje, se órája. Pedig nincs egészségtelebber dolog, mint ez az örületes takarítási mánia; a sok nyitott ajtó és ablak kérlelhetetlen bizonyossággal reumássá tesz mindnyájunkat, a temérdek seprés pedig felkavarja a port, kikergeti odvaikból a bacillusokat, és az ember belélegzi, felszítja, megrágja, lenyeli ezt a sok mindenféle élősdt, amelyek különben békén pihennének a helyükön. Hogy az ördög vitte volna el azt a gazembert, aki kitalálta ezt a sok gyalázatos tisztálkodást!

- De édes bácsi - védekezett Laurácska - a lakást mégis csak ki kell valamikor takarítani! Aztán a szellőztetés magában véve még nem egészségtelen, és a port le kell törölni a könyvekről, meg a szemetet is ki kell söpörni!

- Igen, csakhogy mértékkel kellene takarítani, és nem olyan eszeveszettül, mint ez a ti falusi leányzótok, akinek a betegsége az, hogy még álmában is söpör és takarít. És tudjátok-e mit csinál nekem ez a leány? Leveszi a polcra a legrégibb, a legdrágább könyvet, és ezzel püföli, porolja a többit! Tegnap is mit látok?! Véletlenül benyitok a könyvtárszobába... hát persze takarít, és tudjátok-e, mit csinál?! Pidansat de Mairobert-rel porolja a többit, Pidansat de Mairobert-rel!

Az öreg kisasszonyok ijedtükben nem tudtak mit felelni.

- Pidansat de Mairobert-t használja portörlnőnek, - sírt az öreg - Pidansat de Mairobert-t, a tizenharmadik század történetének legbecsesebb forrásmunkáját, Pidansat de Mairobert »Espion anglais«-jának egy első kiadását!

- Pedig megmondtuk neki - hebegett Laurácska - hogy a könyvekhez nem szabad hozzányúlni!...

- Meglássátok, ez a leány még megöl engemet! - szólt az öreg tudós elkeseredetten.

Nagyon izgatott volt, és szükségét érezte, hogy bűnbakot találjon, akin kitöltheti a rossz-kedvét.

Panaszkodása aggodalommal töltötte el a két öreg kisasszonyt. Hátha mégis rosszul van az öreg úr? Hátha meghült, és valami kezdődő hurut bántja, hogy egyszerre a levegőre vágyik? Olyan különös, hogy elkívánczik a könyvei közül!

De kiderült, hogy az öreg csak rémítgette az unokahugait.

Félreértették. Szó se volt róla, hogy nyaralni menjenek Gödöllőre.

- Holnap korán reggel kimegyünk, és este, az utolsó vonattal visszajövünk - világosította fel a hugait. - A szabad levegőt mértékkel kell élvezni; a szabad levegőből hamar megárt a sok!

Az öreg kisasszonyok így is örültek a kirándulásnak. Nekik ez esemény és sokat ígérő, ritka gyönyörűség volt; csöndes, egyhangú életükben nemigen fordultak elő ilyen érdekes kalandok.

De nem tudták megérteni a dolgot.

- Hála istennek, nem beteg. De hát akkor mi baja lehet?! - tűnődtek.

2

Marika kisasszony emlékezett rá, hogy Frigyes bácsi tegnap este egy levelet kapott.

- Azóta folyton idegeskedik. Hidd el, ez a levél tette idegessé.

Előkerítették a levelet, s ez csakugyan megfejtette a talányt. Így szólt:

Öregem, meg fogsz pukkadni az irigységtől, és meg fogsz halni a fájdalomtól, hogy elszalasztottad ezt az egyetlen alkalmat!... Tudod-e, mi került a birtokomba? Az unikumok unikuma, az »Anti-Justine« első kiadásának egy példánya! Az igazi első kiadás egy példánya!

Amint jól tudod, az ismeretes 1798-iki kiadás se kutya, mert a könyvet 1803-ban Napóleon rendeletére elkobozták a Palais Royal könyvkereskedőitől, s nemcsak a kiadónál és a könyvtáraknál, hanem még a nyilvános házakban talált összes példányokat is megsemmisítették. Csak két példányt kíméltek meg, s ezeket ma a »Bibliothèque Nationale« titkos osztálya: a »Pokol« őrzí. Így aztán nem csoda, ha ebből az 1798-iki kiadásból is mindössze hat példány szaladgál a világban, azaz dehogy is szaladgál!... inkább ül »mély tengerfenéken«, a trezorok legelrejtettebb zugában, mint a Kohinoor. Azt is jól tudod, hogy e hat példány egyikét, a Cigongne úr gyűjteményének ékkövét, ezeröttszáz frankért szalasztották el Angliába, onnan Aumale herceg kaparintotta magához, akinek a hagyatékából megfejtethetlen módon ellopták... Szóval ez a kiadás se kutya. Monselet még nem is tudott egyébről, csak erről a kiadásról, erről a hat példányról.

De hát ez semmi.

Hanem, amint igen jól tudod Jacob fölfedezte, hogy ez az 1798-iki kiadás csak látszólag az első, mert Restif de la Bretonne már 1797-ben kinyomtatta a saját kézi sajtóján az »Anti-Justine« négy példányát, s ezt a négy példányt nagy pénzért adta el, roppant gazdag angol műbarátoknak. Nos, hát ennek az igazi első kiadásnak egy példányáról van szó.

Nincs kétség.

Mert, amint igen jól tudod, az 1798-iki kiadás 134-ik lapján felülről a 8-ik sorban az Ingénue névben nincsen sajtóhiba, ellenben az előbb kinyomtatott négy példányban ezen a helyen az Ingénue névről hiányzik az ékezet!

Nos, ne ártasd magadat, hogy nekem csak olyan példányom van, amelyikben nincs meg a sajtóhiba! Az én példányom: a jó, az igazi, az unikumok unikuma, amelyben az Ingénue név a 134-ik lap 8-ik sorában helytelenül van, ékezet nélkül.

Elsápadsz, ugye, az irígységtől, amint én oda vagyok a gyönyörűségtől!

És tudod-e, hogyan jutottam ehhez a kincshez? Álruhában, nagy, fekete álszakállal kerestem fel Hiéna barátunkat, a bécsi antikváriusok gyöngyét. Persze, ha rám ismer, egyszerűen nem áll velem szóba, mert tudja, hogy mindig megrablom a tudatlanságát. De így gyanútlanul mutogatta meg a régi könyveit. És az állatnak sejtelve se volt róla, hogy milyen kincs van nála! Harmincnyolc koronára tartotta, s nekem volt pofám lealkudni harmincötre! Hihihih! Még most is folynak a könnyeim a kacagástól. A kincs egy hitbizományt ér, s én egy negyedőráig ócsárolom, amíg lealkuszom a három koronát!

De az örömöm nem volna teljes, ha nem mutathatnám meg hozzáértő embernek. Nézd meg, öreg, a tulajdon szemekkel, nézd meg, és lásd, hogy a 134-ik lap 8-ik sorában az Ingénue névről hiányzik az ékezet!

Nem merem bevinni Pestre, mert félek, hogy ellopják.

Gyere az első gyorsvonattal!

Ölel öreg barátod:

Hugó

(Gödöllőn, Kovács-villa)

Vagy úgy?! Az már más! Természetes, hogy Frigyes bácsinak ezt a könyvet meg kell néznie, mégpedig nagyító üveggel!

3

Mikor reggeli kilenc órakor szálltak a vonatról, Frigyes bácsi így szólt:

- Gyerekek, nézzétek meg a királyné szobrát és a hely egyéb nevezetességeit. Én addig meglátogatom Hugó barátomat. Nesztek pénz, hogy megebédelhessetek a vendéglőben vagy a vasútnál. Nem ebédek veletek, mert egyúttal meg akarom szemlélni Hugó barátom könyvtárát. Ebéd után sétáljatok, nyaraljatok; élvezzétek, de csak módjával, a szabad levegőt. Négy órakor fagyaltozzatok a cukrászdában. Aztán sétáljatok ki magatokat; ha annyira szeretitek a szabad levegőt, hát nem bánom, lakjatok jól vele. Hat órakor majd a vasútnál találkozunk, és hat óra húsz perckor hazautazunk.

- És Frigyes bácsi hol ebédel? - kérdezte Laurácska.

- Törődöm is én az ebéddel! Ha Hugó barátom nem hí meg ebédre, majd szalámit hozatok a könyvtárba.

A leányok szót fogadtak, és pompásan mulattak. Még virágot is szedtek - mezei virágot! - régóta nem töltöttek ilyen szép délutánt. (Otthon még hetekig beszéltek erről az emlékezetes kirándulásról.)

Frigyes bácsi ezalatt Hugó barátjánál dőzsölt.

Reszketett, mikor a kezébe vette a híres »Anti-Justine«-t. Megkereste a 134-ik lap 8-ik sorát, nagyítóüvegét ráhelyezte az Ingénue névre, s aztán megkönnyebbülten sóhajtott fel:

- Az ékezetet csak kikaparták. Világosan látom, hogy kikaparták.

Ezen egy kicsit összekaptak, mert Hugót ilyen érzékenyen még sohase sértették meg. De az a körülmény, hogy véletlenül ő volt a házigazda, szerencsésen mérsékelte a haragját, s megmentette a két régi cimborát attól, hogy halálos ellenségekként váljanak el egymástól.

Azonkívül sokat enyhített a Hugó fájdalmán az is, hogy Frigyes bácsi nem leplezte az irigykedését.

- 1798-iki kiadás, hanem azért gyönyörű példány! Testvérek közt is megér kétezer koronát, amatőrnek háromezret is. Már az igaz, hogy szerencsés kópé vagy!... de micsoda remek ötlet is volt ez a fekete álszakáll!

Majd végigszemlélte Hugó barátja összes könyveit. Órákon át mászkáltak fel s alá a felső polcokhoz vezető létrákon, szalámit ebédeltek, s délután öt órára nem maradt könyv, amelyet végig ne szaglászta volna.

Frigyes bácsi kéjelgett; Hugó sugárzott a büszkeségtől.

Mikor elváltak, megölelték egymást, és Frigyes bácsi azt kérdezte:

- Nem félsz, hogy elloptam valamit?

- Hehehe, vigyáztam rád! - felelt az öreg Hugó.

Elkísérte Frigyes bácsit a vasúthoz, s a kisasszonyoknak, akik már egy óra óta várokoztak két nagy kazal mezei virággal, azt a bókot mondta, hogy egyre fiatalodnak.

Mari kisasszony és Laurácska nagy meglepődéssel látták, hogy Frigyes bácsinak az idegessége úgy elmúlt, mintha elfűjták volna.

A vasúton keveset beszélgettek; mind a hármójukat nagyon elfoglalták a gondolataik. A sok új benyomás.

Laurácska kibámult a kocsiblakon, s az eget nézte. Az alkonyodó nap tüzes golyóként fénylett a látóhatár szélén; a nyugodt égbolt halványkék vizű tengerhez hasonlított, amelyben mintha rózsaszínű szigeteket alkottak volna a báránnyfelhők.

Egyszerre valami felzavarta a merengéséből.

Frigyes bácsi, akinek az arca csupa meglepődés és mosolygás volt, jobb kezének középső ujját belebökte a levegőbe, és így szólalt meg:

- Csak második kiadás!

1906

A HATÁRÁLLOMÁSON

1

Rupertus, az utrecht-i egyetem tudós tanára, a világszerte ismert pszichológus és bölcselelő - Európa és Észak-Amerika valamennyi tudós társaságának rendes vagy tiszteletbeli tagja, - kijelentette gazdasszonyának, hogy el fog utazni Franciaországba.

- Nem bánom - szólta az öregasszony -, ámbár egy ilyen vén ember okosabban teszi, ha nem fészkelődik, nem izeg-mozog, nem szaladgál jobbra-balra, hanem ottmarad, ahol van és szépen meghúzza magát a fészkében. Mi jut megint eszébe? Most meg már folyton csavarogni akar! Hát nem bánom, mert úgyse kérde tőlem, menjen-e, ne menjen; pedig megkérdezhetné. Hanem azt az egyet megmondom, hogy az útravaló bepakolását nem bízom magára. Pakolni majd magam fogok.

- Hogyisne! - felelt az öreg tudós. - Hogy megint úgy járjak, mint Berlinben, ugye? Bepakol nekem egy egész télre való Jäger-inget és annyi meleg harisnyát, amennyire Szibériában se volna szükség; bepakol nekem annyi mindenféle holmit, hogy hazajövet nem tudom visszagyömöszölni a ládába, és a felét ott kell hagynom a fogadóban; bepakol nekem százféle haszontalanságot, és kifelejtí Aquinói Tamást! Már most mit kezdjek én Berlinben Aquinói Tamás nélkül?! Mozogni se tudtam két vagy három napig, és szégyenszemre, kölcsön kellett kérni egy Aquinói Tamást! Nem! Maga csak készítse ki a sok mindenféle haszontalanságot; majd kiválasztom belőle, ami kell, és bepakolom, ha kedvem tartja.

- Maga akar pakolni? Hát van magának fogalma a pakolásról? Nem; erről szó se lehet. Az utolsó személy volnék a világon, ha megengedném, hogy maga pakoljon be magának; hiszen a fejét is itthon felejténé! Menjen; tőlem a pokolba is elmehet. Hanem a pakolás az én dolgom.

- Hallja, mit akar maga?! Hogy ő nem engedi meg! De hát ki maga? Az anyám? A gyámom? A főnököm? A börtönőröm? Vagy azt hiszi, már úgy a nyakamra nőtt, hogy azt csinálhatja velem, amit egy Xantippe csinálna?! Hiszen mi még csak szerelmi viszonyban sem vagyunk egymással, márpedig ez a legjelentéktelenebb, a legkevésbé komoly, a legsemmisebb viszony minden viszony közül, amely két ember között elképzelhető! Vagy azt képzeleli, hogy én mazochista vagyok, aki mindent eltűr, akinek élvezetet szerez, ha cudarul viselkednek vele, ha taposnak rajta, ha szíjat hasítanak a hátából?! Na hát azértse fogom eltűrni a maga gyámkodását! Azért is magam fogok bepakolni! Kimondtam, és erről többet ne legyen szó!

- Hát jól van. Pakoljon be maga. És ha majd szégyenszemre inget kell kölcsönkérni valakitől, én azt se bánom. Majd eszébe fog jutni, hogy bizony jó lett volna, ha annak rendje és módja szerint gondoskodom magáról! Ki gondoskodik magáról, hogyha én nem?! Hiszen maga, ha kibújik a könyvei közül, olyan gyámoltalan a világban, mint egy hatesztendő gyerek! Hát persze hogy nem vagyok se a felesége, se a szeretője! Hiszen ha nekem annak idején ilyen számárságok jártak volna a fejemben, nem is szegődtem volna magához! Tudja-e, hogy egy dragonyoshoz mehettem volna feleségül?! Nem egy tudóshoz, hanem egy dragonyoshoz! És talán jobb is lett volna, mert most nem kellene megérnem ezt a hálátlanságot! De jól van. Én megtettem a kötelességemet; lelke rajta. Ne vigyen magával semmit, csak a sok haszontalan könyvet, azt se bánom. Majd sírva fog rám gondolni, ha egy kefe vagy egy fésű kellene.

Hanem azt az egyet kikötöm, hogy első osztályon utazzék. Ezt megmondom előre, mert magától kitelik, hogy a harmadik osztályon rázatja magát három országon keresztül. De nekem ne jöjjön haza betegen, mert én nem fogom ápolni. Hogy egy cseppet se gondol

magával, hogy sohase tudtam egy kis rendre szoktatni, hogy tanár léteére úgy néz ki, mint egy vén hamiskártyás, azt én nem bánom és nem szégyellem. Az emberek nem engemet mondanak bolondnak, hanem a gazdám. De hogy az egészségén takarékoskodják, azt kötelességem megtiltani. Ha más nem mondja meg, hát én meg merem mondani magának, hogy nem illik se a korához, se az állásához, ha megint nem tudom miféle társaságban utazgat. És én meg merem mondani magának azt is, hogy az nem szégyen, ha az embernek nincs a zsebében Aquinói Tamás, vagy nem tudom, hány könyv, de az igenis szégyen, ha egy öregember, akinek otthon kellene ülnie, akinek pihenésre és ápolásra volna szüksége, összetöreti magát a vasúton, és kockára teszi az egészségét, mely amúgy se a legjobb, zsugoriságból!

- Azért is a második osztályon fogok utazni! Mert én nem szenvedek nagyzási hóbertban, mint maga, aki - magam hallottam - a pékinással is, a szomszéd cseléddel is nagyságoltatja magát. Én nem vagyok olyan előkelő, mint maga; nekem jó a második osztály is. Jegyezze meg magának, hogy az egészségre nézve teljesen mindegy, hogy az ember milyen szövetből készült divánon utazik. A posztószövet erre a célra csak olyan jó, mint a plüss-szövet. Ha vannak emberek, akik a plüss-szövetet túlságosan értékelik és irtóznak a náluk szegényebb ember látásától, ám utazzanak az első osztályon. De én nem leszek se külön ember, se egészségesebb, ha a maga kedvéért az első osztályon feszengek. Azért is a második osztályon fogok utazni: érti?

- És az ilyen embert még tudósnek nevezik! - fejezte be a vitát az öreg gazdasszony.

Kiment, és becsapta maga után az ajtót.

De nem állotta meg, hogy egypár perc múltán újra be ne szóljon a dolgozószobába:

- Legalább a levegőpárnáját ne felejtse ki! Mert ha a könyvei nélkül mozogni se tud, még kevésbé tud órákon át egyhelyben ülni a levegőpárnája nélkül!

2

»Kísérletek a pszichológia biológiai megalapozásához.« - »Adalékok a lelki élet törvényeinek tanulmányozásához.« - »Jegyzetek a tömegek természetrajzához.« - »Adatok a pszichológia történetéhez.« - »Tapogatózások az etika mezején.«

Ilyen szerény címek voltak olvashatók a Rupertus tanár vaskos kötetein.

Ezekről a munkálatokról a tudományos világban csak egy vélemény volt: az, hogy szerzőjük a jelenkori kutatásnak egyik legnagyobb büszkesége, aki a tudományosságnak új utakat nyitott, s azonkívül a század legnagyobb gondolkodójának egyike, aki bölcselmi rendszerével egy új fejezetet kezd a filozófia történetében.

Voltak tanítványai és hívei, akik még messzebb mentek. Akik azt vallották, hogy a Rupertus nevet oda kell sorozni a legnagyobb bölcselők neve mellé, s akik szentül hitték, hogy midőn Rupertus tanár természettudományos alapon kereste a pszichológia törvényeit, egy-két olyan tételt állapított meg, amelyek örökre megdönthetetlenek, amelyeknek igazsága századoknak meg századoknak szól, s amelyek mindenha olyan mozdulatlanságban és hideg fényben fognak tündökölni az emberi gondolkodás előtt, mint maga a sarkcsillag.

Rupertus tanár ellenben igen elégedetlen volt a munkáival.

Most, hogy új kiadásban tette közzé a pszichológia történetéről írt »adat«-ait, a harmadik kötet átnézése és javítgatása közben eszébe jutott, hogy azt a huszonnégy sort, amelyet Adeodatus Meibomius, igazi nevén: Maybaum asztrológus »De summo bono« című munkájából idéz,

amint egy csillag alatt megjegyezte, Leibnizből vette át, az eredetiben nem olvasta. Bántotta ez a mulasztás; ezt a »felületesség«-et nem bocsáthatta meg magának. És hátha Meibomiusban ezen huszonnégy soron kívül még más érdekes dolgok is lehetnek?! Addig tűnődött ezen, míg elvégezte, hogy Adeodatus Meibomius mestert egészében el kell olvasnia.

Igen, de Adeodatus Meibomius mester idézett munkájának egyetlen ismert példányát a párizsi »Bibliothèque Nationale« őrzí, s mint unikumot a könyvtári szabályok értelmében nem adhatja kölcsön.

Tehát: el kell utaznia Párizsba, hogy a »Bibliothèque Nationale«-ban elolvashassa Meibomius mestert. De addig is folytatnia kell a megkezdett munkát.

Mit vigyen magával? Melyek azok a könyvek, amelyek nélkül »egy pillanatig se lehet el«, amelyek nélkül »mozogni se tud«? Amelyekre este is szüksége van, amikor már nem szaladhat el a könyvtárba?

Miután sokáig alkudozott magával, vagy negyven kötet könyvről állapította meg, hogy ezek egyikét se hagyhatja itthon hogy ezek nélkül »nem tud mozogni«.

A negyven könyv megtöltött egy ládát, s a bőröndjének is csak egy kis részét hagyta üresen. A ruháit, a fehérneműit, meg a többi szükséges holmit már alig tudta beleférköztetni a bőröndbe. Kiszedte a könyveket, megint visszarakta, órákig kínlódott, hogy mindent begyömöszölhessen, s nem bírt elkészülni.

Már megbánta, hogy magára vállalta ezt a nem nekivaló munkát, de nagyon szégyellte volna, ha végül mégiscsak segítségül kell hívnia az öregasszonyt.

Rupertus tanár szelíd és türelmes ember volt. De már fel kellett lázadnia az öregasszony zsarnoksága ellen. Nagyon a fejére nőtt.

És miután életében először, utoljára fellázadt, mégiscsak beadja a derekát? Nem, nem kompromittálhatja magát.

Bepakolt, úgy ahogy tudott, s nagy nehezen becsukta a bőröndöt.

3

Vidám fiatal urakkal utazott, akik az egész úton arról beszélgettek: hogyan kell a fináncot kijátszani?... ki mit csempész át magával a határon?... s milyen nagy dolog a »föllépés«, még a finánccal szemben is!... Egy cseppet se voltak nyugtalanok.

A határállomáson a fináncok beléptek a kocsiszakaszbba. A fiatal urak nagy buzgalommal nyitogatták a táskáikat és bőröndjeiket; a fináncok ügyet se vetettek rájuk. Hanem az öregember gyanúsnak tűnt fel előttük.

- Rien à déclarer! - védekezett az öreg.

De hiába. Széthányták minden holmiját, s még a zsebeit is megmotozták.

Mikor a fináncok elvonultak, nagy kinnal visszarakta a szétszórt holmit, de a bőröndjét nem bírta becsukni.

Szerencséjére, a fiatal urak segítségére voltak, s bár kissé kegyetlenül bántak a könyvekkel, valahogy visszadugdosták a harisnyáit is, és egyesült erővel becsukták a bőröndöt.

Mikor megérkeztek Párizsba, az egész utazóközönség szabadon sétált el a fináncok előtt, csak éppen az öregurat állították meg. Újra átkutatták mindenét, és újra megmotozták a zsebet.

Most már, minthogy senki se volt a segítségére, csak úgy tudta becsukni a bőröndöt, hogy nyolc vagy tíz kötet könyvet a hóna alá kapott. Így hajtatott a fogadóba.

Párizsból visszatérőben a komédia megismétlődött. Mindenütt, minden fináncnak szemet szúrt; folytonosan motozták, és csakhogy éppen le nem vetkeztették.

Ez a kis kaland a tudóst még sokáig foglalkoztatta. Nem tudta elfelejteni élete végéig.

4

Mikor haldoklott, legjelesebb tanítványa, Dr. Mylius - utódja az egyetemen - állott az ágya mellett.

Dr. Myliust mélyen meghatotta az a gondolat, hogy nemsokára tanúja lesz annak a történelmi pillanatnak, amidőn az élők legnagyobbika átköltözik a halhatatlanságba, a nagy elődökhöz, akiknek névsora Thalesz-szel kezdődik: Arisztótelészhez, Platonhoz, Aquinói Tamáshoz, Descartes-hoz, Spinozához, Kanthoz...

Az öregember megszólalt:

- Tudod-e, fiam, hogy mióta hazajöttem Párizsból, folyton azon töröm a fejemet: mi a magyarázata annak, hogy a fináncok éppen bennem keresték a csempészt?... Mi az ördög lehetett rajtam, ami szemet szúrt nekik?! Vagy mi mehetett végbe a lelkükben, hogy éppen énám gyanakodtak?!... És általában: miért van, hogy mindig a tiszta a leggyanúsabb?!... Évek óta keresem a feleletet ezekre a kérdésekre, és nem találok. Pedig azt hittem, hogy pszichológus vagyok!...

Pár perccel később delirálni kezdett.

Dr. Mylius arra gondolt, hogy ennek az öregembernek olyan szép és tiszta élete volt, mint egy gyermeknek. Hogy ez a haldokló sohase kereste azt, amit földi jónak neveznek, s ami után annyi millió és millió lény töri magát. Hogy ez a haldokló, akármilyen gyermekes lény volt is, a nagy conquistadorok közé tartozott, a legnagyobb conquistadorok közé, akik vakmerő hódításokat tettek azokban a világokban, amelyeket a természet eltakart előlünk.

Egyszerre a haldokló fölemelkedett párnájáról, és olyan harsány hangon, ahogyan életében nem szólt soha, felkiáltott:

- Rien à déclarer!

Aztán visszaesett a párnájára, és meghalt.

1907

A CSILLAGOK

1

Harmincnégy éves korában Gay-Lussac Olivér doktor már éppen eleget élt. A szívét, amennyire csak lehetett, amennyire csak rajta állott, elkoptatta; és nem győzte csodálni, hogy ez az elnyomorgatott gépezet még most is győzi a munkát. A májának és a veséjének is alaposan befűtött, Alkohol et Comp. segítségével. A tüdejének már csak a rongya volt meg; még valahogy szelelt ez a kis húscafát, de mind több ügyel-bajjal dolgozott, és egy-egy sípjelzéssel koronkint tudtára adta a gazdájának, hogy már nem sokáig fog szuszogni.

Mint egy gomb, mely egyetlen szál cérnán, mélyen megereszkedve fityeg a kabáton, úgy fityegett Gay-Lussac Olivér doktor a mindenségén.

Gay-Lussac Olivér doktor egészen tiszta fejű ember volt. Akármilyen unalmasnak találta, hogy ha az ember meghal, ez bizony sokáig tart, nem izgatta ez a kilátás, mert tudta, hogy az egész nem nagy dolog, mert hiszen az ember nem tud róla, és hát nincsen egyéb baj, csak az, amit ez a gyalázatos, bűdös, komisz öntudat okoz. Szeretett volna még kétszáz, háromszáz évig élni; sajnálta, hogy nem láthatja, milyen lesz a világ, amikor az emberek ki fogják találni, és valóra tudják váltani azt, amit már ma is el lehet képzelni. Szerette volna megérni a ginekológia nagyfokú tökéletesedését; és mindenekfelett igen bosszantotta, hogy száz meg száz év múlva millió és millió üde szép leány lesz a világon, akik buta kamaszokkal fognak szerelmeskedni, míg ő alázatos csendben fog porladni a családi sírbolt mélyén, előbb (soha meg nem hallgatott) imádságra kulcsolt kézzel, később... úgy, ahogy lehet.

De hogy még legfeljebb három éve van hátra, és nem harminc, mint sok ismerősének - azzal már nem sokat törődött.

Leszámolt az étellel, és leszámolását teljesen rendben találta. Kielvezett az életből mindent, ami kiélvezhető; a poharát mindig csordultig töltötte; a kényelmetlenebb megpróbáltatásoktól mindig távol tudta tartani magát; és bizonyos megelégedést nyújtott neki annak átlátása, hogy ami szabadságot a természet az embernek ad, azt a szabadságot ő - kivált a korához és az életföltételeihez képest - ugyancsak kiaknázza.

A lelkiismerete is nyugodt volt. Úgy hitte, nem élt egészen hiába; s nem vált szégyenére a Gay-Lussac-oknak. A Gay-Lussac-család kétszáz év óta csak a tudománynak élt; fiai valamennyien a tudomány munkásai voltak; s találkozott közöttük, aki beírta nevét az emberiség történetébe. Ennek a családnak, mely már hatodik ízben szolgálta a tudományt, ő is méltó fia volt. Elvégezte a dolgát tisztességesen, s talán éppen azért örölte le ilyen hamar az életét, mert a mértéktelen élvezetek után nem pihent meg, mint a társai, hanem csak egypár óráig aludt, s aztán dologhoz látott. Amit felfedezett, amivel a szakját előbbrevitte, talán csekélység, de a ginekológia története meg fog emlékezni erről a csekélységről, és már feljegyezte naplóiba a Gay-Lussac Olivér nevet.

Könnyű szívvel nézett szembe a halállal, de a hátralevő napjait nem akarta elszalasztani. Sőt, a lehető legkellemebben akarta eltölteni.

Egyszer - mikor már egyik helyről a másikra vándorolt, hogy kimódolja élete lejáráó váltójának félesztendő meg-meghosszabbítását - egy faluban, mely valahol az Isten háta mögött rejtőzött, megismerkedett egy szép kis libácskával. Ez a leányka olyan üde, formás, kedves és butácska volt, mint egy kis őz. Mintha a megtestesült Egészség jelent volna meg az életet imádó haldokló előtt. Nagyon megtetszett neki ez a szép lány; a magáénak akarta.

Gay-Lussac Olivér, bár munkálkodásában a legjózanabb emberek közé tartozott, a szabad óráiban (és titokban) azt tartotta, hogy nála eszesebb ember sohase élt a világon, mert senki se értette át jobban a dolgok egybefüggését - a legapróbb részletekig. Egész életében folyton csak az asszonyokkal foglalatzkodott; ismerte a nőket jól, nemcsak mint tudós, mint ginekológus, hanem úgy is, mint műkedvelő lélekbúvár, mint adatgyűjtő kísérletező, mint érdeklődő folklorista, aki a tanulás ürügye alatt érdekességeket kutat, s aki, mialatt bejárja a világot, utánavei magát minden kalandnak, de eközben, akarva, nem akarva, tanul is.

Jean Paul azt mondta: a női szív a spanyol házakhoz hasonlít, amelyeknek sok az ajtajuk és kevés az ablakuk - tehát könnyebb beléjük férközni, mint olvasni bennük... Gay-Lussac Olivér nevette ezt a tételt. A női lelket nem találta rejtelmesnek. Mindig tudta, kivel van dolga. Tudta, mit lehet, és hogy ritkábban, igen ritkán: mit nem lehet.

Most is hamarosan tisztában volt vele, hogy ezt az édes, kis tisztos butaságot csak úgy teheti magáévá, ha feleségül veszi. Az epikureus egy pillanatig se habozott. Az volt az elve, hogy: »Utánam az özönvíz!«

De még így se volt könnyű beférköznie ebbe a kis spanyol házikóba; végre is egy kadávert kellett megkedveltetnie a megtestesült Egészséggel, egy halottat a tiszta, szűzi ifjúsággal.

Jól tudta, hogy egy Aszpázia szemében nem állhatná a versenyt azokkal a Nimródokkal, akik e körül a szép kislány körül ögyelegtek, nagy csizmáikban otrombán baktatva és koronkint durván hahotázva.

De neki csak egy édes, kis tisztos butasággal volt dolga.

Gay-Lussac Olivér doktor sokat tudott a csillagokról, és nagyon szépen tudott beszélni róluk. Milyen csodálatos pályákat futnak meg, azért mégis mennyire egyek velünk, és micsoda élet van a mögött a kék kárpit mögött.

A leányka csudálkozva nézte ezt a különös embert, aki sohase nevetett durván, ellenben olyan szépen tudott beszélni a csillagokról; az az új világ, mely álmodozását mindig vonzotta, de amelyre eddig csak értetlen bámulattal tekintett, a csillagmiriád ragyogó világa, melynek titkait ez a varázsló fölfedte előtte, megszedítette, elkábította, eddig nem sejtett vágyódással, érdeklődéssel és különös érzésekkel töltötte el, amelyben benn volt minden földi szerelem, minden nosztalgia, melyet a természet valamennyi teremtményébe beleolt, hogy ez örökre vágyódjék az anyatermészet közelsége után, és minden sóvárgás, mely kisgyermeki oktalan-sággal tárja ki két karját a roppant ismeretlen, a megérthetetlen, a végtelenség felé, hogy elérje a két parányi kezével.

Gay-Lussac Olivér annyit tudott a csillagokról, és olyan sokáig beszélt róluk, hogy a leányka már csak a mennyboltot látta... És egyszerre úgy tetszett neki, hogy a mennybolthoz Gay-Lussac Olivér is hozzátartozik.

- Utánam az özönvíz! - ismételte magában Olivér, s a házasság nemsokára megtörtént.

És itt a kárpit legördül.

2

Gay-Lussac Olivér özvegye tizenkilenc éves korában jutott tökéletes árvaságra, és húszéves korában özvegységre, egy kis beteg fiúval a karján.

Maradt egy viskója meg egy kis konyhakertje, amelyben répát meg salátát termelt; abból élt.

Aludt-e özvegyiségének első öt-hat esztendejében? - nem tudni, mert senki se látta aludni, azt ellenben hallották a szomszédok, hogy éjszaka is a siránkozó kisfiát hurcolgatja, és danol neki.

Mindennap százszor kellett cselédmódra szolgálnia a szigorú Természetet, és minden éjjel százszor kellett perlekednie a Halállal, hogy visszapörölhesse tőlük a beteg kisgyermeket.

De felnevelte. Felnevelte, mert az anyai tudomány nagyon egyszerű valami ugyan, de az anyai lélek gazdag leleményben, és sok mindent kitalál és megérez, amire nézve a higiéné nem szolgál tanáccsal. Felnevelte, mert a csodadoktoroknál is jobb gyógyító a szakadatlan ápolás. Felnevelte, mert igen nagy árt fizetett ezért: az egész fiatalságát.

Mindez nem volt elveszett fáradság: az ifjabb Gay-Lussac Olivér se vált szégyenére a Gay-Lussac-oknak.

Harmincnégy éves korában az ifjabb Gay-Lussac Olivér az embriológia tudományának egyik büszkesége volt, akinek a felfedezései több dicsőséget szereztek a Gay-Lussac-névnek, mint bármelyik őse, mint akár a nagy Gay-Lussac, az aranybetűs nevű.

Ez annál nevezetesebb eredmény volt, mert egyébként ugyancsak kímélnie kellett a szervezetét, hogy bírhatta a munkát.

Még felnőtt korában is folyton résen kellett lennie, hogy kijátszhassa a halált; az apai örökség átkát nem lehetett egykönnyen kihevernie.

De nem úgy élt, mint az apja; hanem úgy, ahogy az anyja óhajtotta.

Az ifjabb Gay-Lussac Olivér nem ragaszkodott az élethez annyira, mint a másik hasonló nevű. De nem akart fiatalon meghalni, hogy meg ne szomorítsa az anyját. És nem akart fiatalon meghalni azért se, mert úgy gondolta, hogy még hasznára lehet az embereknek.

Folyton figyelnie és óvnia kellett magát, hogy a munkából ne dőljön ki idejekorán.

És minél idősebb lett, annál jobban láthatta, hogy egyre több munkára képes, és hogy eleinte oly csekély életereje mind határozottabban győzedelmeskedik a végzetten.

Ritkán gondolt az apjára, aki az életet odadobta neki, vagy inkább: csak úgy elejtette számára az életet. Nem volt büszke a szellemi erejére; se arra, akitől ezt a szellemi erőt örökölte.

De nem múlt nap, hogy így ne imádkozott volna:

- Te imádtott nő, aki ifjúi ártatlanságodban egész szerelemben adtad át magadat annak a szegény félhalottnak, és szeplőtlenül tiszta, forró öleléseid erejével új életet tudtál adni bennem a te jó szívednek, a te jó tüdődnél, a te ép, egészséges testednek-lelkednek, te imádtott nő, aki feláldoztad a te életedet azért, hogy én élve maradjak, légy áldott, légy áldott!

3

Gay-Lussac már maga is közel járt az ötven esztendőhöz, amikor egyszer rá akarta bírni az öregasszonyt, hogy menjenek el együtt valahová a tengerpartra. Úgy rémlett neki, hogy az öregasszony egészsége hanyatlik, és arra, hogy elvesztheti az anyját, most is olyan halálos remegéssel gondolt, mint kisfiú korában.

De az öregasszony nem akart kimozdulni a viskójából, az udvaráról, a kis konyhakert mellől, ahol még most is termelte a répát meg a salátát.

- Itt voltam boldog - szólt, - itt éltem az én drága urammal, itt neveltelek fel téged, itt akarok meghalni. Nem akarom, hogy másutt találjon a halál.

- Már hogy beszélhetsz ilyeneket!...

Az öreg fiú nem akart letenni a tervéről. Vitatkozni kezdett, akaratoskodni, mint kisfiú korában, mikor valami melegruha-kérdésen különböztek össze.

- Nem, nem - makacskodott az öregasszony -, én csak itt érzem jól magamat, másutt én beteg lennék. Látod, - folytatta aztán, mikor észrevette, hogy fia erre a gondolatra megszeppen - én azt hiszem, hogy sehol se olyan szép, mint itt... talán a csillagok se olyan szépek másutt, mint itt, az én udvarom fölött. És a csillagok az én jóbarátaim; a csillagok engem sohase hagytak el!

Mert még most is gyermekesen álmodozó volt a szegény öregasszony.

- Istenem, mi bajod?!... - kérdezte aztán ijedten.

Meglepetve látta, hogy az ő öreg, ötvenesztendős fiának a szeméből két vastag könnycsepp buggyan ki.

1907

GYŐZELMES HARC

1

Buenos Airesben sok a milliomos. Argentínában a föld még zsíros, az állatok szaporák és erősek, a bányák kiaknázatlanok. Az angol tőke csak úgy özönlik oda, hogy minden vállalkozást elkaparintson a spanyolok, franciák és olaszok elől. S a vállalkozás mind jól fizet: a kiaknázatlan ezüstabányákhoz nem lehet annyi vasutat építeni, hogy a személy- és áruforgalom be ne váltsa a hozzáfűzött reménységeket.

A Buenos Aires-i milliomosok tehát olyan szép számmal vannak, hogy külön klubot alapíthattak. A milliomos is társaslény; a milliomosok is rászorulnak, hogy egymáson vagy mások rovására mulassanak, még inkább, hogy egymást lefőzhessék.

Hogy azután a milliomosok klubjába még a milliomosoknál is nagyobb számmal jutottak be olyanok, akik még messze voltak a milliótól, de erősen eltökélték, hogy milliomosok lesznek - ezen csak az csodálkozhatnak, aki nem ismeri a klubok természetrajzát.

A milliomosok különben jól összefértek tehetséges tanítványaikkal. Megelégedtek azzal, hogy egymással is gyakran találkozhatnak; örültek rajta, hogy a milliomos-növendékekben áhítatos közönségük van; és végre is, összejövetelük helyéről csak a közönséges embert akarták kizárni, a milliomos született merénylőjét, azt a szűnyograjt, amelyet oly nehéz elriasztani s amely folyton azt zúgja, zizegi az ember füle körül, hogy ő: »Szegény! szegény!«

A milliomosokat kielégítette a klubjuk, de nem elégítette ki a milliomos-növendékeket.

Ezek így zúgolódtak:

- Miért szorongjunk egy szűk bérpalotában, mikor olyan sokan vagyunk, akik elszántan milliomosok akarunk lenni?! Miért ne építtetnénk magunknak hozzánk illő palotát, egy olyan gyönyörű épületet, amilyen még sehol se volt, mikor sok tagtársunknak annyi a pénze, mint a polyva?! Ha klub, legyen kényelmes; ha egyesülés, dolgozzunk a közjón egyesült erővel, kiki a maga erejéhez képest!

Némelyek még azt is gondolták magukban (de ezt már nem mondták el):

- Egy sokmilliós építkezés mindig szép üzlet. És ha ügyesen buzgólkodunk e körül az üzlet körül, szerezhetünk mellette, ha nem is közvetlen hasznot, legalább - hasznos barátokat, hálás híveket, készpénzt érő összeköttetéseket.

S minthogy ők voltak többségben, megszavazták az építkezést. Kimondották, hogy a klub palotája páratlanul nagyszerű legyen, és kiküldöttek egy végrehajtóbizottságot, melynek az volt a hivatása, hogy minden szükségesről intézkedjék.

A végrehajtóbizottság három tagból állt: egy vasúti vállalkozóból, akinek a hídjai nem a kikötött anyagból épültek, egy előkelő bankárból, aki nem szerette, ha a múltját feszegették (mert azt beszélték róla, hogy első ifjúságában kötél-táncos volt), meg egy szélütött öregúrból, aki élelmet szállított a Buenos Aires-i kórházaknak, talán nem kell mondani, hogy pénzért.

Mikor felmerült a kérdés, hogy kire bízzák az építkezést, a három úrnak ugyanegy gondolata támadt:

- Kérjünk tanácsot Ramiro mestertől, a *Buenos Aires* szerkesztőjétől. Ramiro mester okos ember, mert aki úgy kezdi, hogy húszéves korában egy panoráma megtekintésére hívja fel

harsány szóval a piac közönségét, és úgy folytatja, hogy ötvenéves korában egy virágzó vállalat élén állva irányítja a közvéleményt, az már kiállotta az eszesség próbáját. Aztán meg az az ember, akinek négyszázezer olvasója, tehát négyszázezer híve van, sohase tévedhet akkorát, mint akinek senki se áll a háta mögött.

Ramiro mester, a *Buenos Aires* szerkesztője és kiadótulajdonosa, kitérő feleletet adott tisztelt barátainak:

- Igazán senkit se tudok ajánlani. Mert ismerek ugyan egy kitűnő építőművészt... és ez az egyetlen, akiben én magam megbíznám... de ez, szerencsétlenségemre, a fiam. Márpedig a fiamat csak nem ajánlhatom! A fiam ugyan elsőrangú erő; huszonhárom éves, duzzad a tehetségtől; és ha a tudománya annyit ér, amennyibe nekem építőmérnöki diplomájának a megszerzése került, akkor ilyen építőt még nem látott a világ. De én mindig puritán ember voltam; sohase vagyok kapható semmiféle nepotizmusra; és inkább azonnal némuljak meg, minthogy csak egy szóval is ajánljam a fiam. Akármennyire megtisztel tehát a bizalmuk, erre a kérdésre én... és éppen csak én nem tudok felelni.

A végrehajtóbizottság tagjai élénken tiltakoztak a »nepotizmus« szó hallatára. Meggyőződésük egész erejével szálltak síkra a szerkesztő úr felfogása ellen; férfias nyíltsággal jelentették ki, hogy ebben az egy dologban, legnagyobb sajnálatukra, szembe kell helyezkedniök tisztelt barátjukkal, és bátran kitartottak amellett, hogy bármilyen harcot indítson ellenük a Buenos Aires-i közvélemény irányítója, ők bizony az ifjú Ramiróra fogják bízni az építkezést.

Azon a napon, mikor az ifjú Ramiro aláírta a szerződést, a Buenos Aires-i kórházak élmezőjének nagyvállalkozója lakására rendelte az üzletvezetőjét, és így szólott hozzá:

- Szomorodott szívvel hallom, hogy kórházainkban az egészségi állapotok nem mintaszerűek. A betegek gyógyulását a túlságosan bő táplálkozás észrevehetően késlelteti, s kivált a sok húsfogyasztás nagyon hajlamossá teszi őket a köszvényre és más betegségekre. Semmi se egészségtelebber, mint a táplálkozásnak a feleslege, s tapasztalásból mondhatom, hogy a gutaütést a legtöbb esetben a túlságos táplálkozás idézi elő. Én nem veszem a lelkemre, hogy ezek a szegény emberek is az én sorsomra jussanak; azért máttól fogva sokkal kevesebb húst kell kapniok. Remélem, nem kell többet beszélnem; a nyelvem olyan nehezen forog, hogy ennyit is alig bírtam kinyögni!...

2

Nem telt bele hosszú idő, s az ifjú Ramiro palotája felépült. Számptalan millióba került, de messziről csodájára jártak. Kívülről úgy festett, mintha nem klubépület, hanem királyi várpalota volna; belül pedig - nem számítva egy csekélységet, amelyről később lesz szó - mindent meg lehetett találni benne, amit a kényelemre vágyás valaha kieszelt.

A *Buenos Aires* építészeti szakértője megírta, hogy a világ még sohase látott ilyen nagyszerű alkotást. Amit az ókor, középkor és újkor építészete fenségeset alkotott, az mind eltörpül ahhoz a csodához képest, amelyet a legújabb kor az ifjú Ramirónak köszönhet.

Ha nem is ilyen határozott szavakkal, de mindenki csak magasztalni tudta a milliomosok új klubhelységét. Hiába keresgéltek, nem leltek benne semmi hibát, se kívül, se belül. Az idegennek legelőször ezt a palotát mutatták meg, s az ifjú Ramirót úgy emlegették, mint Argentína legnagyobb emberét, akinek valamennyi építészeti stílus minden szépségét sikerült egyesítenie egyetlenegy remek alkotásban.

Hanem az ifjú Ramiro nem tudott örülni ennek a páratlan dicsőségnek. Az ifjú Ramirónak nem tetszett az, hogy a milliomosok és a milliomos-növendékek sehogyse tudnak odaszokni az új klubhelyiséghez. Amilyen sűrűn keresték fel, hogy újra meg újra megbámulják, olyan rövid ideig időztek ott. Sokan közülök beléptek más klubokba is, s odaszoktak az újabb tanyához; mások lelkesen magasztalva az ifjú Ramiro gyönyörű palotáját, visszaszoktak az otthonüléshez.

Voltak, akik gyanították, hogy mi teszi olyan borongóvá az ifjú Ramiro arcát. De nem volt, aki elő mert volna állni ezzel a sejtelmével. Senki se akarta magára vállalni, hogy ő legyen az első, aki kiköt a hatalmas *Buenos Aires*szel.

Végre egy kisfiú, akit az apja elvitt, hogy a többi búcsújáró között ő is megszemlélhesse Argentína csodáját, kipattantotta a dolgot. A kisfiú sírva fecsegte ki az utcán, hogy a mesésen szép épületből egy szükséges mellék helyiség hiányzik.

Hát igen, ezt az egyet csakugyan kifejejtette az ifjú Ramiro a máskülönben oly csodás alkotásból. És annak idején senki se merte figyelmeztetni rá, hogy erről megfélekedett. A *Buenos Aires* fiát!

Attól lehetett tartani, hogy a kisfiú leleplezése nyomán Argentína közvéleménye úgy fog ítélni, hogy akármilyen monumentális alkotás is a milliomosok klubja, ez mégis hiba volt... De ott volt a *Buenos Aires*!

Ez a hatalmas újság az ifjú Ramiro védelmében mindjárt másnap olyan újságháborút indított meg, amelynek a kisfiút végre is szét kellett morzsolnia.

Első cikkében bebizonyította, hogy a kérdéses mellék helyiség merőben felesleges valami, és efféle óhajtás csakis egy kisfiúnak az elméjében foganhat meg, tekintve, hogy az ilyen kisfiúnak még nincsen esze.

Másnap a pszichológia nézőpontjából fejtette ki, hogy az emberek nem azért járnak a klubba, amiért a kisfiú gondolja.

Harmadszorra az esztétikát hajította a kisfiúhoz, az esztétikát, mely a monumentális alkotásoknál nem ismer hasonló kívánságot.

A negyedik alkalommal megvilágította, hogy a látszólagos megfélekezés voltaképpen nagystílű újítás, amelyet az emelkedettebb szellem, a haladottabb kor, a fejlődés törvénye követelt meg.

Aztán hetekig bizonygatta, tanúvallomásokkal, hogy a kisfiút felbérelték mellőzött műépítők.

Végül leleplezéseket közölt a kisfiú családjáról. Kiderítette, hogy a kisfiú összes felmenői büntetett előéletűek és epileptikusok voltak.

Mindennap közölt ezer sort az ügyről, és csírájában taposta el a másik véleményt.

3

Hanem akkor történt valami, ami egy kissé megingathatta Argentína közvéleményét.

Elérkezett az a nap, amikor a klubnak meg kellett tartania az évi közgyűlését. Lakomáikat és vidám összejöveteleiket a milliomosok már jó ideje másutt rendezték; nem mintha tüntetni akartak volna a hatalmas újság ellen... ó nem!... hanem azon a címen, hogy holmi apró multságokkal kár volna profanizálni a monumentális épületet. De a közgyűlést már mégsem lehetett másutt megtartani, mert sokan azt kérdezhették volna, hogy: mire jó hát ez a monumentális épület, ha még csak a közgyűlést sem lehet megtartani benne?!...

A milliomosok tehát összegyülekeztek - a milliomosok is, de még nagyobb számban a milliomos-növendékek - és amint javában helyeselték az igazgatóság előterjesztését, a monumentális épület egyszerre csak összeomlott, mint egy kártyavár, s maga alá temetett vagy huszonöt milliomost és kétszerannyi jeles férfit, akiket a milliótól csak ez a váratlan szerencsétlenség üthetett el.

Az ifjú Ramiro ugyanis, aki annak idején többet foglalkozott a szép lányokkal, mint a tanulóival, a korszakalkotó építkezés alkalmával nemcsak a kisfiú kíváncságról talált megfélemezni, hanem egy elemi szabályról is... és ki merté volna erre figyelmeztetni?! A *Buenos Aires* fiát!

(Íme, a festőművészet nagy felsőbbbsége az építészettel szemben! A legrosszabbul festett kép se üthet agyon senkit.)

A *Buenos Aires* másnap számítva rá, hogy a mennybeli hatalmak sokat elbírnak, türelmesek és nem fognak rácsáfolni, áthárította a felelősséget a gondviselésre, s aztán ékes szavakkal siratta el a szerencsétlenség áldozatait. De meghatottságában se szalasztotta el a kedvező alkalmat, hogy még egyszer rápiríthasson a már letiport kisfiúra. Nem vonja ki magát - írta - az általános gyászból, de jóleső elégtételt talál benne, hogy ez a szomorú esemény milyen fényesen igazolja a *Buenos Airest* minden olvasója előtt. Végre az egész világ láthatja, hogy a felbérelt, epileptikus kisfiúnak mennyire nem volt igaza! Hát nem lett volna kár elégteleníteni, ilyen rövid idejű használatért azt a monumentális épületet, amely így maga volt a tökéletesség?!... s amelyre a hálás kortársak úgy fognak emlékezni, mint egy gyönyörű álomra?!

1910